

LA POBLACIÓ DE TARRAGONA AL SEGLE XVII

Roser Lozano Díaz

La població de Tarragona al segle XVII

Roser Lozano Díaz

[publicacions]
urv

CERCLE D'ESTUDIS HISTÒRICS
I SOCIALS «GUILLEM OLIVER»
DEL CAMP DE TARRAGONA

TARRAGONA, 2019

EDITEN:

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona
Tel. 977 55 8474 · A/e: publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

Cercle d'Estudis Històrics i Socials
«Guillem Oliver» del Camp de Tarragona
L'Arxiu, M2 Espai Tabacalera
Av. Vidal i Barraquer · 43005 Tarragona
Tel. 977 296 230 · A/e: guillemoliver@guillemoliver.com

Primera edició en paper, 1995
Primera edició digital, maig del 2019

ISBN: 978-84-8424-773-9
DL: T 1809-1995

A Josep i Adrià

ÍNDIX

I. INTRODUCCIÓ	11
II. TARRAGONA AL SEGLE XVII: LA DINÀMICA DEMOGRÀFICA.	15
1. <i>L'evolució de la natalitat</i>	15
1.1. El moviment de llarga duració	15
1.2. El moviment estacional de les concepcions	18
1.3. La fecunditat	19
2. <i>L'evolució de la mortalitat</i>	24
2.1. El moviment de llarga duració	24
2.2. El moviment estacional	26
2.3. La mortalitat diferencial segons el sexe i l'edat	28
2.3.1. La mortalitat infantil	30
2.3.2. La supervivència de la població infantil	33
2.3.3. La mortalitat juvenil	34
2.3.4. La mortalitat adulta femenina i masculina	35
3. <i>L'evolució de la nupcialitat</i>	43
3.1. El moviment de llarga duració	43
3.2. El moviment estacional	46
3.3. El reemplaçament generacional	49
3.4. Anàlisi dels casats segons el seu estat civil anterior: la importància de les segones núpcies	53
III. EL MOVIMENT NATURAL DE LA POBLACIÓ: EL BALANÇ D'UN SEGLE.	65

IV. LA DISTRIBUCIÓ SÒCIO-PROFESSIONAL DE LA POBLACIÓ.	75
V. LA IMMIGRACIÓ A TARRAGONA, FACTOR POSITIU EN L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DEL SEGLE XVII	95
1. L'aportació quantitativa i qualitativa dels immigrants al desenvolupament demogràfic i econòmic de la ciutat	96
2. La procedència dels immigrants	104
2.1. La immigració procedent de fora del Principat	105
2.1.1. La immigració procedent d'altres parts de la Península	107
2.1.2. La immigració estrangera. El corrent migratori francès	109
2.1.2.1. Les activitats professionals dels immigrants francesos	115
2.2. La immigració procedent de l'interior de Catalunya	117
2.2.1. L'activitat professional dels immigrants catalans	124
VI. ELS FACTORS ADVERSOS PER A LA POBLACIÓ TARRAGONINA DEL SEGLE XVII: FAM, PESTA I GUERRA	131
1. El blat, principal aliment per a la subsistència	136
2. Les epidèmies: una amenaça constant al llarg del segle	154
2.1. La pesta del 1650-1653 i les seves conseqüències	161
3. La guerra (1640-1652): la gran davallada de la població	173
VII. CONCLUSIONS.	185
VIII. GRÀFICS.	191
IX. QUADRES.	211
X. BIBLIOGRAFIA	219

PRESENTACIÓ

La Història de la Demografia ha estat un dels camps privilegiats de les innovacions de la recerca històrica al llarg del segle XX. Dins els diferents àmbits geogràfics, l'estudi de les poblacions urbanes ha ofert dificultats específiques. El major volum del grup humà fa més laboriosos l'esforç dels investigadors. Per aquesta raó hem de valorar especialment la publicació d'aquest llibre de Roser Lozano Díaz sobre la població de la ciutat de Tarragona al segle XVII.

Aquesta centúria ofereix per a la comprensió històrica unes característiques específiques, dins les quals se situa l'evolució de la població de Tarragona. És el segle de la *crisi* per excel·lència, per alguns d'una *crisi general* de l'economia europea. Més presumiblement ens trobem davant una crisi dels països mediterranis, que quedaran per darrera de les terres del nord-oest d'Europa. El segle XVII és considerat, tradicionalment i convencional, com l'època de la *decadència* de la Monarquia espanyola. I, encara més, correspon a la *decadència* de Catalunya, travessada pels dinou anys de la Guerra dels Segadors, un esdeveniment bèl·lic que va afectar molt greument la població de la ciutat de Tarragona.

L'estudi de Roser Lozano ens mostra una conjuntura mediterrània de la crisi, diferent de la de l'Espanya interior. El cicle demogràfic iniciat al segle XVI es manté durant el primer terç de la centúria següent, per entrar en crisi després. Entren en joc, aleshores, tres flagells propis de la societat pre-industrial: 1) les caresties de productes alimentaris, fonamentalment del blat; 2) les epidèmies, que constitueixen, en paraules de l'autora, una amenaça constant al llarg del segle, i 3) la guerra, que a partir de 1640 produeix la gran davallada de la població. No sempre els factors actuen en l'ordre que hem esmentat, ja que la pesta de 1650-1653, una epidèmia d'abast mediterrani, va donar-se en l'etapa final de la Guerra dels Segadors.

L'autora porta a terme una anàlisi ben acurada dels diferents elements del sistema demogràfic: nupcialitat, fecunditat, natalitat, mortalitat. Estudia tant els moviments de llarga durada com els factors diferencials. El resultat del seu treball palesa que Tarragona, com en general les ciutats de l'època pre-industrial, eren grans centres de mortalitat, i que el seu limitat creixement demogràfic es basava en la immigració. Els corrents migratoris constitueixen un factor positiu en l'evolució demogràfica de Tarragona al llarg del segle XVII. Les diferents procedències dels emigrants són precisades amb cura: gent provinent de l'interior de Catalunya, persones d'altres territoris de la Península Ibèrica, i els procedents de les terres del regne de França.

En resum, el llibre de Roser Lozano contitueix una aportació valuosa per a l'estudi de l'evolució demogràfica, i d'una manera específica per a la Història de la ciutat de Tarragona, cada dia millor coneguda, gràcies als esforços de noves promocions d'historiadors.

Pere Molas Ribalta,
Catedràtic d'Història Moderna
de la Universitat de Barcelona

I. INTRODUCCIÓ

L'evolució de la població de la ciutat de Tarragona a l'edat moderna (segles XVI a XVIII) és encara un dels aspectes més desconegut de la seva història, amb molt poca bibliografia sobre el tema; tanmateix, trobem algunes dades que ens marquen la pauta de la seva evolució al llarg d'aquests tres segles: els fogatjaments de 1515 i 1553, que avaluen la població tarragonina en 686 i 844 focs, respectivament, corroboren i fan extensiva per a la ciutat la teoria d'una expansió demogràfica que es produiria a tot el país durant la primera meitat del segle XVI i que es perllongaria durant la segona part, puix que la *Relación de enfermedades de Tarragona i otros lugares del arzobispado*, feta el 1592 per donar a conèixer la pèrdua de població causada per la pesta de 1589-92, situa els habitants de la ciutat en 4.118 persones de comunió, repartides en 1.217 focs,¹ la qual cosa implica que al llarg del segle XVI la ciutat hauria duplicat el seu nombre de pobladors.

Des d'aquest moment, el 1592, no comptem per a Tarragona amb una avaluació fiable del nombre d'habitants fins a ja entrat el segle XVIII, la qual cosa és indubtablement un handicap en el moment de començar a fer un estudi sobre la seva població al segle XVII; tanmateix, trobem alguns recomptes com el *Tall* de 1669, que censa els habitants en 613 focs, més 79 terratinents que consten separatament, i no sembla clar si són habitants de la ciutat o solament, gent amb possessions en ella. Encara que el nombre de focs pot ser deficitari en tractar-se d'una font fiscal, si comparem aquestes xifres amb les anteriors del segle XVI, es fa palesa la gran davallada de la població.

Ja iniciat el segle XVIII, la documentació és més abundant quant al nombre d'habitants. La *Descripción y Planta del Principado de Cataluña* de 1708 xifra els habitants de la ciutat en 730 cases, mentre que el Cadastre de 1716 les censa en 808.²

Una apreciació conjunta d'aquestes dades estableix que a la ciutat de Tarragona s'havia dut a terme durant tot el segle XVI un creixement molt positiu de la població, mentre que a l'inici del segle XVIII el nombre d'habitants no arribaria a igualar els existents l'any 1592, per tant deduïm que durant el segle XVII la ciutat ha perdut habitants.

L'únic punt de partida que vam trobar va ser l'anàlisi de J. M. Recasens i Comes sobre la població de Tarragona de 1621 a 1670; aquest autor divideix aquests anys en tres períodes: 1. de

---

¹ J. NADAL i E. GIRALT, "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1503 a 1717", dins *Estudios de Historia moderna*, vol. III, 1953, p. 239 i ss. També a J. IGLÉSIES, *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona, 1979-81, 2 vols., vol. I, p. 44.

² Per a les estadístiques de població a l'inici del segle XVIII, vegeu: J. IGLÉSIES, *Estadístiques de la població de Catalunya al primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona, 1974, 2 vols., vol. I, p. 72, vol. II p. 644 i 691 i vol. III, p. 1.177. També P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona, 1964-68, 4 vols., vol. II, p. 425 i ss.

1621 a 1640, caracteritzat per uns moviments força violents de la corba de la mortalitat, sobrepassant en alguns moments la corba de la natalitat; 2. de 1640 a 1652, caracteritzat per la gran davallada produïda per la guerra, i 3. de 1653 a 1670, amb una reducció lleugera de la mortalitat i un ritme ascendent de la natalitat, la qual cosa caracteritza aquest període com d'un signe netament positiu.³

Per a la resta de Catalunya, J. Nadal i E. Giralt ens donen els períodes de 1596-1600, 1601-1505 i 1616-1620 com els màxims punts de creixement natural.⁴ De 1553 a 1717, la població del Principat, augmentà 36.416 focs (un 54%). El problema consisteix a esbrinar quina part de l'increment correspon a 1553-1600 i quina altra, a 1601-1717.⁵

També és al llarg del segle XVI quan la Catalunya occidental (Lleida, el Segrià, l'Urgell, la Segarra, les Garrigues) es despobra fins al punt de no representar el 1717 sinó l'11% de la població del Principat en lloc del 22% el 1535. En canvi, la zona marítima va ser una de les més beneficiades per l'increment demogràfic d'aquest període de 1553 a 1717.⁶

Respecte al període de 1600 a 1700, objecte del nostre estudi, P. Vilar ens dóna dues dates del desenvolupament demogràfic: de 1600 a 1640 i de 1655 a 1705, coronades i interrompudes per dues revolucions; segons aquest autor, Catalunya escapa, almenys parcialment, a les catàstrofes del segle XVII més mal suportades per l'Espanya de l'interior; la Catalunya de l'est, amb el Rosselló, presenta un contrast remarcable amb la Catalunya occidental. En aquestes dues regions, el segle XVII hi accentua el despoblament. Per aquest autor els anys dolents del segle són sobretot posteriors a 1640: l'aixecament del Principat contra Espanya, els saqueigs de les tropes abans i després d'aquest aixecament i més tard les exaccions dels francesos, que es conjuguen durant els anys 1651-1653 amb la més terrible epidèmia de la història moderna catalana, només comparable a la de 1348. Aquestes conclusions són les que motiven P. Vilar a dir que la Revolta de 1640 és la reacció política d'una regió pròspera contra les repercussions de la decadència i dóna, sense cap dubte, un balanç positiu per als anys de 1600 a 1640.⁷

Tanmateix, l'estudi d'Eva Serra, que analitza la producció agrària del Rosselló, el Vallès, el Baix Llobregat i la Selva, és eloqüent quant a l'existència d'una reculada, aturada o augment en to menor de la producció agrícola a partir dels anys vint o trenta en algunes zones de Catalunya.⁸

Quan a la població, també J. Nadal i E. Giralt assenyalen la pesta de 1629-31 com l'inici d'un nou període catastròfic per a la població catalana, etapa d'alta mortalitat i d'aturada demogràfica, a la vegada que el 1620-1625 es tanca el gran cicle immigratori francès. La població va deixar d'augmentar en el precís moment que els pobladors francesos van deixar d'acudir-hi. Els esmentats

³ J. M. RECASENS I COMES, "La població de la ciutat de Tarragona entre 1621 i 1670", dins *Boletín arqueológico*, Tarragona, 1958, n.º 61-64, pp. 97-114.

⁴ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. Paris, 1960, p. 19.

⁵ J. NADAL, "El redreç demogràfic de Catalunya en el siglo XVI", dins *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Cerdeña, 1957*. Madrid, 1959, p. 875, i J. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 24.

⁶ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona, 1964-68, vol. II, p. 347 i J. NADAL, "El redreç...", p. 876.

⁷ P. VILAR, *op. cit.*, p. 312, 348 i 356.

⁸ E. SERRA, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", dins *Terra, treball i propietat*. Barcelona, 1986, pp.

autors divideixen els 164 anys estudiats en tres grans etapes: la primera, de 1553 a 1630, caracteritzada per un augment demogràfic extraordinari, signe que canviarà a partir de 1620 i culminarà aquesta caiguda amb la pesta de 1629-31. La segona, de 1631 a 1660, inaugurada pels efectes de la pesta de 1629-31, a la qual s'afegeix la crisi polític-militar i econòmica de 1641-52 i la pesta de 1651-53, i que caracteritzen aquest període com una fase crítica per al desenvolupament demogràfic. Tanmateix la nota general no és un decreixement sinó un estancament. Finalment, de 1661 a 1717, anys durant els quals es donen una successió de cicles bons i dolents; en algunes de les poblacions existeix un augment demogràfic important, en altres predomina una tendència més moderada, i subdivideix aquest període: de 1661 a 1665, de retorn a la normalitat; de 1665 a 1670, tendència alcista amb menys vigor; a partir de 1671, amb el començament d'un altre cicle negatiu amb un estancament fins al 1675, i una línia totalment regressiva des de 1681 a 1685, igual que en els anys 1691-95, en què finalitzà el segle amb una nova regressió general paral·lela a la de deu anys abans.⁹

L'objectiu que ens vam proposar en iniciar aquest estudi¹⁰ va ser donar a conèixer l'evolució de la població tarragonina durant un segle marcat per moments molt difícils, alguns de força coneguts a nivell d'història general per l'abundància de bibliografia sobre el tema, com la Guerra dels Segadors,¹¹ d'altres, encara molt inexplorats, com les temibles crisis de subsistències, que repetidament va patir la ciutat sobretot durant els primers cinquanta anys, i la pesta, percebuda com una amenaça constant al llarg d'aquests cent anys i com terrible realitat durant els anys de 1650 a 1653.

La primera part d'aquesta obra és una anàlisi quantitativa de la població tarragonina al llarg del segle que utilitza els registres parroquials de la Parròquia de Santa Maria (Catedral de Tarragona) des de 1598 a 1702, dels quals hem escollit una mostra que manté una relació de 1 a 4 respecte del total, és a dir, a l'atzar, de cada quatre casos de matrimonis, defuncions i bateigs, n'hem escollit un.¹²

⁹ J. NADAL i E. GIRALT, *op. cit.*, pp. 19-23. 214- 246.

¹⁰ El text bàsic d'aquesta obra és el de la meua tesi de llicenciatura: *Tarragona al segle XVII: Aspectes demogràfics d'una ciutat de l'antic règim*. Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, Departament d'Història Moderna, setembre de 1982; que va obtenir la qualificació d'excel·lent per unanimitat en el tribunal compost pels Drs. Pere Molas i Ribalta, Carlos Martínez Shaw i Lluís Navarro Miralles, director de la tesi. Per aquesta publicació el text ha estat reestructurat, revisat i també actualitzat amb les noves aportacions bibliogràfiques.

¹¹ Un recull bibliogràfic del tema a *El Corpus de Sang: Història i llegenda*. Barcelona, 1990; catàleg de l'exposició commemorativa del 350è aniversari de la Revolta dels Segadors. Barcelona, del 7 de juny al 15 d'octubre de 1990.

¹² Sobre les tècniques d'utilització del mostreig, vegeu: R. FLOUD, *Métodos cuantitativos para historiadores*. Madrid, 1979, pp. 177 a 195. Ciro F. S. CARDOSO i H. Pérez BRIGNOLI, *Los métodos de la Historia*. Barcelona, 1977, pp. 277-279. F. AZORIN i J. L. SÁNCHEZ CRESPO, *Métodos y aplicaciones del muestreo*. Madrid, 1986. Perquè aquesta mostra escollida sigui una fidedigna representació del conjunt que substitueix, cal, a més de l'extracció a l'atzar, de tal manera que qualsevol cas pugui ser representat, que es defineixi al moment d'establir el tamany de la mostra, el grau de precisió que tindrà l'estudi a realitzar, és a dir, que es pugui avaluar el grau de confiança que ens mereix la mostra. Després d'haver recollit íntegrament els matrimonis de 4 anys i els bateigs i defuncions d'1, aquest grau de confiança, és des del punt de vista quantitatiu del 99,2% al 100%, i amb les dades qualitatives és del 92% al 98%.

Les tres sèries de llibres (bateigs, matrimonis i defuncions) són pràcticament completes per a tot el període i es constitueixen en una important font d'informació, no solament demogràfica, sinó també social i econòmica per les dades qualitatives que inclouen, sobretot davant la manca de censos de població. Les actes de defuncions presenten una particularitat, ja que hem utilitzat els llibres del Tauler, manuals de sis mesos (de maig a octubre i de novembre a l'abril de l'any següent), que tenen la funció de recomptar les novenes, misses i enterraments de la parròquia; fer servir aquests llibres és motivat per la manca per aquest segle d'uns registres d'òbits; la seva fiabilitat ha estat ja analitzada per J. M. Recasens i Comes, sense trobar-ne diferències apreciables.¹³

La importància de la informació que recullen les actes de bateigs, defuncions i matrimonis és palesa per als historiadors del període anterior al segle XVIII. Domínguez Ortiz, per exemple, afirma: *mentre no s'escriguin monografies basades en els registres parroquials, només serà possible treure'n conclusions provisionals*; J. Nadal i E. Giralt ens diuen que les actes de bateigs, matrimonis i defuncions són com un termòmetre que permet observar els canvis demogràfics i són en definitiva el reflex més exacte de la història local.¹⁴

Mitjançant els registres de matrimoni, i aprofitant la riquesa d'informació que ens proporcionen en citar el lloc de procedència dels nuvis i l'ofici del contraent masculí, analitzarem d'una banda la immigració com el factor més positiu que va afavorir el creixement de la població tarragonina i d'altra, els sectors socio-professionals i la seva evolució al llarg del segle.

No hem volgut donar, però, únicament una visió estadística del tema, sinó que per mitjà del seguiment de les actes municipals¹⁵ ens hem volgut apropar a la vida quotidiana d'aquelles persones que esdevenen, sense adonar-se'n, testimonis d'un temps marcat per la tragèdia i per l'esperança. El segle XVII, en conjunt, va significar una gran desfeta per a la ciutat de Tarragona, i els seus efectes els arrossegarà durant molt temps.

Finalment, pretenem que aquest estudi des de la seva perspectiva d'història local pugui contribuir a aclarir qüestions que encara té plantejades la història de Catalunya al segle XVII i esbrinar una mica més la naturalesa dels esdeveniments que es van produir al llarg d'aquesta centúria: la Revolta de 1640, que donà lloc a l'esclat de la Guerra dels Segadors, va ser finalment la reacció d'una regió pròspera contra les repercussions de la decadència espanyola o, com apunten altres estudis, en algunes zones la reculada o aturada, si més no agrària i demogràfica, ja podia haver estat anterior, durant els anys vint i trenta?

I d'altra banda, quina cronologia podem establir en l'evolució de la població tarragonina durant el segle XVII? S'emmarca la ciutat de Tarragona dins d'aquelles zones de Catalunya que van dur a terme un redreç econòmic, sobretot agrícola, i demogràfic en el darrer terç del segle?

¹³ J. M. RECASENS I COMES, "La població de la ciudad de Tarragona, entre 1621 y 1670...", p. 98.

¹⁴ A. DOMÍNGUEZ ORTIZ, *La sociedad española en el siglo XVII*. Madrid, 1964, p. 63; J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717...*, p. 63.

¹⁵ Arxiu Històric de Tarragona, Llibres del Consolat o del Consell. Aquesta documentació és completa per a tot el segle XVII, excepte des d'abril de 1632 i l'any 1633, i manquen també els anys 1638 i 1643.

II. TARRAGONA AL SEGLE XVII: LA DINÀMICA DEMOGRÀFICA

És suficientment coneguda la importància dels registres parroquials per poder establir l'evolució demogràfica d'una població de l'antic règim. Malgrat que comptem amb algunes dades -referents sobretot als segles XVI i XVIII-, que per aproximació ens poden ser d'utilitat per assabentar-nos d'un balanç conjunt del segle XVII, l'única manera d'analitzar amb profunditat l'estat d'una població és reproduir la seva dinàmica demogràfica mitjançant l'estudi de les tres variables demogràfiques (natalitat, mortalitat i nupcialitat), recollides en les actes de bateigs, matrimonis i defuncions. Per mitjà d'aquesta anàlisi podrem diferenciar cronològicament al llarg d'aquest segle XVII uns períodes amb unes característiques particulars, que ens ajudaran a comprendre la trajectòria de la població tarragonina en aquesta centúria.

Per elaborar les gràfiques hem processat estadísticament les dades utilitzant mitjanes mòbils de cinc anys, per tal d'eliminar les fluctuacions de curta durada i obtenir el moviment de llarga duració que ens facilita veure la tendència general al llarg del segle.

Tanmateix, una apreciació quantitativa d'aquestes tres variables és imprescindible, com també ho és aprofundir tot el possible i treure a la llum tota la informació qualitativa que aquest tipus de documentació ens dóna, la qual, cada vegada més, és objecte d'anàlisi en gran part dels estudis demogràfics realitzats sobre aquesta època.

Així, a més d'analitzar els moviments de llarga duració i estacionals de la natalitat, mortalitat i nupcialitat, estudiarem la fecunditat (establint aproximadament el nombre de fills per matrimoni), la mortalitat diferencial segons el sexe i l'edat (infantil, juvenil i adulta), i el reemplaçament generacional, analitzant també la importància que van tenir les segones núpcies en certs moments del segle.

1. L'EVOLUCIÓ DE LA NATALITAT AL LLARG DEL SEGLE

1.1. El moviment de llarga duració

Per analitzar la natalitat al llarg del segle cal concretar l'evolució secular dels bateigs dividint la gràfica n.º 1 en els següents períodes:

ANY INICIAL	ANY FINAL	NATURALES	DURACIÓ ANYS	DIFERÈNCIA ABSOLUTA	DIFERÈNCIA EN %
1600	1625	baixa	26	30	13%
1626	1661	baixa	36	112	90,3%
1662	1679	estancament	18	0	0%
1680	1700	alça	21	92	71,8%

Així doncs, la davallada de la natalitat es fa palesa des dels primers anys del segle, encara que en el primer quart la pèrdua és suau i provoca un enfonsament continuat amb un lleuger avenç en els seus darrers anys.

Aquesta baixada serà molt més acusada en el segon període (1626-1661), en què se n'observen quatre de baixa vertical, intercalats amb tres moments d'avenç de poca intensitat, que no aconsegueixen contenir la marxa descendent. És un període de depressió continuada on la corba arribarà als valors mínims de tot el segle, que es mantindran en aquesta situació durant el tercer període (1662-1679), que té una mostra clara d'estancament sense cap tipus de fluctuació. L'amplitud 0 d'aquests anys és una mostra evident d'aquest estacionament.

L'any 1680 inaugura el quart període caracteritzat per una vertiginosa recuperació ininterrompuda fins a la fi del segle.

No es pot parlar, doncs, d'una trajectòria positiva de la natalitat en la Tarragona del segle XVII, sinó a partir dels anys vuitanta. Recordem, però, que els índexs amb què s'inicia el segle no es tornen a repetir en cap altre moment en aquests cent anys següents.

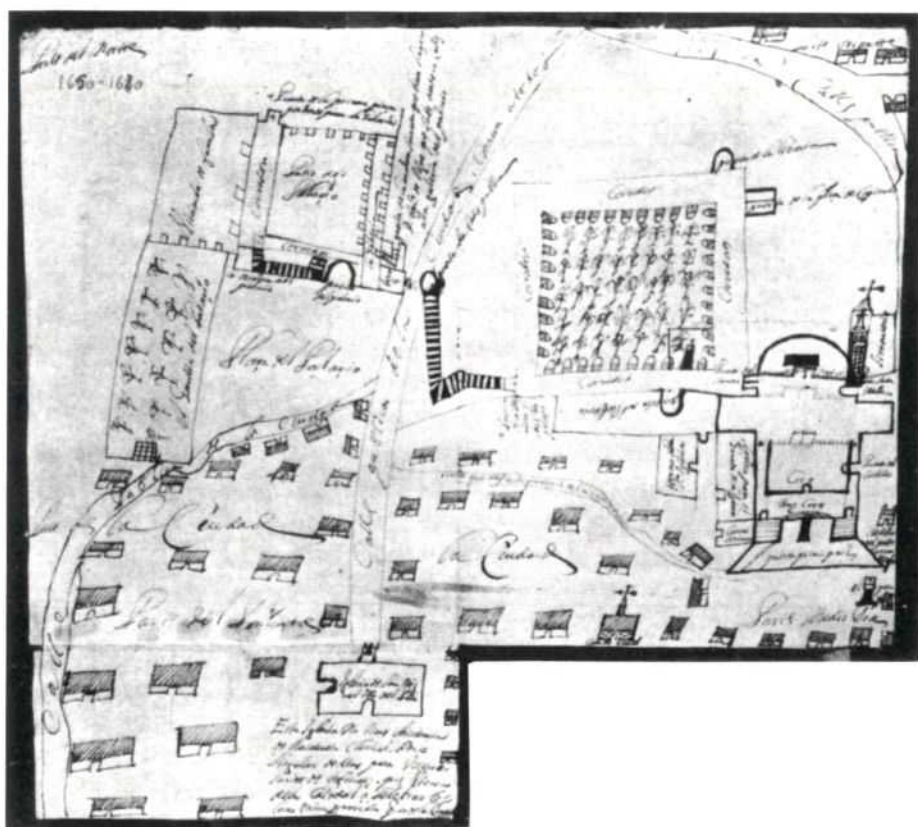
A grans trets, comparant aquesta evolució amb la d'altres ciutats catalanes,¹ observem com és la de Girona la que encaixa millor dins del model de natalitat tarragonina per diversos punts de concomitància: en primer lloc per tenir els valors més alts de bateigs els primers anys del segle, no igualats ni superats en tota la trajectòria secular. També per la línia descendent que presenta fins a l'any 1650 i finalment pel període d'estancament entre 1651 i 1666. És potser el darrer període quan la diferència entre els dos models es més acusada, ja que a Tarragona entre 1680 i 1700 la pujada de la natalitat és ininterrompuda, mentre que a Girona presenta un cert estancament a partir de 1676.

D'altra banda, la diferència més remarcable amb els altres dos models de natalitat (Barcelona i Lleida) és que en aquestes darreres ciutats hi ha un període alcista, aproximadament des de l'any 1613 fins al 1646 i 1651 respectivament, amb una sobtada caiguda a partir d'aquests anys. Davallada brusca a mitjan segle, que a Tarragona també es dona, però la baixada continua, encara que més suau, de la natalitat la trobem ja des de principi de segle.

¹ Les gràfiques de natalitat de les ciutats comparades es troben a J. NADAL, *La población española (siglos XVI-XX)*, p. 45, i a A. MORENO i L. NAVARRO, "La crisis demográfica del siglo XVII en el Baix Camp (1591-1692)" dins *Del Col·loqui d'història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, p. 53.

PLÀNOL PARCIAL DE TARRAGONA EN EL SEGLE XVII. GRAVAT AMAT.

Al Baix Camp, i més concretament al nucli urbà més important, Reus, la trajectòria de la natalitat té també una tendència similar a la de Tarragona, encara que la disminució es fa palesa sobretot a partir dels anys vint.

Així, la tendència alcista dels naixements que en algunes ciutats de Catalunya té els seus màxims valors en el primer quart de segle no és del tot certa per a Tarragona, on sembla que la gran recuperació va acabar amb l'entrada del segle XVII. Els màxims de naixements a Tarragona podem datar-los entre els anys 1598 i 1602; i, aïlladament, en els anys 1604, 1606 i 1608, i en la segona dècada, el 1625 i 1626.²

1.2. El moviment estacional de les concepcions

La corba de les concepcions és preferible a la dels naixements, perquè són molt més ràpidament afectades pels factors de crisi.³ Aquesta preferència és quasi obligada per intentar d'establir un moviment estacional. Així, les dades de la gràfica n.º 2 estan calculades a partir dels bateigs realitzats 9 mesos més tard, de tal manera que a la gràfica siguin representades les concepcions i no els bateigs. Així, per exemple, els del mes d'octubre, a la gràfica els representem al gener; els bateigs del novembre, al febrer, i així successivament.

La característica que es fa palesa en aquest moviment estacional de les concepcions és la seva vulnerabilitat pels factors exògens com la situació climàtica, el preu dels aliments de primera necessitat, les epidèmies, la guerra, etc., típica d'una demografia d'antic règim. Aquesta alterabilitat per factors exògens negatius es tradueix en una caiguda brusca de les concepcions durant el període crític i un augment desmesurat de la mortalitat, i dona lloc als característics *rombes de crisi*.

La sobrepuja de la mortalitat per damunt de les concepcions és una nota molt freqüent en la primera meitat d'aquest segle. A partir de la dècada dels cinquanta van desaparèixer i les que es

² J. NADAL i E. GIRALT donen com a màxims de naixements a Girona el 1586-1590, a Palamós el 1596-1600, a Barcelona el 1611-1615 i a Vilafranca del Penedès el 1616-1620, a *La población catalana...* p.19 i ss., i també a J. NADAL, "El redreç demogràfic de Catalunya en el siglo XVI", *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Madrid, 1959, pp. 875-880. J. NADAL confirma un moviment alcista en els bateigs en onze parròquies, situades majoritàriament al litoral i prelitoral, de 1594 a 1625-26, tot i la flexió de començament de segle, a "La població catalana als segles XVI i XVII", dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978, vol. IV, p. 57. A Vilabella els màxims de naixements són des de 1587 a 1606 i els índexs més baixos a partir de 1633, J. AGUADÉ i SORDÉ, "La població de Vilabella als segles XVI i XV...", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos* 35 a. ed. 1989, vol. II, p. 15. V. GUAL i VILÀ a Vilanova de Prades confirma els màxims de bateigs en els anys 1606 i 1621 i els mínims en els anys 1603, 1605 i 1622, a "El poblament a Vilanova de Prades a l'Edat Moderna", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos 35a ed. 1989* vol. II p. 85. J. ANDREU SUGRANYES a *Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat segles XVI-XIX* afirma que els anys vint del segle existeix una evolució positiva de la població en el Priorat, tot i que a Torroja la natalitat ja disminueix entre 1611 i 1620, i a Poboleta, fins i tot abans dins Penell: *Revista d'Història*. Reus, n.º3, p. 72. S. CARALT I SALVÓ al Vendrell troba un fort nombre de naixements els primers anys del segle i un redreçament de la natalitat de 1621 a 1626, a "Evolució de la demografia del Vendrell: segles XVII-XVIII", *Miscel·lània Penedesenca* dins 1989, vol. XIII, pp. 291-313. A Alcover les xifres màximes de naixements són a les darreries del segle XVI, i durant el primer quart del segle XVII s'estabilitzen, experimentant fins i tot un petit descens, J. CAVALLÉ BUSQUETS a *Quan les cases volien ser palaus: la població d'Alcover 1553-1625*. Alcover, 1989, p. 32.

³ Ciro F. S. CARDOSO i H. PÉREZ BRIGNOLI, *Los métodos de la historia*. Barcelona, 1977, p. 150.

produeixen no ho fan amb la mateixa força. La desaparició progressiva de les caigudes brusques dels naixements al costat d'una mortalitat mantinguda per sota dels quals possibilitarà l'augment de població, que té lloc a partir de la segona meitat de segle, una vegada finalitzada la pesta del 1650-53.

Una altra característica observada és la ràpida pujada de les concepcions en els mesos posteriors a una crisi, fenomen que assegurava la recuperació biològica o que almenys minorava les pèrdues humanes dels mesos anteriors. J. Nadal i E. Giralt donen com a protagonistes d'aquestes recuperacions les segones núpcies⁴ dels cònjuge supervivent. Goubert ha constatat per la seva part que la corba de les concepcions després del període de crisi remunta abans que la corba dels matrimonis, segons aquest autor, la causa de la pujada de bateigs després de la crisi no és solament pel fet de nous matrimonis, sinó per l'augment de la fecunditat dels antics que han sobreviscut. Sembla que la fecunditat *es desperta*.⁵

Quant als mesos en els quals es registren els màxims de concepcions són: l'abril, seguit, amb considerable diferència, pel maig i juny.⁶ Màxims de concepcions que arribaven determinats per una millora de la situació climàtica, amb les pluges i les primeres collites de l'horta, i també per una baixada dels preus del blat en reserva, que atenen la propera arribada de la collita, i sobretot com una reacció que segueix a una època de mínims de concepcions com era l'hivern.

Els mínims de concepcions estan datats el mes d'agost, quasi sempre coincidint amb una pujada de la mortalitat, segurament a causa que és el mes més calorós de l'any i per tant la facilitat de propagació de malalties contagioses, sense oblidar-nos que a un període de màxims en segueix un de mínims com a reacció típica. A la vegada del mes d'agost, els mínims de concepcions eren durant els mesos d'octubre, novembre i desembre.

La davallada més forta de tot el segle va ser durant l'any 1641, de gener a setembre, i va coincidir amb l'alta mortalitat trobada aquest any a conseqüència dels efectes de la guerra i del setge que pateix la ciutat.⁷

1.3. La fecunditat

Un dels grans tòpics demogràfics ha estat atribuir als pobles de l'antic règim demogràfic una elevada fecunditat. Tanmateix, els nous treballs d'investigació vénen a destruir aquesta llegenda.

⁴ J. NADAL i E. GIRALT, *op. cit.*, p. 7.

⁵ P.GOUBERT, *Cent mille provinciaux au XVIIème siècle...* París, 1968, p. 73.

⁶ V. PÉREZ MOREDA dona també per a les poblacions castellanés estudiades un màxim de bateigs a l'hivern que correspon a les concepcions de primavera, p. 214. M. PLANAS I ROIG troba també un màxim de concepcions als mesos hivernals i la primavera, amb una curiosa inflexió cap al mes de març i un mínim a l'agost i setembre, coincidint amb el màxim de feines del camp, a "Variacions estacionals en la demografia de l'antic règim: Castelló d'Empúries del segle XVI al XIX", dins *Primeres jornades de joves historiadors catalans*. Barcelona, 1986. vol. II, p. 237-242, p. 240. R. GARCÍA CÁRCCEL constata en el moviment estacional de diverses poblacions el màxim de concepcions als mesos d'abril, maig i juny, i el mínim del mes d'agost, a *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*. Barcelona, 1985. vol. I, p. 203.

⁷ J. SANABRE, *La acción francesa en Cataluña*. Barcelona, 1956, p. 261.

Pierre Goubert va trobar-se amb una mitjana de 4,85 fills per parella a la regió de Beauvais (França), al segle XVII.⁸ Wrigley ens dona per a la parròquia de Colyton (Anglaterra), analitzada durant el segle XVI i primera meitat del XVII, un percentatge superior: 6 fills per matrimoni.⁹ A Espanya, ens trobem amb alguns exemples indicatius: València 4,27, al segle XVII; Valladolid 4,2, al XVI, i Galícia 3,1, al XVIII.¹⁰

Dins de Catalunya, els estudis pioners en la demografia històrica de J. Nadal i E. Giralt ens donen unes dades que fluctuen entre 3,3 fills per matrimoni a Vilafranca del Penedès en el període del 1682-1686 fins a 7 per a la població de Cassà en el període de 1635 a 1639. Altres estudis demogràfics de poblacions catalanes¹¹ confirmen aquestes dades, igual que d'altres d'àmbit local.¹²

En la majoria d'aquestes obres que analitzen poblacions de l'antic règim es constata la volubilitat de les xifres del nombre de fills per matrimoni i que varien molt segons els períodes, atès que la natalitat respon sempre a l'estímul socio-econòmic.¹³ També podríem afirmar que cada regió, depenent de les seves estructures i d'una determinada conjuntura, es presenta com un cas particular. Per a Wrigley existeix l'evidència d'una major fecunditat del camp respecte a la ciutat; generalment si les ciutats creixien era gràcies a la immigració. Així, en les zones rurals hauria de donar-se un excedent de bateigs per compensar els dèficits en les viles i ciutats més grans.¹⁴

Tarragona:	1600-1615	4,2	fills/matrimoni
	1616-1635	3,6	fills/matrimoni
	1636-1652	2,7	fills/matrimoni
	1653-1660	4,5	fills/matrimoni
	1661-1680	3,7	fills/matrimoni
	1681-1700	3,8	fills/matrimoni

⁸ P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 58.

⁹ E. A. WRIGLEY, *Historia y población. Madrid*, 1969, p. 86

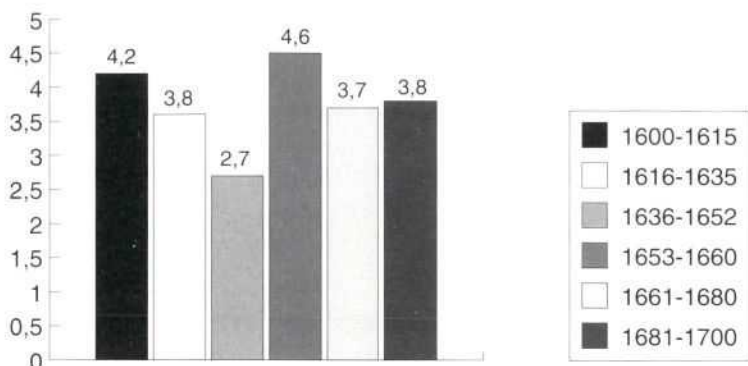
¹⁰ R. GARCÍA CÁRCCEL, "La familia en España. Siglos XVI-XVIII", dins *Historia* 16, n.º 57, p. 55.

¹¹ Al segle XVII: Balsareny (Bages), 4,7 fills per matrimoni; Setcases (Ripollès), 6,1; Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat), 3,65; Terrassa (Vallès Occidental), 4,6, a GARCÍA CÁRCCEL, *Historia de Cataluña*, vol. I, p. 202. Altres mitjanes de fills per matrimoni en poblacions de Catalunya A. SIMON TARRÉS "La familia catalana en el Antiguo Régimen", dins *La familia en la España Mediterránea, siglos XV-XIX*. Barcelona, 1987, pp. 65-93

¹² V. GUAL VILÀ, a la Conca de Barberà al segle XVII troba una mitjana des de 3,7 fills per matrimoni a Vimbodí de 1631-1700 a 5,3 de 1635 a 1700 a Montbrió, p. 118. A l'Alt Gaià, des de 4,0 de Santa Coloma al període 1601-1700 a 5,0 de Figuerola-Guimons i Pontils al 1601-1700. Com a *ratio* global dona de 4 a 5 fills batejats per matrimoni, a *La familia moderna a la Conca de Barberà*. Tarragona, 1993, p. 119. Per al conjunt de la Plataforma Segarrena al segle XVII, les mitjanes varien de 8,06 a 4, depenent de l'edat de la mare. p. 249.

¹³ R. GARCÍA CÁRCCEL, *Historia de Cataluña...*, vol. I, p. 202.

¹⁴ E. A. WRIGLEY, *op. cit.*, p. 86

NÚM. DE FILLS PER MATRIMONI 1600-1700

A Tarragona (gràfica n.º 3), la mitjana global del segle és de 3,75 fills per matrimoni, la qual cosa ens mostra un índex baix de fecunditat dins de les mitjanes trobades en altres poblacions catalanes. Cal destacar, seguint les pautes de Wrigley, el caràcter urbà de Tarragona amb un gran focus immigratori.

Solament dos períodes ultrapassen la mitjana global del segle: 1600-1615, amb un 4,2, i 1653-1660, amb un 4,5, que coincideixen amb èpoques posteriors a dues grans catàstrofes demogràfiques, que van representar una pèrdua considerable de població: la pesta de 1589-1592 i, en el segon cas, la crisi mixta provocada per la Guerra dels Segadors, la crisi de subsistències i la pesta del 1650-1653. El lleuger augment de la fecunditat en aquests dos períodes posteriors a una crisi representa l'assaig de recuperació demogràfica per part dels matrimonis supervivents i dels viudos que tornen a refer una família casant-se per segona vegada. Increment de les naixements, que si és continuat repercutirà en un major nombre de matrimonis uns 23 i 25 anys després i en un augment de la població jove, que solament es nota en el segon cas, és a dir, en els qui es casen a partir de 1675-80, puix que aquesta generació nascuda a partir de 1653 no ha estat gens minvada, al contrari que els nascuts de 1600 a 1615, que s'han trobat amb unes condicions de supervivència molt difícils en haver-se enfrontat a la deteriorada situació demogràfica del segon quart de segle.

També s'observa com un període de depressió continuada com va ser el segon quart de segle, (crisi de subsistències del 1628-1632, Guerra dels Segadors del 1640-1652 i pesta del 1650-1653), repercuteix d'immediat sobre la fecunditat: la davallada de 1636-1652 n'és un exemple clar, arribant la fecunditat als valors mínims del segle amb una mitjana de 2,7 fills per parella, que es mantenen al llarg de 16 anys. En general, les causes que provoquen aquesta reducció són: els decessos d'adults, que trenquen matrimonis en edat fèrtil; la sortida continuada en lloves d'un gran nombre d'homes joves, que trencarien, encara que temporalment, la parella, i la disminució de la fecunditat en el matrimonis vius, condicionats per un deteriorament de l'alimentació atesa la crisi que es viu i una menor fecunditat dels matrimonis refets (viudos), que no poden en un moment de crisi aportar els fills necessaris per a la recuperació biològica.

VISTA DE TARRAGONA. GRAVAT MHT.

Com es pot observar, el comportament de la corba de natalitat al llarg del segle passa per tres períodes netament diferenciats: un de baixa, fins a meitat de segle; un altre d'estancament, des dels anys seixanta fins als vuitanta, i un d'alça a partir del 1680 fins a la fi del segle.

El primer període de baixa continuada intercalat amb algunes pujades, que no aturen el sentit descendent de la corba, coincideix amb un moviment estacional de les concepcions i mortalitat amb nombrosos moments en què s'observen *puntes de mortalitat*. La natalitat, segons els valors analitzats, no arribarà a ser suficient per a la recuperació biològica necessària després d'una catàstrofe com va ser la pesta del 1589-1592, que va ocasionar una gran pèrdua de població.¹⁵ Els primers anys, les mesures a favor de la immigració¹⁶ no van impedir el descens de la natalitat; tanmateix, el període de 1600 a 1615 és un moment d'alta fecunditat. Els efectes regeneradors d'aquesta nova generació, nascuda a les darreries del segle XVI i primers anys del XVII, i que havia de casar-se i reproduir-se entorn dels anys 1625-30, no s'arribaran a notar, ja que aquest segon quart de segle s'inicia en un moment en què es fa front a la crisi de 1628-32 amb una pessima situació econòmica. Tot això fa que no es puguin remuntar els valors d'uns anys abans i provoquin la consegüent baixada de la corba de natalitat a partir dels anys trenta.

Curiosament, l'esclat de la Guerra dels Segadors, que va produir un gran desgavell a la població tarragonina, sembla que no va afectar de manera immediata el nombre de nascuts, ja que no existeix una baixada brusca com era de suposar, sinó solament un descens de poca intensitat, i es produeix una baixada també en els anys posteriors a la guerra. Això fou a causa de dos factors molt importants: el primer és que Tarragona queda com una plaça militar, amb un assentament permanent de soldats, que en cert moment van substituir l'element masculí mort a les batalles o emigrat en lleves per combatre a altres llocs. Una part dels naixements d'aquests anys van ser fills il·legítims, com ho demostren les nombroses actes de bateigs que donen el cognom de *fill de la Ventura*. Una altra part dels militars van casar-se amb dones arribades del seu lloc d'origen o de la mateixa ciutat, i hi van romandre durant tota la guerra. Una vegada finalitzada la contesa, una gran part dels militars emigrarien al seu punt d'origen. El segon factor que va evitar el brusca descens de la natalitat durant aquests anys de guerra va ser el fet que Tarragona va servir de refugi durant la guerra a la gent del Camp. El nombre dels contraents immigrants d'aquests anys en són un exemple.

Així, el manteniment de la població en aquests anys va ser gràcies a una immigració circumstancial. Una vegada acabada la guerra, la recuperació quedaria majoritàriament en mans dels nadius de la vila que havien aconseguit sobreviure, és justament quan es manifesten els efectes negatius de la guerra i de la crisi de subsistències, agreujats per l'epidèmia de 1650-1653. La baixada de la natalitat a partir d'aquests anys és un efecte del despoblament de la ciutat, puix que si el nombre de fills per matrimoni augmenta fins a 4,5 de 1653 a 1660, vol dir que les circumstàncies eren favorables per a la recuperació biològica, però, igual que els primers anys del segle, en haver-

¹⁵ Per als efectes negatius d'aquesta pesta a Tarragona, vegeu J. NADAL i E. GIRALT, *op. cit.*, p. 39.

¹⁶ La importància de la immigració per a la recuperació de la ciutat i les mesures afavoridores per a la repoblació les estudiem posteriorment, en analitzar la immigració a la ciutat al llarg del segle.

hi menys gent no es poden mantenir els valors d'abans.

Tampoc no es pot interpretar el període d'estancament (1662-1679) com una no-recuperació, més aviat al contrari, ja que s'aconsegueix aturar la marxa descendent de la natalitat i mantenir durant aquests anys pràcticament el mateix índex.

El moviment d'alça comença cap a l'any 1680, com a conseqüència de l'arribada dels fills dels matrimonis nous dels nascuts 20-25 anys abans que no s'han trobat amb cap mortalitat extraordinària. El moviment estacional d'aquests anys tampoc no acusa cap crisi important. El moment és favorable, doncs, per a una recuperació de la natalitat, ajudada per la immigració, que arriba a la ciutat afavorida per les mesures que va implantar la ciutat per fer possible una repoblació efectiva.

Atès, però, que el punt de partida d'aquesta recuperació de la natalitat és molt baix, haurem d'esperar l'arribada del segle XVIII per veure superats els índexs de natalitat que hi havia a principi de segle.

2. L'EVOLUCIÓ DE LA MORTALITAT

2.1. El moviment de llarga duració

A la gràfica n.º 4 del moviment de llarga duració observem el gran canvi que s'experimenta cap als anys cinquanta i divideix la trajectòria secular en dues parts ben diferenciades. Fins a meitat de segle, la mortalitat havia estat elevada amb moltes fluctuacions, sobremuntant en alguns moments la corba dels bateigs. Després dels anys cinquanta, la corba de la mortalitat es veu disminuïda bona part d'aquesta segona meitat de segle en relació a l'índex que presentava en els primers anys, mantenint-se en aquests valors mínims fins als anys noranta, en què comença a prendre una línia ascendent.

En aquesta primera meitat la característica que es fa palesa és la persistència de fluctuacions de pujada-baixada molt fortes, on destaca la pujada de l'any 1641 amb una mortalitat extraordinària mai més trobada al llarg del segle. Si comparem les dues corbes de naixements i defuncions, veiem que fins a l'any 1650 la mortalitat excedeix a la natalitat en diverses ocasions, i destaquen sobretot les pèrdues dels anys 1628, 1629 i 1631. També seran anys negatius des de 1636 a 1638-40 i 1641 i, posteriorment, el període 1648-1650, que segurament el podríem allargar fins a l'any 1653, atès que els registres de defuncions consignats al Llibre del Tauler no són fidedignes almenys fins al novembre de 1653. Aquesta característica de la mortalitat situada per damunt de la natalitat pràcticament desapareix durant tota la segona meitat de segle, en què la mortalitat es manté prudencialment sempre per sota dels bateigs.¹⁷

¹⁷ Aquest segon quart de segle tan negatiu per a la població tarragonina, ho va ser també per a la majoria de les poblacions catalanes. Entre 1626 i 1655, es va perdre un 24,8 de la població, a F. MUÑOZ PRADAS i J. SOLER SERRATOSA, "La demografía histórica catalana de los siglos XVI a XVIII: un balance bibliográfico del decenio 1974-1984", dins *Demografía histórica en España*. Madrid, 1988, pp. 269-290. A la Conca de Barberà, 1641 és un any amb una crisi important; 1603,

ANY INICIAL	ANY FINAL	NATURALES	DURACIÓ ANYS	DIFERÈNCIA ABSOLUTA	DIFERÈNCIA EN %
1600	1625	baixa	26	32	16,6
1626	1641	alça	16	125	56,8
1642	1650	baixa	9	160	47,05

El primer període de baixa de la corba de la mortalitat, de 1600 a 1625, coincideix també amb un enfonsament lleuger però continuat de la corba de la natalitat. És un signe de despoblament de la ciutat i de l'arribada de les *classes buides*, que va ocasionar la pesta de 1589-1592. La fecunditat en aquest període és alta, i aquest primer quart de segle és més positiu que el segon.

Així doncs, els anys des de 1626 a 1641 són l'època pitjor per a la població de la ciutat. En diverses ocasions, la mortalitat sobrepassa àmpliament la natalitat; les causes, les analitzarem posteriorment, en trobar una crisi de subsistències per als anys 1628-1632, en estudiar els efectes de la Guerra dels Segadors (1640-1652) i el terrible setge a què va estar sotmesa la ciutat durant els primers mesos de la contesa.

Entrant ja a la dècada dels anys cinquanta, una nova tragèdia assola la població: l'epidèmia de pesta de 1650-1653. En principi, pels òbits recomptats sembla que la població es va veure poc afectada,¹⁸ però després d'haver analitzat minuciosament la documentació d'aquests llibres la situació esdevé inversa: el desordre de les actes, el silenci absolut d'enterraments durant mesos sencers, i també l'existència de notes per fer misses i novenes en què diuen el dia i mes de la defunció, i que no consten com a tals al lloc on haurien d'haver estat anotats, ens fa suposar que les dades de morts d'aquests anys no són fidedignes, i que la pesta va representar un cop definitiu per a l'enfonsament d'una població ja prou maltractada per la guerra i la crisi de subsistències d'aquests anys.¹⁹

La baixada brusca de la corba de mortalitat, que té lloc a partir dels anys 1651-52, que s'hauria d'endarrerir per la poca validesa de la documentació fins als mesos finals de 1653, inaugura un segon període on el distànciament de la mortalitat respecte a la natalitat farà sense cap dubte que es pugui valorar com una etapa de signe positiu.

La segona meitat de segle la podem dividir en dos períodes:

1605, 1642 són crisis fortes, i 1615, 1627, 1629 i 1631 són considerades crisis d'intensitat mitjana. El Vallès Oriental durant la primera meitat del segle XVII no va patir l'impacte de la mort en la mateixa mesura que la Conca, a V. GUAL VILÀ, "Les «crisis de mortalitat» adulta a la Conca de Barberà. Cronologia, intensitat i abast geogràfic, dins *Quaderns de Vilaniu*, n.º 24, 1993, pp. 59 i 60.

¹⁸ Aquesta és la consideració que fa J. M. RECASENS I COMES, "La població de la ciutat de Tarragona entre 1621 y 1670", dins *Boletín arqueológico de Tarragona*, n.º 61-64, 1958, p. 111.

¹⁹ Vegeu l'apartat on analitzem detalladament les conseqüències d'aquesta pesta mitjançant la informació obtinguda a les actes municipals.

ANY INICIAL	ANY FINAL	NATURALES A	DURACIÓ ANYS	DIFERÈNCIA ABSOLUTA	DIFERÈNCIA EN %
1651	1670	baixa	20	86	58,9
1671	1700	alça	30	96	137,1

La baixada de les defuncions des de 1651 (realment des de final de 1653) fins als anys setanta, la podem comparar a la baixada de la mortalitat que ens vam trobar a principi de segle, i podrien respondre a les mateixes causes: en primer lloc, hi hauria un cert despoblament de la ciutat per una mortalitat extraordinària d'uns anys anteriors (pesta de 1589-92 i pesta, guerra i fam de 1640 a 1653);²⁰ d'altra banda, els dos moments són de recuperació després de les catàstrofes sofertes, amb una alta fecunditat.

El següent període, de 1671 a 1700, són uns anys d'alça de la mortalitat, que té certa concomitància amb el de 1626-1641 perquè segueix de baixa de les defuncions, però entre ambdós existeix una diferència bàsica. Mentre els anys de 1626-1641 van ser de desgavell per a la població, ja que la mortalitat va superar àmpliament la natalitat en molts moments, en aquesta etapa de 1671 a 1700 les defuncions augmenten sempre prudencialment per sota dels nascuts, cosa que donarà a aquests anys un signe positiu clar, i és un símptoma més de la normalització demogràfica.

Fins als anys noranta l'alça de la mortalitat és suau i comença a pujar verticalment els deu darrers anys, després que la natalitat faci el mateix. Fins a 1701 no existeix cap any de pèrdua de població.²¹

2.2. El moviment estacional

El moviment estacional de les defuncions (gràfica n.º 2) ve caracteritzat per unes oscil·lacions mensuals molt més brusques que les concepcions. Les pujades remuntant aquesta corba són molt usuals sobretot a la primera meitat de segle. La vulnerabilitat de la corba de mortalitat és en relació inversa a les concepcions: quasi automàticament quan baixen aquestes els òbits augmenten i, al contrari, una davallada de la mortalitat significa una simultània pujada de concepcions. Durant els primers cinquanta anys, mentre la natalitat manté un ritme estacional sense pujades massa sensibles, les defuncions sorprenen pels alts índexs aconseguits en certs anys, entre els quals destaquen: de juliol de 1602 a febrer de 1603, de juliol de 1628 a agost de 1629, juliol-desembre de 1637, gener-octubre de 1641, abril-agost de 1646, agost-desembre del 1648 i gener-març de 1650.

En alguns d'aquests casos, la mortalitat arriba a ser més del doble; coincidint amb una baixada

²⁰ L'any 1664 es donen unes mesures afavoridores per al repoblament de la ciutat, igual que com el mateix document indica s'havia fet després de la pesta de 1589-92. AHT, Llibre del Consolat, 1663-66, 50 v., acta de 19-X-1664. Vegeu també el capítol sobre la immigració, on estudiem més acuradament aquest tema.

²¹ Aquest cicle positiu que comença el 1655 en algunes poblacions catalanes s'allargaria fins al 1717. Catalunya augmentaria de 357.000 habitants a 508.000, F. MUÑOZ I PRADAS i J. SOLER SERRATOSA, *op. cit.*, p. 275.

de les concepcions, es pot parlar de petites "crisis de mortalitat";²² que tenen una presència molt freqüent durant aquesta primera meitat, ja sigui per una fam continuada, que afavoreix els brots endèmics, com és el cas del juliol de 1628 a l'agost de 1629,²³ o epidèmies locals com la de l'any 1602,²⁴ o els tres elements combinats (fam, pesta i guerra), que afecten conjuntament la ciutat del 1640-1653.

A partir del 1653 i fins a la fi del segle, aquestes temibles crisis desapareixen completament. Tan sols resten petits inflaments de les defuncions, però amb tan poca intensitat que no es poden avaluar com a crisis demogràfiques o de mortalitat, i que no impedeixen l'augment continuat de la població. També el ritme estacional mantindrà una tendència amb menys oscil·lacions d'alçada, seguint per sota de la corba de natalitat.

El ritme diferencial segons les estacions denota un màxim d'òbits als mesos de l'estiu, a l'agost, en primer lloc, amb molta mortalitat infantil, i segueix en importància el juliol. El mes d'agost, que registra també, com hem vist, el mínim de concepcions,²⁵ és en general el més negatiu durant tot el cicle demogràfic estudiat. Les causes d'aquesta pujada de la mortalitat i de la baixada de concepcions com ja vam apuntar en l'apartat anterior, anaven des de les altes temperatures i la manca d'aigua, que aliada amb una higiene deficient afavoria junt amb la calor la propagació de malalties contagioses, que en una gran part són tràgiques per als nens més petits d'un any,²⁶ fins a causes merament econòmiques: les mares, en economies típicament agrícoles, eren més ocupades al treball del camp i descuidaven més els fills petits.²⁷ La gran quantitat de defuncions d'albats, observada amb regularitat durant aquesta època, ens fa pensar en una conjunció dels diversos factors exposats.

Un altre màxim de defuncions el trobem els mesos de setembre i novembre. Alguns autors²⁸

²² Pierre Goubert proposa parlar de crisi demogràfica en el moment que el nombre de decessos es dobla i quan al mateix temps el nombre de concepcions baixa de manera indiscutible almenys en un terç, P. GOUBERT, *Cent mille provinciaux au XVIIIème siècle*, París, 1968, p. 75.

V. PÉREZ MOREDA defineix la crisi demogràfica com un període de duració relativament curt i d'aparició brusca i caracteritzat sobretot per variacions de la mortalitat més que dels altres components (concepcions i nupcialitat). Per aquest autor la noció de crisi demogràfica té un caràcter més general que *crisi de mortalitat*, a *Las crisis de mortalidad en la España interior*. Madrid, 1980, p. 58-60.

²³ De 1627 a 1631-32, existeix penúria i fam al Camp de Tarragona entre altres comarques, que va ser general i s'afegiren brots de pesta, a N. SALES, "Els segles de la Decadència. Segles XVI-XVIII". dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1988, vol. IV, p. 312.

²⁴ Vegeu el capítol sobre la pesta i els diferents brots endèmics a la Tarragona del segle XVII.

²⁵ V. PÉREZ MOREDA constata per a les parròquies castellanes estudiades un màxim de mortalitat al final de l'estiu, sobretot infantil, i l'altra punta és a l'hivern, menys lligada a la mortalitat infantil i menys sotmesa a brusques oscil·lacions. En general, les defuncions augmentarien a les darreries de l'estiu i a la tardor, a V. PÉREZ MOREDA, *op. cit.*, p. 241.

²⁶ Ciro F. S. CARDOSO i H. PÉREZ BRIGNOLI, *Los métodos de la Historia*. Barcelona, 1977, p. 114. També Pierre Goubert dona el màxim de mortalitat de nens de menys d'un any a l'estiu, com a característica típica d'un model de demografia d'antic règim, a *Cent mille provinciaux...*, p. 92.

²⁷ Ciro F. S. CARDOSO i H. PÉREZ BRIGNOLI; *op. cit.*, p. 114, i també P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 93.

²⁸ Pierre Goubert ens dona el mes d'agost i molt més el de setembre com a màxims d'aquestes defuncions degudes a la presència de pestes, febres i altres epidèmies junt amb uns costums alimentaris primitius, P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 93.

consideren que la majoria de defuncions d'aquest període són de nens deslletats i població adulta afectats per les infeccions, alteracions digestives i una pèssima alimentació.

Goubert dóna també un altre màxim de mortalitat els mesos del principi i final de l'hivern o començament de la primavera, en què abunden els adults i vells, i que tindrien com a causa gripes perilloses o malalties pulmonars que es desencadenen ràpidament.²⁹

A Tarragona, aquests mesos no són precisament de màxims, encara que tampoc de mínims, mantenint una mortalitat variada i dins de la normalitat. Solament el mes de març té alguns anys una pujada suau, i desembre i gener no destaquen tampoc per una mortalitat excessivament alta. Aquesta discrepància respecte d'altres models pot ser deguda a una diferent situació climàtica de Tarragona, amb un clima de tipus mediterrani que suavitzava la rigorositat de l'hivern.³⁰ La ciutat, amb uns hiverns força suaus, no notaria tant els efectes negatius del fred, sinó molt més els d'una calor excessiva, i també el pas de l'hivern a la primavera no sol ser gaire bruscat. La pujada de mortalitat els mesos de desembre i gener en alguns moments del segle no és suficient com per posar-ho com un màxim en general.

El mínim de mortalitat és el mes de juny majoritàriament, seguit per abril i maig, és a dir, al final de la primavera i començament de l'estiu, que coincideix amb els màxims de concepcions, que es donaven en primer lloc a l'abril, seguit pel maig i juny. Sembla, doncs, que la millora en les condicions climàtiques repercuteixen abans en aquestes, que puguen molt més ràpidament del que davallen els òbits, que tarden uns mesos per arribar al seu mínim de juny. Al contrari, els efectes negatius els acusen molt més ràpidament les defuncions (juliol i agost com a màxims), mentre que el mínim de les concepcions a l'estiu era l'agost, i posteriorment el màxim de defuncions del setembre i novembre correspondria al mínim de concepcions endarrerit als mesos d'octubre, novembre i desembre.

Així, l'època més positiva de tot l'any era la primavera, caracteritzada per un mínim de defuncions i un màxim de concepcions, mentre les grans calors afecten negativament la població; els mesos de juliol i agost registren els mínims de concepcions i els màxims de defuncions; la tardor, amb l'arribada dels primers freds, marca també un altre moment negatiu amb una baixada de les concepcions i un augment de les defuncions.

2.3. La mortalitat diferencial segons el sexe i l'edat

Dins de qualsevol estudi demogràfic és de vital importància intentar fer una anàlisi qualitativa de la mortalitat. Per desgràcia, la documentació que trobem per a l'antic règim no ens facilita moltes vegades saber més enllà del nombre i sexe dels morts. Les dificultats d'elaboració i els

²⁹ P. GOUBERT: Op.cit., p. 94.

³⁰ El Beauvaisis, dins del departament de l'Oise, antiga comarca de la Picardia, seria inclòs dins d'un clima més fred a l'hivern com tot el nord-oest de França. WRIGLEY dóna molta importància a les característiques econòmiques d'una zona (sobretot pel cas de l'agricultura i ramaderia), com a factors que poden determinar una diferent evolució demogràfica, a *Historia y población...* p. 98.

dubtes sobre la fiabilitat dels registres demanen la màxima prudència en el moment d'establir una mortalitat ordinària diferencial.³¹

Tanmateix, podem fer una aproximació a l'edat i estat civil dels difunts interpretant altres dades incloses dins de les actes; després de fer una minuciosa anàlisi de les dades que hem trobat als llibres del Tauler, ens hem atrevit a donar uns criteris que permeten la classificació del conjunt de difunts seguint unes certes pautes.

Així, encara que la majoria de demògrafs actuals defineixen la mortalitat infantil com la mort de nens de menys d'un any,³² nosaltres utilitzarem aquest concepte com el conjunt dels morts albat. Sobre l'edat màxima dels infants així considerats no hi ha una concordança exacta entre els historiadors.³³ Nosaltres, després d'examinar alguns casos on consta l'edat del difunt, ens atrevirem a donar per aquest estudi una edat màxima de vuit a deu anys, a partir de la qual l'infant ja no és considerat albat.³⁴

Dins del que denominarem mortalitat juvenil, hem inclòs els difunts que havent sobrepassat la frontera dels vuit als deu anys no tenen encara la consideració d'adults i se'ls anomena "xic, xica, jove, minyo-minyona, fadri-fadrina, mig-cos", depenent dels anys i de la persona que realitza el registre. Malgrat l'heterogeneïtat d'aquests qualificatius, pels resultats obtinguts constitueix un conjunt homogeni, que comprendria els morts d'ambdós sexes que sense ser albat encara no són casats i amb una edat màxima que, per fer una mitjana vàlida per a tot el segle, l'establirem cap als 23 o 25 anys.³⁵

Quant a la subdivisió per edats dels morts en un o altre sexe, dins de la mortalitat femenina ens ha estat relativament fàcil establir els criteris de divisió, ja que la dona era sempre considerada en relació al seu estat civil depenent sempre d'un home (pare o marit) i així consta sempre: "filla de" o "donzella filla de", cosa que interpretem com que la noia és encara a la casa paterna sense

³¹ F. MUÑOZ PRADAS i J. SOLER SERRATOSA, *op. cit.*, p. 280.

³² L. HENRY, *Demografia*. Barcelona, 1976, p. 180.

³³ J. NADAL i E. GIRALT, consideren per als segles XVI i XVII una edat màxima de deu anys, a *La population catalane...* p. 11. P. VILAR accepta la teoria que comprèn els morts menors de catorze anys, a *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, Barcelona, 1964-68, 4v, vol. III, p. 62. COMAS PIE, per a Vila-rodon, argumenta que "albat" només ho eren fins a 7 anys i després fins a 13 anys eren inscrits com "mig cos", a *Demografia i Societat rural a Vila-rodon durant l'antic règim. Segles XVI-XVIII*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona, 1986, citada per V. GUAL i VILA, *La família...* p. 275. Per aquest autor "albat" comprèn una edat més àmplia, p. 276.

³⁴ Per exemple, al Llibre del Tauler del 1618, en el mes de maig apareix en moltes ocasions l'edat del mort: "(...) Pere Carniser de la Vila de (...) de 8 anys" i no com albat; el mes següent: "...un fill de brasser de 8 anys", sense constar tampoc com albat.

³⁵ Al Llibre del Tauler del 1600, apareix la defunció d'un "jove pobil", i s'especifica a continuació que "és un jove de 18 anys fins a 20". L'edat d'un minyó la trobem en diferents ocasions al Llibre del Consolat, amb motiu de les extraccions de les boles d'insaculació: "...donada i entregada en mans del sobre dit senyor Consol en Cap... y per aquell ben remanada per un minyonet infant orfe de edat d'uns 10 anys poch mes o manco". AHT, Llibre del Consolat de 1673-1676 21v. Acta III 27-1674. I novament el 1685: "...per un minyonet orfe de edat de 10 anys...". Llibre del Consolat 1684-1690 p. 54v. Acta del 24-IV-1685.

haver-se casat. Si n'és, consta sempre l'ofici de l'home i quasi sempre el nom complet del marit del qual depèn: "muller de ...". Les viudes apareixen també com a tals i a vegades, donat el cas, els noms dels successius marits que ha tingut, o si és casada en segones núpcies, "viuda de..., ara muller de..."

Respecte a la mortalitat masculina, tan sols podem fer dues distincions: solters, quan consta sempre el nom del pare com a "fill de..." i a vegades, el de la mare; i la resta, que comprendria els casats i viudos, distinció que no consta sempre, per la qual cosa no ens hem atrevit a donar-los categoria de grups individuals.

2.3.1. La mortalitat infantil

La corba de la mortalitat infantil, gràfica n.º 5, que correspon, com hem dit abans, al conjunt de defuncions d'albats, presenta uns trets generals semblants a la resta de les variables demogràfiques, en tant que són els anys centrals del segle quan es divideix la seva trajectòria en dos períodes netament definits l'un de l'altre.

El primer període, de 1600 a 1650, està caracteritzat per la presència de fluctuacions brusques d'alça i baixa, amb una línia general descendent, i el segon, que comprèn tota la segona meitat de segle, en què s'observa l'absència d'oscil·lacions sensibles, amb un primer període d'estacionament i una posterior pujada, que no arribarà a aconseguir els valors de principi de segle.

El primers cinquanta anys del segle, la mortalitat infantil té una trajectòria descendent, exceptuant algunes pujades, que no canvien la tendència a la baixa. Destaquen en aquests anys els valors màxims de tot el segle: 1602, 1628, 1641 i 1648, i també 1650-1653, que no els considerem vàlids a efectes de recompte per la manca de fiabilitat de la documentació.³⁶

L'alta mortalitat infantil de 1602 va ser motivada, segons deduïm per les dades i la documentació, per un brot d'epidèmia local, potser disenteria per les notícies que tenim d'altres llocs del país.³⁷ La mortalitat infantil esdevé molt important, ja que comença a despuntar a partir

³⁶ Des del començament de l'epidèmia, les actes de defuncions presenten irregularitats: desordre, manca de mesos sencers, etc., la qual cosa evidencia l'efecte de la pesta sobre la ciutat, però no ens serveixen com a dades quantitatives.

³⁷ No ens consta la declaració oficial de pesta a la ciutat, però el 3 de novembre del 1602, trobem un indici de la situació de contagi de la ciutat: "aserca que per certes vias tenen entès que la vila de Constantí ha vedat i fetes crides per la vila, ab penas ningunas donas ni altres vinguesen a la present ciutat a traure roba (...) per morbo...Fonch determinat que per la informatio tenen sumaria de la veritat i que han feta crida lo que aport(a) proximately escandols a esta ciutat i desreputació i ab poch respecte del veynal, per ço les sie levada la pratiga desta ciutat.(...)" AHT, Llibre del Consolat 1602-1603, f 58 v, acta del III-XI-1602, que ens fa pensar en un brot contagiós que la ciutat, potser per considerar-lo poc important o tement un perjudici de les seves activitats comercials, va amagar. J. CAVALLÉ I BUSQUETS cita un acord del municipi d'Alcover de l'11 d'agost de 1602, on es diu que s'ha rebut una carta de la ciutat de Tarragona que dona notícia d'una comunicació rebuda des de Barcelona en què avisa de l'existència de pesta en una vila del comtat del Rosselló, i sembla que s'omet qualsevol referència a la situació interna de la ciutat: *Quan les cases volien ser palaus...*, p. 38. No pot atribuir-se aquest excés de mortalitat de la ciutat a un brot aïllat de la gran epidèmia de 1596 a 1602, que va afectar grans zones de la península, ja que Catalunya i València quedaren intactes, a H. KAMEN, *Una sociedad conflictiva: España 1469-1714*. Madrid, 1984, p. 356.

del mes de juliol i continua alta fins al febrer del 1603. A partir del mes de març d'aquest any el brot sembla ja controlat. La punta de mortalitat del 1613 va ser deguda a una epidèmia de diftèria.³⁸ La del 1628 coincideix plenament amb l'inici de la crisi de subsistències i la gran fam que va patir el Camp de Tarragona així com la resta del Principat.³⁹ La del 1641 coincideix amb un any de molta natalitat com a conseqüència de l'estada de soldats a la ciutat i la realització de matrimonis que es concentren en aquest període. L'alta mortalitat d'aquest any ens fa pensar que pocs dels nascuts devien sobreviure enmig de les penalitats d'alimentació i higiene que imposa el temps de guerra. Finalment, el 1648 existeix una carestia de blats, que s'unirà a la posterior pesta de 1650-1653, que no és reflectida en la documentació.

Així, veiem com els tres factors exògens: fam, pesta i guerra, contribuïren a un augment de la mortalitat infantil molt per sobre de la mitjana general d'aquests cinquanta anys ja per si mateixa elevada.

Dins d'aquest primer període destaca també l'enfonsament de la mortalitat dels anys 1605-1607 a 1625-26, baixa molt més acusada per les defuncions infantils que per la natalitat del moment. D'aquests anys sortirà un superàvit de supervivents que s'haurien de manifestar en una pujada dels matrimonis 23-25 anys després, però que atesa la situació inestable dels anys següents i sobretot a partir de 1640 fins a 1653, amb la guerra, la crisi de subsistències i la pesta, aquesta generació quedarà molt minvada.

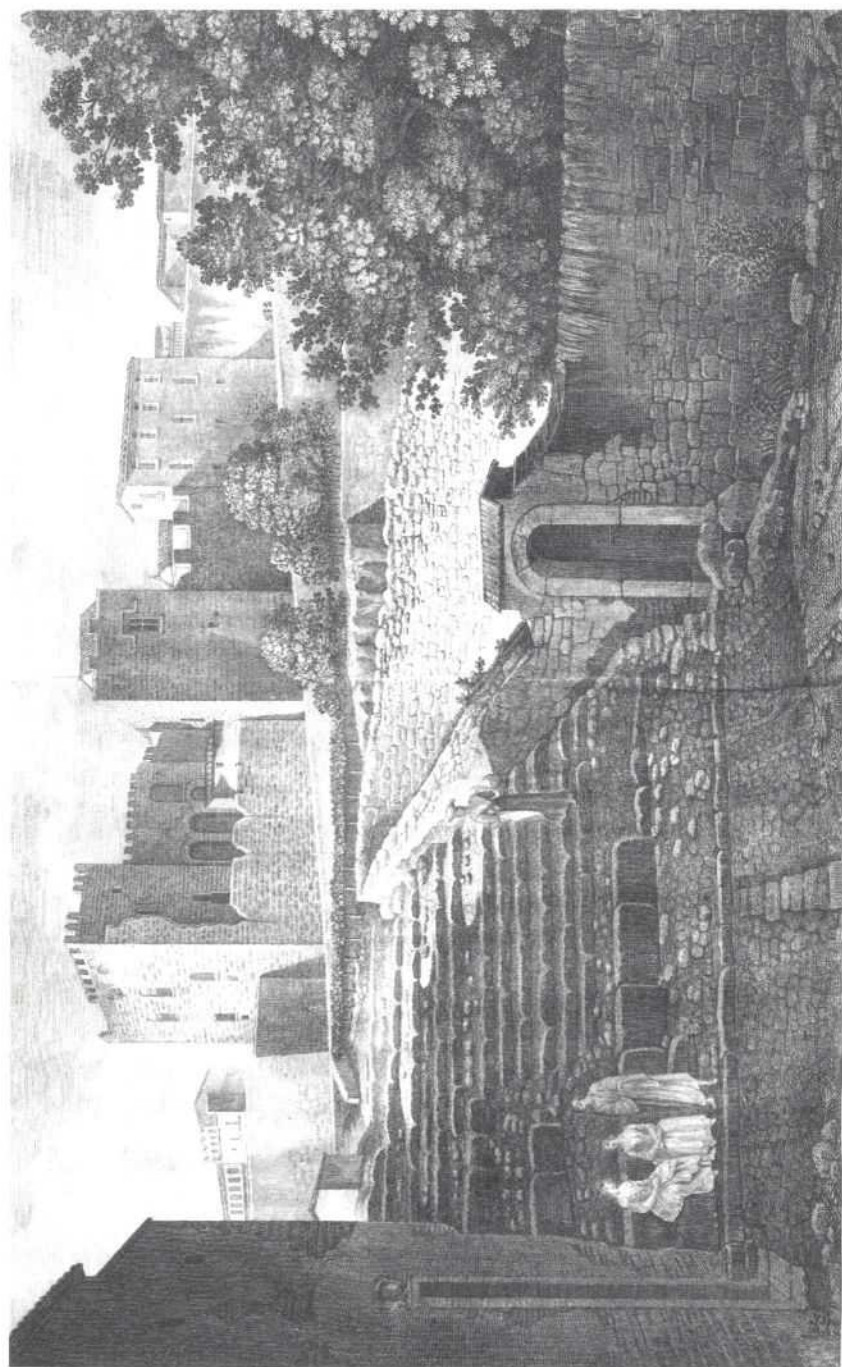
Malgrat el descens que presenta la corba de natalitat des de principi de segle, que alterna amb algunes pujades, el cert distànciament de la corba de mortalitat respecte d'aquella és un símptoma de recuperació de la població, però que es veurà totalment truncat a partir de 1628 amb el començament d'uns anys tràgics per a la població. El veritable recobriment s'haurà d'esperar fins a la segona meitat del segle.

A partir dels anys 1625-28 fins a meitat de segle, trobem fluctuacions de la corba de la mortalitat infantil a l'alça: 1626-31, 1635-41 i 1645-1650. La davallada de la població el 1641, caracteritzada en la gràfica de mortalitat general per un augment desmesurat de les defuncions, no incideix amb tanta virulència en el conjunt infantil, ja que la majoria dels morts són joves o adults.

La segona part del segle és una etapa més optimista, que s'iniciaria a partir de l'any 1653 o 1654, una vegada superada l'epidèmia. A partir d'aquest moment, la característica que es fa palesa fins a la fi del segle és l'absència de grans oscil·lacions d'alça-baixa, que amb tanta freqüència es van produir els primers cinquanta anys. La caiguda de la mortalitat infantil quasi en un cinquanta per cent dels seus valors de principi de segle, que es maté dins d'un període d'estacionament des de 1654 a 1680 aproximadament, és causat per dues circumstàncies: la primera és el despoblament de la ciutat, ja que la baixada de la natalitat al mateix temps ho corrobora; la segona és l'inici d'una recuperació demogràfica.

³⁸ N. SALES, *op. cit.*, p. 310.

³⁹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...* p. 41.

VISTA DEL PALAU D'AUGUST LIGIER. GRAVAT MHT.

Els valors tan baixos de la corba de defuncions infantils i el distànciament màxim aconseguit respecte a la trajectòria de la natalitat és símptoma d'una major supervivència dels nascuts, que donaran la base humana necessària per a una veritable recuperació 23 o 25 anys després, quan comencen els anys setanta i vuitanta i arriba al matrimoni la gent jove supervivent d'aquest període.

2.3.2. La supervivència de la població infantil

A la gràfica n.º 6, hem establert un percentatge de morts infantils respecte als nascuts agafats ambdós en mitjanes mòbils de cinc anys. Segons P. Goubert, calien dos naixements per produir un adult, perquè amb prou feines els supervivents de vint anys d'edat eren entorn del cinquanta per cent dels nascuts.⁴⁰ A la gràfica que ara comentarem cal tenir en compte que la mortalitat juvenil no és comptada i per tant parlem de supervivents a l'edat de vuit o deu anys. Novament cal dividir el segle en dos períodes: el primer de 1600 a 1650 i el segon de 1650 a 1700.

Durant la primera meitat de segle moren albat aproximadament prop el 40 o 50% dels nascuts, i s'arriba a sobrepasar aquesta mitjana en dos moments: el primer a començament de segle, del 1600 al 1605, i el segon de 1625 a 1630.

El primer cas, de 1600 a 1605, coincideix amb un apropament de la corba general de defuncions a la dels naixements, però sense ultrapassar-la. És un moment de descens de la natalitat i pot expressar una situació desfavorable, com també que aquestes morts infantils siguin perquè existeixen més infants producte d'una natalitat molt forta dels anys anteriors.

Del 1625 al 1630, coincideix amb un període de crisi agrària,⁴¹ sobre el qual ens referirem al llarg d'aquest estudi. El 1645, quan comença a pujar una altra vegada el preu del blat i arriba als preus màxims de tot el segle durant els anys 1651 i 1652, observem una altra pujada significativa de la mortalitat infantil. Sembla, doncs, que la població infantil és molt més vulnerable a la fam.

Una vegada finalitzada l'epidèmia, el 1653 s'inicia una etapa amb una absència d'elements exògens negatius i la població respon amb el començament d'una recuperació demogràfica. El percentatge de morts albat se situa fins a la dècada dels vuitanta entorn del 30%. Aquest augment de la supervivència infantil coincideix també amb un moment d'alta fecunditat, que té els valors màxims del segle en el període de 1653 a 1660. Aquesta supervivència del 70% a l'edat de vuit o deu anys és extraordinària per un model demogràfic d'antic règim, i també si la comparem amb la situació que havíem trobat durant la primera meitat de segle.

Aconseguit aquest superàvit tan necessari per a la recuperació, després dels anys tan dolents de mitjan de segle, sembla que torna a imposar-se l'anterior model, i és a partir de 1690 quan el percentatge de supervivents comença a baixar. La proporció de morts infantils respecte a nascuts

⁴⁰ P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 63. També A. SIMON TARRÉS, *op. cit.*, p. 82.

⁴¹ En quasi tot el Principat es tenen notícies d'una innegable crisi agrària i alimentària de principi de segle que és encara difícilment quantificable. Alguns exemples locals són citats per N. SALES, *op. cit.*, pp. 314 i ss. Cita també els anys 1629-31 com de preus alts de blats, p. 315-317. Per a Tarragona, vegeu l'apartat que dediquem a aquest tema.

puja d'un 22% el 1689 a un 49,50 els anys finals del segle, valors molt semblants als que havíem trobat al començament de la centúria.

2.3.3. La mortalitat juvenil

Dins d'aquest conjunt incloem els difunts que han sobrepassat la frontera dels vuit o deu anys i que encara no s'han casat, són persones dels dos sexes que encara que aconseguen superar la minva que suposa la mortalitat infantil no podran ser considerats com un element positiu per a l'evolució demogràfica, puix que al no casar-se no es reproduïen i, a la llarga, no representen cap avenç quantitatiu.

A la gràfica n.º 7, hem representat d'una banda el conjunt de morts abans de casar-se i de l'altra, la mortalitat d'albats. La diferència entre ambdues corbes és el que nosaltres estudiarem com a mortalitat juvenil.

Analitzant aquesta mortalitat juvenil, una vegada més és la dècada dels anys cinquanta que serveix com a frontissa, que separa el segle en dos parts.

Durant la primera meitat de segle, les defuncions oscil·len entre el 15 i 20%, i destaquen els següents anys, que sobremen tenen la mitjana: 1614, 1617, 1628, 1641 i de 1646 a 1649. En general, les fluctuacions d'alça-baixa segueixen el mateix ritme que la mortalitat infantil.

A partir dels anys centrals del segle, coincidint amb el descens de la corba de defuncions d'albats, comença a descendir la de la mortalitat juvenil, encara que del 1650 al 1655 les defuncions infantils davallen més de pressa i resta un petit superàvit de morts juvenils, el més negatiu de la segona meitat de segle.

La diferència cronològica en el moment de començar el descens és explicable considerant que si la gran minva era abans dels vuit o deu anys, també és la població més petita la qui primer nota els símptomes d'una situació favorable. La mortalitat d'albats comença a descendir ja el 1652. L'element juvenil reacciona amb més lentitud a la baixada, però quan ho fa la seva caiguda és també vertical.

Aproximadament és a partir del 1655 quan el marge entre les dues corbes s'apropa molt fins als anys setanta. Les causes es poden trobar, en primer lloc, en l'emigració de molta gent jove, molts dels quals, nascuts durant la guerra, ara retornen amb la família al seu punt d'origen; en segon lloc, arriba la regeneració biològica, juntament amb l'absència d'elements negatius, que farà que traspassada la frontissa dels vuit o deu anys es trobin amb més possibilitats de sobreviure.

De la dècada dels anys setanta fins als anys noranta, coincidint amb una petita elevació de la mortalitat infantil, els morts juvenils tornen a aparèixer significativament encara que destaquen més per la seva continuïtat que per la seva importància quantitativa. Les causes, les hem de trobar en els anys anteriors amb una disminució molt sensible de la mortalitat d'albats i, per tant, amb una supervivència infantil més elevada que la mitjana normal d'un segle de l'antic règim, que desplaça en part l'edat de la mort; també és un símptoma d'existir un major nombre de població juvenil.

A partir dels anys noranta, la mortalitat juvenil torna a baixar, just al moment en què tornen a augmentar els morts albat, es desplaça a una edat més primerenca. Recordem que, analitzant la mortalitat infantil, ja vam apuntar l'augment des d'un 22% el 1689 a un 49,50% en els anys següents.

La diferència de comportament de la corba de defuncions juvenils entre la primera i la segona meitat és evident. Si durant els primers cinquanta anys la minva a l'edat juvenil tenia una certa importància, traspasat el llindar dels anys cinquanta, la va perdent de mica en mica.⁴²

2.3.4. La mortalitat adulta femenina i masculin

La mortalitat adulta està representada per les gràfiques n.º 8 i 9, que recullen separadament la mortalitat adulta femenina i la masculina. Dins d'aquest conjunt serien inclosos els homes i dones morts d'una edat superior als vuit o deu anys com a mitjana del segle.

La mortalitat adulta femenina manté una línia ascendent amb algunes fluctuacions des de principi de segle fins als anys centrals. Els anys amb més mortalitat femenina són: 1610, 1624 i 1638.

D'altra banda, la mortalitat adulta masculina té en aquests quaranta primers anys del segle una tendència a l'estacionament, excepte la pujada de 1621 a 1625. Els anys de màxims òbits masculins són: 1609 i 1637, i destaca posteriorment la pujada de la mortalitat masculina en el temps de guerra. També per a les morts d'aquest sector de la població, els anys centrals del segle són una frontissa ben evident: els mínims de mortalitat adulta se situen en els anys immediatament posteriors a la guerra i després d'uns anys de màxims. Aquesta separació en dos períodes tan definits no es presenta en la corba de la mortalitat adulta femenina, que en la segona meitat de segle roman amb unes oscil·lacions similars a les trobades a la primera meitat de segle. És evident que els esdeveniments tràgics dels anys centrals del segle, sobretot la guerra de 1640 a 1652, han afectat molt més la població masculina que el contingent femení de la ciutat.

Durant la primera meitat de segle s'evidencia un cert equilibri de la població de dones i homes a la ciutat, que es trenca després dels anys de guerra. La baixada de la mortalitat adulta masculina no és motivada per una major resistència a la mort, sinó que posa de manifest la manca d'homes a la ciutat: si n'existeix un menor nombre, malgrat la forta immigració d'aquest anys, és lògic que també el nombre de defuncions masculines sigui menor. La caiguda de la corba fins al 1655, és quasi vertical. En aquest descens, trobem una suau pujada de les defuncions masculines (que hauria de ser de molta més intensitat si la documentació fos exacta) en els anys 1650-1652 a causa de la incidència de la pesta, que va afectar la ciutat en aquests anys.

⁴² Pierre Goubert ens dona les següents dades per a la parròquia d'Auneuil entre 1656 i 1735: mortalitat fins als nou anys, el 47,1%; entre 10 i 19 anys, el 4,0%. Existia un 71,2% de supervivents a l'any i tan sols el 48,9% a 20 anys. Per Saint-Laurent-des-Eaux, per a la primera meitat del segle XVIII: mortalitat fins als 9 anys, el 59,5%, i de 10 a 19 anys, el 3,3%. Supervivents a l'any, el 67,4% i a 20 anys, el 36,6%. P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 63. Sobre la mortalitat infantil i juvenil a l'Espanya interior, vegeu V. PÉREZ MOREDA, *Las crisis de mortalidad...* p. 146-187. Altres exemples locals, a, V. GUAL VILÀ, *La familia...*, p. 275-304.

En la primera meitat de segle l'any de màxima mortalitat femenina és el 1638, una època de començament de la carestia de blats amb els preus molt alts i en què també és elevada la mortalitat d'albats, cosa que fa suposar una gran mortalitat de mare o fill en el moment del part o dins del primer any de vida, quan la desaparició de la mare afavoria la mort del nadó. La fam i les conseqüències que origina, com més facilitat per contreure malalties, és el factor que podia afectar més negativament mare i fill petit. Una pèssima alimentació, junt amb una primitiva higiene, feien que, en moments de crisi, portar un fill al món significués un risc de mort.

La mortalitat masculina adulta no és tan afectada pels anys difícils anteriors a la guerra, però sí per aquesta, ja que el període de màxima mortalitat se situa en aquests anys, sobretot en els de més virulència a Tarragona: 1641 i 1642.

Les trajectòries de les corbes de mortalitat adulta femenina i masculina ens permeten afirmar que el relatiu equilibri de sexes que existia en la població de la ciutat es truncarà a partir de la dècada dels quaranta, i deduíem que hi haurà un excedent de població de dones.

En la segona meitat de segle, cal destacar els valors alts de mortalitat femenina des dels anys seixanta fins als vuitanta, per baixar en la dècada final del segle per retornar a uns valors similars als que havíem trobat en començar la centúria. La corba de la mortalitat adulta masculina segueix des de 1655 una marxa ascendent, símptoma d'un retorn a un equilibri demogràfic entre els dos sexes, potenciat pel moviment migratori. També en els darrers anys del segle existeix, com en el cas de les dones, una inflexió en la corba, que la situarà en uns valors inferiors als trobats en iniciar-se el segle.

La mortalitat adulta femenina

Per analitzar aquest tipus de mortalitat hem establert tres divisions: en primer lloc, hem diferenciat les defuncions de les dones que consten com a casades, la mort de les quals significarà el trencament d'una família i més homes viudots, que podran tornar-se a casar i formar una nova família; si són dones joves podria haver-hi, com a conseqüència de la seva desaparició, una pujada de la mortalitat infantil, sobretot concentrada en els infants de menys d'un any, per als quals la mare era quasi indispensable per a la seva subsistència.

En segon lloc, tenim separatament l'òbit de les dones solteres, la mort de les quals significarà l'efectiu femení perdut abans de poder reproduir-se: és l'equivalent a la mortalitat juvenil femenina.

Finalment, la mortalitat de dones viudes produirà, si són joves, d'una banda, l'abandonament de fills sense protecció i, d'altra, pot ser conseqüència d'una anterior mortalitat d'homes casats, que en desaparèixer propicien el deteriorament de la situació de la seva família, sobretot en èpoques de crisi. També ens poden fer veure que és una època dolenta per tornar a refer el matrimoni, ja sigui per una situació econòmica inestable en general o per la manca de l'element masculí disponible. En alguns casos únicament evidencien un endarreriment en l'edat de morir, ja que la dona sobreviu en termes generals, més anys que l'home.

Dins del conjunt de dones adultes mortes, les casades tenen en els primers anys del segle un percentatge molt alt, de quasi un 75%, que podria explicar-se com una situació heretada dels darrers anys del segle passat, ja que després de la pesta de 1589-1592, augmentarien els matrimonis en una típica recuperació, sobretot les segones núpcies. En aquest cas, la majoria de les dones viudes tornen a casar-se, i n'hi hauria menys de solteres. També podria ser per haver-hi menys gent jove, si considerem que el conjunt de noies solteres d'aquests anys hauria de ser constituït per les nascudes abans de la pesta de final de segle XVI i que podria haver estat un conjunt de població més minvada.

D'altra banda, podem complementar aquesta anàlisi amb les dades que ens aporten les altres gràfiques complementàries (dones mortes solteres i viudes). Els baixos índexs de mortalitat d'aquestes dues darreres ens indicarien que una majoria de la població femenina de principi de segle és casada i que existeix poca població femenina soltera que mor; a més, hi ha també molt poques viudes en els registres de defuncions, segurament a causa que una gran part es tornarien a casar i constarien com a casades en el moment de morir.

Durant la primera meitat de segle, fins al 1643 aproximadament, hi ha una tendència a la baixa de la corba de la mortalitat de dones casades, amb certs moments de pujada: 1615-1620 i un període d'estacionament de 1624 a 1643, que pot ser motivat perquè ja des dels primers anys del segle minora el període de recuperació, no se'n casen tantes o tan joves; les altres dues gràfiques (dones solteres mortes i viudes comencen a pujar).

Progressivament disminueix la situació de ser casada en el moment de la mort, ja que davant d'una situació econòmica inestable se solien ajornar els matrimonis. La mortalitat en les dones solteres augmenta durant el primer quart de segle i torna a baixar des de 1624 a 1640, coincidint amb un petit augment de la mortalitat de dones casades, però sobretot és decisiu l'augment de les viudes que moren durant aquests anys.

La corba de les dones mortes viudes augmenta verticalment i continuadament des de principi de segle, situant-se des d'un 10% el 1600 a un 40% el 1640. La dona, perdut el seu home i en no tornar-se a casar, és propícia a la fam i, en conseqüència, molt vulnerable per les malalties en temps difícils i quan mor s'emporta, en la majoria dels casos, els fills petits al seu càrrec. Aquesta teoria se'ns corrobora observant l'augment de mortalitat d'homes adults d'aquesta època.

Un segon cicle el trobem de 1640 a 1652, quan les dones casades mortes tornen a augmentar, i destaca la gran mortalitat del 1651 que arriba quasi a ser d'un 95% del conjunt de dones mortes, i que reflecteix d'alguna manera l'impacte de la crisi de subsistències i el contagi que pateix la ciutat sobre aquest col·lectiu.

El 1644 és l'any de màxima mortalitat per al conjunt de les dones solteres. És significativa la baixada de les viudes mortes durant tota la dècada dels anys quaranta i principi dels anys cinquanta, que coincideix amb un augment de les dones casades mortes a partir de 1645 fins a 1655 aproximadament. La raó és que una gran part de matrimonis fets en aquestes dates està compost

per dones viudes que han perdut el marit en la guerra. Malgrat la desaparició de l'element masculí mort a la ciutat o enviat a combatre fora, aquest és substituït per un gran nombre de soldats i gent arribada a Tarragona i emigrada de llocs més insegurs. Una gran part dels casaments fets en aquests anys són de viudes que, havent perdut el marit i donat el dèficit de població juvenil existent, es casen amb soldats o tornen a refer el seu matrimoni amb viudos.

És la interrelació d'aquestes dues variables (mortalitat i nupcialitat) el que fa descendir les viudes mortes, que passen a engrandir el conjunt de les dones casades.

La mort de dones solteres que augmenta durant uns cinc anys, de 1641 a 1646, és deguda a la incidència d'una situació molt deteriorada amb una forta mortalitat juvenil, que és efímera, puix que a partir del 1648 torna a baixar als mateixos valors d'abans.

Durant la segona meitat del segle, que començaria després de superada l'epidèmia el 1653, ens trobem amb una tendència general de les dones casades mortes a la baixa suau però continuada fins la fi del segle, i s'estaciona a partir de 1670. En el cas de les solteres, hi ha un cert estancament amb algunes fluctuacions fins al 1680; a partir d'aquests anys la seva línia d'evolució és quasi horitzontal i es manté fins a la fi de la centúria entorn del 10 al 15%. D'altra banda s'observa un augment de la corba de les viudes que moren, ja que d'un 11% el 1652 passen a ser d'un 42% el 1700, amb la presència de moltes i brusques fluctuacions.

Aquesta situació la podem condensar en els següents punts:

1. Després de la pujada de la mortalitat de les dones casades uns anys abans, es produeix un descens, de 1653 a 1664, que arriba fins al 35%, que és el punt mínim de tot el segle. Coincideix amb un moment de despoblació de la ciutat i de retorn al seu punt d'origen de la gent immigrada durant la guerra, a part de l'emigració originada per l'esclat de l'epidèmia. Suposem que moltes dones casades en aquell moment, ara abandonen la ciutat seguint el seu marit. Per altra part, aquest descens és també una mostra que arriba una època de normalitat demogràfica, després dels anys de guerra i contagi, i que els valors retornen des d'uns índexs molt elevats que tenien en aquells anys.
2. També aquesta baixada de 1653 a 1664 pot ser deguda a més a un endarreriment en l'edat de casar-se. Després de l'epidèmia passada, la situació tardarà uns anys a normalitzar-se. Aquesta teoria explicaria també l'augment de les dones solteres mortes que es produeix de 1651 a 1659 i de 1661 a 1664.
3. Aquest descens podria ser motivat també en part per les conseqüències de la pesta, que va fer minvar molt la població infantil del moment i que faria que uns anys després hi hagués menys gent jove, i per tant menys matrimonis, mentre no arribi la nova generació.
4. Per altra part, la mortalitat de vidues, que augmenta continuadament, exceptuant la baixada dels anys 1673 a 1680, podria ser deguda a dues causes:

Els primers anys seria motivada per unes condicions desfavorables per tornar a refer el matrimoni (1653 a 1664), que coincideix amb el període de descens de les dones casades mortes, i

en part també motivada per la manca d'homes, si considerem que comença un despoblament de la ciutat, i per l'existència d'un nombre excessiu de viudes després de la guerra. La corba de les qui es tornen a casar manté uns valors molt alts de 1642 a 1666, i això seria una mostra del gran nombre de viudes existents.

En un segon moment, de 1676 fins a la fi del segle, la pujada de les dones que moren viudes arribaria com una conseqüència de l'estabilització d'una població juvenil femenina nascuda després de les catàstrofes. Les viudes ara no són ja un element substitutiu, i la baixada de les qui es casen es fa palesa a partir de 1675. És el retorn a una situació demogràfica estable: els joves recobren el seu protagonisme en el matrimoni.

Aquesta estabilitat general es manifesta també en el cas de la corba de les dones casades mortes, que s'estaciona aproximadament entorn del 45 al 50% des dels anys setanta. Aquest estancament de la mortalitat de les casades en un percentatge de quasi la meitat de la població femenina morta pot ser donat per un avanç de l'edat de contreure matrimoni.

Sobretot a partir dels anys vuitanta, la mortalitat de les solteres es manté estacionada fins a la fi del segle en uns valors entorn del 10% del conjunt de mortalitat femenina, sense cap tipus de fluctuacions, coincidint amb un augment de la corba de les viudes mortes. És el moment que les joves reemplacen les viudes en el matrimoni, i un gran nombre d'aquestes darreres moriran sense haver-se tornat a casar.

A aquesta situació s'arriba després d'haver passat els anys en què es demostra l'aparició de les *classes buides* de població femenina soltera; de 1667 a 1671 no trobem a penes representació a la gràfica, i que correspon a les nascudes uns 25-27 anys abans, és a dir, a partir de la dècada dels anys quaranta fins al final de l'epidèmia.

De tot això deduïm que en aquests anys el matrimoni no es trencarà tan aviat i l'augment de viudes mortes cap als darrers anys de segle pot indicar que les dones arriben molt més velles a la mort, i que les deixades viudes són ja fora de l'edat de tornar-se a casar, a més d'haver-hi una població juvenil femenina suficient. El fet que trobem també un descens de les viudes tornades a casar, sent un moment favorable per a la realització de matrimonis, ens corrobora aquesta idea. Puja la nova generació nascuda després dels difícils anys centrals del segle i les viudes perdran el seu paper important en mantenir la taxa de nupcialitat.

La mortalitat adulta masculina

En aquest conjunt són inclosos tots els homes morts, excepte els albats. Moltes de les seves característiques ja les hem exposades en fer una comparació amb les gràfiques de mortalitat femenina, però analitzarem ara la seva evolució continuada durant tot el segle.

La tendència secular de la gràfica de mortalitat masculina a la ciutat de Tarragona és separada pels anys centrals del segle, com ocorre amb els altres tipus de variables demogràfiques.

Dins de la primera part del segle, els vint primers anys trobem un estacionament entorn d'uns

valors del 25%, signe d'una certa estabilització de la població masculina existent, de la qual és protagonista important l'immigrant, que ve a substituir l'element masculí desaparegut en la crisi de 1589-92.

Destaca la pujada de la mortalitat dels anys vint fins al 1625, per tornar seguidament a tenir pràcticament el mateix percentatge d'abans. Les possibles causes d'aquesta pujada momentània són d'una banda l'arribada d'una nova generació de joves, que haurien nascut durant la recuperació dels anys finals del segle passat i de principi d'aquest, ja que la majoria de morts d'aquest període són homes solters. La ciutat té efímerament més població masculina que els anys anteriors. La baixa general de les defuncions en aquest moment ens fa rebutjar la idea que es tractés simplement d'un augment de la mortalitat; ho considerem símptoma, doncs, de l'existència d'una major població d'homes a la ciutat.

En els anys següents, es retorna a una normalitat que col·loca els valors de la mortalitat adulta masculina entorn del 20-25% del total, i de 1630 a 1643 trobem una pujada que arribarà fins a un 38%, que és el valor màxim per a tot el segle. Aquesta defunció dels adults tan elevada es mantindrà fins als anys cinquanta, i és una conseqüència directa de la guerra, que afecta discriminadament els homes, i també és una mostra de l'existència d'una alta població d'homes a la ciutat, la majoria dels quals eren soldats o immigrants: a més població masculina existent, major nombre de morts que es produeixen.

Evidentment, després dels alts valors d'aquests anys, arriba una brusca caiguda en la corba de mortalitat masculina durant els anys de 1653 a 1655: la població d'homes de la ciutat, igual que la de resta de població, ha estat molt minvada pels anys de guerra i pesta passats i encara que la immigració sembla que es manté estable, no és suficient per mantenir el nombre del col·lectiu masculí.

La baixada de les defuncions dels homes és un símptoma més de la despoblació de la ciutat, que s'agreuja a partir del moment que comença el retorn als seus punts de partida de la gent refugiada durant la guerra: soldats, gent del camp, etc., a la qual s'afegeix l'èxode originat per l'esclat de l'epidèmia.

El diferent comportament de les dues corbes de mortalitat, femenina i masculina, evidencia el desequilibri existent entre el dos col·lectius en els anys posteriors a la guerra. Per a la corba de mortalitat femenina, els anys centrals no són una frontissa com en el cas de la mortalitat masculina, i no demostra cap canvi de comportament lligat a una disminució dels valors tan visible com és el cas de les defuncions adultes masculines.

També aquest descens de la mortalitat masculina és el mateix que segueix la corba general de les defuncions, i s'explica en part perquè després dels anys tràgics passats i de l'epidèmia resten els més forts, els supervivents, que ajudats per una situació favorable donen durant uns anys un *buit* de decessos, centrat en l'any 1655.

A partir de 1656-1657, la corba dels difunts masculins comença a pujar i se situa a partir de 1675 fins a la fi del segle en els mateixos valors que ens vam trobar en el primer quart de segle, és

a dir, entorn del 20-25%. És el retorn a la normalitat demogràfica.

Per analitzar més a fons aquesta mortalitat adulta masculina, únicament hem pogut fer dues subdivisions: homes solters i homes casats i viudos, atès que no sempre consta aquesta dada en el registre.

A principi de segle, la corba dels casats més els viudos parteix d'un punt molt elevat, aproximadament un 85% del total de les defuncions adultes masculines, i té una tendència general a la baixa fins a l'any 1617, que arriba al 60%. Les causes són les mateixes que en el cas de les dones casades, ja que en aquests primers anys presenten una situació quasi idèntica: els valors alts de casats morts en el començament del segle vénen donats per ser un moment de recuperació -es refan amb facilitat els matrimonis i la majoria dels homes són casats en el moment de morir.

A partir del 1605, igual que ocorria amb la corba de mortalitat adulta femenina, s'inverteix el sentit de la dels casats morts, que baixa, mentre els solters morts pugen fins a valors del 40% l'any 1617. Sembla que la situació anterior canvia, i ara arriba a la mort més gent jove sense haver-se casat.

A partir del 1617, les defuncions dels homes solters després d'una brusca baixada els anys 1624-25 es mantindrà en uns valors baixos, i no tornarà a aconseguir en tot el segle els valors del principi, estabilitzant-se en uns valors entre el 10 i el 20% amb bastants fluctuacions. Destaca la caiguda de 1662 a 1670 que s'explica en part per un descens de la mortalitat, donades les condicions més favorables per a la supervivència, per un nombre menor de població masculina jove i per ser un moment de recuperació favorable a contreure matrimoni.

Aquesta estabilització de la mortalitat d'homes solters dóna per lògic un estancament en uns valors màxims dels homes casats que moren. A partir de 1627, entre el 80 o el 90% dels morts masculins són ja casats o viudos, mantenint aquests valors fins a la fi del segle. És a dir, que la gran majoria dels homes, independentment de la seva edat en morir, s'havien casat com a mínim una vegada.

****

Com hem vist el moviment de les defuncions al llarg d'aquests cent anys presenta una tendència general a la baixa, malgrat que a la primera part del segle la corba de la mortalitat general supera en tres moments la de la natalitat: 1628-1631, període que acusa els efectes negatius de la crisi de subsistències que pateix la ciutat i que provoca, directament o indirectament, afavorint el contagi de malalties, un augment de la mortalitat.⁴³ Són també anys d'alta mortalitat de 1636 a 1638 i 1640,

⁴³ V. GUAL VILÀ troba a Vilanova de Prades una època calamitosa de 1627 a 1633, amb pèrdues molt acusades en el trienni 1629-1631, provocada per la "pesta milanesa" més una possible carestia, a "El Poblament a Vilanova de Prades a l'Edat Moderna. *Assemblea Intercomarcal d'estudiosos*". dins 35 a. 1989, vol. II, p. 85 i ss. A Tarragona no tenim cap constància que fos afectada per la pesta; sobre aquest tema, vegeu el capítol VI-2.

igualment lligats a la carestia de blats que es pateix i els alts preus. L'any 1641 és de gran mortalitat, provocada en gran part pel setge que pateix la ciutat de maig a agost i que farà que la corba de defuncions pugi desmesuradament. Finalment cal destacar que la mortalitat es torna a elevar des de 1648 a 1652, i que segurament d'haver-se trobat la documentació fiable s'allargaria fins al 1653. Aquesta mortalitat no reflectida en les actes seria molt devastadora atès l'estat de prostració que queda a la ciutat els anys posteriors a l'acabament de l'epidèmia.

Els anys centrals del segle són una frontissa que uneix dues trajectòries molt diferenciades de la corba de la mortalitat: una primera part del segle, amb un alt nivell de defuncions que sobrepassa en certs anys la natalitat, i una segona part, en què el distànciament del òbits respecte als nascuts ininterrompudament fins a 1700, donarà una situació favorable per al creixement demogràfic.

La gran baixada de la mortalitat des de 1651 (que posposaríem a 1653), fins als anys setanta demostra per una part el menor nombre de gent existent a la ciutat, ja que baixen també les altres variables demogràfiques, i per l'altra la inauguració d'una època favorable després del període de catàstrofes (fam, guerra i pesta), que s'uniren en els anys centrals del segle i que provocaren una gran despoblació de la ciutat.

A partir de 1653, ens trobem una situació altament positiva per a la recuperació a causa d'aquesta baixada i el seu distànciament respecte a la natalitat fins a la fi del segle, amb una absència de crisis de mortalitat; el moviment estacional també és testimoni de la manca d'altres mortalitats extraordinàries.

Aquesta absència de factors exògens negatius tindrà una gran repercussió en la població infantil i juvenil. A partir de 1653, la corba d'albats disminueix, restant fins a la fi del segle situada en uns valors més baixos que a la primera meitat. Com a conseqüència tindrem un augment dels supervivents a l'edat de vuit o deu anys que arribarà a ser fins a un 70% i també arribaran als anys de contreure matrimoni un major nombre de persones (un 65,8%), sobretot a partir de la dècada dels anys seixanta. Aquest descens de la mortalitat infantil i juvenil farà que n'arribin al matrimoni un major nombre, uns 20-25 anys després, fent que la natalitat comenci el seu ascens a partir dels anys vuitanta.

Una mortalitat extraordinària, quan no afecta per igual els dos sexes, origina una situació de desequilibri. A la primera meitat de segle, l'equilibri es manté per una incidència de les defuncions similars sobre els dos sexes. La guerra del 1640-1652, amb l'extraordinària mortalitat de 1641 i l'efecte de les llesves, afecta sobretot els homes i trencarà aquest equilibri. Analitzant les dues gràfiques de la mortalitat femenina i masculina, hem pogut observar com els anys de guerra marquen l'inici d'un descens en la trajectòria de la mortalitat adulta masculina, que no s'aprecia en la corba d'òbits de dones, i que és testimoni de la disminució del col·lectiu masculí de la ciutat. A més, la gran mortalitat masculina de la guerra provocarà l'existència d'un gran nombre de viudes. Aquesta situació de desequilibri durarà uns vint anys fins que les noves generacions, nascudes després de l'acabament de l'epidèmia el 1653 i molt poc minvades, facin el reemplaçament generacional.

Al costat del desequilibri entre els dos sexes, provocat per la mortalitat de la guerra, un altre factor, que farà que s'ajorni fins a la dècada dels anys vuitanta l'inici de la recuperació, serà la arribada de les *classes buides* provocades per les *crisis de mortalitat*: la dels anys 1628-1632, en un principi, i la més important de 1641-1653, posteriorment.

La immigració aturarà, com veurem més endavant, en part els efectes negatius d'aquestes mortalitats, però no serà la gran protagonista de la recuperació, paper que deixarà a les classes joves nascudes amb posterioritat a les davallades demogràfiques, però minorarà el despoblament de la ciutat i mantindrà un compàs d'espera fins a l'arribada d'aquesta nova generació a partir de la dècada dels vuitanta.

3. L'EVOLUCIÓ DE LA NUPCIALITAT

La nupcialitat és la menys *natural* de les variables que caracteritzen un sistema demogràfic, perquè és un acte totalment voluntari, que implica la creació d'una nova cèl·lula de l'organisme social. Estudiar els determinants socio-culturals i socio-econòmics de la nupcialitat és una manera d'apropar-nos a la dinàmica demogràfica i a l'organització social d'una població.⁴⁴

D'altra banda, el funcionament del *mercat matrimonial* i la seva relació amb les pautes migratòries, la importància de les segones núpies, és a dir, el protagonisme de les pautes nupcials en el sistema demogràfic d'una població i la seva relació amb les estructures socials i econòmiques són matèries de molt interès per al nostre passat.

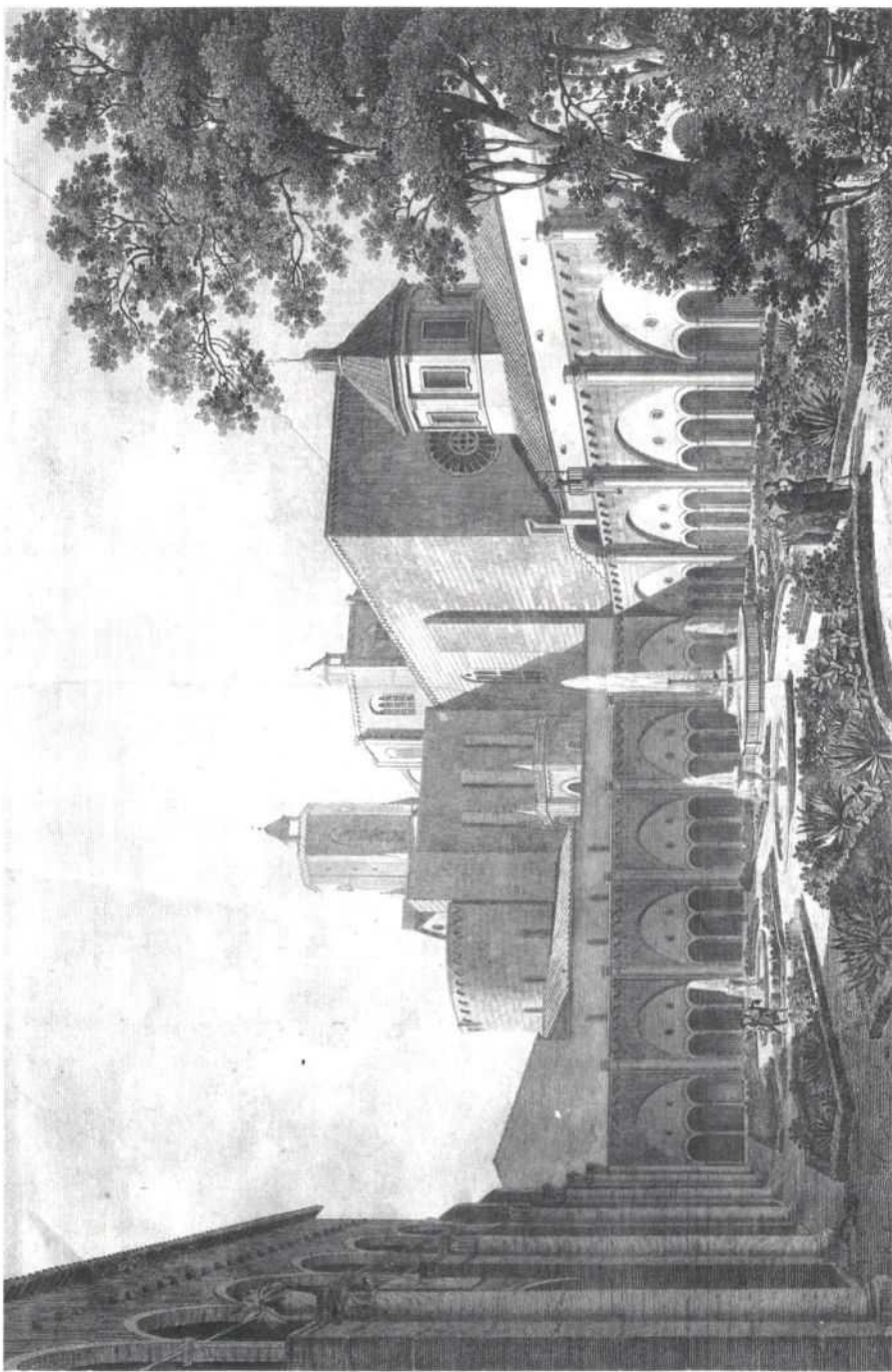
L'anàlisi qualitativa dels registres matrimonials ens permetran a més d'establir l'evolució d'aquesta variable demogràfica al llarg del segle, apropar-nos al comportament i analitzar la importància de les segones núpies en la demografia tarragonina d'aquest segle. Les dades que consten en el registre també ens seran indispensables per a l'estudi del moviment migratori a Tarragona durant el segle XVII.

3.1. El moviment de llarga duració

El moviment de la corba de llarga duració (gràfica n.º 10) presenta unes característiques diferenciades de les altres dues variables estudiades (mortalitat i natalitat), en tant que ens adonem de l'absència de fluctuacions fortes d'alça-baixa, tan evidents als bateigs com a les defuncions. En part, aquesta característica de la corba està motivada perquè hem utilitzat mitjanes mòbils de cinc anys, però a l'haver-hi un menor nombre de casos considerats, atès que existeixen molts menys matrimonis que defuncions i bateigs anualment, es tendeix a fer desaparèixer més el moviment de curta duració i a suavitzar més que en els altres casos les fluctuacions.

Tanmateix la corba de llarga duració de la nupcialitat coincideix amb les altres dues variables, en què els anys centrals del segle marquen una frontissa que farà que novament es puguin dividir els cent anys en dues parts molt diferenciades.

⁴⁴ R. ROWLAND "Sistemas matrimoniales en la Península Ibérica -siglos XVI-XIX. Una perspectiva regional", dins *Demografía histórica en España*, Madrid, 1988, p. 72.

CLAUSTRE DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA
LIGER-LOUINEUR, GRAVAT MHT.

Hem establert els següents períodes:

ANY INICIAL	ANY FINAL	NATURALES	DURACIÓ ANYS	DIFERÈNCIA ABSOLUTA	DIFERÈNCIA EN %
1600	1640	alça	41	8	11,7
1641	1664	baixa	24	48	200
1665	1700	alça	36	20	71,4

A simple vista observem com els dos períodes d'alça tenen una major amplitud cronològica que el de baixa, però a la vegada són de menor intensitat respecte a la d'aquest darrer.

Els dos moments de pujada mantenen també unes diferències quant a la seva intensitat: mentre que el període de 1600 a 1640, considerat d'alça amb alguns moments de baixa moderada, únicament aconsegueix tenir una diferència absoluta d'un 8 i en percentatge, d'un 11,7%; els anys de 1665-1700 tenen una tendència ascendent considerable.

Pel que fa al primer període, el seu efecte positiu s'ha de veure més en una certa continuïtat de la tendència positiva que pels valors que assoleix, que no són els que caldrien per dur a terme una veritable expansió demogràfica. Al contrari, l'etapa de 1665-1700 es manté en alça continuada i l'absència de baixades sensibles farà que acusí una diferència d'un 20 i en percentatge, d'un 71,4%, que malgrat tot, no serà suficient per tornar a arribar als mateixos valors que vam trobar a principi de segle, sobretot a causa del punt tan baix on s'havia quedat la nupcialitat després de la brusca davallada de 1641 a 1664, que té una importància molt sensible amb una diferència absoluta d'un 48 i en percentatge, d'un 200%. És una caiguda tan forta que es tardarà més de quaranta anys en poder superar-la i assolir els valors anteriors.

Analitzant més minuciosament cadascun dels períodes, trobem que la tendència a l'alça dels anys 1600 a 1640 és molt poc pronunciada, i destaquen les fluctuacions dels anys 1600-1615, de baixa, igual que a les altres dues variables.

Els primers quinze anys del segle és un període d'alta fecunditat, que, recordem, se situa en aquests moments per sobre de la mitjana del segle, amb una mitjana de 4,2 fills per matrimoni, segurament perquè és un moment de recuperació després de la crisi de la fi del segle passat, provocada per l'epidèmia de 1589-1592, i l'arribada de les *classes buïdes* provocades per aquesta farà que es casi menys gent en comparació amb els darrers anys de segle i de principi d'aquest, encara que la immigració atura en part els efectes negatius de la manca d'un sector de la població.

En els anys següents, 1615-1627, augmenta lleugerament el nombre de matrimonis realitzats, potser per l'arribada de la gent nascuda de la recuperació del darrers anys del segle passat, sobretot després d'acabada la pesta el 1592, però la fecunditat del període disminueix i conseqüentment la corba de la natalitat no du a terme més que una tímida pujada, que es veurà tallada per la crisi de 1628-32. L'assaig de recuperació que començava s'endarrerirà fins a la segona meitat de segle.

Després d'uns altres anys de baixa en la nupcialitat, que coincideixen amb la crisi de 1628-32,⁴⁵ immediatament s'inicia una suau recuperació de la corba de nupcialitat que es truncarà en iniciar-se la dècada dels quaranta. Aquest augment dels matrimonis és motivat, d'una banda, pel trencament de parelles, que ha existit durant els anys de mortalitat i que ara tornaran a casar-se. La situació general no és gens favorable per a la creació de noves famílies. Atès l'augment de contraents en segones núpcies i la conjuntura desfavorable, la fecunditat arribarà als valors mínims de tot el segle.

Els primers anys de la guerra es nota una petita davallada quasi imperceptible del matrimoni, que tornaran a pujar lleugerament. Si durant els anys de la guerra els valors de la corba de la nupcialitat es mantenen és gràcies al gran nombre de matrimonis en els quals un o ambdós contraents són viudus, supervivents dels matrimonis desfets per l'alta mortalitat de l'època, però que no podran impedir que sigui un període de baixa fecunditat i que s'arribi als valors mínims de tot el segle, amb una mitjana de 2,7 fills per matrimoni, en part perquè són matrimonis en segones núpcies i també per les condicions desfavorables del moment.

Després la corba caurà fins a un punt molt baix a partir de 1652-1653, coincidint amb el final del conflicte i l'extinció de l'epidèmia. Novament, ens trobem amb un símptoma més de la despoblació de la ciutat, com en el cas de les altres variables ja estudiades. Aquesta brusca davallada, provocada en part per l'èxode de la gent que havia buscat refugi a la ciutat, també pels estralls de l'epidèmia i per la manca de gent jove, ja que també són els anys en què l'arribada de les *classes buides* provocades per la crisi del segon quart de segle farà caure el nombre de matrimonis realitzats fins als valors mínims del segle.

En aquests anys de postguerra, els matrimonis en segones núpcies i l'onada immigratòria cobriran la manca de gent jove de la ciutat: la situació es mostra favorable per a la recuperació. L'augment fins als valors màxims de tot el segle de la fecunditat, amb una mitjana en aquest període de 4,5 fills per matrimoni, que arriba fins i tot a 6 l'any 1660, farà que a partir de 23 o 25 anys després hi hagi una nova generació jove, que es casarà sobretot a partir de la dècada dels vuitanta, i comenci la veritable recuperació demogràfica.

3.2. El moviment estacional

Al ser una variable depenent de la voluntarietat, la nupcialitat acusa molt més la situació econòmica d'un període determinat. El moviment estacional dels matrimonis, representat a la gràfica n.º 2 manté, igual que les altres dues variables, unes oscil·lacions d'alça-baixa molt més evidents durant la primera meitat de segle.

En moments en què havíem observat un esclat de crisi, reproduït a la gràfica pel típic *romb*, es produeix una baixada dels matrimonis, a vegades coincidint amb el començament de la pujada

⁴⁵ Dels tres "reguladors" a curt termini de la població, el matrimoni és el primer que es demostra més sensible al canvi econòmic; el naixement, el segon, i la mort, el darrer, a V. PÉREZ MOREDA, *op. cit.*, p. 53.

dels òbits, o quan aquests arriben al seu cim.⁴⁶ En altres ocasions els matrimonis ja han baixat quan comencen a mostrar-se els primers símptomes d'una alta mortalitat: per exemple, el 1604 els matrimonis baixen el mes de març, mentre que les defuncions no augmentaran fins al mes de juny; el 1639 la nupcialitat baixa al juny, i els decessos no esdevindran alts fins al mes de novembre; a la gran mortalitat del 1641, la precedeix la davallada dels matrimonis a l'octubre de 1640, mentre que els òbits pugen a partir del gener de 1641. Aquestes situacions són motivades pel factor de *voluntarietat*, que és immers en el fet d'adoptar la decisió de casar-se; moltes vegades, sobretot en cas de crisi de subsistències, la situació desfavorable es deixa veure i els matrimonis queden postposats immediatament. En les poblacions d'antic règim existia una *rèplica matrimonial*, que consistia en l'augment dels matrimonis després de les grans davallades i que fins i tot podia produir-se durant el període mateix de mortalitat o els anys següents.⁴⁷

Aquest fenomen, que el trobem molt sovint reflectit al moviment estacional de la ciutat, es posa de manifest quan en ocasions la pujada dels matrimonis es produeix en un moment en què la mortalitat és encara elevada, però aquesta situació es presenta sobretot amb crisis que no són de gran importància. Així, per exemple, a l'epidèmia local que va patir la ciutat el 1602, encara que no s'hagi pogut refer el moviment estacional dels matrimonis l'any següent, veiem com el mes de novembre hi ha una petita pujada de matrimonis, mentre la mortalitat continua alta fins al març de 1603.

També observem com després d'una situació desfavorable per contreure matrimoni no s'observa tampoc una recuperació extraordinària en els mesos següents, a excepció de l'any 1641, en què després de la caiguda de la nupcialitat des de l'octubre de 1640 al setembre de 1641, la recuperació dels anys següents és força remarcable i també la pujada dels que segueixen a la epidèmia de 1650-1653.

Quant a la relació del moviment estacional entre els matrimonis i les concepcions, cal dir que en uns anys de mortalitat ordinària és la corba de nupcialitat la que marca les oscil·lacions; les concepcions la segueixen d'immediat, però en els moments en què ha esclatat una mortalitat extraordinària, sovint veiem com en els mesos següents són les concepcions que pugen abans que els matrimonis. És el fenomen que ja vam explicar quan ens referíem a la fecunditat: la pujada de la natalitat no és solament pel fet dels nous matrimonis, sinó pels antics que han sobreviscut i que ara augmenten la seva fertilitat.⁴⁸

En la relació entre les dues variables de matrimonis i concepcions es poden donar tres casos: una primera situació, que vindria caracteritzada per una pujada de la nupcialitat per damunt de

⁴⁶ Segons P. Goubert, la caiguda dels matrimonis en temps de crisi és freqüentment d'un 50%. Dins del quadre trimestral, la caiguda sol produir-se quasi sempre en el primer cim de la crisi, al mateix temps que els òbits, a P. GOUBERT, *Cent mille provinciaux au...*, p. 70-71.

⁴⁷ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717...*, p. 15. També a P. GOUBERT, *Cent mille provinciaux...*, p. 70-71.

⁴⁸ P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 73.

les concepcions, que evidenciaria un moment de baixa fecunditat; en segon lloc, ens podríem trobar una elevació d'aquestes per sobre dels matrimonis, que reflectiria una alta fecunditat en la corba d'aquells anys; i una tercera situació, intermèdia entre les dues anteriors que és l'apropament dels matrimonis a les concepcions sense sobrepassar-les.

La primera de les situacions exposades, pràcticament no es dona durant tot el segle, llevat d'alguns moments aïllats. No és una situació representativa del moviment estacional de la nupcialitat a la Tarragona del segle XVII, ja que considerem que quan l'hem trobada és quan coincideixen el mínim de les concepcions, que és a l'hivern, i el màxim de matrimonis, que també és en aquests mesos. És una situació que apareix com normal, atès que és conseqüència de la interrelació de dos moviments estacionals, i no tan influïda per altres factors exògens.

L'alta fecunditat que es produïa en el segon cas, esdevé amb continuïtat des dels anys 1600 a 1614, i amb menys intensitat de 1622 a 1635, i en general podem afirmar que és producte dels matrimonis posposats de gent jove que, a les darreries del segle XVI i també durant aquests primers anys del XVII, es troben amb una situació general, climàtica, sanitària i econòmica molt deteriorada, amb alguns anys amb intermitències, i els matrimonis es concentren en els moments en què la situació millora.⁴⁹

Durant la segona meitat de segle, fins a 1661, el distànciament de les dues corbes de concepcions i matrimonis és continuat, encara que aïlladament també s'entrecruen; fins als darrers anys del segle, les concepcions mantenen les distàncies respecte a la corba matrimonial.

La darrera situació és la més repetida, encara que considerem representatius els casos només en què la duració o la intensitat és apreciable; per exemple, des d'octubre de 1640 a gener de 1643, que coincideix amb un moment d'alta mortalitat, que trencarà molts matrimonis i la majoria dels casaments ho seran en segones núpcies, i això farà que la natalitat en aquests anys no augmenti el que li correspon. Aquesta situació es repeteix en diferents ocasions encara que amb menys valor fins al 1646. Novament, per causa de la pesta de 1650-53, tornem a observar el mateix efecte: del mes de maig de 1650 fins al març de l'any següent i, de nou, del febrer al setembre de 1652 del mateix any.

Quant a l'estacionalitat dels matrimonis, s'observa com durant tot el segle XVII, trobem com a mitjana general el màxim de nupcialitat en el mes de febrer, seguit de desembre i gener. Aquesta situació encaixa dins del model d'una societat majoritàriament agrària en què les feines del camp marcaven les pautes de comportament humà fins i tot al moment de decidir-se a crear una família.

---

⁴⁹ Aquesta situació de deteriorament general afecta pràcticament tot Catalunya. En altres poblacions també s'ha localitzat un període cíclic d'epidèmies des de 1591 a 1615 amb intermitència: 1596, 1599, 1600, 1605, 1608, 1610, 1613 i 1615 per al Vendrell, a S. CARALT I SALVÓ, "Evolució de la demografia del Vendrell: segles XVII-XVIII", dins *Miscel·lània penedesenca*, vol. XIII, 1989, p. 291-313. Per a dades a la Conca de Barberà, vegeu V. GUAL I VILÀ: "La Conca de Barberà des de finals del segle XVI a finals del segle XVII..." p. 169 i ss. És innegable també l'existència de la crisi agrària i alimentària de principi de segle que encara ara ens és difícilment quantificable. Tenim diversos exemples locals, alguns recollits per N. SALES, op. cit., p. 314 i ss.

A l'hivern, arribava la interrupció de les activitats agrícoles. En anys de desastres agrícoles ens trobem freqüentment que els mesos d'hivern apareixen també com a mínims de nupcialitat, ja que els matrimonis es postposen.⁵⁰ Els mínims de nupcialitat els trobem al juny i juliol, mesos típics feiners del camp, i el mes d'octubre, que coincideix amb l'inici de la verema a Tarragona.⁵¹

3.3. El reemplaçament generacional

Es pot dir que una generació de nascuts únicament tindrà un efecte positiu sobre l'evolució demogràfica d'una població determinada quan arribin al matrimoni i es reproduueixin. Els morts abans de casar-se són un *contingent nul*, sense cap repercussió favorable per a un augment de la població a llarg termini.

Per analitzar el reemplaçament generacional, és a dir, l'arribada al matrimoni d'una generació nascuda en uns anys concrets a la Tarragona del segle XVII, que també ens ajudarà a perfilar la seva evolució demogràfica al llarg d'aquest segle, hem utilitzat dues fonts d'informació:

D'una banda, hem establert al més aproximat possible la mortalitat juvenil agafant períodes de vint anys i els hem relacionat amb els nascuts dins dels mateixos anys, hem obtingut un percentatge de supervivents a l'edat de casar-se que ja vam determinar a l'apartat anterior i que a la gràfica n.º 11 està representat per la línia a.

D'altra banda, hem fet una relació dels contraents (homes i dones que es casen en primeres núpcies) respecte als naixements de 23 anys abans,⁵² i que a la gràfica està representada per la línia b. Aquesta relació conté només els contraents en primeres núpcies, ja que inclou els viudots i viudes que es tornen a casar, situació força comuna durant tot el segle, distorsionaria els resultats, atès que serien dos contraents recomptats per un sol individu nascut.

⁵⁰ Ciro F. S. CARDOSO i H. PÉREZ BRIGNOLI donen també per al febrer i per la mateixa raó els màxims de nupcialitat, *op. cit.*, p. 117. Altres estudis assenyalen els màxims de nupcialitat al novembre i al gener i febrer, i els mínims nupcials en les mesos de desembre i març-abril, a R. GARCÍA CÀRCEL, *Historia de Catalunya...* vol. II, p. 203. V. GUAL VILÀ per Vilanova de Prades de 1597 a 1650 localitza els màxims de matrimonis al gener, seguit pel febrer i novembre; a la segona meitat del segle XVII el màxim el situa en el mes de maig. Els mínims per al primer període l'agost, seguit per l'octubre, març i juny, i per al segon, juliol, abril, agost, octubre i novembre, a "Matrimonis de Vilanova de Prades 1597-1815", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*. 35a. 1989, vol. II, pp.77-78.

⁵¹ Al llarg del segle trobem molta informació al respecte: davant la petició de començar a veremar, es pren la resolució de "ques comense a veremar dilluns primer vinent que contarem al primer d'octubre". AHT, Llibre del Consolat, 1673-1676, p. 14, acta del 28-IX-1673; en el mateix sentit, trobem nombroses determinacions que prohibeixen veremar abans del primer d'octubre, a AHT, Llibre del Consolat, 1666-69, p. 56, acta del 22-IX-1667, i p. 82, acta del 25-IX-1667. També al Llibre del Consolat 1673-76, p. 76, acta del 13-X-75, entre molts exemples trobats.

⁵² Quant a les mitjanes d'edat per contreure matrimoni en una societat de l'antic règim, P. GOUBERT, ens dona els 23 anys com l'edat "modal" o més freqüent, a *op. cit.*, p.55. WRIGLEY accepta una edat aproximada de 27 anys, a *op. cit.*, p. 86-87. A. SIMON TARRES, ens facilita les dades per a diverses poblacions de Catalunya al segle XVII, i fluctuen en el cas de les dones des dels 21, 2 anys de Setcases als 25,2 per a Balsareny, i per als homes, dels 26,1 de Setcases als 28,7 de l'Abrera al Baix Llobregat, a *op. cit.*, p. 78. Per a la Conca de Barberà, les dones tenen la mitjana general al segle XVII situada en els 19, 93 anys i els homes en els 25, 34, a V. GUAL VILÀ, *La família moderna a la Conca de Barberà...*, pp. 32 i

En el moment d'analitzar el reemplaçament generacional no podíem deixar de banda un fenomen com és el celibat, és a dir, la gent en edat de casar-se que no ho fa; factor que no es pot deixar de banda en estudiar la nupcialitat i que, malgrat la seva importància en el moment d'establir relacions entre les dues variables de matrimonis i naixements, tampoc pot ser determinat amb exactitud donada la manca d'informació que tenim al respecte per a èpoques anteriors als segles XVIII i XIX. Alguns autors han remarcat la importància d'un extens fadrinatge que nodria l'exèrcit de reserva dels solters i solteres aptes per contreure matrimoni al moment en què un nombre excessiu de baixes en les files dels casats ho fes aconsellable.⁵³ D'altres criden l'atenció sobre la proporció de noies que quedaven celibatàries, perquè feien treballs domèstics, fenomen aquest més freqüent a les ciutats.⁵⁴

Per a Tarragona, malgrat ser una vila amb una gran tradició eclesiàstica, que farà que hi hagi més possibilitats i més costums de prendre l'hàbit, i que en ser lloc de residència de famílies acabalades, tant de nobles com de burgesos, en què el servei domèstic sigui superior al de l'àmbit rural, creiem que un índex de celibatariis d'un 15% generalitzat per ambdós sexes és ja prou elevat, sobretot si tenim en compte que a l'apartat de mortalitat analitzat abans hem vist el gran percentatge de dones i homes que s'han casat almenys una vegada en el moment de morir.

Tindrem en compte doncs, un índex de celibat mitjà per tot el segle als 23 anys d'un 15%, que farà rebaixar la línia **a** (percentatge de supervivents que s'hauria d'haver casat), donant lloc a la línia **a.1**.

Així doncs, les dues línies **a.1** i **b**, haurien de coincidir bàsicament, perquè expressen conceptes sinònims. En el moment en què això no s'esdevé, dóna lloc a dos tipus de situacions:

La primera és considerar que es casa més gent de la nascuda fa 23 anys, que a la gràfica s'expressaria amb la línia **b** per damunt de l'**a.1**, i que tindria com a possibles causes des d'una incidència positiva de la immigració de gent jove, soltera, que es casa a la ciutat, a també una disminució d'aquest celibat que hem considerat anteriorment del 15%, o finalment a un avanç en l'edat de contreure matrimoni, de manera que a la corba **b**, siguin representats també els nascuts uns anys després, i que ens demostraria l'existència d'una situació conjuntural favorable per a la creació de noves famílies a una edat més primerenca.

Una segona situació la trobem quan la corba dels casats es manté per sota dels qui haurien d'haver-ho fet, que s'indicaria perquè la línia **b** es desplaça per sota de la **a.1**, i que tindria com a possibles causes una manca a la ciutat de gent jove soltera, provocada per l'arribada de *classes buides*; o seria un indicador més del despoblament de la ciutat per l'emigració de part d'aquesta

⁵³ J. NADAL, *La població catalana...*, p. 51. P. GOUBERT ens dóna per al Beauvais, el 1764, que ha abandonat ja el tipus de sistema demogràfic d'antic règim, i per tant no és del tot comparable amb la Tarragona del segle XVII, un celibat femení entre els 35 i els 38 anys d'un 15,5%. Per damunt dels 50 anys, la proporció era entorn del 19%. En conjunt, fent una relació de la proporció del nombre de noies de més de 14 anys i de la població total, ens dóna un 12,3%, a *op. cit.*, p. 65.

⁵⁴ P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 66. Aquest autor considera que un 15% de noies celibatàries és raonable excepte a les ciutats, on la qüestió dels domèstics ho complica.

generació jove a uns altres indrets on es casarien; o per la seva sortida en lleves en moment de conflictes bèl·lics; finalment, també podem considerar un augment del celibat als 23 anys o un endarreriment de l'edat de contreure matrimoni per trobar-se amb una situació general desfavorable.

Per analitzar millor el reemplaçament generacional al llarg del segle i la incidència de la immigració en la nupcialitat, hem dividit els cent anys en tres períodes que queden representats a la gràfica n.º 11.

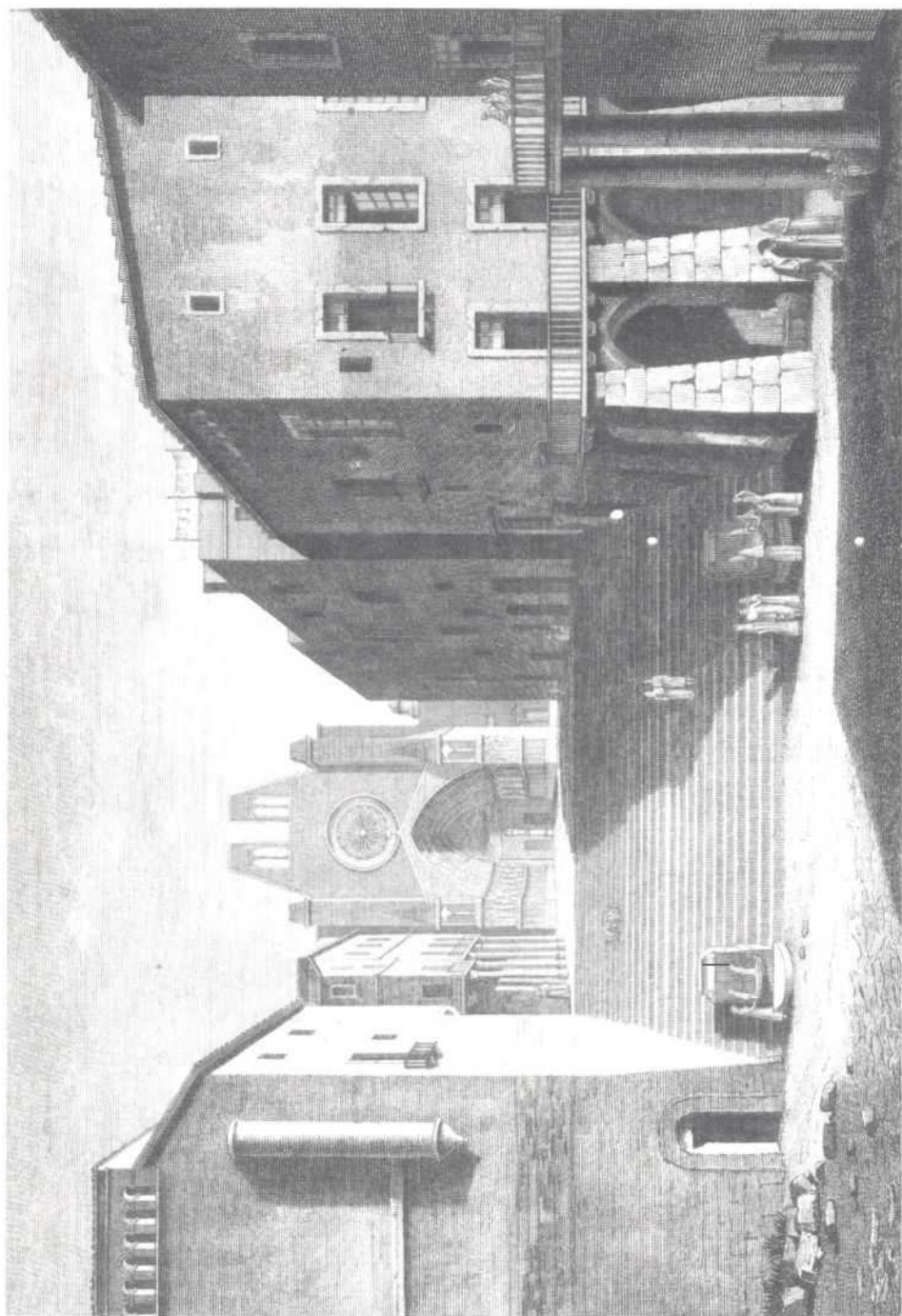
El primer període, de 1620 a 1652, observem com la línia **b** sobrepassa la **a.1**. Les conclusions a les quals arribem, coneixent ja el comportament de les altres variables demogràfiques, són:

1. En general es deixa sentir en aquest període la incidència positiva de l'element immigratori jove que contreu matrimoni a la ciutat segurament després d'haver trobat un estatus de treball capaç de formar una família.
2. La pujada dels anys 1632 a 1637 és una conseqüència d'un endarreriment de l'edat de casament dels qui haurien d'haver-ho fet uns anys abans de 1628 a 1631, i que atesa la situació de crisi existent no ho fan i postposen el matrimoni. Com ja vam veure, és la resposta típica que segueix una època de crisi. La incidència immigratòria dels contraents en aquests anys és menor segons els registres matrimonials, cosa que dóna suport a aquesta teoria.
3. A partir del 1642-45, l'element immigratori que es casa a la ciutat es deixa sentir molt fort, i arriba al seu punt màxim el 1657-1660, mentre que a la gràfica n.º 11 la línia **b** quedarà per damunt de la **a.1** solament fins a meitat de segle, 1652-53; la conclusió a què arribem sobre el període de 1640 a 1652-53, és que arriba molta més gent que la qui desapareix, mentre que, després de finalitzada la guerra i l'epidèmia, hi ha clarament un despoblament de la ciutat, que l'element immigratori d'aquests anys no és capaç d'anul·lar.

El segon període, des de 1652-53 als anys vuitanta, la línia **b** és per sota de l'**a.1**, i té ara una situació inversa a la trobada durant tota la primera meitat de segle.

A la baixada dels anys 1652 a 1660, podem adduir les següents causes:

1. Acabada la guerra, molts joves nascuts a la ciutat marxaran seguint la seva família al seu punt d'origen.
2. Arriben a més les generacions molt minvades que s'han trobat amb la crisi general, que ha patit la ciutat en el segon quart de segle i els primers anys de la guerra.
3. Arriba novament una època de carestia agreujada per la pesta, que colpeja la ciutat durament. Si abans, durant la guerra, Tarragona representava un refugi per a la gent del Camp, ara es dóna el fenomen contrari, ja que la gent marxa de la ciutat fugint de la pesta i cercant millors condicions al camp. Aquesta fugida devia ser molt gran en els primers mesos del contagi, abans que Tarragona fes la declaració oficial de pesta i se'n prohibís la sortida col·locant guàrdies per evitar-ho.

VISTA DE LA CATEDRAL DE TARRAGONA. MOULINIER. GRAVAT MHT.

4. Encara que l'onada d'immigració d'aquests anys posteriors a la guerra i pesta és molt alta, no és suficient per omplir el buit deixat per la manca de població, la qual cosa demostra l'estat de prostració en què va quedar la ciutat.

A partir de 1660, aproximadament, és quan la corba **b** es va recuperant progressivament; d'altra banda, la immigració dels qui es casen a la ciutat comença a cedir ja que és el moment en què comença la recuperació dels nadius, ajudats encara per l'efecte positiu dels immigrants; és una millora progressiva que arriba a assolir la normalització demogràfica que s'havia perdut ja a la dècada dels vuitanta.

El tercer període, des de 1680 a 1700, s'observa com la línia **b** tornar a ser per damunt de l'**a.1**, donant lloc a una situació similar a la trobada en el període 1620-1652, encara que més positiva, ja que la línia **b** arriba a situar-se per damunt de l'**a.1** quasi en un 30%.

En aquest tercer període, la immigració ha deixat d'omplir un buit i es manifesta netament com un factor de suport al creixement de la població. A la vegada s'avança l'edat de contreure matrimoni, i les generacions joves nascudes després del 1653 prenen el protagonisme en la nupcialitat i repercuteixen positivament en la natalitat, que a partir d'aquests anys augmentarà continuadament fins a la fi del segle.

3.4. Anàlisi dels casats segons el seu estat civil anterior: la importància de les segones núpcies

Per als estudis demogràfics de poblacions de l'antic règim té molta importància analitzar els components d'una parella en relació a l'estat civil, és a dir, si són solters o viudus en el moment de contreure matrimoni. Aquestes dades ens poden ajudar a descobrir uns comportaments que van més enllà de la simple voluntarietat de realitzar un casament. En temps normal, la parella casada havia de trobar-se en disposició d'assegurar la seva independència econòmica, de crear i sostenir una llar. El sistema reduïa molts fills a vegetar, mentre visquessin els pares i els era impossible d'establir-se.⁵⁵

De sobte, una gran mortalitat, provocada per algun dels factors exògens, que afectaven les poblacions de l'antic règim, feia trencar la parella i un dels seus components restava a l'espera de tornar-se a casar. La llar ja era formada i era menys costós tornar a refer el matrimoni. Així després d'altres mortalitats segueixen uns anys de recuperació de la nupcialitat, protagonitzada no únicament pels matrimonis postposats, sinó també per aquest tipus d'enllaç que d'altra manera hagués tardat més a realitzar-se.

Així doncs, el comportament general és que la gran part dels homes i dones es casen per primera vegada i amb la intenció de crear una família. En certs moments, però, de l'evolució de la població de Tarragona durant aquest segle XVII el component de viudus i viudes que es tornen a casar sobrepasa el percentatge *normal* i és en aquests moments quan els registres matrimonials

⁵⁵ J. NADAL, "La població catalana...", p. 51.

són testimonis d'una conjuntura econòmica i social que envolta i condiona la decisió de refer la parella trencada anteriorment.

En les gràfiques n.º 12 i 13, són representats els contraents que es casen per primera vegada i els viudos i viudes que es tornen a casar, respectivament, al llarg del segle XVII. Els valors que es podrien considerar normals són els representats per un equilibri entre una gran majoria de contraents en primeres núpcies i uns valors baixos pel que fa als viudos i viudes que es tornen a casar. Qualsevol alteració que impliqui l'existència un major nombre de contraents en segones núpcies demostra l'existència d'una situació conjuntural atípica, que podria respondre a les següents causes:

1. En primer lloc, podria ser un moment d'arribada d'una *classe buida*, provocada per una crisi de mortalitat infantil o juvenil anys abans. El contingent de gent jove que hauria de fer el relleu generacional havia estat tan minvat, que els viudos i viudes haurien pogut trobar fàcilment una parella i ajudar a la restauració de la normalitat demogràfica.
2. També hauriem de contrastar les dades amb les de la natalitat, per veure si respon a una disminució dels naixements uns 20 o 25 anys abans, de tal manera que sense haver-hi cap alta mortalitat que minvés aquesta generació, hi hauria poc jovent en edat de casar-se, i els viudos i viudes omplirien en part aquest buit.
3. S'hauria de tenir en compte també la possibilitat d'una emigració de gent jove soltera, com una conseqüència més d'un despoblament per causes conjunturals, socials o econòmiques, o per altres tipus de motius, com va ocórrer a partir del 1635, amb l'esclat del conflicte bèl·lic amb França, en què s'intensificaren les lleves de soldats fins a l'acabament de la guerra, i posteriorment s'hi hauria d'afegir l'èxode de la població durant els primers mesos de 1650 en esclatar l'epidèmia, i l'emigració de després de la guerra de 1640-52.
4. Les dades sobre viudos i viudes en els registres matrimonials, també ens poden descobrir una conjuntura desfavorable per a la creació de noves famílies.

El que sense cap dubte indica una irrupció elevada dels contraents en segones núpcies és una gran mortalitat d'anys anteriors, que en provocar el trencament de famílies, farà que uns anys després, normalitzada la situació o fins i tot coincidint amb les darreres víctimes de la crisi, els supervivents dels matrimonis desfets intentin refer la família.

Els contraents en segones núpcies tenen durant tot aquest segle XVII un doble protagonisme en l'evolució de la població tarragonina: d'una banda ens evidencien una forta mortalitat dels anys anteriors, és a dir, ens reafirmen la teoria de les crisis existents, i d'altra són uns protagonistes molt importants en la recuperació dels anys següents. Finalment també ens ajudaran a treure a la llum els possibles desequilibris demogràfics per la minva desigual d'un dels dos sexes, omplint el buit deixat per la manca de gent soltera d'un o de l'altre sexe o dels dos conjuntament.

Aquest especial protagonisme de les segones núpcies, ja conegut per altres estudis⁵⁶ i sobre el qual tornava la prodigiosa recuperació després de les grans davallades demogràfiques, es deixarà sentir negativament en la fecunditat. Els trencaments de la unió matrimonial fan baixar el nombre efectiu de naixements per parella.⁵⁷

En les dues gràfiques que representen l'evolució dels homes i dones que es casen per primera vegada i també en la dels viudos i viudes que tornen a contreure matrimoni, es veuen clarament diferenciats tres períodes: dos dels quals, el que s'estén des de principi de segle fins als anys 1635-40 i el que retorna des de mitjan de la dècada dels anys seixanta fins a la fi del segle, vénen presidits per una majoria de contraents en primeres núpcies i per un equilibri dels dos sexes entre ells. El tercer període, que divideix aquests dos i que el podem situar des dels anys 1635-40 fins a meitat de la dècada dels seixanta, és una etapa en què els índexs de contraents en primeres núpcies baixa espectacularment i consegüentment pugen els viudos i viudes que es tornen a casar; en uns i altres es fa palès un gran desequilibri, amb un gran protagonisme de les viudes, que demostra una gran mortalitat adulta masculina.

El primer període, des de principi de segle fins als anys 1635-40, evidència una gran majoria, entorn el 75 al 80%, dels contraents en primeres núpcies, i un equilibri dels dos sexes en la composició d'aquests. Hi ha una petita pujada dels viudos que es casen durant els anys de 1613 a 1617, que pot correspondre a l'arribada de les *classes buides* provocada per l'epidèmia del 1589-92, i a les puntes de mortalitat de principi de segle, que haurien afectat més la població femenina. A partir dels anys vint, les viudes que es tornen a casar augmenten. És sensible també la baixada dels contraents en primeres núpcies dels anys 1628-32; la situació de deteriorament general i la crisi que pateix la ciutat, amb una mortalitat més elevada que la normal, fan estralls en la parella i el supervivent es torna a casar; és també un moment poc apropiat per crear noves famílies.

El període de 1635-40 fins als anys seixanta, el podríem dividir en un primer moment, que en principi comença amb un deteriorament progressiu a partir dels anys 1635-40, amb un descens quasi vertical dels contraents per primera vegada, que arriben durant els anys quaranta als valors mínims de tot el segle fins als anys de 1652-53, que coincidiria amb el final de la guerra i la pesta, i que van provocar el desequilibri que palesen ambdues gràfiques. Els anys posteriors, els de postguerra i de recuperació de la ciutat fins a meitat de la dècada dels seixanta, són els del retorn progressiu a l'equilibri que dominava la primera part del segle.

Cal destacar els anys centrals de la guerra, durant els quals el percentatge de contraents ambdós per primera vegada és d'un 49,5%. És a dir, menys de la meitat dels matrimonis que es realitzen a la ciutat durant els anys de la guerra donaran com a resultat la creació de noves famílies.

Les conseqüències de la crisi del 1628-32 s'allarguen i enllacen amb l'esdeveniment de la guerra i la gran mortalitat de 1641. Això provocarà un gran augment de matrimonis desfets, que donen

⁵⁶ J. NADAL i E. GIRALT, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁷ P. GOUBERT, que ens dona una mitjana de cinc fills per parella com a conseqüència de les ruptures de matrimonis que en realitat era de vuit. La diferència entre ambdues, l'autor la imputa a la ruptura de la unió, *op. cit.*, p. 59.

uns supervivents, sobretot viudes, ja que les mortalitats de les guerres afecten molt més l'element masculí, que tornaran a refer la parella. La generació de joves ha estat molt minvada, no únicament per les morts directament produïdes per la contesa, sinó també per les lleves per combatre en altres indrets.

La corba general de la nupcialitat no baixa durant els anys de la guerra, gràcies a les segones núpcies, però sí la fecunditat, que es mantindrà en uns valors molt baixos, tant perquè ja s'aportarien els fills de la parella desfeta, com per la major edat de la dona, sense oblidar la situació de crisi general que es viu.

Els matrimonis entre gent soltera amb la intenció de crear una nova família es posposaran uns anys i començaran a pujar lleugerament a partir de 1644-45, quan la guerra ja ha perdut la seva virulència inicial. Aquesta recuperació serà efímera, i la corba dels contraents en segones núpcies torna a repuntar a meitat de la dècada dels cinquanta com a conseqüència aquesta vegada de la mortalitat produïda per la pesta de 1650-53.

Des de l'acabament de la guerra i la pesta fins a meitat de la dècada dels seixanta continua sent palès el desequilibri entre els contraents en primeres i segones núpcies i, entre aquests darrers, la gran quantitat de viudes que existeixen; en aquest període el percentatge tan baix de creació de noves famílies arriba a pujar fins a quasi un 63% dels matrimonis que es realitzen, valors baixos, però que demostren que la recuperació ja està en camí. Sorpren que durant aquest període, i amb la quantitat de viudots i sobretot viudes que es tornen a casar, l'índex de fecunditat sigui el més elevat de tot el segle, amb una mitjana de 4,5 fills per parella. Si el gran nombre de viudes que refà la seva parella no afecta aquesta vegada la fecunditat és sens dubte per dues raons: la primera és el *despertar de la fecunditat*, que es produeix després d'una crisi de mortalitat; i la segona és que la majoria de les viudes serien noies joves que, pel tipus de mortalitat adulta de guerra que s'ha produït, no tindrien fills a aportar o fins i tot haurien estat minvats per la posterior epidèmia.

Des de 1665 fins als anys vuitanta, s'inicia un nou període, que a les corbes dels contraents per primera i segona vegada ve representat pel retorn a l'equilibri entre els solters i els viudots, que es casen i tornen, aquest darrers, a tenir progressivament uns valors similars als que tenien abans de la dècada dels anys quaranta. Són els anys de la recuperació, amb un percentatge de creació de noves famílies de quasi el 70% dels matrimonis enregistrats. Encara no s'arriba a la normalitat demogràfica, perquè són els anys en què es troba a faltar el jovent nascut durant la contesa i que hauria estat minvat per la posterior epidèmia, i per l'emigració de gent després de la guerra. Els viudots i viudes que es tornen a casar encara demostren tenir certa importància en la conservació de les variables demogràfiques.

Des dels anys vuitanta fins a la fi del segle, és quan els matrimonis amb els dos contraents solters, i per tant la creació de noves famílies, arribaran a ser més d'un 80%, percentatge mai trobat al llarg de la centúria. Els contraents solters han anat pujant ininterrompudament i continuaran fent-ho fins a la fi del segle. És el moment de l'arribada d'una nova generació, nascuda després de les tràgiques dècades centrals del segle, fruit dels anys de recuperació amb alta fecunditat, i amb una

gran supervivència a l'edat de contreure matrimoni per no haver-se trobat amb cap crisi de mortalitat. Aquesta generació de gent jove prendrà el paper protagonista en els matrimonis, i els viudós passen a tenir una posició cada vegada més secundària en la recuperació demogràfica de la ciutat.

Anàlisi dels contraents segons el sexe i el seu estat civil

Hem observat a l'apartat anterior la importància de les segones núpcies en l'evolució demogràfica de la ciutat durant tot el segle XVII. Les viudes són, segons la mostra recollida, aproximadament un 23,6% de les dones que es tornaven a casar i els viudós, un 14,5%. Com a mitjana en el segle XVII, a Tarragona, es casaven en segones núpcies un 19,05% dels contraents.⁵⁸

Aquest percentatge assolit i la importància que van tenir les segones núpcies en l'evolució de la població a la Tarragona del segle XVII són un tret comú a la majoria de les societats de l'antic règim. Alguns autors destaquen els impediments i els esforços que el dret català establí en el moment de tornar a refer la parella, sobretot en el cas de les dones, ja que es va orientar cap a la protecció dels fills del primer matrimoni. La dona, en contreure un segon enllaç, perd la tutela dels seus fills i el dret a la successió, i també l'usdefruit dels béns del seu anterior marit mort. En molts testaments es troba que el nomenament d'usufructuària és amb la condició de no tornar-se a casar.⁵⁹

Malgrat l'anterior, no es troben a Catalunya comportaments diferenciats en els percentatges de viudes que es tornen a casar, la qual cosa evidencia la gran necessitat de refer la parella que es tenia en les poblacions d'antic règim, on el matrimoni en molt poques ocasions era per a tota la vida i el contreure segones núpcies va arribar a ser la norma més que una excepció.⁶⁰ La duració mitjana dels matrimonis ha estat establerta en uns 13,2 anys per algunes poblacions. L'estat civil de viudo o viuda va ser passatger i són freqüents en aquesta època, sobretot per a la dona, les segones i terceres núpcies.⁶¹

Analitzant més minuciosament el component d'homes i dones que es casen per primera o segona vegada, podem apropar-nos a l'estat de la població de Tarragona en un moment determinat, podem saber per aproximació la seva distribució i les repercussions que les repetides crisis i situacions desfavorables van tenir sobre un o altre sexe, i també fer un esbós de la conjuntura envoltant.

⁵⁸ J. NADAL i E. GIRALT donen per a Palamós de 1573 a 1717 una mitjana del 14,7% de viudós i del 19,2% de viudes. Com a mitjana donen el 17% per a tot el segle *op. cit.*, p. 14. A. SIMON TARRÉS dóna uns índexs de matrimonis amb algun contraent viudo per al segle XVII: Calonge un 41%, Sant Feliu de Llobregat 22%, Palamós un 25%: a *La família...*, p. 81.

⁵⁹ A. SIMON TARRÉS, *op. cit.*, p. 81 i ss. R. GARCÍA CÁRCEL, *Historia de Cataluña...*, vol. I, p. 196.

⁶⁰ H. KAMEN, *La sociedad europea...*, p. 31.

⁶¹ R. GARCÍA CÁRCEL estableix aquest percentatge per a Sant Feliu de Llobregat, *op. cit.*, p. 203. H. KAMEN, Ens dóna per a Basilea a la dècada de 1660 una duració mitjana del matrimoni de 20 anys, *op. cit.*, p. 31.

Per realitzar aquesta anàlisi partim dels següents supòsits:

1. El casament d'una persona per segona vegada implica un trencament del matrimoni anterior, i, quan l'augment dels contraents en segones núpcies és elevat, podem pensar en l'existència d'una crisi anterior amb forta mortalitat adulta.
2. Quan trobem una gran diferència entre el nombre d'un i altre sexe que contreuen matrimoni per primera o segona vegada, ens demostra un desequilibri de la població: una gran quantitat de viudes que es casen, sobretot si ho fan amb solters, implica per una part la mort anterior dels seus marits i a la vegada l'existència d'un contingent masculí important, que permet arribar la viuda al matrimoni novament i, a la inversa, una gran quantitat de viudos que contreuen matrimoni, si ho fan sobretot amb solteres implica per una part una mortalitat anterior de les seves esposes i per altra, l'existència d'un contingent femení abundant, que possibilita al viudo trobar de nou una dona per refer la parella.

Normalment, si els matrimonis es trencaven en els primers anys d'haver-se constituït era sobretot per la mort de l'esposa jove, motivada freqüentment pels parts per primera vegada. Del 10 a 24 anys d'haver-se casat, els matrimonis es trencaven per la mort masculina. Després dels 24 anys s'igualen, però sense ser ja massa important en les seves repercussions, per l'esterilitat de la dona.⁶²

Aquestes formes de trencament de matrimoni donen lloc a uns comportaments molt interessants: el jove viudo es casa una altra vegada, generalment tot seguit, i s'emporta, pocs fills, moltes vegades cap, perquè el primer fill sovint segueix la seva mare a la tomba. Troba facilitats per tornar-se a casar, puix que les dones joves eren excessives i tenia tendència a escollir dones solteres i no viudes.⁶³ Al contrari, aquestes darreres si eren de mitjana edat, cansades per les maternitats, pel treball del camp i la llar, carregades de fills, poques vegades es tornaven a casar; generalment en aquestes edats madures les dones són més nombroses que els homes i tampoc no trobarien fàcilment un marit. En aquesta època d'antic règim hi ha quasi tres vegades més viudes que viudos.⁶⁴

Si acceptéssim aquest model establert per P. Goubert per a les seves parròquies analitzades, per a la Tarragona del segle XVII els viudos serien els que tindrien més possibilitats per refer el matrimoni, ja que a l'edat menor s'hi afegiria no tenir la càrrega que suposa aportar infants al nou matrimoni. Les viudes, que majoritàriament enviudarien a partir del desè any d'haver-se casat,

⁶² Aquest model l'ha establert P. Goubert per a Auneuil a P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 59. Ens sembla una hipòtesi molt correcta, ja que durant els cent anys que hem buidat les actes de defunció enregistrades al Llibre del Tauler, ens hem trobat nombrosos registres de mare i fill acabat de néixer; no són dades suficients, però sí indicatives que la primera causa de mortalitat ordinària entre les dones joves fos el part; una vegada superats els parts, l'esperança de vida més llarga s'ha atorgat normalment a la dona.

⁶³ Ciro F. S. CARDOSO i H. PÉREZ BRIGNOLI, *op. cit.*, p.117.

⁶⁴ P.GOUBERT, *op. cit.*, p. 59.

tindrien menys possibilitats, atesa la seva edat més adulta i les restriccions del dret català, que va intentar, sense aconseguir-ho, controlar-los i restringir-los l'accés a un nou matrimoni.

Malgrat aquestes consideracions, tant a Tarragona com a altres parròquies catalanes estudiades, són les viudes les qui es tornen a casar més sovint que els viudos. A Tarragona durant el segle XVII són el 23,6% les dones que es tornen a casar, com a mitjana per a tot el segle, mentre que els homes són únicament el 14,5%.

Per analitzar millor el model tarragoní i intentar esbrinar el perquè d'aquestes divergències, hem agrupat les dades extretes dels enregistraments matrimonials, que s'exposen al quadre n.º 1, en què hi consten els viudos que casen amb viudes (vo + va), els qui es casen amb solteres (vo + sa), els solters que es casen amb viudes (so + va) i els solters que casen amb solteres (so + sa). Aquestes dades les hem agrupades en uns períodes cronològics que no han estat escollits a l'atzar, sinó seguint les pautes ja establertes per les gràfiques que hem comentat anteriorment.

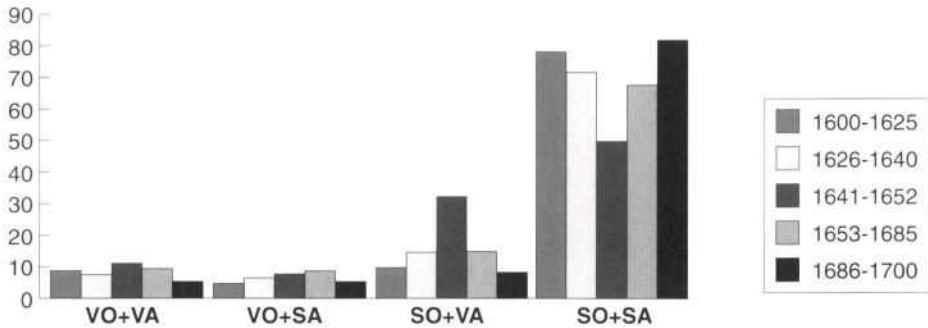
Pensem que no es pot parlar d'un comportament o una tendència generalitzada per a tot arreu i per a tothom, sinó que el comportament dels contraents variarà d'acord amb la conjuntura i l'equilibri de població entre els dos sexes.

Així, un desequilibri que impliqués que un dels dos sexes fos quantitativament inferior, motivaria que els viudos d'aquest sexe tinguessin més possibilitats per accedir de nou al matrimoni o, el que és el mateix, un nombre superior d'un sexe respecte a l'altre farà que els supervivents de matrimonis desfets d'aquest sexe tinguin més possibilitats de trobar una parella, atès que hi ha un nombre excessiu de l'altre. És el que podríem denominar *funció substitutiva* dels contraents en segones núpcies i que durant tot aquest segle veurem repetidament servint per omplir el buit deixat per la manca o inferioritat en nombre d'un dels dos sexes.

QUADRE N.º 1: CONTRAENTS EN PRIMERES I SEGONES NÚPCIES 1600-1700

ANYS	vo+va		vo+sa		so+VA		SO+SA		TOTAL
	N.º ABS.	%	N.º ABS.	%	N.º ABS.	%	N.º ABS.	%	
1600-1625	31	8,14	18	4,72	37	9,71	295	77,43	381
1626-1640	17	7,39	15	6,52	33	14,35	165	71,74	230
1641-1652	22	10,89	15	7,43	65	32,18	100	49,50	202
1653-1685	27	9,47	25	8,77	42	14,74	191	67,02	285
1686-1700	9	5,11	9	5,11	14	7,95	144	81,82	176

El primer període, de 1600 a 1635-40, que comprèn les dues primeres classificacions del quadre, es caracteritza per un cert equilibri entre els homes i dones que es casen per primera vegada i uns valors baixos dels contraents en segones núpcies.

La major part dels homes i dones que es casen per primera vegada ho fan entre si: un 77,4%, de 1600 a 1625, i el 71,7%, de 1626 a 1640; en segon lloc destaquen els valors aconseguits pels solters que es casaran amb viudes; en tercer lloc són els viudots que ho fan entre ells, un 8,1% de 1600 a 1625 i un 7,3% de 1626 a 1640, i finalment se situen els viudots que es casen amb solteres, amb un 5,6% de mitjana per als quaranta anys.

Podem deduir, doncs, que la situació és de normalitat demogràfica i que la majoria de les famílies resultants dels matrimonis d'aquests anys ho són de primera creació, amb la qual cosa es mantindrà una fertilitat adequada. També ens demostra que hi ha un excés d'homes, donada la immigració masculina més forta que la femenina d'aquests anys, que afavorirà que les viudes trobin marit. Les noies solteres tenen una forta tendència a casar-se amb solters, molts dels quals són immigrants, i no necessiten del contingent d'homes viudots, que es casen més amb viudes que amb solteres.

Sorpren el percentatge de solters que es casen amb viudes i que figuraven com a immigrants en els registres matrimonials, i l'índex dels viudots que es casen amb solteres pujarà en els darrers anys d'aquest període. És potser un símptoma de no aventurar-se a la creació d'una nova família, atesa la situació desfavorable en què es viu? Molts supervivents dels matrimonis desfets tindrien ja un mitjà de subsistència: en el cas dels viudots, el treball o hisenda, i en el cas de les viudes, el patrimoni -casa i terres-, malgrat les disposicions en contra del dret català,⁶⁵ i el lloc de treball buit del marit mort. Com a mínim hi hauria una llar i una família feta, i seria més fàcil casar-se en aquestes condicions en una època no gaire favorable.

Els darrers anys d'aquest període comprenen els anys de la crisi de 1628-1632 i els immediatament posteriors. La ciutat es troba en una situació conjuntural molt deteriorada i les repercussions d'aquesta crisi es fan paleses en una baixa dels contraents que ho fan per primera vegada, que

⁶⁵ Ja hem exposat anteriorment el parer d'alguns autors, entre ells A. SIMON TARRÉS i R.GARCÍA CÀRCEL. El cert és que sembla que el comportament de la viuda en cercar un altre marit no es deixa influir per aquestes restriccions del dret català.

baixen considerablement des dels valors que havien assolit els primers 25 anys, i un augment progressiu dels contraents en segones núpcies.

El segon període, de 1641 fins a 1685, comprèn durant els primers anys l'etapa de guerra i la gran mortalitat de 1641. La ciutat es troba en una situació conjuntural molt deteriorada per l'anterior crisi de 1628-32. A partir dels anys quaranta i fins a 1653, les repercussions d'aquesta crisi enllaçaran amb l'esclat de la guerra i els estralls produïts per l'epidèmia de 1650-53.

L'època des de 1641 fins a 1665 són els anys centrals del segle, marcats per un desequilibri en la població adulta com a conseqüència de la mortalitat directa masculina d'una guerra i també per les constants lleves. Durant aquests anys l'element masculí a la ciutat està compost sobretot per soldats i militars vinguts de fora. Tot indica un fort desequilibri demogràfic a la ciutat sols disminuït per l'arribada constant d'immigració, tant de soldats com de gent del camp que ve a la ciutat. Aparentment, fins al final de la guerra la corba de natalitat i nupcialitat no pateix, cap davallada; l'equilibri efímer basat en una forta immigració circumstancial caurà després de finalitzar la guerra i fins i tot abans amb l'esclat de l'epidèmia que motiva, a part de la minva de la població, una sortida massiva de gent fugint de la pesta, sobretot durant els primers moments abans de prendre les mesures d'aïllament de la ciutat per evitar estendre el contagi.

Durant els anys de la guerra el percentatge de matrimonis que es realitzen amb la intenció de crear una nova família es redueix fins a representar-ne únicament el 49,5%, i, al contrari, puguen extraordinàriament els contraents en segones núpcies; sobretot destaca la pujada del col·lectiu de viudes que es casen amb solters, més del 32% dels quals molts en les actes de matrimonis figuren com a soldats o homes immigrants. Aquest percentatge extraordinari de viudes palesa la gran mortalitat adulta masculina que té lloc durant el període bèl·lic.

Globalment, des de 1640 fins a la meitat de la dècada dels seixanta, els matrimonis que es casen per primera vegada són únicament el 59,5%, percentatge que augmenta lleugerament l'obtingut durant els anys de la guerra. Els solters que es casen amb viudes, que ja tenien un índex força elevat durant els anys del conflicte són durant aquesta època el 24,6%. Ha baixat una mica, però encara és un percentatge que indica una situació demogràfica d'anormalitat. Una part d'aquests solters continuen figurant en els registres matrimonials com a soldats o immigrants, el que palesa els pocs homes nadius disponibles en edat de matrimoni. Després se situen els contraents en segones núpcies que es casen entre si i els viudos que ho fan amb solteres.

Aquests valors tan baixos dels contraents per primera vegada signifiquen pocs matrimonis que es realitzen amb la intenció de crear de nou una família, encara que els valors es recuperen lentament després de finalitzada la guerra.

Com a conseqüència d'aquests valors tan alts de contraents en segones núpcies, i de menys matrimonis de solters que es casen amb solteres per crear de nou una família, la fecunditat baixa de 1636 a 1652 a un percentatge de 2,7 fills per matrimoni. Tanmateix, els percentatges de viudos en els següents anys no varien excessivament i en canvi els anys de 1653 a 1660 presenten una mitjana de 4,5 fills per matrimoni, el valor més alt de la fecunditat en tot el segle, potser perquè al

costat del estat civil dels contraents hem d'afegir la conjuntura sòcio-econòmica de la ciutat, que durant aquest període comença la seva recuperació, sense oblidar que la gran majoria de viudes que es casen aquests anys serien més joves, en ser-ne moltes viudes de soldats i segurament amb pocs o cap fill al seu càrrec, minvats per la posterior epidèmia.

Així doncs, el període de 1652-53, amb l'acabament de la guerra i la pesta, fins a la meitat de la dècada dels anys seixanta, podríem definir-lo com un període de transició de la ciutat, que enllaça un període de llarga i intensa crisi amb una posterior normalitat demogràfica que arribarà en els darrers vint anys de segle. Són els anys de la recuperació de la ciutat, que intentarà superar les greus repercussions que ha tingut per a la població la guerra i la pesta. El percentatge de noves famílies, representat pels contraents ambdós en primeres núpcies, puja progressivament, i serà de 1653 el 1685, representat per un 67%, i, encara que no arribarà als valors considerats normals, demostra que se'n surt de la crisi i s'està en el camí d'una lenta però segura recuperació, ajudada també per l'alta fecunditat del moment. Són, doncs, uns anys positius per a la recuperació biològica. El fet de trobar uns índexs tan baixos d'homes i dones solters que es casen entre ells, l'hem de cercar més en la manca d'una població jove.

Els anys centrals del segle marquen en totes les variables demogràfiques una divisió important. La immigració d'aquests anys és molt forta, però no és capaç d'aturar la baixada de la població. Els nadius són pocs, però en vies de recuperació.

Des de meitat de la dècada dels anys seixanta fins als darrers vint anys del segle, les corbes de matrimonis en primeres i segones núpcies retornen progressivament a l'equilibri perdut a partir dels anys quaranta. Continua la recuperació, i el percentatge d'homes i dones que es casen entre ells per primera vegada s'apropa al 70%; no arriben encara als valors trobats fins al 1635-40, però cada vegada s'apropen més. La situació continua sent favorable per a la creació de noves famílies. Els matrimonis en segones núpcies baixen i les viudes van perdent el protagonisme que tenien fins ara en la reconstrucció de la població.

Des de mitjan de la dècada dels anys setanta començarà a arribar la nova generació jove nascuda després dels desgavells demogràfics, que no s'ha trobat amb cap crisi de mortalitat i que es manifestarà contraent matrimoni per primera vegada, sobretot a partir dels propers anys.

Els vint anys finals del segle vénen caracteritzats per l'arribada d'aquesta nova generació de joves. De 1686 a 1700, el percentatge de matrimonis amb els dos contraents que ho fan per primera vegada puja fins al 81,8%, un valor mai trobat amb anterioritat durant aquest segle, la qual cosa ens evidencia la intensitat de la recuperació demogràfica. Els matrimonis en segones núpcies baixen, tant per l'arribada d'aquesta gent jove, que serà l'encarregada de mantenir els índexs de nupcialitat i natalitat, com pel fet de no existir grans mortalitats, amb la qual cosa no hi ha tants trencaments de famílies i per tant en la distribució de la població existiran menys viduus o vidues.

És el retorn a la normalitat demogràfica que continuarà invariable fins a tancar el segle XVII. S'han trigat quasi trenta anys, és a dir tot un recanvi generacional, per poder donar per superada la gran crisi demogràfica de mitjan de segle; l'equilibri entre la distribució de la població es fa

palès en els registres matrimonials, encara que quantitativament la davallada va ser tan forta que, en tancar el segle, encara no es pot arribar a la mateixa població que tenia al principi de la centúria.

****

La nupcialitat durant el període de 1600 a 1640 havia manifestat una tendència alcista que es va veure trencada de 1641 fins a meitat dels anys seixanta, sobretot com a conseqüència dels efectes de la guerra, ja que la població de la ciutat va patir no únicament un fort despoblament com a conseqüència de la mort directa i de les lleves, sinó que també es va produir un desequilibri entre els dos sexes, seqüela de la desaparició d'una gran part d'homes, situació que es fa palesa per la gran quantitat de viudes presents en els registres matrimonials que es tornen a casar.

Des de mitjan dels anys seixanta fins a la dècada dels vuitanta, s'inicia un nou període durant el qual es retorna progressivament a l'equilibri entre el nombre de contraents solters i viudos que es casen.

Els darrers vint anys de segle presenten la millor situació de tota la centúria, ja que arriba al matrimoni un nou contingent de gent jove que realitza el reemplaçament, generacional i dona una injecció de vitalitat a una població que des del segon quart de segle havia donat mostres d'afebliment en la seva evolució, motivat sobretot per una conjuntura inestable que va afavorir la virulència dels factors negatius: pesta, fam i guerra, que s'uniren en els anys centrals del segle; ara, l'absència d'aquests factors possibilita una menor minva de la població infantil i juvenil i, com a conseqüència, un augment dels matrimonis de gent jove, que es casaran amb la intenció de crear una nova família. Progressivament, aquest nou contingent prendrà el protagonisme en la recuperació demogràfica, i els matrimonis en segones núpcies, que durant els anys posteriors a la gran davallada de mitjan de segle van realitzar una funció substitutiva, passen a tenir cada vegada menys importància.

III. EL MOVIMENT NATURAL DE LA POBLACIÓ: EL BALANÇ D'UN SEGLE

El moviment natural d'una població és el resultat de la diferència entre les entrades de naixements i les sortides per defuncions.¹ Si existeix un excipient de naixements sobre les defuncions, la diferència serà positiva; nul·la, si els òbits igualen els nascuts, i negativa, si aquests superen els naixements.

Amb la finalitat d'establir el moviment natural del segle XVII a Tarragona per fer un balanç general d'aquests cent anys, hem realitzat les diferències entre les mitjanes mòbils de les dues variables: bateigs i defuncions. Hem preferit la utilització de mitjanes mòbils de cinc anys perquè aquest mètode suavitza els resultats extrems i resulta més fàcil veure la tendència general del segle i dels seus diferents períodes en quedar disminuïdes les oscil·lacions de curta durada.² Les mitjanes mòbils, però, no ens serveixen per donar l'exactitud cronològica d'un fet determinat, i quan sigui necessari recorrerem als valors absoluts de la mostra de bateigs i defuncions.

El resultat d'aquest procés estadístic és la gràfica n.º 14, que representa el moviment natural de la població al llarg dels cent anys estudiats. En aquesta gràfica s'aprecia com són els anys centrals del segle els que marquen una frontissa i divideixen el segle en dues meitats netament diferenciades.

Durant la primera meitat del segle, la corba del moviment natural presenta unes grans oscil·lacions de molta amplitud. Encara que dominen els anys positius, en certs moments la corba s'apropa molt al punt zero, que significa un creixement nul, i destaquen tres períodes negatius: el de la crisi de 1628-32, amb les pèrdues centralitzades els anys 1628, 1629 i 1631;³ el període de 1636 a 1641, durant el qual únicament ens dona guanys l'any 1639, que a la gràfica està representat per una gran davallada, ja que recull la gran mortalitat de 1641. Continuen sent negatius els anys de 1646 i 1648, que enllaçarien amb els anys negatius de 1650-53, no gaire ben reflectits pel tipus de documentació utilitzada.

¹ L. HENRY, *Demografia*, p. 237.

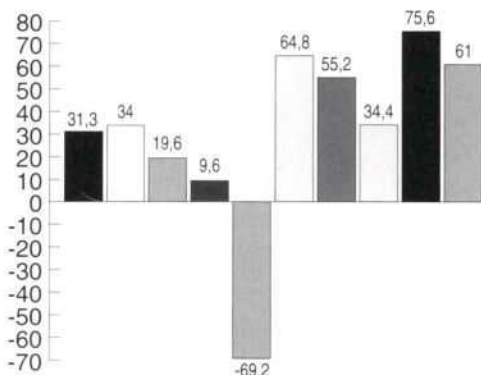
² J. NADAL i E. GIRALT també agafen pel mateix motiu períodes de cinc anys per establir el moviment vegetatiu entre 1576 i 1717 de Creixell, Vilafranca, Sitges i Palamós, a *La population catalane...* p. 16.

³ Al Llibre del Tauler de l'any 1630 falta part del mes de novembre i tot el desembre, per estar molt deteriorat, i de l'any 1631 falta de gener a març. Hem fet la mitjana de mortalitat d'aquests mesos dels dos anys anteriors i posteriors i en resulten onze defuncions, que hem inclòs en el recompte per a no distorsionar l'any.

Durant la segona meitat de segle, que començaria demogràficament a partir de l'any 1653 per les característiques homogènies a partir d'aquest any de totes les variables demogràfiques, la diferència és clarament positiva fins a tancar el segle. El primer any negatiu que ens trobem després del desgavell dels anys centrals de la centúria és 1701, i 1702 torna ja a ser positiu. La corba del moviment natural no s'apropa mai ni tan sols al punt zero, sinó que tots els anys presenten uns guanys força positius. En aquesta segona meitat de segle, els anys que presenten uns guanys menors són, aïlladament, 1678, 1679, 1685 i 1695.

La corba del moviment natural palesa també l'estacionament, i fins i tot la baixada dels guanys, des dels anys seixanta, una vegada realitzada ja la primera recuperació immediatament posterior a les crisis, fins als anys vuitanta. A partir d'aquests anys tornen a pujar els valors per tornar-se a reduir en la dècada final del segle.

GUANYS PERSONES/ ANY 1598-1702

	Guanys (n.º abs. segons mostra X4)	Guanys persones/ any
1598-1610	408	31,3
1611-1620	340	34
1621-1630	196	19,6
1631-1640	96	9,6
1641-1650	-692	-69,2
1651-1660	648	64,8
1661-1670	552	55,2
1671-1680	344	34,4
1681-1690	756	75,6
1691-1702	732	61

El període de 1598 a 1620 són uns anys positius, amb un guany mitjà de 32,6 persones per any. Són anys negatius: 1599, 1602-03, 1607, 1615, i 1620. Les puntes de mortalitat són molt evidents en la gràfica del moviment estacional; moltes de les quals no es veuen reflectides en el balanç de l'any, perquè les pèrdues d'uns mesos s'equilibren amb els guanys dels altres.

Són uns anys de desequilibris intermitents, dels quals ens arriben notícia d'arreu de Catalunya: 1603 va ser un any de disenteria per tot el país; 1604, un any de secada i crisi de subsistències en algunes zones, a més de la ciutat de Tarragona, on es mantenen els preus del blat molt alts des de 1605 a 1608; el quinquenni de 1601-1605 fou desastrós.⁴ Van ser anys de sequera 1605, 1610 i 1622-23, i anys de mala collita 1604-1607 i 1609-1610. Hi van haver riudes els anys 1620, 1622 i 1625-26; aiguats els anys de 1612 i 1617; i també notícies de gelades els anys de 1615 i 1616. El període de 1600 a 1625 va ser de pluviositat considerable, i els hiverns de 1600 a 1620 molt rigorosos, alternant amb altres d'eixuts de 1621 a 1640.⁵

A la ciutat de Tarragona, aquests anys vénen caracteritzats per una natalitat en descens suau. Els màxims de naixements d'aquesta època els datem des de 1598 a 1602, i, aïlladament, els anys de 1604, 1606 i 1608. Fins al 1615 la fecunditat es manté per sobre de la mitjana del segle amb 4,2 fills per matrimoni. És un moment de recuperació, que intermitentment s'atura amb uns anys negatius.

Si aquests vint primers anys presenten globalment un balanç positiu, és gràcies a aquesta alta fecunditat dels primers quinze anys, i que la mortalitat en la majoria dels anys es manté per sota de la natalitat, que encara que presenti uns valors a la baixa dóna forçosament un excedent continuat de població.

Tanmateix, considerem que aquests primers vint anys del segle no poden ser considerats com una continuació de l'expansió demogràfica de final del segle XVI, atès que la natalitat troba els índexs més alts durant el final del segle passat i els primers anys d'aquest, i si és un moment que es reflecteix positiu en el moviment natural de la població és pel distànciament de la corba de la mortalitat, cosa que no és estranya si pensem en la gran quantitat de gent perduda en l'epidèmia de 1589-92, quan la gent menys resistent va ser eliminada durant la crisi i restaren els més forts.

Coneixent les característiques d'una recuperació demogràfica com la que va dur a terme la ciutat de Tarragona durant la segona meitat de segle i observant les diferències quant a guanys de població, el comportament de les variables demogràfiques i les notícies que tenim al respecte dels coetanis de l'època, mitjançant la informació reflectida en les actes municipals, definirem el primer quart de segle com a mínim d'inestable i intermitent en els seus guanys; així doncs, malgrat que és un període de signe positiu, no és la continuació de l'expansió demogràfica que va dominar la segona meitat del segle XVI, i la situació demogràfica trobada no és ni molt menys comparable a cap període de la segona meitat de segle, caracteritzat per un creixement continuat de la població.

⁴ V. GUAL VILÀ ens informa d'aquestes dades per a la comarca de la Conca de Barberà, a "La Conca de Barberà des de finals del segle XVI a finals del segle XVII...", p. 169-170.

⁵ N. SALES, *op. cit.*, p. 309 i ss.

Potser l'assaig de recuperació amb el qual s'inicia el segle, que presenta en els primers quinze anys una alta fecunditat amb una mitjana de 4,2 fills per matrimoni, similar al valor dels anys de més intensa recuperació de 1653-1660, no arriba a calar, ateses les condicions climatològiques adverses i les malalties generalitzades que sorgeixen, i donen com a resultat una certa i precària estabilització demogràfica que no pot ser definida com una recuperació o expansió de la població.

Durant els anys de 1621 a 1640, es tenen també uns guanys globals positius, amb una mitjana d'unes 14,6 persones per any, cosa que representa menys de la meitat dels guanys del període anterior; aquest descens és bàsicament causat per dues èpoques negatives, la dels anys 1628-32 i la de 1636 a 1640, que enllaçaria amb la gran mortalitat de 1641.

A partir de la segona dècada del segle, la situació empitjora a tot arreu; globalment per tot el país hi ha un període d'estancament entre 1626 i 1655, durant el qual es va perdre un 24,8% de la població, encara que aquesta situació va estar desigualment repartida i en alguns llocs de l'interior l'expansió demogràfica del segle XVI s'allargaria fins al 1635.⁶

En algunes zones del Baix Camp, més concretament a les més planes del litoral, el segle XVII, que va començar amb un decenni de crisi, entre 1616 i 1625 torna a l'enlairament del segle anterior. Fins al començament dels anys trenta hi existeix un període de benestar, i s'inicia la crisi del segle de 1631 a 1640, per tocar fons entre 1641 i 1645, i començar a partir de l'any 1661 una sòlida recuperació. Per a les zones més elevades de l'interior i muntanya, el primer terç de segle és d'estabilització, i la crisi es deixaria sentir entre 1635 i 1645.⁷ En altres zones, com per exemple el Priorat, la crisi es manifesta a partir dels anys trenta, tot i que en alguns pobles la natalitat ja disminueix entre 1611 i 1620, i fins i tot abans.⁸

De fet a principi del segle XVII es constata una recessió del creixement en els pobles mitjans, en benefici dels pobles de la muntanya, que cerquen allunyar-se de la pesta, dels excessos de l'exèrcit i de les disputes dels bàndols.⁹

Considerant les variables demogràfiques conjuntes de Reus, Valls i Tarragona, es pot afirmar que va haver-hi un cicle de retrocés demogràfic al Camp de Tarragona, que aniria des de 1597-1607 fins a 1657-1677, i que es subdividiria en un primer cicle de 1597-1607 a 1627-37, anys durant els quals culminaria la tendència començada a mitjan del segle XVI de creixement demogràfic i, un segon de 1637-1640 a 1660-1670, durant el qual es produeix una davallada de la població; finalment els anys de 1660-70 a 1720-1750 és considerat un període de recuperació demogràfica generalitzada.¹⁰

⁶ F. MUÑOZ PRADAS i J. SOLER SERRATOSA, *op. cit.*, pp. 275 i ss.

⁷ J. MORELL i TORRADAMÉ, *Demografia de Reus i la seva àrea de mercat a l'època moderna*. Tarragona, 1994, pp. 105-107.

⁸ J. ANDREU SUGRANYES, "Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat: segles XVI-XIX", dins *Penell. Revista d'Història*, n.º 2, 1985, p. 72.

⁹ J. CAVALLÉ BUSQUETS, *op. cit.*, p. 69.

¹⁰ F. OLIVÉ I OLLÉ, *Valls i la seva importància en la demografia històrica del Camp. L'Edat moderna (1597-1819)*. Valls, Estudis Vallencs, 1988, pp. 75-88.

A la resta de Catalunya, es dona generalment com un període favorable fins al 1630; el punt culminant vegetatiu de la població catalana va ser entorn de 1625-30. A partir de 1620, el canvi de signe es deixarà sentir sobretot amb l'arribada de la pesta de 1629-31, i inaugura l'etapa de 1631-1660 com una fase crítica del desenvolupament demogràfic del país. La pesta i la guerra faran d'aquests anys l'estancament com a nota dominant i, de vegades, el dèficit.¹¹

A la ciutat de Tarragona, l'època negativa de 1628 a 1632, amb una pèrdua mitjana d'11 persones per any, va ser produïda per una fam generalitzada que precedeix la pesta, encara que a Tarragona no hem trobat notícies de la seva afectació pel contagi. Aquesta crisi de subsistències va estar precedida d'un any de sequera, com va ser el 1627, que es lligaria amb la mala collita de 1631, de la qual tenim moltes notícies per la gran penúria que va causar a la ciutat¹² en què els preus del blat es disparen, sobretot a partir de l'any 1628 fins al 1632. Així doncs, la crisi del segle XVII a Tarragona començaria per una crisi agrària, que provocaria una fam generalitzada i que seria el principi de la gran davallada, després d'un primer quart de segle dominat per la intermitència dels anys bons i dolents i per unes condicions climàtiques adverses, que semblen empitjorar en aquests anys.

L'alta mortalitat dels anys de 1636 a 1640, amb una pèrdua mitjana de 16,8 persones a l'any, no podem saber si va ser causada per l'inici d'una crisi de subsistències, combinada potser amb un brot endèmic local o per la manca d'informació que tenim durant aquest anys sobre el preu del blat. Pensem que les notícies que tenim de l'arribada i l'allotjament de soldats a la ciutat a partir de l'any 1635, tenen alguna cosa a veure, tant per un augment sobtat de la població a la ciutat, que es traduiria en un nombre més alt de morts, com per possibles morts violentes provocades per aldarulls o fins i tot per malalties declarades en el conjunt de soldats arribats, sense oblidar que s'ha deixat enrere una crisi de subsistències molt forta de 1628 a 1632 i les provisions de la ciutat són escasses quant a blat. Creiem vàlida aquesta hipòtesi de diversos elements conjugats, amb el denominador comú de l'inici d'allotjaments, atès que l'alta mortalitat d'aquests anys no es reproduïx en altres indrets del país, o almenys no en tenim cap notícia al respecte.¹³ Aquests anys enllaçaran amb l'alta mortalitat de 1641.

Així, els anys de 1621 a 1640 són uns anys que reflecteixen el deteriorament progressiu de la situació. És una època d'augment de la mortalitat infantil, la qual farà que els supervivents a l'edat de 23 o 25 anys siguin únicament del 49,1% dels nascuts durant aquesta època. Són uns anys de forta desestabilització demogràfica, que queda reflectida en el moviment estacional de les defuncions i concepcions amb nombroses puntes de mortalitat extraordinària.

El següent període, de 1641 a 1650-53, s'inicia amb la gran mortalitat que pateix la ciutat l'any 1641, a partir sobretot de la primavera, com a conseqüència de la manca de blats i la pujada dels

¹¹ Aquests períodes han estat establerts per J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 17-18.

¹² Vegeu l'apartat que dediquem a l'estudi del blat com aliment principal per a la subsistència durant aquest segle.

¹³ Per exemple, V. GUAL VILÀ dóna per a Vilanova de Prades els anys negatius de 1629-1631, i després ja l'any 1641 com a neutre i 1642 com a dolent, a "El poblament de Vilanova de Prades a l'Edat Moderna...", p. 85 i ss.

preus, i posteriorment pel setge que pateix la ciutat i que és el principi d'una gran davallada de la població, causada primer per una crisi de subsistències, que ja comença a repuntar l'any 1640 i que es manté durant tota l'època de la guerra, afavorida per les dificultats de comunicació per importar blats i la destrucció dels camps; crisi que facilitarà la introducció de l'epidèmia el 1650 i que fins al 1653 colpirà durament la ciutat.

Aquesta crisi general en la qual es conjuguen els tres elements negatius de les poblacions d'antic règim: fam, guerra i pesta, va ser aturada momentàniament per un corrent immigratori molt important que va substituir els habitants morts per la guerra o emportats en llesves per combatre en altres indrets, i que va fer possible que les pèrdues de la ciutat no fossin més grans.

El resultat d'aquesta tràgica dècada és un gran enfonsament i despoblament de la ciutat, que queda reflectit en la caiguda de totes les variables demogràfiques, i marca aquests anys centrals del segle una frontissa que uneix dues meitats de la centúria amb unes realitats demogràfiques força diferents. La fecunditat i la natalitat baixen en aquesta dècada fins als valors més baixos de tot el segle.

A aquesta gran minva de la població per la guerra i l'epidèmia, s'haurà d'afegir l'èxode de la població, que fugí de la pesta, i la posterior emigració, un cop finalitzada la contesa, de tota la gent que s'havia establert temporalment a la ciutat, gran part dels soldats o gent del camp vinguda durant els anys bèl·lics que cerca refugi.

El període des de 1653 a 1660 torna a ser positiu per a la població. De 1651 a 1660 hi ha un guany mitjà de 64,8 persones l'any, dades que no podem donar com a totalment vàlides atesa la informació deficient dels llibres del Tauler fins a final de 1653. Malgrat aquesta circumstància, totes les variables demogràfiques estudiades i les notícies que hem trobat a les actes municipals demostren que a la ciutat s'ha produït una immediata recuperació, protagonitzada en part per una forta immigració i de l'altra, per un gran contingent de contraents en segones núpcies, sobretot viudes segurament molt joves, ja que la fecunditat d'aquests anys de 1653 a 1660, amb 4,5 fills per matrimoni, és la més alta de tot el segle. Aquest augment de la fecunditat és comparable al que vam trobar en els primers quinze anys del segle, una època també de recuperació després de la pesta de 1589-92, i dóna suport a la teoria del *despertar de la fecunditat*, que es produeix en les poblacions d'antic règim immediatament després d'una crisi demogràfica.

La ciutat ha quedat en un estat de prostració com ho demostren les caigudes de totes les variables i, fins que no arribi el nou reemplaçament generacional, restarà un desequilibri en la composició de la població, que farà que aquesta recuperació no sigui tan forta com la que experimentarà la ciutat en els darrers vint anys del segle.

És una primera recuperació que retorna a una normalitat demogràfica molt més favorable que la que existia en el primer quart del segle, potser perquè no es donen les condicions adverses dels primers anys; el moviment estacional no reflecteix pràcticament cap punta de mortalitat extraordinària, i no existeix cap any de pèrdues.

Els anys de 1661 a 1680 continuen les característiques de la recuperació; tots els anys són positius, encara que el guany mitjà és ara de 44,8 persones a l'any; la recuperació ha perdut l'embranchida dels primers anys, típica dels moments posteriors a una gran davallada; la fecunditat manté ara els valors considerats normals de 3,7 fills per matrimoni, i les segones núpcies van perdent progressivament el protagonisme d'aquesta expansió demogràfica. Les corbes de natalitat, nupcialitat i mortalitat, després de la baixada produïda amb la gran davallada, es troben en un període d'estancament i mantenen uns valors molt baixos, símptoma del despoblament de la ciutat. No existeix cap mortalitat extraordinària, i la supervivència a l'edat de casar-se la situem a l'entorn del 65% dels nascuts, la qual cosa ens fa pensar en una època de prosperitat que no arriba a donar uns efectes positius immediats, atès l'estat d'enfonsament en què ha quedat la ciutat, i a l'arribada de les *classes buides* durant aquests anys, produïdes per la crisi de subsistències de 1628-32 i les grans mortalitats dels anys posteriors. Els deu anys que van de 1671 a 1680, el guany anual disminueix fins a un 34,4%. És un període intermedi on la recuperació com a resposta immediata ha cessat i deixa pas a una normalitat, que es demostra en el retorn als valors normals de la fecunditat i en l'augment de la corba de la mortalitat, quedant, això sí, sempre per sota de la natalitat.

El darrer període, de 1681 a 1702, es demostra com el període més positiu de tot el segle, tant per la seva continuïtat com pel seu guany mitjà de 68,3 persones l'any. Aquesta recuperació és més forta durant la dècada de 1681 a 1690, amb un guany mitjà de 75,6 persones l'any, mentre que als anys següents disminueix fins a situar-se entorn de 61 persones l'any. Malgrat aquest petit descens, els guanys d'aquesta època, i els de la resta de períodes de la segona meitat de segle, són molt superiors als trobats en qualsevol moment dels primers cinquanta anys, cosa que demostra la importància i la intensitat d'aquesta recuperació, iniciada immediatament després dels anys tràgics de mitjan de segle.

És el moment en què la nova generació, composta pels nascuts de la primera i immediata recuperació i que no ha estat gens minvada, arriba al matrimoni, atès que ha tingut una absència d'elements negatius extraordinaris. Com a conseqüència, es produeix una pujada continuada i ininterrompuda de la natalitat; ascens, que és producte d'un nombre superior de matrimonis joves, que es casen per primera vegada i estableixen l'índex de fecunditat, al contrari dels períodes anteriors, en què la pujada de la natalitat era com la reacció típica d'una població d'antic règim a una crisi immediatament precedent.¹⁴

L'índex de fecunditat d'aquests anys, que se situa en uns valors mitjans de 3,8 fills per matrimoni, ens corrobora aquesta idea. D'altra banda, la mortalitat continua la seva línia ascendent, però situant-se sempre per sota de la natalitat, cosa que farà que surti un excedent continuat de població. A la vegada, els supervivents a l'edat de casament seran al voltant d'un 60%. El panorama se'n revela del tot positiu, i el redreç demogràfic de la ciutat de Tarragona és un fet indiscutible.

¹⁴ Un any de crisis demogràfiques tenia l'efecte d'eliminar els més vulnerables. Així, durant els períodes següents a una crisi existeix molta menys mortalitat; els matrimonis posposats s'efectuen, donant lloc a una acceleració dels naixements. I la població començava a créixer ràpidament, sobretot a partir d'uns vint anys, quan aquests nascuts ja adults es casaven, a E. A. WRIGLEY, *Historia y poblaci6n*, p. 69.

En alguns indrets del Principat s'observa també en aquests darrers anys una crisi d'origen agrari de la qual tenim indicis diversos i desiguals quant al seu abast. Així, en algunes poblacions a la dècada final del segle retornen les dificultats demogràfiques, després dels guanys obtinguts durant el període de 1661 a 1680; moments de dificultat que s'inicien a l'any 1684 amb la plaga de la llagosta,¹⁵ combinada en algunes parts amb manca d'aigües que provocaren sequeres en alguns pobles del Camp de Tarragona,¹⁶ per exemple a Cambrils se cita una crisi agrària durant els anys de 1694-95.¹⁷

Aquestes dificultats no afecten el creixement positiu de totes les poblacions. Per exemple, a Reus augmenta la població des de final del segle XVII i començament del XVIII per l'expansió dels conreus i les transformacions de l'estructura agrícola.¹⁸ Aquest augment de població continuat durant la segona meitat de segle s'obre amb una recuperació lenta fins al 1670 i ràpida en el darrer terç del segle.¹⁹ Al Priorat, a partir de la dècada dels seixanta la natalitat comença una evolució positiva, ja que es recupera lentament des de 1676,²⁰ encara que el redreç no s'inicia de manera clara fins a final dels anys setanta.

Les dificultats tornen intermitent i desigualment a partir dels darrers anys de la dècada dels vuitanta, o fins i tot abans, combinant males collites i plagues periòdiques, i confluirien en una crisi agrària que començaria l'any 1677 i arribaria al seu punt culminant els anys de 1684-85 i 1694-95,²¹ als quals s'afegiria el problema dels allotjaments militars i les lleves. Aquestes contrarietats no semblen afectar gaire la ciutat de Tarragona, si més no, no van detenir la tendència positiva i no va existir-hi cap període negatiu. Els anys amb menys guanys foren 1678, 1679, 1685 i 1695. Fins al 1701 no trobem cap any amb pèrdues i el 1702 ja va tornar a ser positiu.

Tanmateix aquest període positiu per a la població tarragonina també es tenen notícies de l'arribada d'aquesta crisi agrària, que a la ciutat es fa palesa per l'augment del preu del blat durant la dècada dels setanta, i que les mesures de les autoritats impedeixen que desemboqui en penúria.²²

¹⁵ V. GUAL VILÀ cita els anys negatius del 1693, 1695 i 1697 per a Vilanova de Prades: "El poblament de Vilanova de Prades", pp. 89 i ss. Al Vallès Oriental també va haver-hi penúria de 1680 a 1690, a J. DANTI, "Redreçament econòmic i moviment pagès al darrer terç del segle XVII", dins *L'Avenç*, n.º 184, pp. 16-19.

¹⁶ A. JORDÀ FERNÁNDEZ, "L'època moderna. Segles XVI, XVII i XVIII". *Història del Camp de Tarragona*. Tarragona, pp. 63-103.

¹⁷ A. SEGARRA I BLASCO, "Cambrils 1674-1717: Una aproximació a la seva demografia i economia." *Penell. Revista d'Història*, n.º 3, 1989, p. 48.

¹⁸ J. ANDREU, *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'antic règim (1700-1850)*. Reus, 1986, p. 22.

¹⁹ A. MORENO i L. NAVARRO, "La crisis demogràfica del siglo XVII en el Baix Camp". dins *Ier. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 49-57.

²⁰ J. ANDREU i SUGRANYES, *op. cit.*, p. 73 i ss.

²¹ J. NADAL, *La població espanyola...*, p. 47. H. KAMEN avançaria l'arribada d'aquesta crisi a l'any 1670, i colpiria cíclicament fins al 1690-92, a *La España de Carlos II...*, p. 44.

²² Vegeu l'apartat sobre el blat on analitzem detalladament aquests anys.

Com a conclusió podem dir que els vint primers anys del segle XVII trobem una estabilització demogràfica. Aquesta època no la podem definir com de recuperació o expansió demogràfica, atès que encara que el moviment natural de la població presenta uns guanys finals positius, que no es poden comparar amb les xifres assolides durant tota la segona meitat de segle, en què és quan presenciem una continuada i intensa recuperació de la població. Aquesta normalitat de la dinàmica demogràfica és interrompuda esporàdicament per uns anys negatius i d'unes condicions climatològiques molt adverses que afecten la població amb puntes d'alta mortalitat.

Aquesta precària normalitat de la dinàmica demogràfica es veurà trencada a partir de la crisi de subsistències, que comença el 1628 i capgira completament la situació. Si Tarragona, com sembla, es lliura dels efectes de l'epidèmia de 1629-31, que assola certes parts del nord del Principat, la Guerra dels Segadors, lligada a una fam generalitzada durant els anys de la contesa, colpirà durament la població, sobretot l'any 1641, amb una gran mortalitat. Quan han passat els primers cops de la guerra, i després d'uns anys positius, arriba la crisi de subsistències que precedeix la pesta i, posteriorment, l'embat d'aquesta des de 1650 a 1653 que enfonsa la població.

A partir de l'any 1653, coincidint quasi instantàniament amb la desaparició del darrer brot epidèmic, es pot parlar ja d'una recuperació demogràfica continuada fins a la fi del segle. Una primera recuperació seria la dels anys immediatament posteriors a la davallada demogràfica, que presenta totes les característiques d'una reacció a una gran crisi demogràfica: *el despertar de la fecunditat*, el protagonisme de les segones núpcies en el manteniment de les variables de nupcialitat i natalitat fins que no arriba el reemplaçament generacional i la baixada de la mortalitat per sota de les seves quotes normals. La recuperació es presenta intensa i continuada per l'absència d'elements negatius: fam, pesta i guerra, que van ésser presents en la primera part del segle.

A partir dels anys vuitanta i fins a la fi del segle continua la recuperació, ara no tan intensa sinó més tranquil·la, basada en la nova generació nascuda després de les catàstrofes i que no ha estat gens minvada. Es realitzen una majoria de matrimonis de gent jove, que es casen per primera vegada, la fecunditat deixa de tenir els valors dels primers anys de la recuperació, però retorna als valors mitjans trobats per a tot el segle; el resultat serà un excel·lent creixement de la població continuat fins a la fi del segle: Una recuperació, i no com la típica resposta d'una població de l'antic règim a una crisi precedent, atès que la darrera davallada queda trenta anys enrere. Ara aquest *redreç* demogràfic és obra d'una població jove que ha arribat al matrimoni i ha estabilitzat l'índex de fecunditat; les segones núpcies deixen de tenir protagonisme i se situen en un percentatge adequat a una població en creixement.

IV. LA DISTRIBUCIÓ SÒCIO-PROFESSIONAL DE LA POBLACIÓ

Les notícies que tenim de la distribució sòcio-professional de la població de Tarragona durant la segona meitat del segle XV ja ens diuen que l'activitat econòmica de Tarragona era molt escassa a causa que la ciutat havia quedat reduïda a una mísera població formada generalment, a excepció dels eclesiàstics, per pagesos, pescadors, escrivans, procuradors i juristes, gairebé tots pobres.¹ Altres estudis també confirmen per aquest segle XV la supremacia de l'agricultura i el gran nombre de lletrats entre la població.²

Ens manca un estudi en profunditat per saber quina va ser la realitat sòcio-econòmica de Tarragona durant el segle XVI, però a final del segle XVIII la població activa tarragonina tenia, si fa no fa, la mateixa estructura que a l'edat mitjana: quasi la meitat dels seus habitants eren pagesos i gent del mar, mentre que els menestrals representaven solament el 23% i els comerciants un 13%.³ Durant aquest segle XVIII diversos estudis constaten la presència numèrica majoritària de les activitats enquadrades dins del sector primari, mentre altres viles o ciutats iniciaven un canvi econòmic important, Tarragona continuarà mantenint una estructura social eminentment rural, arcaica i poc flexible.⁴

Un dels objectius que ens havíem proposat en iniciar aquest treball d'investigació era saber que havia succeït durant el segle XVII en els diversos sectors professionals. Trobaríem una situació estancada que enllaçaria la conjuntura de final del segle XV amb la que els estudis del segle XVIII ens mostren, pràcticament idèntiques les dues?

Per analitzar l'evolució dels sectors sòcio-professionals al llarg d'aquest segle XVII, al costat d'una sèrie de recomptes de població que hem utilitzat,⁵ hem emprat la informació qualitativa que

¹ J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña*, vol. I, p. 38.

² J. M. RECASENS I COMES, *La ciutat de Tarragona*. Barcelona, 1966-75, 2 vols., vol. II, p. 126.

³ J. M. RECASENS I COMES, *El corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII...*, pp. 63.

⁴ A. JORDÀ FERNÁNDEZ, "L'època moderna. Segles XVI, XVII i XVIII", dins *Història del Camp de Tarragona*. Tarragona, 1989 pp. 63-103. J. M. TORRAS I RIBÉ, "Aproximació metodològica a les categories socials urbanes. Els majors contribuents de Tarragona durant el segle XVIII". dins *Ier. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979. pp. 95-120.

⁵ Una primera classificació professional de la ciutat de Tarragona al segle XVII, ja la vam fer mitjançant aquests recomptes a R. LOZANO DIAZ, "Un municipi català: Tarragona al segle XVII". dins *Seminario de aplicaciones didácticas*. Tarragona, Departament d'Història Moderna, 1984, pp. 237-249.

ens donen les actes matrimonials, en informar-nos de l'ofici del contraent en la gran majoria dels casos. Després d'haver utilitzat aquestes dades i de comparar els resultats obtinguts amb els dels recomptes existents durant aquest segle, podem afirmar que la informació que ens proporcionen les actes matrimonials és bàsica per veure l'evolució de les diferents activitats professionals al llarg d'un període determinat.

Quant als recomptes, tenim l'any 1617, el "*Memorial dels capitans que son estats nomenats y elegits per los magnífichs consols de la present ciutat ab les confraries que han assignadas a cada hu dels capitans*".⁶ És un memorial que fa una relació de 987 homes, distribuïts segons la confraria a la qual pertanyen, realitzada amb motiu de prendre les armes per a la defensa de la ciutat. Aquesta llista ens pot donar una idea de la distribució professional de la població en el primer quart del segle, que compararem també amb la classificació que hem realitzat dels oficis declarats dels nuvis durant aquest període.

Durant el segon quart de segle, únicament comptarem amb les dades procedents dels registres matrimonials, ja que no hem trobat cap referència més.

Posteriorment, l'any 1669, es du a terme un "*tall*".⁷ D'un total de 613 persones *tallades*, es coneixen les activitats professionals de 437 ciutadans.

A les darreries del segle, el 1697, trobem un altre document amb motiu de formar-se una companyia de soldats de 100 homes.⁸ En no aconseguir-se aquesta lleva voluntàriament, es determina que es faci per col·legis i confraries. Si considerem la seva repartició proporcional, es pot extreure d'aquest document una idea bastant exacta de la distribució socio-professional de la Tarragona de final de segle. No comptem amb cap tall ni cens per al darrer quart de segle, però utilitzarem el *tall* de 1715,⁹ del qual coneixem només l'ofici concret de 770 persones de les 962 enregistrades.

⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1617-1618, 41v., acta 14-IX-1617.

⁷ AHT, Secció Municipal, *sèrie d'Hisenda*. Tall de 1669. Aquest document ha estat estudiat també per J. M. RECASENS I COMES, "La sociedad de Tarragona a mediados del siglo XVII.", dins *Boletín Arqueológico*, Tarragona, 1962-63, pp. 81-94. La classificació i les dades que utilitzem d'aquest *tall* són extretes d'aquest estudi.

⁸ AHT. Llibre del Consolat, 1695-1701, 87r. 88v., acta del 8-VI-1697.

⁹ AHT, Secció Municipal, *sèrie economia i hisenda*, tall de 1715.

¹⁰ Aquesta mateixa divisió ha estat utilitzada també per RECASENS I COMES a *La ciutat de Tarragona*, vol. II, p. 125, dividint en aquests tres sectors econòmics el *Llibre de la Passada del Mur* del segle XV (any 1428). Sobre altres mètodes de classificació de la població urbana, vegeu J. NADAL i E. GIRALT, *Barcelona en 1717-1718. Un modelo de sociedad preindustrial. Separata de Homenaje a Don Ramón Carande*. Madrid, 1963, on redueixen l'espectre professional a catorze categories. També cal tenir en compte el treball de J. M. TORRAS i RIBÉ, "Aproximació metodològica a les categories socials urbanes..."; molt succintament també estudien el tema Ciro F. S. CARDOSO, H. PÉREZ BRIGNOLI, *op. cit.*, p. 305 i ss. Ens ha estat de molta utilitat P. MOLAS I RIBALTA, *Los Gremios Barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la Revolución Industrial*. Madrid, 1970. També es troba una divisió dels artesans a Catalunya a partir del fogatge de 1553 a M. A. VILA, *La vida i l'economia de Catalunya. Segles XIII-XVII*. Barcelona, 1983, pp. 104-108. Sobre la metodologia a adoptar per la classificació de la població de l'antic règim en professions, vegeu també, L. HENRY, *Manual de demografia històrica*. Barcelona, 1983, pp. 40-42.

Quant a la divisió en sectors professionals, tant les dades resultants dels recomptes com les dels oficis dels contraents, les hem ordenades en els tres sectors econòmics típics -primari, secundari i terciari-¹⁰ i en resulta la següent classificació:

sector primari	agricultors
	bracers
	garbelladors
	pastors
	pescadors
sector secundari	indústria tèxtil i confecció
	sastres
	teixidors
	matalassers
	paraires
	llaners
	teixidors de vels
	indústria cuir
	sabaters
	pellissers
	bossers
	cuireters
	albardaners
	indústria construcció
	fusters
	manobres
	pedrapiquers
	indústria alimentació
	flequers
	forners
	moliners
	indústria metall
	ferrers
	argenters
	fabridors
	manyans
	ballesters
	coltellers

	indústria cànem i espart	corders
		espardenyers
		cistellers
	indústria naval	barquers
		calafats
		mestres d'aixa
sector terciari	professions liberals	
	transport i comerç	
	hosteleria	
	militars	

L'espectre professional que hem trobat és més diversificat, però per fer la classificació hem escollit com exemple els oficis més comuns, si bé en el moment de treballar amb les dades els inclourem tots.

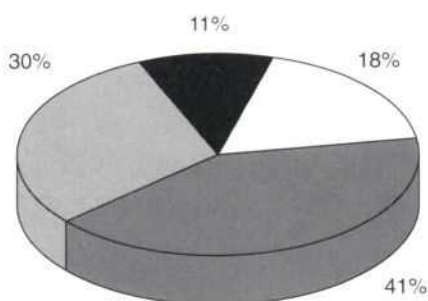
Durant el primer quart de segle, trobem la següent classificació per confraries inclosa al Memorial del 1617:

CONFRARIA	ACTIVITAT PROFESSIONAL	N. ^o HOMES	%
Sta. Magdalena	hortolans	66	6,6
St. Josep	fusters	57	5,7
" "	mestres de cases	24	2,4
St. Pere i St. Andreu	pescadors	184	18,6
St. Llorenç	bracers	200	20,2
Confraria dels sastres	sastres	84	8,5
Confraria dels bastaixos	bastaixos	30	3
Confraria de St. Miquel	teixidors	33	3,3
St. Salvador	botiguers	60	6
"St. Pons"	hostalers,taverners		
	revedadors	31	3,1
Sta. Llúcia	corders, cordelers	34	3,4
St. Antoni	peraires	25	2,5
"St. Lluch"	procuradors	43	4,3
Sta. Tecla	pelliters,		
	assaonadors	10	1

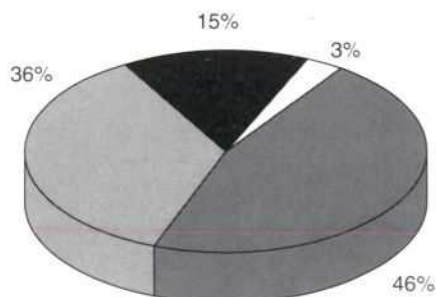
"St. Aloy"	argenters	10	1
St. Cosme i St. Damià	metges, cirurgians		
	farmacèutics	18	1,8
"St. Aloy"	ferrers	36	3,6
"St. March"	sabaters	36	3,6
Puríssima Sang de Jesucrist	espadenyers	6	0,6
TOTAL		987	99,2

Agrupant aquestes activitats en els tres sectors econòmics, obtenim que el sector primari ocuparia un 45,5% de la població activa de l'època, i el podem desglossar de la següent manera: pagesos, que comprèn els hortolans més els bracers, un 26,9%, i pescadors, un 18,6%; el sector secundari, compost per l'artesanat; arribaria a ocupar el 35,9%; i el sector terciari conjuntament representa el 15,3% del total dels enregistrats, dels quals el 3,1% pertany a l'hostaleria i als serveis; les professions liberals representen el 6,1%, i un percentatge similar, el 6%, són oficis dedicats al comerç i transport.

SECTORS PROFESSIONALS 1600-1625

MEMORIAL DELS CAPITANS 1617

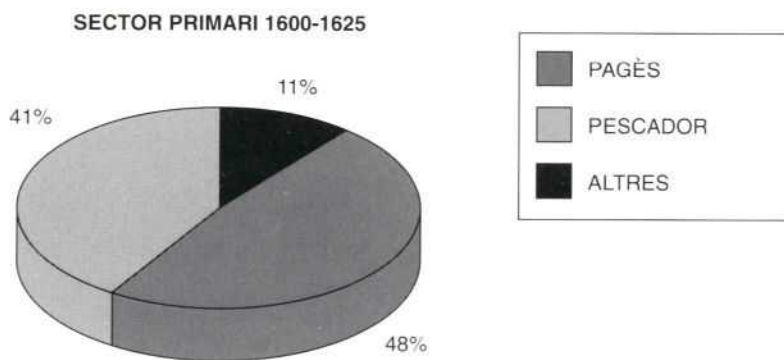

Entre els dos gràfics, l'un que representa el conjunt d'oficis declarats pels contraents masculins en el moment de realitzar el matrimoni, i l'altre, la divisió resultant del Memorial del 1617, són evidents les similituds tant dels percentatges aconseguits per cadascun dels sectors professionals, com les proporcions que guarden entre ells.

Deduïm, per tant, que les persones dedicades al sector primari no arriben a ser la meitat de la població, i que l'artesanat, sense ocupar una gran part de la població, manté uns percentatges importants.

La necessitat de comptar a la ciutat amb un sector artesanal important era palesa pel Consell Municipal, que durant els primers anys del segle, segurament continuant amb la política de repoblació iniciada després de l'epidèmia del 1589-92, dóna franquícies i privilegis per a l'establiment a la ciutat d'oficis dels quals manca.¹¹

Els exemples trobats d'artesans que volen venir a establir-se a la ciutat es refereixen sobretot al sector del tèxtil i de la confecció, i xoquen amb les estructures gremials de la ciutat; les autoritats municipals defensen aquests nous establiments deixant clar que han vingut cridats per la ciutat i que la seva vinguda és útil i profitosa.¹²

¹¹ AHT, Llibre del Consolat, 1663-66, 50v., acta del 19-X-1664. L'any 1664 es donen unes mesures afavoridores per a un repoblament de la ciutat en què es fa referència a una primera crida després de la pesta de 1589-92. No hem trobat el document al qual es fa referència, però els exemples de privilegis i franquícies que hem trobat durant els primers anys del segle, atorgats a certs oficis dels quals la ciutat mancava, ens fa pensar que encara estaven vigents aquestes mesures. A l'apartat on analitzem la immigració tractem més detalladament aquest tema.

¹² AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 104, acta del 5-VIII-1607.

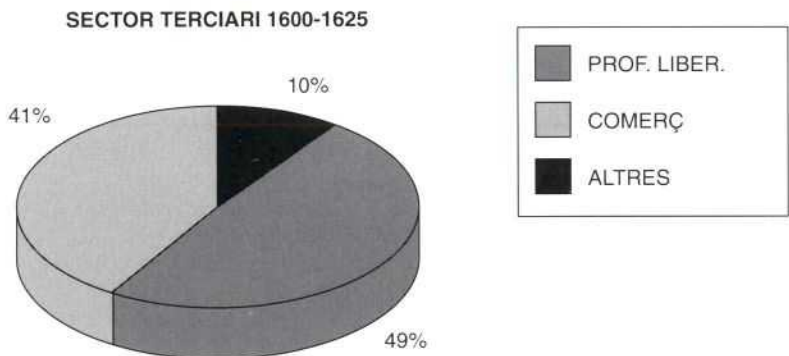

Quant a la composició del sector primari, també les dades reflectides mitjançant el recompte dels oficis dels nuvis són similars a les representades en el Memorial del 1617. Així, dins del conjunt del sector primari, segons el Memorial, els pagesos, on estan inclosos també els bracers, representen un 59,11% d'aquest sector i, segons les actes de matrimoni, els pagesos, que són el 48%, més el conjunt d'altres oficis, en què són inclosos els bracers més els treballadors, també representen el 59%. Idèntics resultats s'obtenen amb el conjunt dels pescadors, els quals representen el 40,88% del sector primari segons el Memorial i el 41% segons les actes matrimoniales.

Sembla, doncs, que la terra ocupava en aquests primers 25 anys més de la meitat de la població tarragonina amb una activitat professional del sector primari, i coincideix amb les notícies que reflecteixen els textos de l'època, que parlen de la gran riquesa agrícola del Camp de Tarragona.¹³

Dins del sector terciari, que ocupa durant aquests anys un 15% aproximadament, dels habitants, més de la meitat de la població inclosa du a terme activitats relacionades amb el transport, comerç i serveis, i un 40% es dedicaria a les professions liberals, segons les dades del Memorial. Segons el recompte de les actes de matrimoni, aquest percentatge pujaria a un 49%, mentre que el 41% desenvoluparia una activitat lligada al comerç.

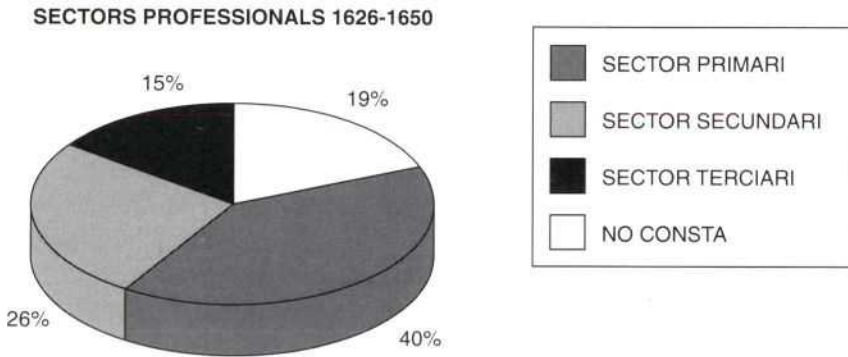
Cal destacar l'absència total de l'estament militar dins dels oficis recomptats, ja que és l'únic període de tot el segle XVII en què es dona aquesta circumstància; la resta del segle, l'estament militar i els soldats que arriben com a conseqüència de l'esclat del conflicte bèl·lic amb França a partir del 1635 seran una part més o menys important del sector terciari, segons els diferents períodes, però acabada la guerra mantindran la seva presència continuada a la ciutat fins a la fi del segle.

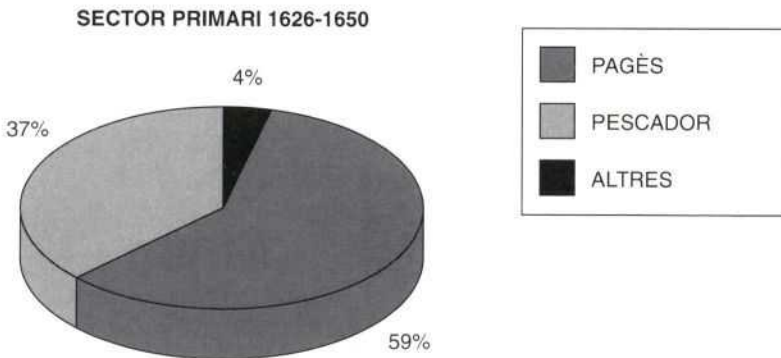
¹³ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, vol. II, p. 325.

El segon quart de segle arriba presidit per l'inici d'una crisi agrària, que a Tarragona comença a fer-se evident i de manera intermitent a partir dels anys 1622 fins al 1626 amb èpoques de sequeres i de plagues, i que culminarà amb la crisi de subsistències del 1628-32.¹⁴

No tenim cap recompte realitzat durant aquests anys per analitzar com aquesta situació podia afectar l'ocupació laboral de la població, però ens podem fer una idea bastant exacta mitjançant les dades dels registres de matrimoni.

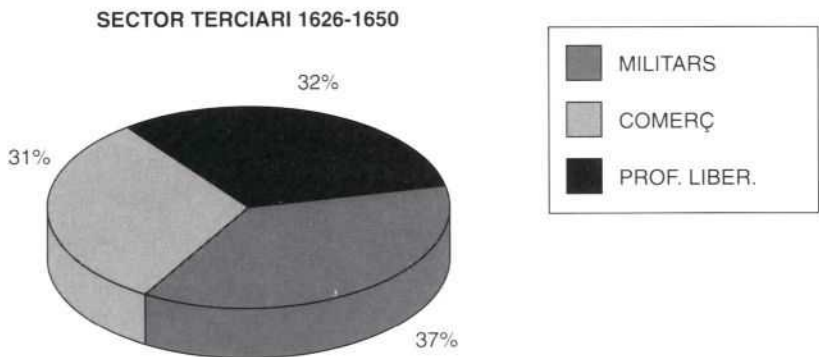

Segons aquest gràfic, el sector primari, amb un 40% de la població, no hauria variat sensiblement els valors que representava en el període anterior; el sector secundari hauria baixat d'un 30% a un 26% i, al contrari, en el sector terciari s'hauria produït un petit augment de població ocupada en ell. A simple vista, durant el segon quart de segle, la distribució de la població en sectors econòmics és molt similar a la trobada de 1600 a 1625.

¹⁴ De 1622 a 1626 tenim un nombrós repertori d'actes municipals que demostren la situació de crisi del camp. A l'apartat sobre la immigració les detallem, i pel que fa a la crisi de subsistències de 1628-32 vegeu el capítol sobre el blat.

El gràfic de la composició del sector primari palesa que els canvis s'han produït dins d'aquest sector. Els pagesos, que de 1600 a 1625 representaven el 48% dels nuvis inclosos en aquest sector, ara són el 59% i, al contrari, els pescadors, que eren un 41% del sector primari, representen ara el 37%. Sembla que malgrat les dificultats que té el camp en aquest segon quart de segle, la terra ocupa cada vegada més persones. L'esclat de la guerra ajudaria a modificar també el ventall professional, ja que si és cert que el conreu de les terres suposava un cert perill pel fet d'haver de treballar fora de la ciutat, i que les notícies que tenim de l'època destaquen l'assolament del camp tant per les batalles com pel pillatge dels soldats, pitjor ho tindrien els pescadors per fer-se a la mar pel perill que representava.

Quant a la distribució de les ocupacions dins del sector terciari, aquesta varia sensiblement de les trobades en el període anterior sobretot per l'esclat de la guerra i la irrupció dels militars en la ciutat. És a partir del maig de 1642 quan apareix a la mostra el primer militar que es casa a la ciutat, malgrat que durant l'any anterior, suposem que per la seva procedència, n'està representat algun més, però sense fer constar el seu ofici.

Aquests militars representen el 37% dels contraents que pertanyen al sector terciari d'aquests anys; el 31% d'aquest sector té activitats relacionades amb el comerç, percentatge important si considerem que durant els anys bèl·lics el comerç sortia molt perjudicat per la impossibilitat de certs desplaçaments; sens dubte a aquesta causa respon la baixada del 10% en relació al període anterior.

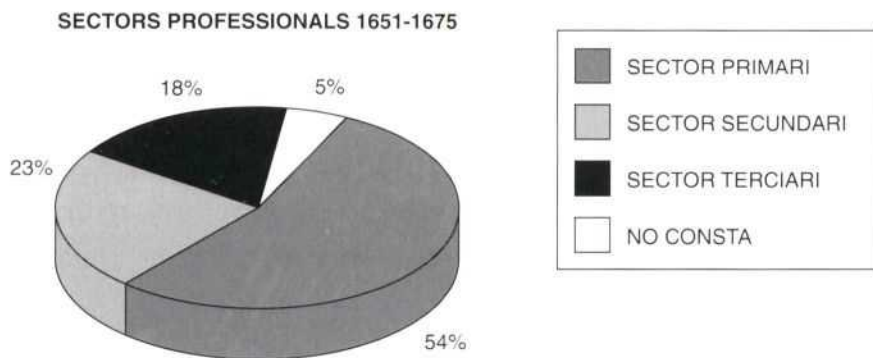
Finalment, les professions liberals que representaven de 1600 a 1625 el 49% d'aquest sector descendeixen fins al 32%.

Així doncs, durant aquest segon quart de segle, els pagesos i els militars són les activitats professionals que més han pujat en relació als primers 25 anys del segle.

Per al tercer període de 1651 a 1675 comptem, a més de les dades dels registres matrimonials, amb el tall de 1669. D'un total de 613 persones censades, coneixem les activitats professionals de 437 ciutadans, que agrupem de la següent manera:¹⁵

	N.º	%
professions liberals	27	6,1
artesans	151	34,6
comerciants	21	4,8
pagesos	133	30,4
pescadors	99	22,6
militars i cavallers	6	1,3
TOTAL	437	99,8

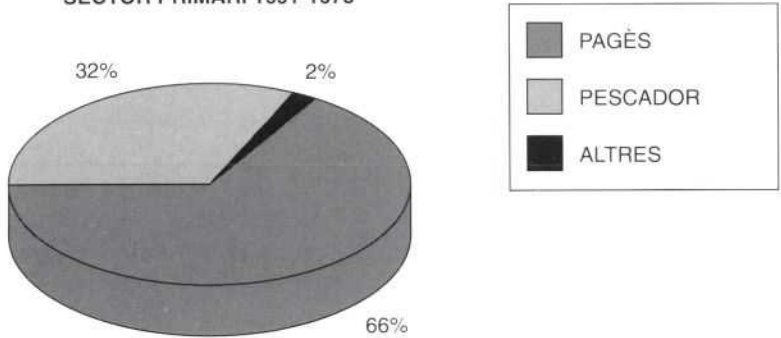
Segons aquestes dades, el sector primari en conjunt representa un 53% del total, en comparació amb el sector secundari, que és d'un 34,6%, i del sector terciari, amb un 12,2%, si incloem els militars.

Segons els oficis recomptats mitjançant els registres matrimonials, el sector primari representa un valor quasi idèntic, amb un 54%, que el resultat de les dades del *tall*. El sector secundari és d'un 23%, valor sensiblement diferent del trobat en el *tall*. És símptoma que les persones joves que es casen es dediquen cada vegada menys als oficis artesanals? D'altra banda, el sector terciari representa el 18% dels oficis declarats en el moment de realitzar el matrimoni, i segons el *tall* són un percentatge semblant, el 12,2%.

¹⁵ Aquestes dades son extretes de J. M. RECASENS I COMES, "La sociedad de Tarragona..." p. 81-94.

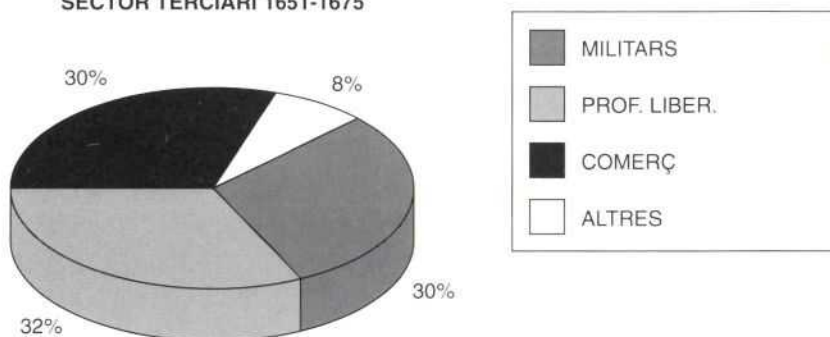
SECTOR PRIMARI 1651-1675

En el gràfic del sector primari, observem com els pagesos que declaren tenir aquest ofici en el moment de casar-se són el 66% d'aquest sector i els pescadors, el 32%. Els valors representatius del període de 1651 a 1675 són sensiblement diferents dels trobats en el *tall* de 1669, en què dins del sector primari els pagesos són el 57,3% i els pescadors, el 42,6%. No podem saber si la diferència trobada disminuiria d'haver-se indicat l'ofici de les 176 persones que figuren *tallades*, però de les quals desconeixem la seva activitat professional. També aquesta diferència podria indicar la preferència dels homes joves per una activitat relacionada amb la terra, que aniria en augment a través dels anys.

Cinc anys abans de realitzar-se el *tall* de 1669, l'any 1664, es duen a terme les mesures per a un repoblament de la ciutat, mitjançant l'oferiment de certs privilegis i franquícies, que no acaben de ser tolerats per alguns gremis. El Consell Municipal intenta, com ja va fer a final dels segle XVI, atreure persones amb oficis dels quals manca la ciutat. Segons els oficis recomptats a través de les actes matrimonials, aquest sector artesanal ocuparia únicament un 23% de les persones que es casen; segon el *tall* de 1669, aquest percentatge seria d'un 34,6%. En ambdós casos es pot dir que no existeix un sector artesanal important a la ciutat. Si prenem com a referència les dades de 1669, podríem dir que els artesans haurien pujat lleugerament o s'haurien mantingut estables en relació amb la primera meitat de segle, però prenent com a referència les dades extretes dels registres matrimonials, el sector secundari és a la baixa des de principi de segle, malgrat les mesures que adopta el Consell Municipal, conscient d'aquest punt feble de l'economia ciutadana.

SECTOR TERCIARI 1651-1675

Quant a l'evolució del sector terciari, els oficis que declaren els nuvis en contreure matrimoni i que pertanyen a alguna activitat relacionada amb el comerç són del 30% d'aquest sector, percentatge idèntic dels militars que sorprenen per la seva importància i la seva continuïtat durant tot aquest període en els registres de matrimoni una vegada finalitzada la guerra. Creiem que les 6 persones *tallades* que figuren com a militars i cavallers i que representen únicament el 11,1% del sector terciari i el 1,3% dels 437 censats en el *tall* de 1669, no s'ajusta a la realitat quant a nombre de militars establerts a la ciutat i segurament en constar junt amb els cavallers es referix únicament als oficials. De 1651 a 1675, un 30% dels integrants del sector terciari declaren tenir ofici de soldat, segons la mostra dels registres matrimonials.

El darrer període de 1676 a 1700 està esbossat quant a la seva distribució professional per un document realitzat amb motiu de formar-se una companyia de soldats de 100 homes, el 1697.¹⁶ En no aconseguir aquesta lleva, es determina que es faci per col·legis i confraries. S'aconsegueixen reunir 89 soldats amb la següent distribució, que ens pot donar una idea aproximada de la importància de cadascuna de les confraries pel que fa a nombre d'integrants:

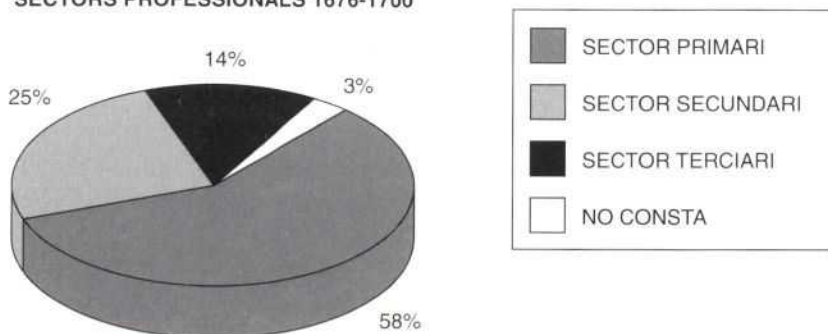
¹⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1695-1701, 87r.88v., acta del 8-VI-1697.

	N.º	%
Confraria de St. Pere (pescadors)	26	29,2
Confraria Sta. Magdalena (hortolans)	16	17,9
Confraria St. Llorenç (bracers)	16	17,9
Confraria Nostra. Sra. Sastres	2	2,2
Confraria "St. March" (sabaters)	2	2,2
Confraria St. Josep (mestres de cases i manobres)	3	3,3
Confraria "St. Aloy" (ferrers)	2	2,2
Confraria Sta. Llúcia (corders)	2	2,2
Confraria Nostra Sra. Descarregadors	2	2,2
Confraria "St. Pons" (revenedors)	1	1,1
Confraria St. Miquel (teixidors)	2	2,2
Confraria Puríssima Sang de Jesucrist (espardenyers)	1	1,1
"Lo estament dels Argenters"	1	1,1
"Lo col·legi de St. Cosme i St. Damià" (metges, cirurgians, farmacèutics)	3	3,3
"Lo col·legi de St. Lluch"	3	3,3
Confraria de St. Salvador i Lloch dels Pallaresos	3	3,3
"Los Srs. Militars"	4	4,4
TOTAL	89	99,1

Si considerem que la repartició podria ser-ne proporcional a la importància de cadascuna, podem deduir que el sector primari, i més concretament l'agricultura en primer lloc i després la pesca, són amb molta diferència les activitats professionals més importants a la ciutat; el sector secundari hauria sofert una sensible disminució en relació als percentatges assignats pel Memorial del 1617. Sorpren l'absència de la Confraria de Sant Antoni dels paraires, ja que era una de les professions de les quals la ciutat era deficitària i estava especialment interessada a atorgar el 1664 privilegis per establir-s'hi a persones que desenvolupessin aquesta activitat. Tampoc hi són les confraries dels bastaixos i de Santa Tecla dels pellissers i assaonadors, no sabem si aquesta absència és motivada per un simple error o és un símptoma més de la davallada d'alguns oficis artesans que a penes tindrien representació a la ciutat.

El sector terciari, representat per quasi un 14%, conté, al igual que al tall de 1669 una especificació per a l'estament militar, com si es tractés d'un ofici més.

SECTORS PROFESSIONALS 1676-1700

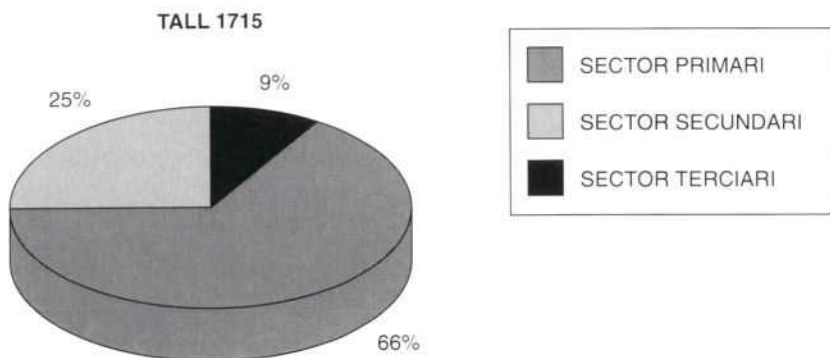
Segons les dades recollides en la mostra dels oficis dels contraents masculins, en aquests darrers 25 anys el sector primari ocuparia un 58% de la població; el secundari, un 25%, i el sector terciari estaria representat per un 14%.

Atès que no comptem amb cap *tall* o cens per aquesta època, hem decidit utilitzar el *tall* de 1715¹⁷ per la seva proximitat cronològica amb les darreries del segle XVII. Segons aquest document la població era dividida en les següents activitats:

Tall de 1715		
	N.º	%
agricultura	368	47,7
pesca	139	18,0
artesans	191	24,8
comerç i transports	42	5,4
professions liberals	30	3,8
<i>TOTAL</i>	770	99,7

¹⁷ AHT, Secció Municipal, *sèrie economia i hisenda, tall de 1715*.

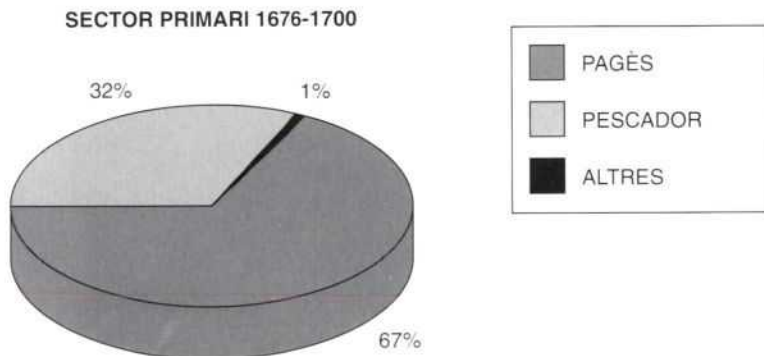
En aquest *tall* coneixem només l'ofici concret de 770 persones de les 962 enregistrades. Els bracers els hem inclòs dins del grup de l'agricultura.

Aquest *tall* ens confirma, igual que les dades extretes dels registres matrimonials, la poca activitat industrial i comercial de la ciutat.

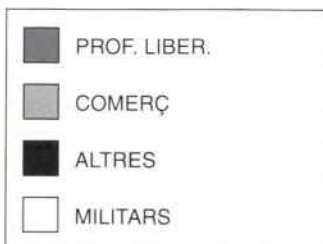
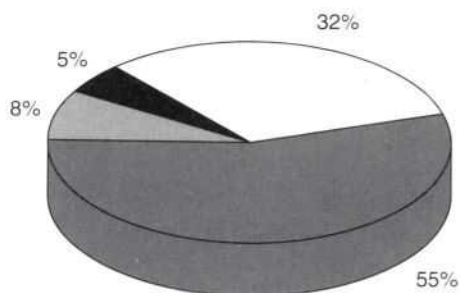
Amb molt poca diferència quant als valors representats, tant les xifres del gràfic amb els oficis declarats pels nuvis com la classificació per sectors que resulta del *tall* ens confirmen que quasi la meitat de la població són pagesos; el sector dels artesans ha anat disminuint sensiblement al llarg del segle.

El percentatge dels habitants que es dediquen al sector primari, és a dir, agricultura més pesca, és d'un 65,7%, segons el *tall* de 1715, i són un 58% els nuvis que declaren tenir un ofici d'aquest sector de 1676 a 1700. El sector secundari ocupa el 1715 un 24,8% de la població i, segons les actes matrimonials que hem recollit, seria aproximadament el mateix percentatge durant els darrers 25 anys del segle. En aquesta relació no hem inclòs tampoc una bona part d'hisendats, amb renda alta, ni nobles, ja que no tenien assignat un ofici concret, però que són en nombre considerable.

El sector terciari, que amb un 9,2% segons el *tall* de 1715 agrupa les activitats de comerç i transport i professions liberals, pujaria fins a tenir valors semblants als recollits per la nostra mostra d'haver-se inclòs la part de militars i altres oficis que també s'han considerat com d'aquest sector.

SECTOR TERCIARI 1676-1700

En la composició del sector primari d'aquests 25 anys darrers de segle, s'observa com la majoria de les persones ocupades en aquest sector es dediquen a l'agricultura, a molta distància dels que es dediquen a la pesca; aquesta diferència entre les dues activitats ha anat augmentant al llarg del segle: en el primer quart, pràcticament eren el mateix percentatge les persones que es dedicaven a una o altra activitat; a mesura que transcorren els anys es fa palès el canvi de tendència i l'agricultura es va convertint progressivament en l'activitat més important d'aquest sector i de l'economia tarragonina del segle XVII.

Quant al sector terciari, la seva composició dels anys finals del segle és sensiblement diferent a la trobada a l'inici. Recordem que en el primer període de 1600 a 1625, el 41% de les persones que integraven aquest sector es dedicaven al comerç i ara, en el darrer quart del segle, són únicament el 8%. Segons la mostra recollida dels oficis declarats en el moment de contreure matrimoni, és evident que va ser durant els darrers 25 anys de centúria, quan es produeix el descens més definitiu. També la composició d'aquest sector acusa la introducció a partir de l'esclat de la guerra de l'element militar, que malgrat té el seu moment de màxima presència durant els anys bèl·lics, no deixa ja de tenir importància al llarg del segle.

Si Tarragona havia estat ja durant la primera meitat de la centúria una ciutat amb un component molt gran de pagesos, és sobretot en la segona meitat quan el sector experimenta una gran pujada;

¹⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1660-1663, 61r., acta del 10-VII-1662 i p. 9r. Acta de l'1-V-1660.

¹⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1660-1663, 21r.

²⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1695-1701, 141r., acta del 13-XII-1699 i 148v., acta del 10-IV-1700.

²¹ AHT, Llibre del Consolat, 1679-84, 55r., acta del 13-XII-1680.

²² AHT, Llibre del Consolat, 1684-90, 39r., acta del 14-I-1685.

²³ H. KAMEN, *La España de Carlos II*, p. 143.

²⁴ H. KAMEN, *op. cit.*, p. 146-147 i 174.

²⁵ E. SERRA I PUIG, "Per una cronologia i interpretació...", p. 226.

en les actes de matrimoni s'observa que és a partir de la dècada dels anys seixanta quan comencen a destacar el gran nombre de nuvis que són pagesos.

Aquest protagonisme de la pagesia a partir dels anys seixanta, i que s'intensifica en el darrer quart de segle, es fa palès també a les actes municipals, recaptant l'ajut del municipi per aconseguir reivindicacions, que van des de la vigilància de les hortes i conreus,¹⁸ i la revisió de les fites desfetes per la guerra,¹⁹ fins a peticions de nous establiments de terrenys per conrear i vendes de terra²⁰ i permís per ampliacions d'hortos.²¹

L'any 1685 trobem casualment una súplica de la Confraria dels fornors de la ciutat: "*En temps passats per los Predecessors de V.S. fonch concedit a dits fornors lo dexar de courer en llurs fornors lo dijous de quiscuna semana, pera que ab més alivio poguessen provehir-se de llenya per llurs fornors. Attes y considerant que las llenyas eran més aprop de ciutat y los habitants eran menys número que vuy dia y com molt lles. Senyors vuy dia las llenyas sien molt mes lluny y costa molt més treballs als dits fornors per poderse provehir de llenya per llurs fornors y lo número dels habitants de la present ciutat sie molt (...) suplican sie servit concedirlos llicencia y permís de que lo dilluns de quiscuna setmana y lo dijous tambe puguen dexar de courer en llurs fornors.*"²²

En aquest document estan considerats dos conceptes: l'augment d'habitants que afirma que té la ciutat i l'extensió dels conreus, que fa que els boscos o les terres ermes hagin quedat més lluny de la ciutat i del seu entorn.

Aquesta coincidència cronològica entre un redreç demogràfic i agrícola ha estat ja anticipat per alguns historiadors com és el cas de H. Kamen, que afirma que la baixa producció era un símptoma i no una causa de la crisi que va patir el segle XVII. La causa va ser la crisi demogràfica i la baixa de producció, l'efecte de la pèrdua de població.²³ Segons aquest autor, els nivells de producció de gra van augmentar durant la segona meitat del segle XVII, coincidint amb un augment de la població, que per a Catalunya podria haver començat entorn de la dècada dels setanta o fins i tot abans. Aquest creixement de la producció agrícola seria conseqüència de l'augment de la superfície cultivada, combinada amb un bon temps i un cultiu més intensiu.²⁴

Altres estudis no són tan optimistes quant a la producció agrària i incideixen en el fet que no es pot donar una característica comuna per a tot el país; algunes zones com el Baix Llobregat-Barcelonès i també el Vallès Oriental evidencien durant la segona part del segle un manteniment en els seus nivells de producció agrícola més que un augment extraordinari. S'aconsegueix el mateix nivell que en els anys de pre-guerra i només l'etapa de 1671-1674 a 1681 assoleix uns nivells de principi de segle, però no els de final del segle XVI.²⁵

Així, aquest redreç agrícola i demogràfic no es presenta de la mateixa manera en tots els indrets del Principat, encara que en algunes zones els canvis agrícoles esdevingueren el motor de dinamització i es concretaren sobretot en la reconversió de l'estructura dels conreus.²⁶

²⁶ J. DANTÍ, "Redreçament econòmic i moviment pagès al darrer terç del segle XVII", dins *L'Avenç* 1994 n.º 184, pp. 16-19.

Pel que fa a la ciutat de Tarragona, s'observa com és certa la coincidència entre l'augment de població i la importància que van adquirint les activitats del sector primari, en primer lloc l'agricultura i després la pesca, però no comptem amb la documentació adequada ni suficient com per afirmar que aquest augment de l'agricultura va ser una conseqüència directa de l'increment de la població. El que sí és evident és que aquest sector primari, i dins d'aquest l'agricultura, ocupava cada dia més una gran part de la població tarragonina.

Diversos estudis de zones rurals i urbanes del Camp de Tarragona constaten també el lligam existent entre el redreç demogràfic i agrícola de la zona a final del segle XVII i principi del XVIII, expansió agrícola basada en l'extensió dels conreus i en les transformacions que es van dur a terme en les estructures agrícoles.²⁷

Aquest protagonisme que assoleix el sud del país al segle XVIII s'ha de relacionar en primer lloc amb la profunditat de la crisi que va patir tota aquesta regió al segle XVII.²⁸

Malgrat que aquests 25 anys darrers del segle estan presidits per un augment de l'agricultura i la pesca, aquestes activitats semblen també afectades per la crisi rural, que va iniciar-se entorn de 1677 i van arribar als seus punts culminants els anys 1684-85 i 1694-95.²⁹ H. Kamen avança l'inici de la crisi a l'any 1670, que de manera cíclica duraria fins als anys 1690-92.³⁰ Carrera Pujal dóna com any inicial d'aquesta crisi el 1685 amb una continuïtat fins al 1687, amb una plaga de llagosta en els camps de Lleida, que s'estén a altres parts del Principat fins a la invasió total del país el 1688.³¹

A Tarragona, les actes del Consell Municipal ens reflecteixen que aquesta crisi va arribar entorn de 1687-88 i s'allargaria fins i tot a 1691, assotant el camp la plaga de llagosta i una posterior secada.

Al maig de 1687, trobem una súplica dels procuradors de les Confraries de Santa Magdalena i Sant Llorenç: *"Ates la inclemencia del temps ab la qual la Divina Magestat es servit castigar als habitants de esta fidelissima ciutat i o circunvehines, puix les pluies no corresponen a son temps, las boyras privan de la esperanza de la cullita de fruits als que tot lo any ab lo incesable treball suan per alcanzar lo que prometia la verdor de sos esplets obligant-los a comprar lo que ab abundansia esperaven cullir y que ab execiis arrendaments tenian ja comprat y a las vinyas que precissament son necessarias en la present ciutat per ser*

²⁷ Vegeu per a la ciutat de Reus J. ANDREU, *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'antic règim. 1700-1850*. Reus, 1986. J. MORELL I TORRADEMÈ, *Demografia de Reus i la seva àrea de mercat a l'època moderna*. Tarragona, 1994. Per estudis sobre altres poblacions del Camp, A. JORDÀ FERNÁNDEZ, *Barenys i Emprius de Salou. (segles XII-XVIII). Aspectes econòmics i socials*. Vila-Seca, 1981. A. SEGARRA I BLASCO, "Cambriels 1674-1717: Una aproximació a la seva demografia i economia", dins Penell. *Revista d'Història*, n.º 3, 1989, pp. 35-63.

²⁸ J. NADAL, "La població catalana...", p. 264.

²⁹ J. NADAL, "La població espanyola...", p. 47.

³⁰ H. KAMEN, *op.cit.*, p. 147-160.

³¹ J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Barcelona, 1947, vol. I, p. 466.

molt fragos i no capas de poderse cultivar per alcanzarne altra fruit que lo vi, no obstant que aquellas corresponen a la abundancia, son fruit aquest, redunda en poch o ningun profit dels que las cultivan ocasionantlo lo abatut de son preu, los fraus qüotidians de la entrada de (¿vi?) la freqüencia de gastarne y sa crescut del (¿?)de la entrada de la varema (...).³²

Al febrer de 1688 trobem novament una súplica dels pagesos i hortolans de Tarragona: "que la urgentissima necessitat y molestia dels treballs ocurrents en aquestos temps tant miseros (...) no tenir altre arbitre que lo treball de la terra y ser tan escasos los fruits quens dona y aquests pochis, moltes vegades antes de arribar a temps de utilizarlos se gastan (...)."³³ A l'abril del mateix any es té notícia de la arribada de la plaga de la llagosta: "per los termes circunvehins se anava avivant la cria de llagosta (...) als termers del Callar, del Argilaga, de la Secuita y altres y en tots trobaran que la llagosta estava avivada que eran com unas mosquetas y mes en particular als trossos de terra que havian llaurats per extinguir dita cria."³⁴ La plaga dura alguns mesos, ja que quan sembla extingida és el mes de setembre, i per aquest motiu es fa una acció de gràcies.³⁵

Posteriorment, l'any 1691, hi ha també una súplica amb motiu de la secada que pateix el camp i el riu Francolí, imprescindible per a l'horta.³⁶

Tanmateix aquests indicis a la documentació de l'època que la situació de l'agricultura no era especialment bona, sigui com sigui la ciutat en aquest darrer quart de segle és bàsicament agrícola i, en segon lloc i a distància, pescadora, atès que la majoria dels seus habitants tenen la pagesia i la pesca com a activitat fonamental i aquests anys més dolents no afecten gaire aquesta tendència. En la primera meitat de segle, els artesans i els comerciants són un grup amb certa consistència, que van perdent a mesura que avança el segle, i sobretot en aquest darrer quart, tot just quan comença el redreç econòmic de Catalunya.

Aquesta situació continua al llarg del segle XVIII, ja que al cadastre del 1763 apareix una Tarragona bàsicament rural, amb una carència pràcticament absoluta d'indústria i comerç, i amb dos grups dominants indiscutibles: la noblesa i els pagesos o hisendats, grups socials que acaparaven conjuntament el 70% del total, cosa que motiva a afirmar que Tarragona en aquests anys era un cas atípic quant a la seva situació socio-econòmica. Malgrat que era una població litoral, estava girada d'esquena al mar i a les activitats marineres i comercials, i pràcticament sense cap activitat de tipus industrial i tancada en ella mateixa.³⁷

³² AHT, Llibre del Consolat, 1684-90, 99v, acta del 8-V-1687, a documentació en mal estat de conservació.

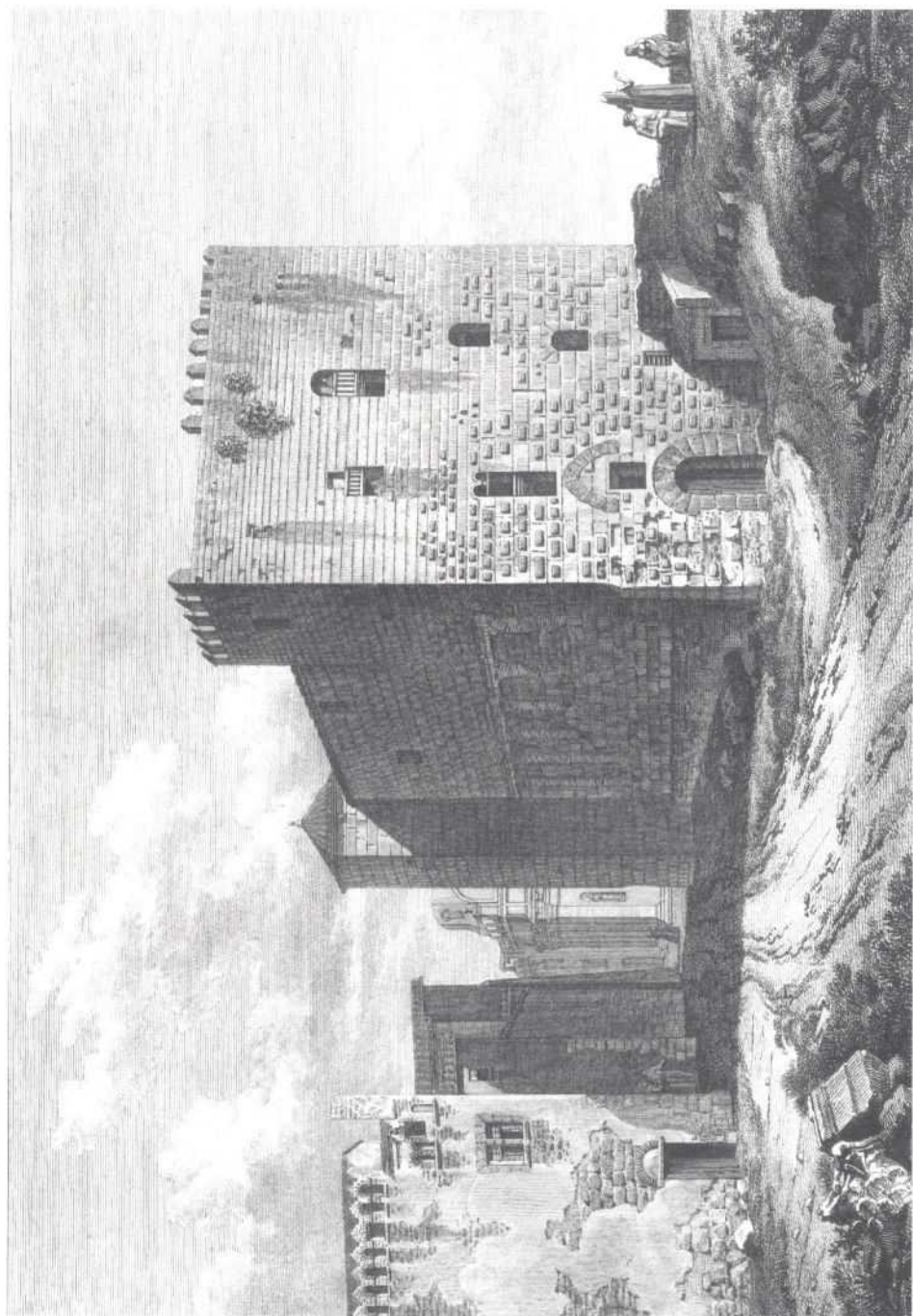
³³ AHT, Llibre del Consolat, 1684-90, 111r, acta del 8-II-1688.

³⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1684-1690, 116r, acta del 2-IV-1688. Sobre la intensitat i extensió de la plaga a les comarques tarragonines, vegeu P. CATALÀ I ROCA, *La plaga de la llagosta a Catalunya. 1686-1688*. Barcelona, 1987, p. 24 i 51.

³⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1684-90, 133v, acta del 26-IX-1688.

³⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1690-95, 31r, acta del 25-III-1691

³⁷ J. M. TORRAS I RIBÉ, "Aproximació metodològica a les categories socials urbanes", dins *Ier. Col·loqui d'història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 5-120. Conclusions semblants a A. JORDÀ FERNÁNDEZ, "L'època moderna. Segles XVI-XVII i XVIII", dins *Història del Camp de Tarragona*. Tarragona, 1989, pp. 63-103.

PALAU D'AUGUST, LIGIER. GRAVAT MHT.

V. LA IMMIGRACIÓ A TARRAGONA, FACTOR POSITIU EN L'EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA DEL SEGLE XVII

Un factor positiu que està present al llarg de tot el segle en l'evolució demogràfica tarragonina és el de la immigració.

Considerant la manca de fonts documentals per a l'estudi de les migracions de les poblacions de l'antic règim, les actes matrimonials, sobretot si presenten una continuïtat com les de Tarragona durant aquest segle objecte d'anàlisi, tenen un valor incalculable, ja que permeten refer els corrents d'immigració en el cas, molt freqüent, que s'hi consignï l'origen geogràfic de les parts contractants.¹ Actualment són nombrosos els estudis que utilitzen aquestes actes matrimonials per analitzar el moviment migratori.

Per a la realització d'aquest estudi de la immigració a la Tarragona del segle XVII, hem buidat 1275 actes matrimonials, cosa que representa una mostra amb una relació de 1 a 4 de les realitzades durant tot el segle.

Amb la informació extreta pretenem d'estudiar els dos vessants fonamentals d'una immigració: d'una banda, establir els nuclis més importants creadors d'emigrants que vénen a Tarragona i la seva possible motivació o atracció a l'escollir aquesta ciutat; i d'altra, analitzar la contribució quantitativa i qualitativa que aquesta gent va aportar no sols a la demografia sinó també a l'economia i societat de Tarragona.

Per altra part, el moviment migratori té sempre un flux i reflux, que és condicionat per la conjuntura dels moments. La ciutat de Tarragona, mitjançant el seu Consell Municipal, té al llarg del segle actuacions que van poder influir decisivament en aquesta aflluència de gent a la ciutat; i que es van traduir en mesures afavoridores envers un tipus d'immigrants més qualificats o perquè la ciutat mancava de la seva activitat professional; i, al contrari, en moments en què es veu que el flux immigratori era abundant es prenen mesures restrictives en contra de les classes socials més ocioses i que, fins i tot, podien representar una càrrega per a l'economia ciutadana. Per analitzar aquesta darrera part comptem amb les actes municipals incloses als llibres del Consolat, que són també, quasi ininterrompudament durant tota la centúria, una important font d'informació.

¹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 13.

Molts estudis ja havien detectat anteriorment que les societats de l'antic règim no eren tan sedentàries com hom creia i que van existir unes migracions externes entre països, a més de les internes, prou àmplies per destruir el mite d'una mobilitat irrellevant de les poblacions anteriors a la Revolució Industrial.

Les raons principals d'aquesta mobilitat entre comunitats eren el matrimoni, el treball i la penúria.

Una gran part d'aquestes migracions eren trasllats a poca distància entre comunitats o de comunitats rurals a la ciutat, que era un gran centre d'atracció perquè oferia totes les possibilitats (llibertat, fortuna, matrimoni, treball...), que no estaven tan fàcilment a l'abast en altres tipus de comunitats.

La mobilitat a distàncies més grans s'originava bàsicament per la recerca d'una feina, ja que el treball estacional produïa un gran nombre d'immigrants; per exemple, un gran nombre de bracers francesos creuaven cada estiu els Pirineus per ajudar en la collita.²

1. L'aportació quantitativa i qualitativa dels immigrants al desenvolupament demogràfic i econòmic de la ciutat

Tots els moviments migratoris tenen moments de flux i reflux que a la ciutat de Tarragona donen lloc als següents períodes: 1. Els anys de 1600 a 1640, caracteritzats per una incidència immigratòria quantitativament menor que a la resta del segle. 2. Des de 1641 a 1670-75, en què trobem dos tipus d'immigració -la produïda per l'esclat de la Guerra dels Segadors, motivada pels soldats arribats en l'establiment de guarnicions militars i la gent del camp que cerca refugi, i la qui arriba a partir de l'any 1664, originada per les mesures afavoridores donades per les autoritats de la ciutat en un moment en què la població ha estat molt minvada pels efectes de la guerra i la pesta. 3. A partir dels anys 1670-75 i fins a la fi del segle, quan hi ha una contracció del moviment migratori coincidint amb l'arribada a una normalitat demogràfica.

Durant el primer període, de 1600 a 1640, trobem que els primers quinze anys del segle el percentatge de contraents immigrants és el més elevat de l'etapa, i que descendirà fins a meitat dels anys trenta, quan comença novament un flux d'immigració.

Sorprèn l'alta taxa d'immigració femenina trobada, atès que en una societat d'antic règim la dona tenia molt poca mobilitat per si mateixa, i això ens fa pensar que aquests valors tan alts d'immigració de dones provenen, a més dels matrimonis entre un home de la ciutat i una noia forana, de les següents causes: en primer lloc, que fos el pare de la jove el qui immigrés abans i que a les actes matrimonials constés el lloc de procedència originari de la família, o, en segon lloc, que el nuvi immigrés ell sol en busca de treball i, una vegada establert, anés a cercar la noia al seu lloc d'origen. En les actes matrimonials sovint ens hem trobat amb els dos contraents que són del mateix poble, encara que sigui geogràficament lluny de la ciutat.

² H. KAMEN, *La sociedad europea...*, p. 51-53.

Quant a les activitats professionals desenvolupades pels homes immigrants, observem com de 1600 a 1640 existeix un cert equilibri entre els tres sectors: el sector primari, sobretot la pagesia, comença a dominar a partir de 1600 fins al 1622. Aquesta predominança del sector primari com a l'activitat que atreu més contingent d'immigrants concorda amb les informacions que entre 1598 i 1640 l'agricultura no donà els mateixos senyals d'afebliment que el comerç i la indústria, i les al·lusions en els textos dels coetanis sobre la riquesa agrícola del Camp de Tarragona.³

La predominança d'aquest sector primari com a l'activitat bàsica dels habitants de Tarragona, que és palesa en les informacions dels registres matrimonials d'aquesta època, a més de constituir el mitjà de vida bàsic dels arribats a la ciutat, corrobora la no-decadència d'aquest sector compost per pagesia en una majoria i en segon lloc. Pels pescadors, o almenys l'estabilització de l'agricultura per damunt de les altres activitats.

Cap als anys de 1622-25 es constata una caiguda d'aquest sector primari com activitat bàsica dels immigrants, que de manera discontinua arribarà fins al 1630-31 i que, molt més visible i continuada per al total de contraents que es casen, continuarà fins al 1650.

Així doncs, el segon quart de segle és presidit per un abandonament de les activitats del sector primari, que coincideix amb una crisi agrària en què ha quedat constància la penúria que sofreix tot el Principat des de la sequedat de 1627 a la collita de 1631. Al Camp de Tarragona i a la Ribera d'Ebre hi ha fins i tot fam, amb forta mortaldat.⁴

Ja comptem amb informació sobre l'existència d'aquesta crisi cap a l'any 1622, i queda reflectida en diverses actes del Consell Municipal: al març de 1622 es fan pregàries per assolir la pluja, "*atès que lo temps està sech y ventós y los secans pateixen en algun tant y los preus dels blats se van pujant*"; a l'abril s'acorda "*treura lo bras de Santa Tecla per aigua atès lo temps es estéril*"; l'extensió de la sequera és evident el mateix mes d'abril "*acerca que ve una profesió de pellegrins que la ciutat de Valentia fa anar a Nostra Senyora de Montserrat per la gran sterilitat que vuy tenen en sa terra*".⁵ El mes de març de l'any següent: "*com los blats y sembrats son molt xichs y que ha molt temps no plou y lo temps ser esteril y ventós*". Dies després es fan pregaries per a aigua, i al final del mes, que continua sense ploure, tornen a treure el braç de Santa Tecla en processó.⁶

Anys després, el 1626, es tenen notícies d'un nou flagell que arriba amb una plaga d'erugues: "*es fa profeso per l'extirpació de les eruges que fan molt de mal a les vinyes*". Un mes després, al maig, sembla continuar la plaga: "*fasem misa (...) per esta plaga de uruges que molts anys ha que dura per lo present terme de la present ciutat que totalment arruina y va arruinar totes les vinyes*".⁷

³ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona, 1964-68, vol. II, p.325.

⁴ P. VILAR, *op. cit.*, p. 325. Vegeu també l'apartat sobre el blat on analitzem amb més deteniment aquesta crisi de subsistències.

⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1622-23, p. 5v., acta del 31-III-1622; p. 8v., acta del 8-IV-1622; p.11r., acta 15-IV-1622.

⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1622-23, p. 52r., acta del 6-III-1623; p.53r., acta del 13-III-1623; p.54r., acta 23-III-1623.

⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1626-1627,8r., acta del 20-IV-1626; i també acta del 10-V-1626.

L'any següent, el 1627, comencem a trobar referències sobre la sequera, que durà molt temps i provocà una crisi que ja venia anunciada des d'anys abans. Així el mes de juliol trobem que "*venen poques aigües i aquelles se perdan per mal administrades*"; la sequera continua els propers mesos, ja que a l'agost continuem tenint notícies de la gran esterilitat dels camps per la manca d'aigua.⁸

Novament el 1629: "*es treu el braç de Sta. Tecla per no donar lloch lo temps y sterilitat de allergarse, y per veure la necessitat urgent (que) pateixen los splets*". L'octubre de 1630: continua encara la sequera "*Ja vehuen lo temps del modo ques passa i no plou (...)ques fassan pregaries per pluja*".⁹

Sembla, doncs, que durant aquest segon quart de segle, quan l'agricultura travessa moments de recessió ateses les difícils condicions climàtiques i de plagues, les activitats lligades a aquest sector deixen de ser un focus continuat d'atracció i no tornaran a ser-ho fins a pràcticament el començament de la segona meitat de segle, coincidint amb el despertar del camp i la reconstrucció de la ciutat. Tanmateix, trobem cap als anys 1632-38 una efímera i intensa pujada, que s'ha d'explicar com els matrimonis ajornats durant els anys de crisi, i que es trenca en iniciar-se la dècada dels quaranta.

Els immigrants del sector secundari mantenen durant el primer quart de segle una situació bastant equilibrada en relació al sector primari, però a partir de l'inici del segon quart de la centúria tenen també un moment de recessió, i es tornen a recuperar cap a final de la dècada dels anys trenta. L'arribada de la guerra aturarà considerablement aquests immigrants artesanals.

Les causes per les quals la ciutat de Tarragona és un focus d'atracció per aquests immigrants artesanals que decidiren d'establir-s'hi, les hem de trobar en la situació conjuntural favorable, atesa la manca d'alguns d'aquests oficis a la ciutat, i per això existeix una forta demanda d'algunes de les activitats: tèxtil i confecció són les més importants i sol·licitades i, en aquesta primera meitat de segle, arriben sobretot del Baix Camp i l'Alt Camp, on eren més nombroses.

Molts d'aquests immigrants qualificats del sector secundari demanaven franquícies i mesures afavoridores a canvi d'establir-s'hi, que xocaven no poques vegades amb les estructures gremials de la ciutat.

Un altre motiu a considerar, i pel qual la ciutat és preferida al medi rural en aquests anys, és el moment de deteriorament social, el bandolerisme i les renyines nobiliàries, davant les accions de les quals la ciutat els podia oferir una major seguretat.¹⁰

D'altra banda, després del desgavell produït per la pesta de 1589-92, la ciutat inicià una política de repoblament que s'allargaria durant els primers anys del segle XVII.¹¹ Així les actes municipals

⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1627-1628, 20r., acta del 14-VIII-1627; 22v., acta del 16-VIII-1627.

⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1629-1630, 10r., acta del 8-V-1629; 1630-1631, 28r., acta 15-X-1630.

¹⁰ J. REGLÀ, *Els Virreis de Catalunya. Els segles XVI i XVII*. Barcelona, 1956, p. 31.

¹¹ Després del desgavell de la població els anys centrals del segle, l'any 1664 es donen unes mesures afavoridores per al repoblament, que pretenen simular les ja dictades després de la minva de població amb la pesta de 1589-92. No hem trobat el document al qual es referien, però creiem que aquestes mesures de final del segle XVI encara serien vigents a principi del segle XVII pels indicis trobats.

reflecteixen en alguns casos establiments de gent que pel seu ofici interessaven a la ciutat, i als quals es donaven certs privilegis. En tenim alguns exemples: al gener de 1601, es donen franquícies i privilegis per establir-se a la ciutat a un polvorista de Mequinença.¹² Al febrer del mateix any trobem una informació "acerca de dos germans Rovellats, perayres d'Alcover per les insurreccions de bandols tenen en aquella villa, desitjan venir-se a poblar a la present ciutat y porque lo offici y exercici de perayres y draperia es de alta importancia y utilitat a la república (...)"¹³ Al juliol de 1606, "acerca del que demanan alguns peraires de Alcover que se oferegan venir a repatriarse a la present ciutat y fer lo offici de perayre(...)"¹⁴ Al novembre del mateix any, tornem a trobar informació "acerca los peraires desijan venir a poblarse a esta ciutat ab pactes y monedas los ha de prestar la ciutat. Es determina que per lo benefici gran (que) resultará als pobres de la ciutat, que resolen en 3.500 lliures (...), ab las pagas millor se poran concordar (...)"¹⁵

L'any següent, el 1607, continuem trobant informació referent a l'establiment a Tarragona, aquesta vegada de teixidors de llana, també de la vila d'Alcover: "La Prohomenia ha determinat defensar o eximir als teixidors de llana de Alcover que han vingut ab los perayres a poblar-se en la ciutat de examen y entrada (que) los demanaven los de la confraria de St. Miquel dels teixidors (...); atès los dits teixidors de llana vinguts d'Alcover son vinguts cridats per la ciutat ab companya dels peraires de Alcover per fer y executar lo offici de draperia y perayria y per dit offici son necessaris los teixidors de llana i no es raho que essent vinguts cridats a completio de la ciutat pasen per examen com en Alcover, ahont se executa molt lo offici de perayre y teixidors de llana (...), que llur venguda y exercici es en profit util y benefici y honor de la cosa publica (...)"¹⁶

Quant al sector terciari, en aquests primers quaranta anys observem com els contraents que tenen activitats d'aquest sector presenten uns valors molt baixos i distanciat en relació als altres dos sectors, encara que a partir de la segona dècada puguen fins als anys cinquanta. Malgrat que són valors baixos en comparació a les altres activitats, els immigrants d'aquesta època que exerciten oficis del sector terciari sí que són importants en relació als nadius. La pujada posterior dels anys quaranta fins al 1655 és fictícia si considerem que s'ha inclòs l'estament militar que per causa de la guerra va establir-se temporalment a la ciutat.

Quant a la distribució geogràfica, destaquen sobretot el contingent de comerciants i transportistes que arribaren fonamentalment de l'Alt Camp, mentre que les professions liberals tenen el seu focus d'emissió al Baix Camp.

El segon període, de 1641 a 1670-75, són els anys en què la immigració manté els valors més alts de tot el segle. Durant aquesta etapa se'n produiran dos tipus, que responen a causes molt

¹² AHT, Llibre del Consolat, 1600-1601, 33v., acta del 4-I-1601.

¹³ AHT, Llibre del Consolat, 1600-1601, 39v., acta del 9-II-1601.

¹⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 39r., acta del 2-VII-1606.

¹⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 721v-72r., acta del 21-XI-1621.

¹⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 104r., acta del 5-VIII-1607.

diferents: la immigració produïda per la guerra des de 1640 a 1652-59, i l'altra, que s'estén des del final de la contesa fins als anys de 1770-75.

Els anys de 1640 a 1652-59 ens trobem amb un gran corrent immigratori, produït per l'efecte de la guerra. D'una part, hi arriben una gran quantitat de persones procedents del camp, que cerquen refugi a la ciutat; sobretot són gent del Camp de Tarragona. De l'altra, s'estableixen a la ciutat guarnicions militars. Les dues constitueixen unes immigracions efímeres, ja que la gran majoria d'aquests arribats tornarà al seu punt d'origen una vegada finalitzada la contesa. Únicament una minoria quedarà a la ciutat, seran una part dels militars i els establerts amb una activitat onerosa o amb un ofici qualificat que després en el temps de la postguerra, en plena reconstrucció de la ciutat van ser molt considerats.

En aquests anys de guerra, els contraents immigrants que declaren un treball del sector primari o del secundari són menys i, contràriament, els del sector terciari augmenten, atès l'inflament quantitatiu que provoca el matrimoni de molts soldats, la majoria dels quals són de fora del Principat, i de vegades també de fora de la Península.

Durant aquests anys bèl·lics, els nuvis que declaren tenir un treball del sector primari s'estaciona sobretot per causa de les batalles i pillatge dels soldats, per la inseguretat del treball a la mar en el cas dels pescadors, i també pel perill que suposava treballar fora de la ciutat, com ens ho demostra una acta municipal de l'any 1648: "*La pagesia de Tarragona està tan apretada que cosa tots sabem no pot eixir de les portes a la horta ni altres parts per a conrear per lo impediment de Constantí i Salou, hont habita lo enemich.*"¹⁷ Posteriorment, l'any següent, es donen informacions que s'han construït unes torres a l'horta "*per a que guardades ab gent, millor se pogués sembrar la orta.*"¹⁸ Aquest perill de treballar fora del refugi de les muralles de la ciutat seria idèntic o pitjor per als pescadors que haurien de fer-se a la mar.

La gràfica que representa els immigrants que es casen a la ciutat es veu durant aquests anys tan inflada per l'existència d'immigrants militars, que aconseguix els índexs màxims de tot el segle.

Sorpren també el gran nombre de dones immigrades que casen a la ciutat durant aquests anys. A les actes matrimonials, s'observa com una gran majoria són viudes, potser ja casades anteriorment a la ciutat, que provenen en una gran part del Baix Camp, i amb menys importància de la resta del Camp de Tarragona, i que en un gran percentatge es casen amb soldats, estrangers o nadius.

La gran aflluència d'homes no-soldats, que arriben des del Camp de Tarragona, pertanyen sobretot al període de postguerra; el motiu podria cercar-se en un assaig de reconstruir la seva

¹⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1648-1649, s.p., acta del 13-VIII-1648.

¹⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1648-1649; es troben diverses actes que fan referències a aquest tema durant tot el mes de gener del 1649.

vida després d'uns anys tràgics de guerra i pesta, i que trobaria millors condicions a la ciutat, sobretot si pensem en la gran sotragada que va patir la població nadiua i la manca d'homes d'aquests anys posteriors.

L'augment de població de la ciutat en aquest període de guerra i pesta es reflecteix en una queixa dels consellers municipals, al maig de 1651: "*attès que a la present ciutat acut molta gent forastera y en moltes ocasions no troban ahon poderse recullir per causa (de) no haveri hagut ni haveri comers de hostals per dormir i recullirse.*"¹⁹

Des del final de la guerra i de l'epidèmia, el 1653 fins a la dècada dels anys setanta, és una època en què progressivament la ciutat retorna a la normalitat demogràfica. El corrent immigratori manté encara uns percentatges molt alts, però que es van regularitzant a la baixa a mesura que passen els anys; el moment de reflux de la immigració el trobem a partir de l'any 1657, quan es mantenen uns valors de quasi un 59% dels casats que són immigrants, fins al 1675 en què ja són únicament un 24%; tanmateix aquesta tendència a la baixa, els valors que representen els immigrants casats a la ciutat durant aquests anys seran els més alts de tot el segle.

Durant els anys de postguerra, s'observa un corrent immigratori d'homes no-soldats, i que ens fa pensar que el motiu bàsic d'atracció era cercar un mitjà de vida, unes millors possibilitats de refer una activitat professional, en moltes ocasions tallada per la guerra, al costat de la necessitat de l'element masculí que té la ciutat per fer ressorgir la seva demografia i la seva economia.

La gran majoria d'homes arribats provenen del Camp de Tarragona i, en segon lloc, del Barcelonès. En aquests anys, l'element immigratori substituirà els homes morts a la guerra; a la ciutat existeix un desequilibri entre els dos sexes, amb un gran contingent de dones viudes que es casaran amb aquests immigrants i aconseguiran una normalització progressiva de la taxa de la natalitat.

Quant a la seva activitat professional desenvolupada, trobem que el sector primari que durant els anys bèl·lics s'havia estacionat, ara és un motiu d'atracció. Els immigrants que es casen a la ciutat i que tenen una feina d'aquest sector creixen considerablement durant aquests anys de postguerra. Posteriorment, sobretot a partir de la dècada dels anys setanta fins a la fi del segle, continuarà donant feina a un gran nombre de tarragonins i serà el sector d'activitat més important de Tarragona.

El sector terciari, una vegada finalitzada la guerra, va descendint en la seva importància. Descens motivat per la sortida de part de l'estament militar establert a la ciutat, ja que durant els anys de postguerra la ciutat rep un gran nombre de professionals liberals arribats del Barcelonès, Baix Camp i el Conca de Barberà, entre altres. El comerç i el transport no són un motiu d'atracció de moment.

¹⁹ AHI, Llibre del Consolat, 1651-1654, 13r., acta del 8-V-1651.

L'any 1658, segurament quan el contingent dels immigrants durant el temps de guerra ja han marxat, i cinc anys després d'aconseguir acabar amb el flagell de la pesta que tan durament va colpir i minvar la població, trobem una queixa dels consellers municipals sobre la poca gent que habita a la ciutat, com a resposta al veguer del rei, que demana cent homes: "*fonch determinat vejen si podran ajuntar lo número del centenar ab los senyors veguers del Rey, ab lo menor número de homens que puguen attes que la ciutat està molt exhausta de gent i los pochos homens i habitants hi ha en ella estan dividits ab las companyas de la present ciutat i serveixen al Rey (...)*".²⁰

L'any 1664 existeix un intent per part de les autoritats municipals d'afavorir la repoblació de la ciutat; el Consell Municipal redacta una acta que fa palès el desgavell que ha sofert la població tarragonina com a conseqüència dels anys de guerra i pesta.

Aquestes mesures afavoridores per al repoblament de la ciutat, dictades el 1664, pretenen imitar, tal com indica el propi document, les emeses després dels efectes de la pesta de 1589-92: "*Item fonch proposat, que en lo any 1580 o altre mes verdader any, per causa del contagi y las morts de personas hi hagué, faltaren molts officials en esta ciutat, y per so fonch determinat que cridassen vehins de tots officis y als que voldran venir a habitar la present ciutat sels done franquesa de tot per vuyt anys, excepto de la entrada del vi, que per so determinen sis farà la diligencia en fer venir officials de tots officis a habitar la present ciutat y fonch determinat, ques fa comissió als senyors consols juntament ab dos persones de cada bras, per a que mire lo exemplar citat y sobre aquell miren lo expedient que millor convingue en benefici de la ciutat, donant-los poder general pera que dit negoci y tot lo deponent y emergent d'aquell*".²¹

A partir d'aquests anys, els casats immigrants que declaren un ofici artesanal puguen sensiblement, la qual cosa evidència l'èxit d'aquest tipus de mesures, que ja vam trobar els primers anys del segle XVII. Igual que en aquells anys, ara també aquestes disposicions originaran en molts casos un enfrontament amb l'estructura gremial de la ciutat.

El 1666 trobem un cas concret de desenvolupament d'aquestes mesures, que mereix una atenció especial per part de les autoritats municipals en xocar amb la negativa del gremi de fusters de la ciutat: "*en virtud de la determinatio del Ille Consell tingut y celebrat als 19 de octubre de 1664 (...), fonch proposat que me(stre)Antoni Lloberas, fuster de la vila de Reus o habitant en ella, tenint noticia que lo Ille Consell de la present ciutat (...) resolgué ques cridassen officials de tots officis para venir habitar (...) y per so los dits senyors consuls enviaren a cercar als procuradors de la confraria dels fusters yls digueren que admetessen en confrare al dit (...), pagant a 5 ll. a la confraria per la entrada y dits procuradors respongueren que nol volien admetrer y dits senyors consuls vista dita resposta digueren y ordenaren al dit me(stre) Antoni Lloberas que obris porta y botiga de mestre fuster y treballas en la present ciutat(...)*".²²

Per evitar posteriors enfrontaments amb els gremis de la ciutat, els consellers municipals decideixen d'especificar les condicions amb les quals els nous habitants s'establiran a la ciutat:

²⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1655-1660, 76r., acta del 9-III-1958.

²¹ AHT, Llibre del Consolat, 1663-1666, 50v., acta del 19-X-1664.

²² AHT, Llibre del Consolat, 1663-1666, 86v., acta del 4-III-1666.

"ques pose en executio la crida que feu sobre la materia proposada y en cas que dita crida nos troba que fassa de nou, y que aquells que voldran venir a habitar en la present ciutat paguen la tatxa o entrada que respectivament tenen fetes les confraries de la present ciutat, mes que no sia tatxa feta ara de nou sobre cas y cautelosament y dita tatxa degan pagar ço es, deu reals cada any a la confraria fins sie acabada de pagar y degan estas y observar les ordinacions de la Confraria, empero que no hajan de fer examen sino que sens examinars de llurs officis pugan obrir porta de aquell y que los officials que vindran a habitar en la present ciutat y perquant los dits procuradors de la confraria dels fusters no han volgut pendrer les 5 ll. de mestre Antoni Lloberes, no tinga aquell obligatio de pagarlas sino ab cinc anys a deu reals cada any i en cas que dits procuradors dels fusters vulguessen passar avant contra dit mestre Lloberes, la ciutat asumesca la causa defensa sens que dit mestre Lloberes haja de pagar res ni los demes officials (que) vindran a habitar en la present ciutat y que asso sie durador fins que lo Ille Consell volga altre cosa."²³

Sobre aquestes mesures a favor de la domiciliació a Tarragona de certs oficis, es continuen tenint notícies disperses durant la resta del segle de demandes de privilegis per establir-se a la ciutat.²⁴

El darrer període, de 1675 a 1700, es caracteritza per un descens considerable del corrent migratori, però que encara continuarà sent més alt que el del primer quart de segle.

Aquest descens de la immigració coincideix cronològicament amb l'arribada d'un equilibri demogràfic a partir de 1675-80. Malgrat aquesta baixada, la gent que arriba a la ciutat és molta més que en el primer quart de segle, i va donar lloc a una saturació de població desocupada i marginal.

El Consell Municipal va imposar durant aquests anys mesures restrictives per a la domiciliació a Tarragona, destinades sobretot a les capes socials més febles, als marginats i als no qualificats professionalment.

A l'agost de 1677 es té notícia que "en la present ciutat se recullen molts pobres essent així que es notable dany dels naturals y habitants en ella." El Consell ordena unes disposicions després de rebre un informe dels dos sectors de pobres: "Lo un dels que acapsaben a pobres de la present ciutat no essentne y lo altre dels pobres que venen a repatriarse en la present ciutat com los que passen de trànsit. En quan als primers, que execute lo Consell lo que resoldrà, en quan a lo segon que ningú puga entrar en la present ciutat a domiciliarse que primer no tinga llicencia y permís dels senyors consuls ab prompta fe de la ciutat, vila o lloc de ahont sen aniran y si la causa que tenen per eixirse es justificada y tenen salut per treballar y se te plena noticia que son gent de bona vida, fama y costums quels admeten (...) y que los senyors consuls tingan obligatio de fer resenya dos vegades lo any perque se fassa observar desta manera (...) y que executen lo sobredit trahient de la ciutat tots aquells que no haura dos anys que hi son y en quant als que passen de transit que lo Pare de Viandants que cuide de ferlos traure."²⁵

²³ AHT, Llibre del Consolat, 1663-1666, 87r., acta del 4-III-1666.

²⁴ Aquestes demandes de privilegis per establir-se a la ciutat pertanyen sempre a gent amb oficis del sector secundari, és a dir, artesans, i les trobem fins a l'acabament del segle al llarg de les actes municipals del Llibre del Consolat.

²⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1676-1679, 53r., acta del 13-VIII-1677.

Aquesta situació continua al llarg d'aquest darrer quart de segle, ja que deu anys després, el 1687, es mana "que fassan instància al senyor veguer per a fer la present requisita de la gent que viu mal en la present ciutat (...), vajan de casa en casa averiguant los noms i cognoms de ahont han vingut y de ahont son y si son casats, que tot allo que sie escandalos y no sie de utilitat lo viurer en aquesta ciutat se expellescan della luego posantlos pena si tornan de cent assots (...)." ²⁶

El redreç agrícola és palès en aquest darrer quart de segle quant a les activitats desenvolupades, tant pels immigrants que es casen a la ciutat com pels casats nadius. De 1675 a 1700, trobem una clara supremacia dels qui declaren tenir en el moment de casar-se una activitat del sector primari, i dins d'aquest destaca la pagesia.

Aquest auge, aconseguit sobretot per les activitats del sector primari, s'ha d'emmarcar dins d'un veritable redreç agrícola que dona treball a una considerable part dels habitants de Tarragona i possibilita que gent arribada de fora tingui un mitjà de vida, encara que sigui com a bracer. A la vegada, la pesca manté la seva importància al llarg d'aquest segle com activitat majoritària que segueix la pagesia, la qual cosa és del tot normal si considerem el caràcter costaner de la ciutat, però sobretot al darrer quart de segle la pagesia de Tarragona esdevé un sector força important.

2. La procedència dels immigrants

Els registres matrimonials són de gran utilitat per a la localització tant dels corrents immigratoris procedents de l'exterior com de les migracions interiors.

En primer lloc, cal diferenciar el moviment immigratori estranger, que arribà a Catalunya i més concretament a Tarragona del procedent de l'interior mateix del Principat. Per alguns autors, els corrents migratoris entre països diferents poden ser la prova inequívoca d'uns excedents humans impossibles d'absorbir o d'uns dèficits sense cobertura interna, que en tot cas contradiuen "el principi de l'autoregulació de les poblacions d'antic règim." ²⁷

Aquest corrent que prové de fora del Principat, i que dividirem en immigració peninsular i estrangera, va ser per a molts autors el tret diferencial que va distingir l'evolució demogràfica de Castella, oberta a l'emigració tant al Nou Món com per les seves activitats bèl·liques a l'Europa, de l'evolució catalana durant els segles XVI i XVII, considerant aquests estrangers arribats, la immensa majoria francesos, els sostenidors de la demografia catalana.

Quant als moviments migratoris interiors, alguns autors citen els desequilibris econòmics entre les regions com el factor més important que provoca aquesta mobilitat, i que dona lloc a dos tipus de moviments: el primer és el que s'origina des del camp inhòspit a les viles, moviment que tendia a ser definitiu, i una migració estacional en busca de treball. ²⁸ L'emigració del camp a la ciutat s'ha

²⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1684-1690, 106r., acta del 25-VIII-1687.

²⁷ J. NADAL, "La població catalana...", p. 52.

²⁸ H. KAMEN, *op. cit.*, p.103.

de relacionar amb les transformacions en les estructures productives que s'anà operant, sobretot durant els primers quaranta anys del segle XVII; progressivament, se substitueix la vella estructura proteccionista del gremi per la nova distribució capitalista del treball; en aquesta nova fase històrica, s'aprecia la coexistència de dues actituds, la dels artesans, aferrats al proteccionisme urbà, i la dels qui per tal de fugir de la rígida normativa gremial cercaven mà d'obra barata al camp. La utilització de la mà d'obra es va veure facilitada per l'excedent humà del camp.²⁹

En aquest moviment interior, la ciutat era un veritable nucli d'atracció per a l'alleugeriment de les càrreges fiscals.³⁰ A Catalunya, durant el temps que va del cens de 1553 al 1735, es va desenvolupar un fort moviment de migració interior. Les zones muntanyenques de l'interior van quedar abandonades i els seus habitants aflueren a la costa. Les comarques del Segrià, les Garrigues i la Noguera van perdre en aquest temps el 59,32% i el 30% respectivament de la seva població. A la zona costanera, en canvi, augmentà: el Garraf, en un 17,3%, i el Maresme, en un 14,7%. Tots els pobles del litoral reben pobladors procedents dels bisbats d'Urgell, Solsona, Vic i la part nord de Tarragona. El desequilibri demogràfic entre el litoral i l'interior és ara quan comença a produir-se.³¹

Altres recerques proven que molts pocs immigrants vénen de l'oest català, del Rosselló o de la Península; l'atracció és a llarga distància i s'exerceix sobre la França pirinenca i fins a l'Auvernia. El nucli català, però, queda envoltat de regions cada vegada més desèrtiques, la qual cosa el fa encara més un país pròsper i poblat. Des de 1605 trobem per primera vegada a la *Descripció geogràfica del Pare Diago* una expressió: "*Catalunya parece ser una sola ciudad*"; Corbera, el 1632: "*Toda ella parece una sola poblacion porque apenas hay distancia notable sin ella*"; Marcillo, el 1685: "*Apenas hay legua sin lugar que toda Cataluña es una ciudad continuada*". Així, mentre que l'habitat dispers era descrit al segle XVI com a senyal de població feble, al segle XVII esdevé índex de riquesa demogràfica.³²

2.1. La immigració procedent de fora del Principat

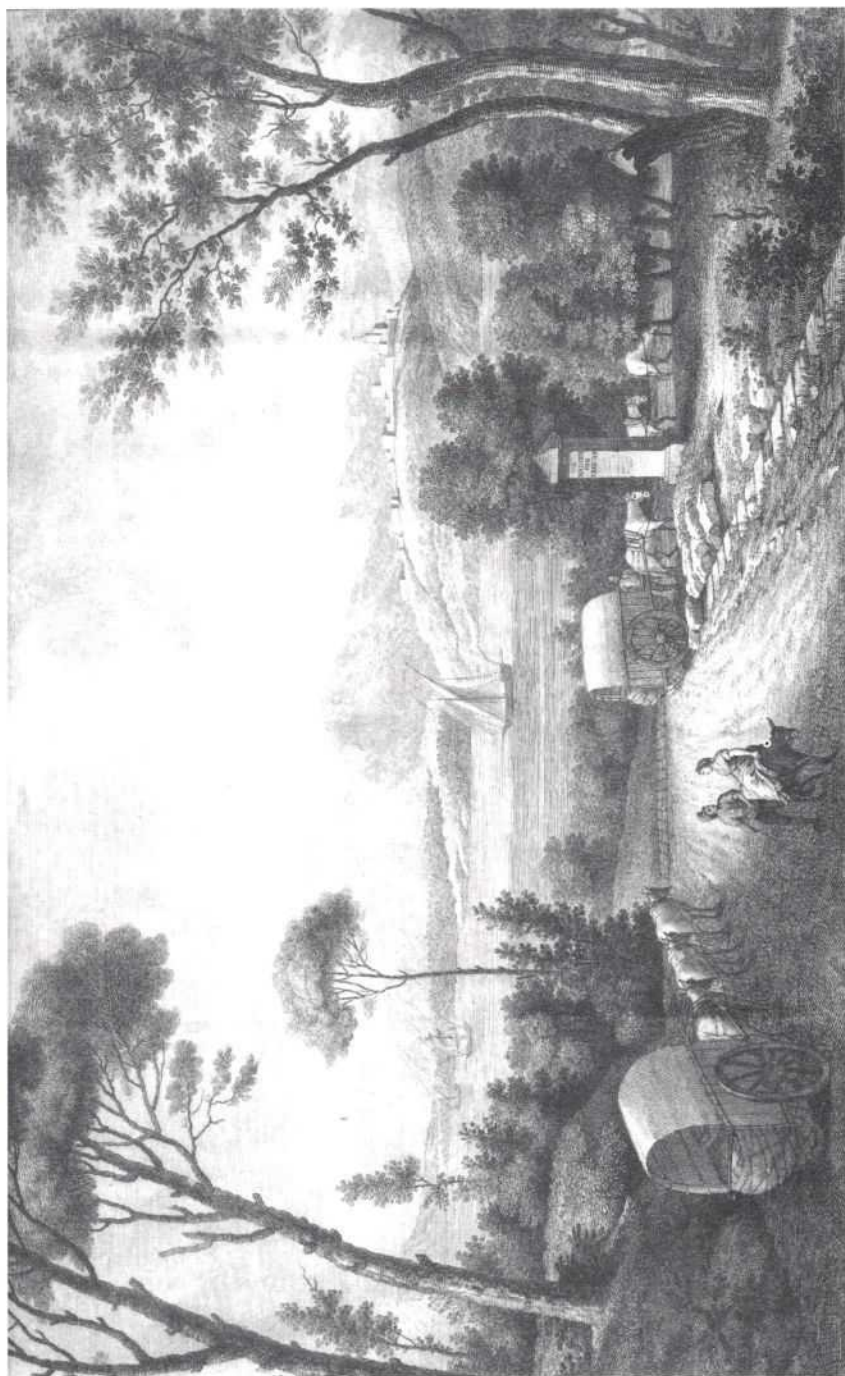
Dins d'aquest apartat analitzarem els corrents d'immigració que arriben a Tarragona procedents de fora del Principat. Cal distingir entre aquests: la immigració peninsular, és a dir, la procedent d'altres parts de la península, i la immigració estrangera, de la qual els francesos seran els màxims representants.

²⁹ I. PASSOLA, J. SOBREQÜÉS i J. NADAL, "La lenta recuperació: els grups socials i els problemes econòmics". *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978. vol. IV, p. 73.

³⁰ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II, p. 349.

³¹ J. NADAL i E. GIRALT, "Ensayo metodológico...", p. 268.

³² P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II, p. 349.

CAMI DE BARCELONA MOULINIER. GRAVAT MHT.

2.1.1. La immigració procedent d'altres parts de la Península

A Tarragona, la immigració peninsular masculina ve representada al quadre n.º 3 en què observem com al llarg de tot el segle els immigrants peninsulars representen percentatges ínfims, encara que durant la guerra i anys posteriors representen fins a quasi un 20% dels homes que es casen a la ciutat, com a conseqüència de l'afluència de companyies militars castellanes que s'establien a la ciutat.

Analitzant els diferents corrents d'immigració, podem observar que els mallorquins, que de 1600 a 1620 representaven un 1%, deixen d'arribar a Tarragona a partir de 1621, i des d'aquest any fins a la fi del segle representen tan sols del 0,3 al 0,6%.

Els procedents del regne d'Aragó són els qui al llarg de tot el segle tenen els percentatges més baixos, amb dos períodes: 1621-1640 i 1681-1700, en què a la mostra dels matrimonis recollida no figura cap immigrant d'aquest regne.

Els procedents de València experimentaran una lleugera pujada a mesura que avança el segle, passant de no trobar-n'hi cap en el període 1600-1620 a estar presents amb un percentatge de l'1,3 en els darrers vint anys del segle.

Els arribats del regne de Castella tenen una evolució original. A la primera part de segle, la seva presència a Tarragona és quasi inapreciable; de 1600 a 1620 no en trobem cap entre la nostra mostra, i de 1621 a 1641, tan sols un, que no té cap valor representatiu. L'arribada, però, de la Guerra dels Segadors representà una espectacular pujada d'aquests immigrants sent pràcticament tots militars, fins a un 17,6% del total d'homes que es casen. Un cop finalitzada la guerra, aquest corrent baixa, com era d'esperar amb la retirada de l'exèrcit, però durant els quaranta anys següents continua un cert corrent migratori que si bé és un percentatge ínfim, un 1,7% de 1661 a 1700, és el grup d'immigrants peninsulars, seguit dels valencians, que manté un cert valor.

En altres llocs del litoral i pre-litoral de Catalunya s'ha constatat una gran immigració francesa com a contrapartida a l'absència quasi absoluta de castellans i d'altres immigrants peninsulars, amb un valor social pràcticament nul. A l'hospital de la Santa Creu, a Barcelona, els arribats de tots els regnes i terres d'Espanya representaren sobre el total una proporció que varia entre el 9 i l'11%, la major part dels quals són valencians i mallorquins. Els emigrants de la Meseta són en proporcions ínfimes dins de la població adventícia. Els excedents demogràfics d'aquestes regions interiors eren absorbits per la colonització d'Amèrica i per les activitats bèl·liques o atrets per altres punts de la Península amb possibilitats econòmiques més grans les de Catalunya.³³

Moreu Rey troba a la dècada començada, el 1660, un 5% d'espanyols d'arreu de la Península sobrevinguts al Bisbat de Barcelona. Segons aquest autor, no fou sinó a partir del segle XVIII que els castellans i andalusos començaren a emigrar en gran nombre a Catalunya.³⁴

³³ J. NADAL i E. GIRALT, *La población catalana...*, p. 13, i també "Ensayo metológico...", p. 274-275.

³⁴ E. MOREU REY, *Els immigrants francesos a Barcelona...*, p. 30.

Recasens i Comès constata la presència d'un corrent immigratori de les costes del sud de la Península cap a les del nord des de 1621 a 1670, amb indicis del Llibre del Tauler i dels registres de bateigs, basant-se en una abundància de cognoms castellans com Ortega, García, Hidalgo, Parrillo, Rocha, Tarifa, etc., i ens diu que la major part d'aquests immigrants són pescadors de condició social pobre.³⁵

Per la nostra banda, mitjançant la mostra recollida en els registres de bateigs, defuncions i matrimonis, no hem trobat un nombre suficient com per poder establir un corrent d'immigració de pescadors de la part sud. És a partir de la Guerra dels Segadors i fins a la fi del segle quan observem una presència més acusada d'aquests cognoms, molts dels quals consten com a soldats, sobretot en el cas dels trobats en els registres de defuncions de 1675 a 1700 on hi ha 18 persones amb cognoms castellans a la mostra, amb una relació d'1 a 4 recollida dels registres d'òbits, dels quals 7 són pagesos; 6, pescadors; 1, mariner i 4, del sector secundari -un forner, un barreter i dos mestres de cases.

La diferència trobada entre el nombre de castellans, segons els registres de matrimoni i les actes d'òbits en aquest període de 1675 a 1700, creiem que reflecteix el fet que aquesta immigració va ser massiva durant els anys de la guerra i que en casar-se a la ciutat aleshores o arribats ja casats s'hi establiren. Una altra part serien descendents d'aquests primers castellans arribats, que perpetuarien el seu cognom. Finalment un altre nombre, ja més disminuït, respondria a la veritable immigració d'aquests anys.

A Reus de 1700 a 1711 es recompten cinc immigrants castellans, quatre homes i una dona, que es casen a la ciutat, valors també molt poc importants.³⁶

Quant a la immigració peninsular femenina, observem com al llarg de tot el segle la seva incidència va ser molt poc important.

Durant la Guerra dels Segadors i anys posteriors aquest sector de població es va veure incrementat, sobretot pel grup de dones arribades de Castella, que van representar el major percentatge de l'època. Una vegada finalitzada la contesa, resta un petit corrent immigratori fins a la fi del segle com ja va passar amb els homes, però que manca d'un valor demogràfic pel nombre tan baix que representa.

En general, observem que la immigració peninsular arribada a Tarragona en el seu conjunt manté uns percentatges molt baixos i més encara en el cas de les dones, la presència de les quals durant la primera meitat de segle és quasi imperceptible. Un fet fa canviar aquesta evolució: la Guerra dels Segadors, que fa arribar un gran percentatge d'immigrants del regne de Castella, un 17,6d'homes i un 4,4 de dones, que es casen a la ciutat; valors que tornen a descendir una vegada finalitzats els anys bèl·lics, però en què resta oberta la porta a un cert flux d'immigrants peninsulars, que a partir de 1661 fins al 1680 representen un 4,1% d'homes i un 1,8% de dones, uns percentatges

³⁵ J. M. RECASENS I COMES, "La població de la ciutat de Tarragona...", p. 113.

³⁶ P. ANGUERA I J. MELICH, "Immigració i matrimonis a Reus...", p.88.

que segons mostren els quadres no variaran sensiblement en els darrers vint anys.

Elliot, parlant d'aquest corrent immigratori castellà, afirma que eren impopulars, però almenys eren espanyols; i els catalans es creien, ni que fos vagament, que formaven part d'Espanya.³⁷

2.1.2. La immigració estrangera. El corrent immigratori francès

En parlar d'immigració estrangera a Catalunya, evidentment els francesos han estat els protagonistes de la major part dels estudis realitzats sobre el tema, si analitzen la seva aportació tant quantitativa com qualitativa a l'evolució demogràfica i econòmica de la Catalunya moderna.

Deixant, però, de banda aquesta immigració francesa, que serà objecte d'un estudi posterior, a Tarragona durant aquest segle XVII constatem l'existència d'uns altres corrents d'immigració que sense ser tan importants com la ultrapirenenca van ser presents al llarg d'aquesta època, i que mereix la pena deixar-ne constància.

La immigració italiana, segons ens mostra el quadre n.º 5, se situa en segon lloc en importància, després dels francesos, per la seva continuïtat al llarg dels cent anys estudiats i pels seus percentatges aconseguits en certs períodes com el de 1641 a 1680, amb el 5,7% dels homes que es casen a la ciutat, es col·loquen en importància darrera de la immigració francesa.

Comptem amb poques notícies sobre aquesta immigració d'italians. J.Nadal i E. Giralt la situen també com la colònia estrangera de major importància, darrera de la francesa, encara que quantitativament no tinguin comparació.³⁷ Elliot remarca la seva reputació, sobretot la dels genovesos, majoritaris en aquest moviment: "*dels genovesos no se'n podia esperar res de bo moros blanchs*".³⁹

La seva continuïtat, amb més o menys importància al llarg del segle, ve segurament com a conseqüència del caràcter costaner de la ciutat de Tarragona, amb port de mar, ja que sembla que aquests tipus de ciutats representaven un atractiu per establir-s'hi, a part de ser una plaça militar important durant els anys de guerra i postguerra.

Aquests italians mantenen el seu apogeu motivat per l'extrema extensió del poder espanyol en la península italiana, i eren pràcticament absents de l'interior del país. Aquest moviment d'Itàlia cap a Catalunya seria, segons aquests autors, la conseqüència d'una intensificació dels lligams polítics i comercials, i per tant d'un intercanvi demogràfic.⁴⁰

L'activitat principal que generalment s'adjudica a aquests italians era el comerç de robes o de gra de Sicília.⁴¹ Malauradament, en una gran part de les actes matrimonials dels italians casats a Tarragona no se'n cita l'ofici. A la primera meitat de segle, coneixem dos oficis dels tres casos

³⁷ J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 39.

³⁸ J. NADAL i E. GIRALT, "Ensayo metodológico...", p. 275.

³⁹ J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 39.

⁴⁰ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 173.

⁴¹ J. NADAL i E. GIRALT, "Ensayo metodológico...", p. 275.

recomptats a la mostra: l'un era escultor i l'altre, mariner. A partir de 1640 fins al 1680, quan aquesta immigració arriba als valors màxims de tot el segle, trobem els següents oficis: soldats (3), mariners (4), negociants (1), sabaters (2), mestres de cases (2), manobres (1), pastissers (1), escriptors (1) i pescadors (2). Evidentment no és una mostra quantitativament elevada com per establir l'ofici majoritari, però en aquesta època a Tarragona sí que es dedueix de les dades extretes que el comerç no era una activitat majoritària entre els immigrants italians, potser perquè tampoc no era una de les activitats fonamentals de les que s'exercien a la ciutat. Una gran part d'immigrants, dels quals no coneixem l'ofici, provenien de Nàpols i sobretot es troben en l'època de la guerra, la qual cosa ens fa pensar que majoritàriament eren soldats.

Quant al ritme cronològic de la immigració italiana a Tarragona al llarg del segle XVII, no coincideix amb l'establert per altres llocs, com per exemple Barcelona i Palamós. Entre aquestes dues ciutats el tret comú va ser la interrupció del corrent immigratori durant la Guerra dels Segadors,⁴² cosa que és al contrari a Tarragona, evidentment perquè a Tarragona suposem que va haver-hi una immigració netament militar, encara que molts es casaren i s'establiren a la ciutat. En canvi, sí que coincideixen les dues ciutats quant a l'augment d'aquesta immigració als darrers anys del regnat de Felip IV.⁴³ D'altra banda, els italians arribats a la ciutat són quasi imperceptibles, al darrer període de 1681 a 1700, mentre que a Reus de 1700 a 1711 es recompten 4 italians immigrants que es casen a la ciutat, tots ells homes.⁴⁴ No sabem el seu ofici, però caldria preguntar-se si el motiu d'haver escollit una ciutat interior era motivat per una activitat comercial més intensa que la de Tarragona.

L'altra immigració estrangera, ja amb un mínim valor demogràfic, està composta pels portuguesos, que són presents tan sols a l'època de la guerra. Dels sis casos d'immigrants, tres són soldats; dels altres tres no en consta l'ofici, però segurament creiem que també eren soldats en ser de la mateixa època. Després de finalitzada la guerra, no es torna a tenir notícia d'uns altres portuguesos arribats, la qual cosa ens motiva a pensar que va ser una immigració superficial causada per l'activitat bèl·lica.

El mateix podem dir dels immigrants alemanys, dels quals la seva presència és tan efímera com poc important; els casos trobats són tots de soldats, fins i tot el que hem trobat als darrers anys del segle. L'altre tipus d'immigració diversa manté uns índexs al llarg del segle molt poc significatius. A Tarragona, la immigració procedent de països com Holanda o Anglaterra és pràcticament inexistent, i al llarg de tot el segle no representen sinó del 0,3 al 0,7 dels matrimonis.⁴⁵

⁴² J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 174.

⁴³ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 175.

⁴⁴ P. ANGUERA i J. MELICH, "Immigració i matrimonis a Reus...", p. 88.

⁴⁵ J. NADAL i E. GIRALT troben a la llista de malalts de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona una població d'un 4% entre 1637 i 1681, composta per alguns comerciants anglesos i holandesos dedicats a la indústria de sabons i exportació d'aiguardent, vi i oli, a "Ensayo metodológico...", p. 275.

Quant a la immigració estrangera femenina, podem observar la seva escassa importància amb uns percentatges molt més reduïts que els trobats per als homes. El seu valor demogràfic és menor que el de la immigració peninsular femenina. Deixant de banda el grup de dones immigrades franceses de 1600 a 1620, la resta dels casos trobats són esporàdics i la seva aportació a la demografia tarragonina, pràcticament nul·la.

La immigració francesa

J. Nadal i E. Giralt han ressaltat la importància d'aquest moviment com un dels elements que més van contribuir a l'alça demogràfica de Catalunya durant els segles XVI i part del XVII. El ritme cronològic d'aquesta aflluència de franceses va iniciar-se ja a les darreries del segle XV, i el seu origen s'ha de buscar en la promulgació de la Sentència arbitral de Guadalupe, el 1486, que va trencar la crosta feudal que dominava la terra.⁴⁶

Darrerament, altres autors troben difícil atribuir a la immigració francesa aquest paper clau en el desenvolupament demogràfic, si més no, pel que fa referència a determinades zones de l'interior, ja que els estudis de J. Nadal i E. Giralt se centren bàsicament en parròquies costaneres. Per exemple, a la Conca de Barberà i a la Plataforma Segarrena els francesos casats representen únicament un 5% del total de noces, i un 10% a l'Alt Gaià i a Santa Coloma de Queralt.⁴⁷

Per a la ciutat de Tarragona no comptem amb un estudi sobre la immigració durant els segles XV i XVI i, per tant, no podem saber si la incidència d'aquest fenomen va ser tan important com per considerar-lo un factor clau en el creixement de la població o simplement s'afegeixen sense tenir un valor significatiu per a la demografia d'aquests dos segles.

El ritme cronològic d'aquesta immigració durant el segle XVII, objecte del nostre estudi, ha estat també determinat per J. Nadal i E. Giralt, els quals trobem un període de plenitud de 1540 a 1620, que va representar un veritable potencial econòmic i demogràfic per al desenvolupament de Catalunya. El segon període seria un moment de declivi, de 1620 a 1660, amb dues etapes: la primera de 1620 a 1640, període de ràpida depressió, i la segona, a partir de 1640, un canvi de sentit, amb un cert redreç del corrent migratori, però no amb el mateix ritme d'abans de 1620. I un tercer període, a partir de 1660, amb una aflluència francesa de gent especialitzada, encara que van arribar en nombre menor.⁴⁸

A Tarragona, mitjançant la mostra recollida dels registres matrimonials, el ritme cronològic del segle XVII, el dividirem en els següents períodes:

El primer període, de 1600 a 1620, és on trobem el major nombre d'immigrants francesos, que coincideix així amb el ritme del flux migratori establert per J. Nadal i E. Giralt.

⁴⁶ J. NADAL, "El redreç demográfico en Cataluña...", p. 879 i *La población española...*, p. 74.

⁴⁷ V. GUAL VILÀ, *Gavatxos, gascons, francesos: la immigració occitana a la Catalunya moderna: el cas de la Conca de Barberà*. Barcelona, 1991, p. 71.

⁴⁸ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, pp. 81-84.

El segon període, de 1621 a 1640, on constatem un ràpid descens d'aquest corrent immigratori, que coincideix amb l'etapa de deteriorament de la situació general, que ja hem analitzat anteriorment.

De 1641 a 1660 s'inaugura una tercera etapa, caracteritzada per una nova baixada de francesos que s'esposen a la ciutat, que és un percentatge sense quasi representativitat.

El darrer període, de 1661 a 1700, anys en què hi ha una certa recuperació del flux immigratori que aconsegueix uns valors semblants als trobats en el segon període, de 1621 a 1640. Tanmateix aquest recobriment, els percentatges finals no tindran comparació amb els del primer període, de 1600 a 1620.

Creiem que bàsicament aquestes dades extretes de les actes matrimonials són un reflex bastant exacte del ritme cronològic d'aquest corrent immigratori, tenint en compte que, segons J. Nadal i E. Giralt, una gran majoria d'arribats són menors de 20 anys, una altra part arriben quan encara no han passat de 30 anys, tan sols un 5,7 % ho fan entre 31 i 40 anys, i el 2,4 %, a partir de 41;⁴⁹ per tant, seria majoritàriament gent soltera, que acabaria per establir-se definitivament amb el seu matrimoni generalment amb una dona de la ciutat, moltes vegades la filla o fins i tot la viuda de l'amo.⁵⁰

El primer període, de 1600 a 1620, ens trobem que els francesos immigrants representen, segons la nostra mostra, el 8% d'homes que es casen, percentatge lleugerament inferior al donat per J. Nadal i E. Giralt, que entre 1570 i 1620 oscil·laria per al conjunt del Principat entre el 10 i el 20% de la població masculina;⁵¹ aquest percentatge menor trobat a la ciutat de Tarragona es podria imputar al fet d'agafar les dades a partir de 1600 i no a partir de 1570 en què la immigració era més forta i podria fer pujar l'índex total. No hem d'oblidar tampoc que els primers vint anys de segle Tarragona ja no es troba en un moment d'expansió, si més no podríem parlar únicament d'una certa estabilització, contràriament a les zones i ritmes cronològics trobats per aquests autors en què durant els vint primers anys del segle continua l'expansió demogràfica iniciada el segle anterior.

De les parròquies analitzades per aquests autors, els percentatges de francesos casats que més s'apropen als de Tarragona són el de Cassà, amb un 9,1%, i Palamós, amb un 9,4%, en els anys de 1576 a 1625. Els percentatges de Vilafranca, amb un 16,8%, Creixell, amb el 12,3%, i sobretot de Barcelona, amb el 23,1%, són lluny dels trobats a Tarragona.

Aquest cicle fort d'immigració francesa disminueix a partir dels anys 1620-1625, cosa que ha motivat, no poques vegades, establir la coincidència existent entre l'arribada de francesos i el redreç demogràfic del Principat. Aquesta coincidència podria ser vàlida per a Tarragona, si durant el segle XVI hi hagués hagut un corrent immigratori de francesos més gran que el detectat en aquests vint primers anys del segle XVII, època en què la ciutat ja no està immersa en un procés d'expansió de la seva població i des de principi de segle s'alternen els anys bons amb els dolents, amb una

⁴⁹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 173.

⁵⁰ J. NADAL, *La població espanyola...*, p. 75.

⁵¹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 62. Aquestes dades són extretes també dels registres de matrimonis.

tendència al deteriorament, que es fa del tot evident durant el segon quart de segle; el veritable redreç demogràfic de Tarragona ha acabat a les darreries del segle anterior.

Els percentatges tan baixos d'immigrants francesos d'aquesta època ens fa pensar que, atesa la conjuntura general de Tarragona durant aquests anys, la ciutat podia deixar de ser atractiva per als francesos, i aquests s'establiren en altres llocs amb un desenvolupament econòmic més potent. De fet, el retrocés d'aquesta immigració arreu del Principat a partir dels anys 1620-25 va ser motivat, en gran part, pel deteriorament social i econòmic de Catalunya: bandolerisme, crisi monetària i fam, entre d'altres factors.⁵²

Durant aquests primers vint anys és palesa la presència de dones franceses, que també es casen a la ciutat, que assoleixen en aquest període els valors més alts de tot el segle, i els més representatius pel que fa a la immigració femenina estrangera.⁵³

*El segon període, de 1621 a 1640, es caracteritza per la gran caiguda dels homes francesos que contreuen matrimoni, representats únicament per un 2,5% dels contraents masculins. Aquesta davallada es fa també palesa en altres llocs del Principat.*⁵⁴

Aquesta etapa es caracteritza per ser un moment de gran depressió del flux immigratori. Les causes que van provocar aquest descens són la progressiva eliminació dels motius que havien empès els francesos a expatriar-se: l'arribada de l'estabilització demogràfica i la solució del conflicte religiós en el seu país i, en definitiva, la millora de les condicions de vida en el seu lloc d'origen, al costat d'un progressiu deteriorament de la situació social i econòmica catalana, que fan que tant el poble com els poders es mostrin adversos cap als residents francesos. És el ressentiment d'una societat davant uns estrangers que vénen a disputar els escassos llocs laborals.⁵⁵

Aquesta animadversió dels poders polítics davant el conflicte bèl·lic amb el poble veí es posa de manifest en diverses actuacions com va ser la matrícula de francesos residents a les costes de Catalunya i el Rosselló, realitzada el 1637, resultat de les activitats de la junta denominada de "Represàlies dels béns francesos", creada a Madrid el 1635: "*Ha causado esto en los franceses tal cuidado que se van la mayor parte de ellos a Francia*".⁵⁶

Posteriorment, al gener del 1639 foren proclamades dues pragmàtiques: la primera ordenava que tots els francesos residents a Catalunya havien de comprar un permís especial de residència sota pena de cinc anys a les galeres; el segon document decretava una recapta general per a 1639 i

⁵² J. NADAL, "La población española...", p. 76.

⁵³ A l'Alt Gaià l'arribada d'immigrants francesos entre 1565 i 1640 va ser notable. De 1641 a 1670 aquest corrent era en franc retrocés, però a partir de 1671 fins al 1690 s'hi reprendria amb vigor. A la primera meitat del segle XVII la immigració francesa a la Plataforma Segarrenca assoleix un percentatge d'un 6%. V. GUAL I VILÀ, *Gavatxos, gascons...*, p. 47, i també p. 62.

⁵⁴ Cassà i Palamós són les poblacions que tenen uns percentatges similars als trobats a Tarragona, amb un 2,5 i un 2,2 respectivament. Barcelona continua representant un percentatge més alt, un 7,3%, a J. NADAL, "El redreç demogràfic...", p. 880.

⁵⁵ J. NADAL, "La población española...", p.76-77.

⁵⁶ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 50-51.

1640 de 50.000 lliures l'any per contribuir a les despeses de reparacions de les fortificacions del Principat.⁵⁷

A Tarragona, el 1639 s'havia de fer un *tall* per subvenir les despeses d'una companyia de soldats, i es determina fer dues llistes: una de ciutadans naturals i l'altra de francesos, taxant finalment aquests amb una quinta part de la seva hisenda.⁵⁸

Posteriorment es té notícia que "*los franceses se absentan y ocultan las haciendas com se te plena notícia*".⁵⁹ La colònia dels francesos potser no era quantitativament molt gran, però sí que sembla que alguns tenien certa fortuna, ja que alguns van ser taxats amb 50 lliures.⁶⁰

El tercer període, de 1641 a 1660, la immigració francesa a Tarragona resta en un percentatge molt baix, que continua fins a la fi del segle, sent el 0,7% dels marits, cosa que no coincideix ja amb la tendència exposada per J. Nadal i E. Giralt, per a les localitats que van analitzar i que ens diuen que a partir de 1640 es va produir un redreç en aquest corrent.⁶¹

A Tarragona, no solament no podem parlar d'un redreç de la immigració francesa en aquests anys, sinó que en aquest període es produeix una autèntica davallada d'aquesta immigració. Cal pensar, però, que aquests francesos intentessin silenciar el seu origen en plena guerra amb el país veí i amb una ciutat ocupada per les tropes castelleses, i que en part n'haguessin sortit per temor a represàlies. El redreç d'aquest corrent migratori s'endarrerirà fins als anys seixanta.

Els anys de 1661 a 1700 trobem un cert augment amb l'arribada de francesos a la ciutat, encara que amb uns percentatges que no es poden comparar amb els assolits durant el període de 1600 a 1620.

Durant aquests quaranta anys solament el 2,4%, per a 1661-1680, i el 2,2%, per a 1681-1700, dels homes casats són d'origen francès. Aquesta disminució quantitativa de francesos és motivada en part per l'aprensió de les autoritats i per una francofòbia de la població cap a ells, quan encara els anys de guerra estan presents en la consciència de tots. Aquest nou moviment sembla que és menys nombrós arreu del Principat, però el que perd en quantitat ho guanya en qualitat, ja que arriba un contingent de persones més especialitzades a partir dels anys seixanta.⁶²

A Tarragona, trobem que aquest flux migratori francès s'inicià novament cap a l'any 1664. De 1660 a 1663 no n'és representat cap en la mostra agafada de les actes matrimonials, la qual cosa vol dir que si van arribar era en un nombre ínfim i pràcticament no representatiu. A partir de 1664 tornem a trobar-los de manera molt pobra però continuada fins a la fi del segle.

⁵⁷ J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 335.

⁵⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1639-40, 48r. i 50r. Acta del 14-VIII-1639.

⁵⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1639-40, acta del 17-IX-1639.

⁶⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1639-40, acta del 9-XI-1639.

⁶¹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p.81.

⁶² J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p.84.

2.1.2.1. Les activitats professionals dels immigrants francesos al segle XVII

Quant al ventall socio-professional dels francesos recomptats mitjançant la mostra triada de les actes matrimonials, observem que un gran percentatge de francesos establerts a Tarragona tenen alguna ocupació del sector primari. De 1600 a 1640, el 65,4% dels francesos que es casen a la ciutat pertanyen a aquest sector, amb una supremacia dels pescadors, amb un 28,1%, i en segon lloc se situen els pagesos, amb un 18,7%. També s'observa com un 9,3% són bracers, és a dir, proletariat rural i que el mateix valor s'aplica als francesos que fan de pastors, activitat que devia ser pràcticament acaparada per ells, per la gran coincidència que hem trobat entre la professió i el lloc d'origen en la mostra recollida.

Un 18,6% dels francesos immigrants es dedica al sector secundari, amb una preferència per la indústria del tèxtil i la confecció, amb un 9,3%. Segons aquestes dades, solament una minoria tindria una professió del sector terciari. L'únic cas trobat en aquest període de 1600 a 1640 és la de "mestre de minyons"; destaca el fet que no hi hagi aparegut cap francès que es dediqui al comerç.

Dels francesos recomptats a la llista d'immatriculats del 1637, a la costa de Tarragona d'un total de 88 francesos, el 58,6% són del sector no-especialitzat, que a la nostra classificació correspon al del sector primari, que hem trobat que era d'un 65,4%. D'aquests 58,6%, un 24% es dedicava a l'agricultura; un 21,3%, a la pesca; un 11,3%, a la ramaderia; un 1,3%, als transports, i un 0,6%, a un treball no determinat.⁶³

Quant al grup de treballadors especialitzats, en seria un 37,3% del total d'immatriculats; segons la nostra classificació, a la ciutat de Tarragona n'hi hauria al voltant d'un 21-22%, ja que s'inclouen els qui pertanyen al sector secundari i terciari.

QUADRE N.º 7: ACTIVITATS PROFESSIONALS DELS IMMIGRANTS Francesos

TARRAGONA	1600-1640		1641-1700	
	N.º	%	N.º	%
pagesos	6	18,7	3	27,2
bracers	3		-	-
pescadors	9	28,1	5	45,4
pastors	3	9,3	-	-
tèxtil i confecció	3	9,3	1	9
cuir	1	3,1	-	-
construcció	2	6,2	-	-
professió liberal	1	3,1	-	-
comerç	-	-	1	9
altres			1	9
no s'hi cita professió	4	12,5	-	-
TOTAL	32	99,6	11	99,6

⁶³ Els oficis inclosos en la categoria de no especialitzats són: agricultors, ramaders, marins i pescadors; transportistes i treball indeterminat, i en la categoria d'especialitzats: gent d'ofici format per les diferents especialitats d'artesans i comerciants, a J. NADAL i E. GIRALT, *La población catalane...*, pp. 142.

Els artesans a la costa de Tarragona, segons aquesta distribució de la llista d'immatriculació, serien del 22,9%, mentre que a la ciutat de Tarragona, segons la nostra mostra, s'hi dedicarien entorn del 18,6% de 1600 a 1640. Dins d'aquest grup d'artesans, el major percentatge correspon al sector tèxtil i de confecció, amb un percentatge d'un 9,3%, valor idèntic a la llista d'immatriculats i a la nostra mostra. El sector de la construcció ocupa un 8,6% segons la llista i un 6,2% segons la mostra de la ciutat de Tarragona.

Quant al grup del comerç i alimentació, segons la llista de 1637 és d'un 15,3%, mentre que la representació d'aquest sector a la ciutat, segons la mostra, és pràcticament inexistent a excepció d'una persona.

Així, de 1600 a 1640, a la ciutat de Tarragona un gran percentatge de francesos arribats i que es casen es dedica al sector primari, un 65,4%, amb una supremacia de la pesca, i que reafirma la teoria que Tarragona era el lloc de concentració preferit dels pescadors francesos emigrats.⁶⁴ Dins d'aquest sector primari, és també palès el fet que un grup de francesos, el 9,3%, pertanyen al proletariat rural.⁶⁵

A Barcelona el grup més nodrit d'immigrants francesos era el dels servents, que solien viure a casa del mateix patró,⁶⁶ cosa pràcticament desconeguda a Tarragona, ja que no n'hem trobat cap cas entre la mostra recollida, potser per tractar-se d'una ciutat més provinciana i amb un sector primari que és capaç d'absorbir aquesta mà d'obra arribada.

A la Conca de Barberà predominen indiscutiblement els pagesos, amb un 42% dels casos; la menestralia francesa no va gaire més enllà de cobrir possibles mancances de demanda en certs sectors. Globalment, a la majoria de les zones de Catalunya estudiades, i a excepció d'Olot, el sector pagès era dominant, un 50 o 60% dels francesos immigrants.⁶⁷

A partir del 1660, coincidint amb el que és el renaixement d'aquesta immigració, canvia la qualificació professional dels arribats, i dona lloc a un altre corrent de gent més especialitzada que arriba a Catalunya, als quals se'ls oferien unes noves possibilitats per establir-s'hi, i guanya així en qualitat el que es va perdre en quantitat.⁶⁸

A la ciutat de Tarragona aquesta tendència no es demostra. Al contrari, a partir de la segona meitat de segle el sector primari com activitat fonamental dels francesos immigrants augmenta des dels valors ja alts que mantenia en els primers quaranta anys fins a representar un 72,6%, i continua sent la pesca l'activitat que domina amb el 45,4%, seguit de l'agricultura, amb un 27,2%. El que sí baixen, i fins i tot desapareixen entre els francesos, són els treballs de proletariat rural com els bracers i pastors.

⁶⁴ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 142.

⁶⁵ Considerem dins d'aquest grup tots aquells qualificats com a bracers, treballadors i jornalers.

⁶⁶ E. MOREU REY, *Els immigrants francesos...*, p. 18.

⁶⁷ V. GUAL I VILÀ, *Gavatxos, gascons...*, p. 37. Sobre les dedicacions professionals dels francesos a les altres zones de Catalunya, vegeu les dades ressenyades per aquest autor, pp. 39-40.

⁶⁸ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, pp. 84-86.

Els artesans francesos, que durant la primera part del segle representaven un percentatge apreciable, un 18,6%, pràcticament desapareixen a excepció dels ocupats en el sector tèxtil i de la confecció. El sector terciari està representat en la mostra tan sols per una persona.

Aquesta tendència de Tarragona és ben diferent de la trobada a altres llocs per a la segona meitat de segle, ja que seria motivada per l'apogeu que representa el sector primari, l'agricultura i la pesca sobretot, com activitat bàsica, no solament dels immigrants francesos, sinó d'una gran part dels habitants de la ciutat. Els sectors secundari i terciari no aconsegueixen recuperar-se i ser de gran implantació, malgrat les mesures que posa en pràctica el Consell Municipal el 1664 per afavorir i atreure persones d'oficis dels quals manca la ciutat.

Aquesta concentració de francesos en l'agricultura i la pesca en aquesta segona meitat de segle podria ser també causada per una distribució territorial dels immigrants, que atenen la conjuntura econòmica d'una comarca o ciutat en concret: els artesans i comerciants s'establiren als nuclis de població que podrien oferir millors possibilitats al seu treball, i Tarragona es va convertint cada vegada més en una població amb un percentatge d'agricultors i pescadors molt gran i amb una escassa activitat artesanal i comercial.

La procedència dels immigrants francesos

La procedència dels immigrants francesos ha estat analitzada també per J. Nadal i E. Giral, i posteriorment per un nombre important d'estudis que han anat sortint a la llum seguint les seves pautes.⁶⁹

A Tarragona, la mostra de francesos que hem analitzat ve a corroborar totalment l'origen d'aquests immigrants francesos establerts com a gent procedent del Midi francès: Tarbes, Comminges, Foix, Couserans i altres poblacions menys notables com Rouergue, Quercy, Llemotges, etc., que arriben al Massís Central com a límit d'emissió d'emigrants. Els francesos recomptats a Tarragona provenen en una major part de Cominges, Tarbes i Tolosa, i fins i tot també de l'oest, de la regió del Perigord, i al nord, la població que assenyala el límit és Saint Flour; a l'est, un altre corrent procediria d'Arles i parròquies properes, i del bisbat d'Elné. El corrent migratori procedent de l'est arriba fins a Marsella, encara que amb menor nombre.

2.2. La immigració procedent de l'interior de Catalunya

El corrent migratori que va arribar al llarg d'aquest segle procedent d'altres indrets del país va ser el més nombrós i el que revesteix una major importància de cara a l'evolució demogràfica de la ciutat.

⁶⁹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, pp. 67 i ss. Vegeu també V. GUAL I VILÀ, *Gavatxos, gascons...*, pp. 28-35 per a la procedència dels immigrants francesos a la Conca de Barberà, i pp. 32-33, per a les procedències dels francesos en altres llocs de Catalunya.

Als quadres n.º 1 i 2 hem classificat tots els corrents d'immigració i observem com els arribats de dins de Catalunya, tant en el cas de les dones com dels homes, són majoritaris en tots els períodes excepte el de 1641 a 1660, que a causa de la guerra i de l'establiment de militars a la ciutat varia durant uns anys completament el mapa de la immigració.

Al quadre n.º 8 hem classificat aquests immigrants d'altres parts del Principat, l'hem dividit en nou regions que engloben les diferents comarques de Catalunya.⁷⁰

Observem com al llarg de tot el segle, la regió III: el Tarragonès, l'Alt Camp, el Baix Penedès, l'Alt Penedès i el Garraf, i la regió IV: el Baix Camp, la Conca de Barberà, el Priorat i la Ribera d'Ebre, són amb molta diferència amb les altres regions, les que nodreixen fonamentalment l'emigració cap a Tarragona. Com mitjana per a tot el segle, quasi un 73% arriba d'aquestes dues regions.

En segon lloc en l'emissió d'emigrants cap a Tarragona situem la regió I: el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Vallès Occidental i el Valles Oriental, i la regió VIII: la Noguera, el Segrià, les Garrigues, l'Urgell i la Segarra, són les que al llarg del segle destaquen més.

Quant a les regions que menys emigrants van aportar a Tarragona, podem citar la regió IX: el Pallars Sobirà i el Pallars Jussà, la representativitat de la qual és nul·la en la mostra, la qual cosa indica que, si hi va haver alguna immigració procedent d'aquestes zones, serien uns valors ínfims.

També les comarques de la Terra Alta, el Ripollès, el Bages, el Berguedà, el Vallès Oriental i el Vallès Occidental, les podem situar entre les menys importants com a emissores d'emigrants cap a Tarragona, tant pel nombre escàs d'immigrants trobats d'aquestes zones com per la seva discontinuïtat al llarg del segle.

Si comparem aquestes dades amb les que tenim referents a la immigració a Reus entre 1700 i 1711, ens adonem que aquesta ciutat coincideix bàsicament amb Tarragona i són les regions III i IV, les que obtenen el major percentatge de gent que emigra a Reus, seguides per la regió I i la regió VIII.⁷¹

El fet d'establir una regió com a nucli emissor d'emigrants no vol dir que totes les comarques compreses dins d'aquesta regió ho siguin també.

En cadascuna de les regions que hem determinat, observem que hi ha una o dues comarques que acaparen el total d'emigrants:

A la regió I, és el Barcelonès el que, bàsicament al llarg de tot el segle, envia emigrants a Tarragona amb una absència pràcticament total de les altres.

⁷⁰ Aquesta classificació en nou regions, la van realitzar el 1981, seguint el criteri aplicat en el seu estudi per Pere ANGUERA i Jordi MELICH, "Immigració i matrimonis a Reus..." En la revisió i actualització del treball per a la seva publicació hem decidit no revisar aquest criteri, en part per raons de temps i en part també perquè aquesta divisió coincideix bàsicament, amb molt poques excepcions, amb la nova divisió territorial de Catalunya en comarques.

⁷¹ P. ANGUERA, J. MELICH, "Immigració i matrimonis a Reus..." p. 85-88.

De la regió II, són el Gironès i el Baix Empordà les que més destaquen, però amb uns valors mínims.

De la regió III, el Tarragonès i l'Alt Camp contribueixen decisivament a l'alt percentatge assolit per aquesta regió al llarg del segle; les altres comarques, com el Baix Penedès, l'Alt Penedès i el Garraf, resten amb una mínima representació.

A la regió IV, són les comarques del Baix Camp i la Conca de Barberà, les que nodreixen el moviment emigratori, restant pràcticament sense importància el Priorat i la Ribera-d'Ebre.

La regió V és el Baix Ebre la comarca que envia més gent a Tarragona. La Terra Alta té uns percentatges pràcticament imperceptibles.

De la regió VI, és Osona la comarca amb més continuïtat al llarg del segle, mentre que el Ripollès i la Cerdanya gairebé no tenen representació.

De la regió VII, l'Anoia i el Solsonès, són els que compten amb un percentatge mínim, mentre que el Bages i el Berguedà no tenen cap representació vàlida.

De la regió VIII, és l'Urgell la comarca que es pot considerar com a nucli emissor d'emigrants. Les altres comarques incloses en aquesta regió tenen un nombre mínim d'emigrants.

El primer període, de 1600 a 1620, la immigració procedent de l'interior de Catalunya, si ens atenem a la mostra que hem obtingut de les actes matrimonials, va ser entorn d'un 16,7% d'homes i d'un 18,06% de dones que es van casar a la ciutat.

En conjunt, les comarques més importants com a nuclis d'emissió d'emigrants són: en primer lloc, i amb una diferència molt acusada amb les altres, el Camp de Tarragona, que representa un 58% dels immigrants d'arreu del Principat, que es reparteix entre el Baix Camp, amb un 28,5%; l'Alt Camp, amb un 16,3%, i el Tarragonès, amb el 13,4%.

Una gran majoria dels immigrants del Baix Camp són dones, ja que n'hem recomptat 20, i 10 homes, mentre que de l'Alt Camp la relació d'ambdós sexes és més igualada, 9 homes i 8 dones igual que al Tarragonès, 8 homes i 6 dones.

Després del Camp de Tarragona, és la Conca de Barberà, amb un 9,5%, la comarca que se situa en segon lloc, amb 6 dones i 4 homes immigrants.

En tercer lloc, l'Urgell amb 2 homes i 3 dones, que representa un 4,8%, i el Barcelonès amb 3 homes i 1 dona, amb el 3,8%.

De 1621 a 1640 la immigració procedent de l'interior del Principat representa un 13,1% d'homes i un 24,6% de dones que s'esposen a la ciutat. El nombre d'homes ha baixat respecte al percentatge trobat en el període anterior, al contrari de les dones, que han pujat sensiblement.

En conjunt, el Camp de Tarragona continua sent el focus més important que emet emigrants cap a Tarragona, amb un 51% del total d'immigrants del Principat en aquest període, valor una mica inferior al trobat els anys anteriors. Aquest nombre es distribueix entre el Baix Camp, amb un 19,4%, que mostra un descens considerable d'aquest corrent migratori en comparació als

vint anys primers del segle, al contrari que l'Alt Camp, que amb un 15,2% continua mantenint-se en un percentatge semblant. El Tarragonès augmenta lleugerament, amb un 16,9%. Una gran majoria d'immigrants del Baix Camp continua sent dones, ja que n'hem recomptat 8 homes i 15 dones, igual que ocorre amb l'Alt Camp, en què hem trobat 4 homes i 14 dones, i amb el Tarragonès, 7 homes i 13 dones.

En segon lloc, les comarques més importants d'on surten els emigrants en aquests anys continuen sent: la Conca de Barberà i l'Urgell amb 7 persones respectivament, i que significa un 5,9%. De la Conca de Barberà emigren també més dones que homes, ja que recomptem 1 home i 6 dones, i a l'Alt Urgell, la relació és al contrari, hi troben 4 homes i 3 dones.

Osona, el Barcelonès i el Gironès aconseguen un cert percentatge en aquest període, amb 4 persones, que representen el 3,3%. Dels procedents d'Osona, la relació és la inversa de la trobada a les comarques més properes, com el Tarragonès, l'Alt Camp i el Baix Camp, atès que hi arriben més homes que dones, amb una relació de 3 a 1, igual que del Barcelonès, que manté la mateixa relació de 3 homes i 1 dona, i també el Gironès.

Sembla, doncs, que quan més allunyada és la comarca, la relació d'homes-dones emigrats augmenta en favor dels primers; i a la inversa, quan més a prop se situa el focus d'emigrants, més possibilitats existeixen que emigrin més dones que homes.

És per la mateixa raó que arriben durant tot el segle un percentatge molt elevat de dones del Principat, mentre que les arribades de la resta de la Península i de l'estranger mantenen uns valors quasi imperceptibles.

El tercer període, de 1641 a 1660, la immigració procedent d'arreu de Catalunya representa un 16,9% per als homes i el 32,3% de dones que es casen a la ciutat.

L'esclat de la Guerra dels Segadors i les successives lleves de gent per nodrir l'exèrcit que es produeixen des de fa uns anys canvien el mapa dels corrents migratoris. És l'únic període de tot el segle en què els homes catalans arribats a la ciutat són superats per la immigració peninsular, i seguida molt de prop per la immigració estrangera, que representa en aquest període un 11,7% dels homes que es casen a la ciutat.

Al contrari, el percentatge de les dones procedents del Camp de Tarragona i comarques properes augmentarà molt; la major part arriben del Baix Camp, recomptem en aquests anys 17 homes i 35 dones, i del Tarragonès, amb 6 homes i 21 dones. En canvi, aquesta relació queda més igualada pel que fa als procedents de l'Alt Camp, dels quals apareixen a la mostra 7 homes i 9 dones.

El principal motiu en aquests anys de guerra per sortir dels pobles és anar a cercar refugi a la ciutat; moltes dones consten en el moment de casar-se com a viudes, cosa que ens demostra la gran mortalitat masculina del moment.

La guerra afecta molt el Baix Camp i el Tarragonès, que devien quedar amb part dels seus pobles pràcticament deserts si considerem la gran quantitat de persones d'aquestes zones que durant aquests anys s'esposen a Tarragona.

Per exemple, tenim informació sobre la vila de Constantí, on es van succeir una sèrie de despoblaments motivats per la guerra: el primer, l'any 1640, amb ocasió de l'entrada de les tropes castellanes a la vila per primera vegada; el segon, l'any 1642, amb la nova conquesta realitzada pel marquès d'Hinojosa i el tercer i darrer, el 1647. A la vegada, va haver-hi moments de repoblació, com el de l'any 1641, després de les accions de La Mothe; el segon procés de repoblament, durant els anys 1643-44, quan les lluites entre els dos bàndols es van limitar, i la tercera, el 1661, després de finalitzades les operacions militars a la comarca. La primera despoblació va ser molt general i, fins i tot, es traslladaren les imatges religioses que hi havia a l'església.⁷²

Despoblaments com aquest van originar el moviment de repoblació de Tarragona durant els anys bèl·lics, encara que no va poder desistir-se d'aquest assot durant els moments més conflictius. Així, durant el setge de l'exèrcit francès de maig a agost de 1641, la ciutat va començar a patir un èxode de gent que pràcticament la va deixar despoblada.⁷³ D'aquesta manera, durant els anys de la guerra sembla que es van produir uns moviments migratoris totalment anormals en els seus motivacions; el fet de trobar-se tants immigrants a la ciutat no és prova d'una normalitat demogràfica, sinó més aviat tot el contrari; finalitzada la guerra, els corrents d'immigració tornaran a encarrilar-se.

Els habitants de l'Alt Camp, per la seva aflluència mínima a Tarragona, no haurien emprès un èxode general de les seves terres, o si ho haguessin fet s'haurien dirigit prioritàriament a altres nuclis de població.

El descens de la immigració d'homes procedents d'altres parts de Catalunya durant aquesta època bèl·lica és del tot normal, si considerem que una gran part dels quals eren en companyies militars que combatien en altres indrets.

Així, mentre la major part de dones immigrades d'aquest període de 1641 a 1660 ho fan durant els anys més cruentos de la guerra, els homes recomptats procedents d'altres parts del Principat comencen a afluir a la ciutat durant els anys immediatament posteriors a l'acabament de la guerra. La motivació seria cercar un lloc de treball que oferís condicions favorables per reprendre la seva vida, i la reconstrucció de la ciutat els ho permet.

En conjunt, el Camp de Tarragona és en aquesta època el gran nucli d'emissió d'emigrants, que representa de 1641 a 1660 el 71% dels arribats d'altres parts del Principat, repartits entre el Baix Camp, amb un 39%; el Tarragonès, amb un 20%, i l'Alt Camp, amb un 12%.

En segon lloc, i amb molta diferència, se situa la Conca de Barberà com a lloc d'origen d'un 4,5%, compost per 6 dones, i el Barcelonès, amb una relació entre homes-dones més igualada, amb 3 homes i 3 dones.

En aquesta època el Priorat, amb 4 persones immigrades representades a la mostra, manté un percentatge d'un 3%, la qual cosa representa també un índex perceptible d'immigrants a Tarragona.

⁷² F. CORTIELLA I ODENA, *Història de Constantí*. Tarragona, 1981, p. 59-60.

⁷³ J. M. RECASENS I COMES, "Immigració i matrimonis a Reus..." p. 111.

Cal remarcar també la desaparició del corrent procedent de l'Urgell durant aquests vint anys, ja que fins al 1641 s'havien mantingut uns valors prou significatius. Segurament, la dificultat de les comunicacions amb aquella zona durant els anys de contesa va ser-ne la causa fonamental. Després, en els períodes següents, l'Urgell tornarà a ser una altra vegada un focus d'emigració cap a Tarragona.

El quart període, de 1661 a 1680, els immigrants procedents d'altres parts de Catalunya pugen fins a representar el 26,9% d'homes i el 35,9% de dones que s'esposen a la ciutat.

Els procedents del Camp de Tarragona són en conjunt reflectits a la mostra per 55 persones, el 52,3% dels immigrants del Principat, percentatge que tornar a ser el d'abans de l'esclat de la guerra. Aquest percentatge es reparteix entre el Tarragonès, amb el 22,8%; el Baix Camp, el 20%, i l'Alt Camp, el 9,5%. Per primera vegada, el Tarragonès és el principal nucli d'emissió d'emigrants, mentre que és notable la baixada de la gent procedent de l'Alt Camp.

Els valors elevats aconseguits pels immigrants procedents del Baix Camp i del Tarragonès són en part motivats per la gran immigració de dones, que continua afluïnt cap a Tarragona: del Baix Camp són representats a la mostra 5 homes i 16 dones; del Tarragonès, 7 homes i 17 dones; contràriament, de l'Alt Camp procedeixen amb una relació inversa, 9 homes i 1 dona.

La Conca de Barberà torna a ser una de les comarques que queda representada a la mostra com un nucli emissor d'emigrants també en aquest període, amb 10 persones, 6 homes i 4 dones, un 9,5%.

En tercer lloc se situen el Barcelonès i l'Urgell amb 7 i 6 persones, respectivament, que representen el 6,6% i el 5%, amb 4 homes i 3 dones del Barcelonès, i 4 homes i 2 dones de l'Urgell.

El darrer període, de 1681 a 1700, els immigrants arribats del Principat són un 30,2% d'homes i un 25,7% de dones, que es casen a la ciutat. Per primera vegada en tot el segle els homes immigrants catalans superen les dones. I és que s'ha arribat a l'equilibri demogràfic que s'havia perdut arran de la guerra amb la gran quantitat de dones solteres i viudes que van quedar com a conseqüència de la mortalitat masculina i de les llesves.

La relació de dones immigrades a Tarragona procedents de dins de Catalunya sempre havia superat el contingent d'homes abans de 1640, però la diferència entre ambdós sexes no era tan gran i, fàcilment superable pels immigrants estrangers, sobretot francesos i per tant aquest superàvit de dones arribades a la ciutat era còmodament anul·lat per la majoria de població masculina arribada; no hi existia cap desequilibri.

Aquesta situació canvia durant la guerra i els anys immediatament posteriors, que és quan l'equilibri entre la població masculina i femenina es trenca, i dóna lloc a un excés de dones, en el moment que la immigració francesa s'atura i l'única immigració masculina estrangera estable és la produïda per l'establiment dels militars a la ciutat. Aquest desequilibri entre els dos sexes que trobem a Tarragona segurament havia passat també a la resta de nuclis de població on la guerra havia colpejat amb més força.

A partir de 1681 van arribant al matrimoni, i consegüentment a la vida activa demogràfica, les generacions nascudes després de les catàstrofes de mitjan de segle. La immigració d'aquests vint anys serà fonamentalment gent jove, que arriba a la ciutat per establir-s'hi: l'augment d'homes immigrants és una clara mostra d'una atracció econòmica, que ofereix la ciutat per al desenvolupament de la seva activitat professional.

Dels immigrants catalans d'aquest període, un 50,7% correspon al Camp de Tarragona, el 13,4% dels quals són del Baix Camp; el 17,4%, de l'Alt Camp, i el 19,8%, del Tarragonès.

Com podem observar, el Baix Camp, que ja havia passat a un segon lloc com emissor d'emigrants el període anterior, continua descendint, la qual cosa la podríem lligar amb un redreç econòmic, agrícola, artesanal i comercial d'aquesta comarca, que evita que els seus pobladors trobin atractius en altres nuclis de població.

Dins del Tarragonès augmenta el moviment de concentració entorn de la ciutat principal de la comarca, segurament en busca de millors perspectives professionals. En el mateix sentit, els habitants dels pobles del Baix Camp tendrien a concentrar-se a l'entorn de Reus. Les dades recomptades en aquesta ciutat entre 1700 i 1711 ens indicarien aquesta tendència, ja que es van casar 35 homes i 36 dones procedents del Baix Camp, mentre que del Tarragonès sols ho foren 19 homes i 7 dones; en un lloc intermedi se situarien els procedents de l'Alt Camp, amb 24 homes i 27 dones, que reparteix els seus emigrants entre Reus i Tarragona.⁷⁴

Aquesta empena econòmica, que a partir de 1680 es deixa sentir al Principat, va ser una recuperació de base agrària, amb una agricultura que superava la producció de subsistència i tendia vers l'especialització: el conreu era fonamentalment la vinya. Les comarques que es beneficiaren més d'aquesta embranzida foren el Maresme, el Penedès i el Camp de Tarragona. En aquesta última zona la viticultura anava unida a l'elaboració d'aiguardent i l'exportació d'ametlla. S'iniciava amb gran volada la importància de Reus.⁷⁵

En segon lloc, després dels immigrants del Camp de Tarragona, sorprèn la pujada dels immigrants procedents del Barcelonès, que se situa en un 12,6%, amb 16 persones representades a la mostra, de les quals 11 són homes. P. Vilar ens parla del redreçament econòmic del camp en perjudici de la ciutat al final del segle XVII, que va motivar una certa emigració de Barcelona capital, que no es dirigeix a l'estranger, sinó a la rodalia. Sembla, doncs, que Tarragona participà en part d'aquest corrent procedent de la capital cap als nuclis perifèrics. Reus registra també de 1700 a 1711 l'existència d'un corrent immigratori procedent del Barcelonès.⁷⁶

La Conca de Barberà, amb el mateix percentatge del Barcelonès, representa la tercera comarca amb més influència d'immigrants a Tarragona, cosa que reafirma l'atracció que exercia aquesta ciutat en els habitants d'aquella comarca, que s'han anat mantenint al llarg de tot el segle com a

⁷⁴ P. ANGUERA, J. MELICH, "Immigració i matrimonis a Reus..." p. 87.

⁷⁵ P. MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, p. 73.

⁷⁶ P. ANGUERA, J. MELICH, "Immigració i matrimonis a Reus..." p. 86.

immigrants en uns valors importants i continuats, encara que aquests darrers anys de segle augmenten els procedents d'aquesta zona.

Finalment l'Urgell representa de 1681 a 1700 el 4,7% dels immigrants del Principat, i el Baix Ebre, un 3,9%.

2.2.1. L'activitat professional dels immigrants catalans

Una vegada analitzada l'evolució d'aquest corrent immigratori procedent d'altres indrets del Principat, cal fer una avaluació de la seva aportació al desenvolupament econòmic de la ciutat, per la qual cosa hem classificat, atenent la seva activitat professional, els immigrants de les comarques que al llarg del segle han assolit uns índexs representatius com a focus d'emissió d'emigrants cap a Tarragona.

Per analitzar millor la trajectòria al llarg dels cent anys estudiats, hem dividit el segle en quatre períodes:

El primer període, de 1600 a 1625, són uns anys d'una certa estabilitat demogràfica, amb un ambient rural enrarit per lluites de bàndols i per la presència del bandolerisme,⁷⁷ que en ocasions va ser la causa de l'emigració de sectors de població cap altres llocs on hi hauria un ordre social més estable. Als darrers anys, la conjuntura econòmica comença a deteriorar-se i l'agricultura presenta a partir de 1622 els primers símptomes d'una crisi que anys posteriors ocasionaria una veritable crisi de subsistències amb fam al Camp de Tarragona.

Durant aquests anys, els immigrants del Baix Camp pertanyen quasi en un 50% al sector secundari o de l'artesanat, amb una supremacia del sector tèxtil i de la confecció. Recordem aquí les mesures afavoridores que atorga el Consell Municipal en favor d'aquesta activitat tan escassa a la ciutat, i els exemples d'establiments a la ciutat de Tarragona d'uns peraires i posteriorment d'uns teixidors de llana que arribaven d'Alcover i fugien dels disturbis de la vila. Un segon grup és el de les professions liberals. El sector primari, agricultura i pesca, i també el comerç, amb cap exemple a la mostra, tenen una mínima representació entre els procedents del Baix Camp.

Els procedents de l'Alt Camp presenten un altre ventall sòcio-professional, ja que una part es dediquen al sector de l'agricultura i a l'artesanat, amb una concentració també del sector tèxtil i de la confecció; un altre grup d'aquests immigrants es dediquen al comerç, i les altres activitats professionals no tenen cap tipus de representació.

Els arribats del Tarragonès són tots pagesos, a excepció d'un immigrant que desenvolupa una professió liberal.

Els originaris de la Conca de Barberà, al contrari, no tenen cap representació dins del sector primari; tots els immigrants representats a la mostra són del sector secundari i, més concretament, es concentren en les indústries del cànem i l'espart i el metall, i en el sector terciari, desenvolupant una activitat relacionada amb el comerç.

⁷⁷ J. REGLÀ, *Els Virreis de Catalunya...*, p. 31.

L'Urgell, amb una menor representació, compta en la nostra mostra amb un emigrant pagès, un comerciant i un que exerceix una professió liberal. No tenim un nombre suficient de casos per establir-ne una tendència determinada.

Observem, doncs, com en aquests primers anys del segle el ventall professional dels immigrants procedents d'altres parts de Catalunya és molt variat sense una tendència massa homogènia en conjunt, però s'adverteix una certa especialització en l'activitat professional desenvolupada, depenent del lloc d'origen del corrent immigratori: els pagesos arriben bàsicament des del Tarragonès, els artesans del tèxtil i de la confecció procedeixen majoritàriament del Baix Camp i de l'Alt Camp, les professions liberals, també del Baix Camp, mentre que els comerciants vénen de l'Alt Camp en gran majoria.

El segon període, de 1626 a 1652, són els anys pitjors per a la població tarragonina: fam, guerra i pesta es combinen per produir una situació de crisi demogràfica general, que hem vist reflectida en cadascun dels aspectes analitzats fins ara.

La Guerra dels Segadors produirà un veritable desgavell i un desequilibri en la població de la ciutat, sobretot per l'alta mortalitat d'homes. La fam anterior dels anys de 1628-32 ja havia colpejat la població, però el cop definitiu va ser la pesta de 1650-53.

Durant aquesta època, els emigrants procedents del Baix Camp continuen dedicant-se al sector secundari, en una gran part de casos representats a la mostra, i al sector terciari. L'activitat més important que desenvolupen aquests immigrants artesans són les derivades del tèxtil i la confecció, igual que en el període anterior. Dins del sector terciari, els procedents d'aquesta comarca es dediquen bàsicament a les professions liberals. El sector primari continua mantenint uns mínims percentatges, i els comerciants no tenen cap representació.

Dels originaris de l'Alt Camp, dels quals comptem amb menys casos recomptats, i per tant no podem establir una tendència majoritària de les seves activitats professionals, continuen arribant artesans, sobretot del sector tèxtil i de la confecció, i també pagesos; el comerç, en comparació amb els valors que representaven en el període anterior, ha baixat sensiblement.

La tendència dels arribats del Tarragonès confirma que és una comarca bàsicament agrícola, ja que continua sent l'agricultura l'activitat fonamental de quasi tots els immigrants a Tarragona, mentre que només comptem amb una persona fora d'aquest sector, que desenvolupa una professió liberal, i deixa sense pràcticament representació la resta de l'amalgama professional.

El tercer període, de 1653 a 1680, són els anys de la lenta recuperació de la ciutat, per la qual cosa els immigrants seran un element decisiu. La immigració d'aquesta època ve presidida per les mesures en favor de la repoblació que promulga la ciutat, malgrat l'oposició i els conflictes que provoquen amb els gremis.

Els primers anys d'aquest període coincideixen amb l'acabament de la guerra i el ventall professional dels immigrants varia sensiblement respecte al trobat els primers quaranta anys del segle:

Els immigrants procedents del Baix Camp continuen dedicant-se en una part important a les professions liberals, però la importància dels artesans i dels agricultors és superior. És la primera vegada en tot el segle que es troba pràcticament igualat el nombre de pagesos amb el d'artesans entre els emigrats d'aquesta comarca; fins ara l'agricultura com activitat professional que podia absorbir immigrants procedents d'aquesta zona passava completament desapercebuda. A partir de l'acabament de la guerra, la agricultura i les activitats artesanes són unes activitats atractives per als arribats a Tarragona, potser perquè la reconstrucció de la ciutat i del seu teixit econòmic els necessita.

Quant als procedents de l'Alt Camp, la tendència en aquests anys és la mateixa que al Baix Camp: la progressiva concentració dels immigrants entorn de l'agricultura. La resta de la gamma professional no té quasi representació ni una tendència determinada.

Del Tarragonès continua com durant tot el segle la dedicació dels procedents d'aquesta comarca a les activitats agràries; la resta d'immigrants, procedents dels pobles del voltant, es reparteix entre les altres activitats, com en els períodes anteriors.

La importància de l'agricultura es fa palesa fins i tot en els arribats de la Conca de Barberà: segons la mostra, la meitat dels emigrats a Tarragona des d'aquesta comarca s'hi dedicaran, mentre que fins ara aquesta activitat els era totalment aliena; el mateix podem dir dels procedents de l'Urgell d'on, per primera vegada, una gran part són pagesos.

Al contrari, els procedents del Barcelonès no mostren una tendència determinada en les activitats professionals que desenvolupen, i es distribueixen entre agricultura, artesanat i professions liberals.

Així, podem dir que és durant el període immediatament posterior a l'acabament de la guerra quan l'agricultura comença a absorbir gent arribada d'aquestes comarques de Catalunya, variant el ventall professional que s'havia mantingut al llarg de la primera meitat de segle. A excepció dels procedents del Barcelonès, l'activitat fonamental dels immigrants d'altres parts de Catalunya és l'agricultura.

El darrer període, de 1681 a 1700, és quan s'aconsegueix el veritable redreç demogràfic en arribar les noves generacions nascudes després dels desastres del segon quart de segle, i amb elles, l'equilibri i la normalitat en les variables de la mortalitat, la natalitat i la nupcialitat, que origina l'augment continuat i ininterromput de població, que ja va començar a partir del període anterior.

Durant aquests anys continua la tendència iniciada abans de supremacia de l'agricultura entre totes les professions dels immigrants d'arreu de Catalunya a Tarragona.

Del Baix Camp trobem a la mostra 9 immigrants, dels quals cinc són pagesos, dos pertanyen al sector tèxtil i de la confecció, l'única activitat trobada del sector secundari, i dos al sector terciari.

Dels procedents de l'Alt Camp, la gran majoria dels emigrats a la ciutat són pagesos i dos són pescadors. De la resta de les activitats, tan sols advertim una persona dedicada al sector del metall. El sector primari, amb l'agricultura en primer lloc, acapara la immensa majoria dels procedents d'aquesta comarca.

Respecte del Tarragonès, continuen amb la seva tendència secular de primàcia de l'agricultura com activitat bàsica, amb uns mínims en els altres sectors, entre els quals solament destaquen els immigrants amb una ocupació inclosa a les professions liberals.

De la Conca de Barberà continuen arribant pagesos, quasi la meitat, i també professions liberals, amb la mateixa representativitat.

Procedents de l'Urgell, trobem que dels cinc immigrants trobats a la mostra, quatre es dediquen a l'agricultura, i un du a terme una professió liberal.

El ventall professional dels immigrants del Barcelonès és més variat, amb dos pescadors, un pagès, tres persones dedicades a activitats del sector secundari i dos que tenen una professió liberal. El fet que aquesta comarca sigui focus d'emissió de gent artesana durant aquesta època corrobora la idea d'una emigració des de la capital de Catalunya cap a les comarques.⁷⁸ La gent procedent del Barcelonès que quan arriba a Tarragona es dedica al sector primari és mínima i, dins d'aquest sector, els qui s'hi dediquen són en una gran part pescadors i no, agricultors.

QUADRE N.º10: IMMIGRANTS PROCEDENTS DEL PRINCIPAT 1600-1625⁷⁹

ACTIVITAT PROFESSIONAL	N.º ABS. MOSTRA	%
agricultura	14	33,3
pesca	1	2,3
artesanat	12	28,5
comerç	5	11,9
professions liberals	5	11,9
no s'hi cita / altres	5	11,9
TOTAL	42	99,8

QUADRE N.º11: IMMIGRANTS PROCEDENTS DEL PRINCIPAT 1626-1652

ACTIVITAT PROFESSIONAL	n.º abs. mostra	%
agricultura	11	34,3
pesca	2	6,2
artesanat	10	31,2
comerç	2	6,2
professionals liberals	4	12,5
no s'hi cita	3	9,3
TOTAL	32	99,7

⁷⁸ P. MOLAS I RIBALTA, *Comerç i estructura social...*, p. 73-74.

⁷⁹ Aquestes dades comprenen només els immigrants de les comarques del Baix Camp, l'Alt Camp, el Tarragonès, la Conca de Barberà, l'Urgell i el Barcelonès, que ja han estat representades en el quadre n.º 9.

QUADRE N.º12: IMMIGRANTS PROCEDENTS DEL PRINCIPAT 1653-1680

ACTIVITAT PROFESSIONAL	n.º abs. mostra	%
agricultura	29	50,8
pesca	4	7,0
artesanat	12	21,0
comerç	3	5,2
professions liberals	5	8,7
no s'hi cita/ altres	4	7
TOTAL	57	99,7

QUADRE N.º13: IMMIGRANTS PROCEDENTS DEL PRINCIPAT 1681-1700

ACTIVITAT PROFESSIONAL	n.º abs. mostra	%
agricultura	30	53,5
pesca	5	8,9
artesanat	8	14,2
comerç	1	1,7
professions liberals	9	16,0
no s'hi cita/ altres	3	5,3
TOTAL	56	99,6

En conjunt, la immigració procedent d'arreu de Catalunya segueix les pautes marcades per l'evolució de la conjuntura econòmica que presenta la ciutat de Tarragona al llarg del segle XVII, i les activitats professionals que declaren tenir els immigrants en casar-se són un reflex de la situació dels sectors professionals a la ciutat, ja que, en general, l'atracció que poden trobar en una activitat determinada va lligada al seu desenvolupament a la ciutat.

Així, al llarg del segle, l'agricultura sempre ha estat en primer lloc entre les activitats professionals desenvolupades pels immigrants catalans, però la seva superioritat davant les altres professions va augmentant a mesura que transcorre el segle i, al contrari, l'artesanat, que durant tota la primera meitat de segle s'apropa molt als percentatges aconseguits per l'agricultura, a partir de 1653 comença a davallar progressivament, mentre l'agricultura va augmentant i a final de segle més de la meitat dels immigrants catalans tenen aquesta ocupació, seguint la tendència que marca la resta de la població.

La caiguda del comerç entre les activitats desenvolupades pels procedents d'altres parts de Catalunya és anterior, i se situa segons les dades recollides a la nostra mostra a partir del segon quart de segle: de 1600 a 1626, el comerç era entre els immigrants la tercera activitat més important. Recasens i Comes, mitjançant els preus dels arrendaments de "*mercaderia de quartera i buch i nolit*",

estableix una progressiva paralització del moviment comercial de la ciutat a partir de 1611 a 1620, lligat amb una crisi en l'activitat del port de Tarragona.⁸⁰

A partir de 1626, els valors abans indicats baixen considerablement al llarg del segle, per acabar tenint una ínfima representació en els darrers vint anys del segle. Al contrari, les professions liberals, que durant la primera meitat no tenen gaire importància ni tampoc durant el període de recuperació de 1653 a 1680, segons la nostra mostra tornen a pujar en el darrer període de 1681 a 1700 i ocupen laboralment una part més alta dels immigrants catalans, superant fins i tot els valors de la primera meitat de segle.

La pesca no serà una activitat majoritària, però va augmentant també al llarg del segle igual que l'agricultura, i assoleix uns valors màxims entre els immigrants en els darrers vint anys del segle.

També cal fer esment del fet que en aquest darrer període del segle les professions liberals seran l'activitat d'una gran part dels integrants del sector terciari.

Observem, doncs, com al llarg del segle i sobretot durant la segona meitat, els immigrants qui es dediquen a l'agricultura i també els qui tenen professions liberals puguen a costa de l'artesanat i dels comerciants; aquesta situació és un reflex fidel de l'estratificació professional de la ciutat, on advertim l'augment del sector primari, que va acaparant progressivament un sector cada vegada més gran de la població i, per contrast, es fa palesa la crisi de l'artesanat i del comerç, de la qual és conscient el Consell Municipal, que intenta evitar donant privilegis i atorgant mesures afavoridores a tothom que vulgui establir-se a la ciutat i que exerceixi un ofici dels que hi manquen.

---

⁸⁰ J. M. RECASENS I COMES, "El colapso sufrido por la ciudad de Tarragona en la Guerra dels Segadors (1640-1652)", p.126.

VI. ELS FACTORS ADVERSOS PER A LA POBLACIÓ TARRAGONINA DEL SEGLE XVII: FAM, PESTA I GUERRA

El tret diferencial més important entre la demografia anomenada *d'antic règim* i el nou règim iniciat a partir del segle XVIII és l'existència de crisis periòdiques, que anul·len totalment o parcialment els resultats dels períodes de creixement natural de la població, mentre que la demografia contemporània es caracteritza, sobretot, per la disminució de la importància i posterior desaparició de les crisis demogràfiques, fet que en permet un creixement continuat.¹

Les dues causes que bàsicament provocaven l'esclat d'aquestes crisis són: en primer lloc, la carestia de blats, que provocava penúries i fam; en segon lloc, les epidèmies que generalment s'associaven a les primeres, d'on deriven freqüentment.² Les crisis de fam estrictament, i també la mortalitat purament epidèmica, van ser molt rares de trobar, ja que el més freqüent és la presència d'una *crisi mixta*, durant la qual es combinen els dos factors.³ Una tercera causa, que hi hauriem d'afegir, externa a la dinàmica demogràfica, però que va influir-hi decisivament, és la guerra, un factor político-militar, que la majoria de vegades produïa indirectament la fam i les epidèmies.⁴

La dinàmica d'una crisi demogràfica de l'antic règim vindria marcada per una caiguda sorprenentment forta del nombre de concepcions. Aquestes arriben al seu mínim quasi coetàniament amb el màxim de morts. La pèrdua de població en una crisi podia arribar a ser el 20 o el 25% del total, i en general el 10 o el 15%.⁵ Normalment, quan es parla de crisi demogràfica es fa amb un caràcter més general que quan es defineix una crisi de mortalitat, i es refereix a un canvi descendent en la tendència anterior, que ha estat alterat de manera brusca i en un període curt de temps; les alteracions notables en descens lent no són pròpiament crisis demogràfiques, sinó períodes de decadència.⁶

¹ Ciro F. S. CARDOSO, H. PÉREZ BRIGNOLI: *Los métodos de la Historia*, p.113.

² PÉREZ GOUBERT, *Cent mille provinciaux au XVIIème siècle...*, p. 70.

³ V. PÉREZ MOREDA, *Las crisis de mortalidad en la España interior...*, p. 94. Sobre la intensitat d'aquestes crisis vegeu pp. 100 i ss, i sobre la cronologia de les crisis que afectaren a l'Espanya interior de 1601 a 1885, pp. 107 i ss. També per a la cronologia i intensitat de les crisis de mortalitat a la Conca de Barberà durant el segle XVII, V. GUAL VILÀ, "Les «crisis de mortalitat» adulta a la Conca de Barberà. Cronologia, intensitat i abast geogràfic", dins *Quaderns de Vilaniu*, n.º 24, 1993, p. 55-64.

⁴ Sobre els tres assots de la població en l'edat moderna, vegeu H. KAMEN, *La sociedad europea, 1500-1700*, pp. 36-43 i N. SALES, *op. cit.*, p. 376 i ss. També a V. PÉREZ MOREDA, *Las crisis de mortalidad en la España interior...*, pp. 64-82.

⁵ Ciro F. S. CARDOSO, H. PÉREZ BRIGNOLI, *op. cit.*, p. 114.

⁶ V. PÉREZ MOREDA, *op. cit.*, pp. 58-59. Aquest autor utilitza de manera pràcticament equivalent les expressions *crisi de mortalitat* i *mortalitat de crisi*, desmarcant-se dels criteris de diferenciació exposats per l'escola franco-belga de demografia històrica.

A Tarragona, els anys de meitat de segle on confluïren la fam provocada per una forta crisi de subsistències, la guerra i, posteriorment, la pesta de 1650-53 van ser uns anys on es fa palesa una veritable crisi demogràfica que va reduir considerablement la població a la vista del descens que presenten les tres variables de la natalitat, la nupcialitat i la mortalitat.

Al llarg de la primera meitat de segle, però, trobem moments d'altres defuncions que de vegades esdevenen *crisis de mortalitat*, que si bé no van representar una gran pèrdua de persones cadascuna, van minvar repetidament i continuadament la capacitat d'evolució de la població. La desaparició d'aquestes *puntes* de mortalitat és el tret diferenciador de la primera meitat de segle amb la segona, en què pràcticament desapareixen permetent un augment continuat de la població.

Un any de crisi tenia l'efecte d'eliminar els més vulnerables. Així, en els períodes següents hi ha menys mortalitat, els matrimonis ajornats s'efectuen i donen lloc a una acceleració dels naixements i la població comença a créixer ràpidament, sobretot a partir d'uns vint anys després, quan aquests nascuts, ja adults, es casaven.⁷

A Tarragona, s'observa la cronologia de les altes mortalitats i de les crisis mitjançant la gràfica del moviment estacional de les tres variables demogràfiques, en què advertim com al llarg de la primera meitat de segle, a més dels esclats aïllats de mortalitat, que no van seguits d'un descens de les altres dues variables, se succeeixen d'altres moments en què la mortalitat puja, mentre les concepcions i els matrimonis, inversament, baixen; unes no tindran excessiva importància a causa de la seva curta durada, com la de juliol de 1602 a l'abril de 1603, i la de juliol de 1628 a l'agost de 1629. D'altres significaran una veritable davallada per a la població, com la de desembre de 1640 a setembre de 1641 i la provocada per l'epidèmia de 1650-53, de la qual no tenim totes les dades consignades al Llibre del Tauler, per poder quantificar realment els seus efectes, però que, per les notícies trobades a les actes municipals de l'època i pel desordre i manca total d'una sèrie de mesos al registre d'òbits, apareix com a més negativa del que en un principi podia semblar a la vista dels pocs morts que són enregistrats; aquesta crisi provocada per l'epidèmia ve precedida com passava molt sovint, per una crisi de subsistències, provocada pels alts preus que el blat assoleix durant l'època bèl·lica.

Una vegada traspassats els anys centrals del segle, aquestes crisis desapareixeran completament. Hi trobem certs esclats d'alta mortalitat, però són totalment efímers i no van seguits d'una baixa de les altres variables demogràfiques ni d'altres manifestacions negatives, i no es poden comparar en cap moment amb les *crisis de mortalitat* de la primera meitat de segle.

Com a exemple, veurem la dinàmica i la cronologia de dues d'aquestes crisis de mortalitat, la de 1602-1603 i la de 1628-32:

La primera crisi del segle arriba des de juliol de 1602 a l'abril de 1603, i perd ja la seva intensitat a partir del mes de febrer. La mortalitat augmenta més del doble, quasi el triple, i es recompten 96 defuncions segons la mostra, en contrast amb les d'un any normal, en què durant els mateixos

⁷ E. A. WRIGLEY, *Historia y población*, p. 69.

mesos oscil·larien entre 33 i 36; tot seguit, les concepcions baixen bruscament: de juliol de 1602 a l'abril de 1603, comptem 47 concepcions segons la mostra, un terç menys de les habituals en un any normal.

Dels 96 òbits recollits, 57 són albats, un 59,3%, i uns 39 adults, el que representa un 40,6%; comparant aquests valors amb els obtinguts durant un any de normalitat, s'observa una inflació durant la crisi de la mortalitat infantil, que ens fa pensar en un brot epidèmic local, potser de disenteria, que amb molta virulència afectaria els infants, sobretot durant l'estiu, que és quan es registren la gran majoria de defuncions d'albats, mentre que al llarg de l'hivern la majoria de defuncions pertanyen a adults.

Quant a la causa que va originar aquesta crisi, com ja vam apuntar en l'anàlisi de la mortalitat, desterrem la possibilitat que fos una crisi de subsistències, atès que durant l'any 1602 el preu mitjà de la quartera de blat es va situar en 40 sous, baixant fins i tot a 30 sous al febrer de 1603,⁸ preus que es poden considerar dels més baixos d'aquesta primera meitat. No hem trobat tampoc una declaració de pesta a la ciutat, però el 3 de novembre de 1602 existeix una acta municipal que ens permet afirmar que l'agent provocador va ser un brot endèmic, que naixeria durant l'estiu i que continuaria durant tot l'hivern següent: "*aserca que per certas vias tenen entes que la vila de Constantí ha vedat i fetes crides per la vila ab penas, ningunas donas ni otras vinguesen a la present ciutat a traure roba (...) per morbo. Fonch determinat que per la informatio tenen sumaria de la veritat i que han feta crida lo que aport(a) aproximadament escandols a esta ciutat i desreputació i ab poch respecte del veynal, per ço les sie levada lapratiga desta ciutat.*"⁹ Evidentment, un brot local com aquest fàcilment es podia amagar, sobretot si pensem en els interessos comercials de la ciutat i en el perjudici que per aquests representa haver de fer públic el reconeixement de tenir un brot d'alguna malaltia contagiosa; de vegades enmig d'una epidèmia declarada de pesta, calien dies, i fins i tot mesos, perquè una ciutat es reconegués oficialment contagiada.

Aquesta crisi de 1602-1603 va ser la primera d'una sèrie d'altres mortalitats, que periòdicament es repeteixen al llarg d'aquesta primera meitat del segle, de vegades amb poca duració i sense anar seguides del descens de concepcions i de matrimonis, típic d'una situació de crisi, però és un símptoma clar del deteriorament de la situació demogràfica.

L'alta mortalitat que pateix la ciutat des de juliol de 1628 a l'agost de 1629, i que torna a manifestar-se el 1631,¹⁰ s'ha d'emmarcar dins de la crisi que va patir tota Catalunya de 1628 a 1632 com a conseqüència d'uns anys de carestia de grans, motivada per una situació molt dolenta de l'agricultura, que a Tarragona es va començar a notar a partir de 1622. Escassetat que precedeix la pesta, que va assolir una part del Principat de 1629 a 1632, encara que no afectà la ciutat.

⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1602-1603, 80r., acta del 13-II-1603.

⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1602-1603, 58v., acta del 3-XI-1602.

¹⁰ La documentació del Llibre del Tauler està il·legible els mesos de novembre i desembre de 1630, i fins a l'abril de 1631 les dades no són del tot fiables, per la qual cosa la mortalitat podria haver estat més gran en aquestes dates.

Entorn d'aquesta data de 1630, l'Europa Occidental en el seu conjunt patí una de les crisis de subsistències més grans del segle XVII. En el cas català, és evident que la puja dels preus i el canvi de signe de la producció agrícola van relacionats estretament amb un seguit d'alteracions climatològiques. Durant el segon quart de segle es produeixen contrastos entre anys plujosos i eixuts, i a partir de 1627 les circumstàncies climatològiques s'enduriren.¹¹

L'any de 1628, que va ser presidit per una collita dolenta arreu del Principat, a Tarragona es deixa sentir l'alteració del preu del blat a partir del maig en què puja a 46 sous la quartera. No tenim dades sobre els preus del blat els mesos següents, tot just quan comencen a pujar les defuncions, però al gener de 1629 arriba a 56 sous la quartera i al febrer, a 57 sous.¹² L'any 1631 els preus, ja disparats, arriben a 72 sous la quartera durant el mes de març i a 96 sous el mes de maig, tot baixant progressivament al llarg de la resta de l'any. A Barcelona, els preus en aquesta època arribaren fins a sis lliures la quartera.¹³ En principi, doncs, creiem que la crisi de mortalitat d'aquests anys és motivada bàsicament per una carestia de grans que fa pujar els preus del blat i provocaria una fam generalitzada, que es combinaria amb diversos brots de malalties causades o agreujades per aquesta fam. Notícies de l'època ens parlen d'aquesta fam generalitzada per tot Catalunya des de principi de desembre de 1630 fins al juny de 1631, fins a l'extrem que la gent cridava pels carrers de Barcelona "via fora fam". "A la Ribera d'Ebre i el Camp de Tarragona "muchu gente pereció miserablemente a mano de la pura necesidad y hambre."¹⁴

Al llarg de les actes municipals no advertim una sola notícia referent a una possible pesta a la ciutat durant aquest anys en què l'epidèmia s'estenia per la Catalunya Nord. Alguns estudis relativitzen els efectes demogràfics d'aquesta pesta de 1631 per al conjunt del Principat, que afectà sobretot el Rosselló; un sever cordó sanitari, que tallà les comunicacions amb els terrenys situats al nord del Pirineu, evità l'extensió del contagi a la resta de Catalunya.¹⁵

L'augment de les defuncions, detectat entre juliol de 1628 i l'agost de 1629 i posteriorment l'any 1631, amb un esclat d'alta mortalitat de març a setembre, no és suficient per saber amb seguretat si aquesta inflació de la mortalitat ho fou per un contagi afavorit per la crisi de subsistències o simplement per l'acció única d'aquesta darrera, encara que per les similituds entre les dues crisis, de 1602-1603 i aquesta de 1628-29, té una gran importància el fet d'un possible brot endèmic, almenys els mesos del principi de la crisi, quan els preus del blat no són encara tan exagerats. Al setembre de 1627, trobem una acta que fa també referència a una situació higiènica o sanitària no

¹¹ A. SIMON TARRÉS, "Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII", dins *Estudis d'Història Agrària*, n.º 9, 1992, pp. 157-161. Sobre la producció agrària en aquest segon quart del segle, vegeu E. SERRA i PUIG, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", dins *Terra, treball i propietat*. Barcelona, 1986, p. 214-246.

¹² Sobre aquesta crisi de subsistències i una anàlisi dels preus del blat i de la política de les autoritats municipals, vegeu l'apartat sobre el blat.

¹³ J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 261.

¹⁴ M. PARETS, "De los muchos sucesos...", *Memorial Histórico Español*: Colección de documentos opúsculos y antigüedades que publica la Real Academia de la Historia. Madrid, 1851-1948, vol. VI, pp. 75-76.

¹⁵ A. SIMON I TARRÉS, *op. cit.*, p. 173.

favorable a la ciutat: "que entre lo bestiar se hauria posat lo mal y per avuy més de quaranta besties mortes sens haverne aprofitat cosa ninguna".¹⁶ Posteriorment, al maig de 1629: "com avuy acodeixen en lo hospital de la present ciutat molts pobres malalts y la casa se veu ab molta necessitat y pobressa per no poder cobrar en dit hospital..."¹⁷ Si descartem, però, que la pesta afectés la ciutat durant aquests anys.

Del juliol de 1628 a l'agost de 1629 recomptem segons la mostra 101 morts, dels quals 55 són albats, cosa que representa un 54,4%, i 46, adults, un 45,5%. En comparació al brot endèmic de 1602-1603, el percentatge d'albats respecte al total de defuncions disminueix en un 4,9% i, al contrari, sembla que aquesta crisi va afectar més que la dels primers anys del segle els adults; també la menor mortalitat d'albats respecte als anys de 1602-1603 és probable que sigui un reflex de l'existència d'una població infantil menor, ja que la natalitat ha anat descendint des de principi de segle. La gran calor estival va ser una gran col·laboradora d'aquesta alta mortalitat; de fet, de 1621 a 1640 el clima es va caracteritzar per les baixes temperatures a l'hivern i uns anys extrems de grans calors estivals.¹⁸

Quant a les concepcions, trobem una mostra de 60 bateigs nou mesos després d'iniciar-se la puja de la mortalitat al juliol de 1628, la qual cosa ens dóna un índex de concepcions durant els mesos de la crisi similar al d'un període de normalitat; això contradiu el fet que som davant d'una crisi, però si observem la mostra obtinguda durant els moments immediatament posteriors, ens adonem que de 1628 a 1632 hi ha una caiguda de les concepcions de l'ordre del 21%, i això ens indica que aquestes van ser afectades amb posterioritat a l'alça de la mortalitat.

Comparant les dades d'aquestes dues crisis amb d'altres obtingudes en anys demogràficament normals, deduïm, en primer lloc, que la crisi de 1602-1603 va ser la que va afectar més la població infantil, atès que són quasi un 60% del total de les defuncions, en contrast amb els valors d'un any de normalitat en què la mortalitat infantil es podia situar entorn del 50-54%. Aquesta especial afectació de la població infantil no es repeteix durant les altres crisis de mortalitat, ja que els percentatges assolits pels albats no difereixen gaire dels d'un any normal. Per exemple, el 1628-29 ens trobem amb un 54,4% d'albats respecte al total de defuncions. Tampoc durant els mesos d'alta mortalitat dels anys 1647, 1648 i 1650 no s'observa una especial influència sobre la població infantil, ja que els albats representen únicament del 46 al 47% del total de defuncions, cosa que podria indicar una menor població infantil, tant pel descens de la natalitat com perquè aquesta estaria ja minvada pels moments de crisis anteriors.¹⁹

Així doncs, a la ciutat de Tarragona, no advertim una caiguda de la població infantil ni un augment de la població adulta morta en una època de crisi, a excepció de les que foren causades

¹⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1627-1628, 27v., acta del 17-IX-1627.

¹⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1629-1630, 10r., acta del 8-V-1629.

¹⁸ M. PEÑA DIAZ, "Aproximació a la climatologia de Catalunya al segle XVII", dins *Primeres Jornades de joves historiadors catalans*. Barcelona, 1986, pp. 303-311, p. 309.

¹⁹ P. GOUBERT a l'estudi de les poblacions de Mouy i Saint-Lambert-des-Levéés arriba a la conclusió que el percentatge d'òbits d'adults i d'adolescents en relació als decessos totals augmenta normalment en període de crisi, mentre que el percentatge de morts de menys d'un any disminueix sempre: *op. cit.*, p. 80.

per un brot endèmic com la de 1602-1603, que possiblement fos de disenteria i que afectà molt més els infants. També durant els anys de guerra, la mortalitat adulta masculina pujaria, però en general, tret de causes molt específiques, sembla que indistintament les altes mortalitats de la primera part del segle afectaren tant albat com adults, i que els percentatges són en definitiva una mostra de l'estratificació de la població en aquell moment.

Analitzarem tot seguit els tres factors negatius que van provocar aquestes *crisis de mortalitat*: en primer lloc, estudiarem les crisis de subsistències que van tenir lloc al llarg del segle, mitjançant una anàlisi dels preus del blat; en segon lloc, tractarem de la pesta com una amenaça contínua per a la població de com és vista per les autoritats locals, gràcies al gran cúmul d'informació que tenim per les notícies incloses en les actes del Consell Municipal, i ens centrarem en la gran epidèmia de 1650-53, que afectà profundament la població de la ciutat; finalment, exposarem les conseqüències que la Guerra dels Segadors va causar tant per l'alta mortalitat de l'any 1641 com per la seva importància en el desequilibri demogràfic que va suposar.

1. El blat, principal aliment per a la subsistència

Durant l'antic règim demogràfic, el blat va constituir l'element irremplaçable de l'aliment de l'home; d'aquí el vincle absolut existent entre les possibilitats de vida i les fluctuacions de collites de cereals, ja que els blats arriben a dominar l'economia i la societat i són moltes vegades el que s'ha denominat *baròmetre demogràfic*: quan el preu del blat era alt, el nombre de morts augmentava, en tant que el nombre de matrimonis, i el de naixements descendia simultàniament. Els òbits que es produïen rarament eren causats per la inanició absoluta, sinó per les malalties concretes o greujades per menjar aliments en estat de descomposició, poc variats i insuficients, o per les infeccions propagades pels qui la fam havia desarrelat.²⁰

Així, el fet que el pa fos també l'aliment bàsic dels sectors populars urbans de l'antic règim deixava la població de les ciutats en mans de les dramàtiques fluctuacions de les collites o de les irregularitats dels mercats, i amb una dependència total del factor climàtic.²¹ En èpoques d'escassetat, la població es veia obligada a recórrer als més insòlits aliments substitutius; aquesta subalimentació crònica es convertia de vegades en fam, i sorgien periòdicament crisis alimentàries que, a més de provocar un augment de la mortalitat, intensificaven els moviments migratoris de persones cercant el refugi de la ciutat, on l'església tenia més poder i més capacitat d'atendre els desemparats, i les masses de vagabunds i pobres arribaven a les ciutats en busca d'almoina. També aquestes crisis van ser un estímul per introduir nous cultius alternatius.²²

²⁰ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane ...*, p. 31. P. GOUBERT, *op. cit.*, p. 99 i 101.

²¹ Sobre l'evolució del clima durant aquest segle, vegeu M. PEÑA DIAZ: "Aproximació a la climatologia de Catalunya al segle XVII"

²² V. PÉREZ MOREDA, "Consum deficitari, fam i crisis demogràfiques a l'Espanya dels segles XVI-XIX", dins *Estudis d'Història Agrària*, n.º 5 1985, pp. 7-24, p. 10. D. S. REHER, "Les ciutats i les crisis a l'Espanya moderna", dins *Estudis d'Història Agrària*, n.º 5 1985, pp. 91-114, p. 102.

Els preus del blat a Tarragona durant el segle XVII segueixen la conjuntura general de preus que va imperar arreu del Principat amb algunes diferències, si cal.

Per analitzar el preu de blat a la ciutat, hem utilitzat les informacions recollides al llarg de les actes municipals durant tot el segle, tant de preus com de les diferents mesures que du a terme el govern local per tal d'assegurar sempre l'aprovisionament de la ciutat, sobretot durant els temps difícils. Malgrat la riquesa d'aquestes informacions, tenim un gran buit de dades sobre el preu del blat del període de 1633 a 1639, encara que ens en podem fer una idea aproximada a Tarragona durant aquells anys observant els preus màxims del Col·legi de Sant Guillem de Barcelona, que J. H. Elliot inclou dins de la sèrie de preus dels anys 1590-1642, els quals per les concordances dels preus anteriors amb els de Tarragona, no serien gaire diferents.²³ Durant la segona meitat de segle, existeixen a les actes municipals menys referències al tema del blat, i destaca sobretot l'absència de dades sobre el seu preu en el període 1663 a 1700.

De 1600 a 1625, en èpoques de normalitat, la mitjana anual del preu del blat a Tarragona es troba entorn de 30 a 40 sous per quartera, i arriba alguns anys a tenir preus màxims de 50 sous, els quals s'apropen molt als preus de Barcelona en aquesta època, que se situen en anys normals al voltant dels 40 i 50 sous per quartera.²⁴

A la ciutat de Tarragona destaca la pujada dels anys de 1605 a 1608, en què el blat s'arriba a pagar a 70 sous, que correspon als anys d'una carestia general en tot el Principat, i que comença a partir de 1604, a Barcelona, amb aldarulls per l'escassetat del gra.²⁵ Aquesta penúria s'estén per tot el país fins al 1606. El Camp de Tarragona també patí aquesta forta crisi bladera durant el període de 1603 a 1608;²⁶ aquests anys d'escassetat i penúria van ser provocats per les persistents secades;²⁷

A Tarragona, fins al 1609 no es torna al preu normal que tenia el blat abans de la pujada. Una de les causes de la carestia de gra d'aquests anys, a més de la mala collita de l'any, va ser el fet de treure importants quantitats adquirides que es van haver de cedir per al servei del rei.²⁸ A Tarragona, al setembre de 1604, trobem un acta municipal que fa referència a "l'alteració i manca de blats per

²³ J. H. ELLIOT, *op. cit.*, p. 536. Per altres estudis sobre el blat vegeu: C. MARISTANY TIÓ, "Notes sobre el comerç del blat al Camp de Tarragona al tombant dels segles XVI-XVII: la botiga de Riudoms (1591-1628)", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*. 35a. 1989, Valls-Vilarodona, vol. II. G. ANES, *Las crisis agrarias en la España moderna*. Madrid, 1974, pp. 300-423, on es troba un interessant estudi dels preus del blat, del comerç i de la legislació a la Castella de l'antic règim.

²⁴ J. H. ELLIOT, *op. cit.*, p. 55.

²⁵ J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña...* vol. I, p. 541, i també J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 52, on destaca que al desembre de 1604 les dones s'alcen en el mercat en no trobar pa i van a Casa de la ciutat, en contra dels consellers.

²⁶ C. MARISTANY TIÓ, *op. cit.*

²⁷ F. OLIVÉ I OLLÉ, "Rogatives públiques a començaments del segle XVIII (sic): la secada de 1605 a Valls", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*. 35a. 1989, Valls-Vilarodona vol. II, p. 167; la crisi de subsistències a Valls durant els anys del 1604 i 1605 va ser angoixant.

²⁸ J. CARRERA PUJAL, *op. cit.*, p. 326.

causa que no venen traginers per haverse restat y embargat per lo rey per portar forments del Rey a la mar"; aquesta queixa, en termes similars, es repeteix al novembre del mateix any.²⁹

Els consellers de Barcelona, en ser conscients de la deplorable situació, van enviar un correu al monarca demanant que se suspenguessin aquestes compres i que no es deixessin treure blats, atès que la ciutat tenia necessitat de socors i de mantenir els preus normals dels blats, tot fent-li el suggeriment que els aprovisionaments de les armades tinguessin lloc en altres parts. El virrei acabà per cedir algunes de les quantitats que eren disposades per embarcar al port de Tarragona.³⁰

Al desembre de 1604 arriben a Tarragona un síndic de Barcelona i el veedor del rei per emportar-se de 5.000 a 6.000 quarteres que el monarca tenia al port, cosa que va motivar queixes i aldarulls entre el poble, que considerà injusta aquesta decisió, i que va provocar que els consellers de la ciutat prenguessin els blats dels particulars per evitar la seva sortida de la ciutat.³¹

El preu del blat va començar a pujar a Tarragona al novembre de 1604, encara que la ciutat estava mínimament fornida de grans, la qual cosa va frenar de moment l'alça, mentre se cercaven llocs d'on poder proveir-se, atesa la situació d'alteració general.³²

L'abastament del gra, especialment en temps d'escassetat, havia de ser garantit a tot preu, i la responsabilitat d'això requeia sobre els governs locals, el prestigi dels quals depenia de la resolució del tema, i que no s'abstenien d'aplicar mesures amb poders coercitius com la requisita de gra a particulars.³³ També cal destacar l'especial cura que es té dels sectors més desprotegits, ja que s'arriba fins i tot a establir preus de venda diferents per als sectors de població amb menys poder adquisitiu.

Al febrer de 1605, la ciutat continua amb la seva política de compres, per la qual comença el seu endeutament, tenint ja com a provisions de 5.000 a 6.000 quarteres, i així i tot han d'apujar els blats, "*per que los blats de cada die sen pujan y a la ciutat li esta molt car i per molt (...) se vena lo blat dels pobres a 46 sous la quartera y lo dels richs a 54 sous la quartera*". És la primera pujada forta que sobrepassa els 50 sous per quartera. El mes següent, al març, la situació empitjora, "*per lo que lo sementer era vingut errat per no haver plogut en tot janer y febrer*", i es pren la decisió de fer censals per poder comprar blats.³⁴

Al abril de 1606, les provisions de la ciutat ja han baixat a 2.000 quarteres, i davant la necessitat de comprar més grans s'envia una persona "*per la costa, si trobara algun vexell frances, com la provisió se ha de fer per la mar y no de Urgell, com si hages poc*", començant també a comprar-ne a particulars sense posar límits al preu. Al mateix temps, per mantenir les provisions de la ciutat es prohibeix la venda als forasters.³⁵

²⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1604-1605, 69v., acta del 1-XI-1604.

³⁰ J. CARRERA PUJAL, *op. cit.*, p.541.

³¹ AHT, Llibre del Consolat, 1604-1605, p. 74v., acta del 9-XII-1604.

³² AHT, Llibre del Consolat, 1604-1605, p. 71v. i 72r., acta del 27-XI-1604.

³³ D. S. REHER, *op. cit.*, p. 112. És molt interessant l'estudi que realitza aquest autor sobre la reacció de les ciutats, i dels grups i institucions que les formaven en temps de les crisis de subsistències.

³⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1604-1605, 83r., acta del 23-II-1605; 86r., acta del 9-III-1605.

³⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 10r., acta del 9-IV-1606; 10v., acta del 5-IV-1606.

La situació s'ha deteriorat en tot el Camp de Tarragona, ja que a l'abril de 1606 "*demanen los jurats d' Alcover que la ciutat los vulla socorrer y remediar a la present necessitat que diuen tenen al present de forments (...) que no tenen ni saben de hon havernes per una pronpitu'*". En aquest mes, el forment per vendre als pobres ja s'havia pujat a 51 sous la quartera, mentre que per als rics anava a 55 sous.³⁶

Si durant aquests anys de carestia els preus no puguen més a Tarragona, és mercès a l'arribada de blats francesos, part dels quals es reparteix entre la Comuna de les viles del Camp, proporcionant-los unes 1.000 quarteres al preu de 54 sous cadascuna, i es reparteixen a més 500 quarteres entre "*los llogarets y vilas que no són de comuna del Camp y pobres a 55 sous*". A l'agost, el preu continua l'alça i arriba ja a 54 sous la quartera per als pobres i 58 per als rics. Al novembre, la situació s'ha deteriorat novament i, per evitar el frau existent en la venda del blat per als pobres, es determina fer una barreja per poder mantenir el preu baix i que no fos tan atractiu per aquells que podien pagar el blat a preu de mercat "*per lo que los forments s'alteran per no ploure al sementer y per no pujar lo preu dels forments del pobre; per remediar los pobres y per lo fraude fa en lo pallol dels pobres que los reichs sercantlos indirectes per provehirse per medi dels pobres (...) y se buydan molts blats, se fassa pallol per als pobres de blat mesturos, ço es tres de blat y un terç d'ordi purgat, posantlo a preu de 50 sous la quartera y lo blat del pallol vell per lo rich que sie posat a 3 lliures la quartera.*"³⁷

No cal dir que continua la prohibició de vendre blat als no residents a la ciutat, com a mesura per evitar el desproveïment dels pallols, però totes aquestes precaucions no són suficients, ja que el 1607, quan la carestia de grans continua assolant la ciutat, les autoritats locals duen a terme una divisió de la població en tres grups, segons el suposat nivell adquisitiu que tenien i n'adjudiquen tres preus diferents: el blat dels pobres augmenta fins a 3 lliures per quartera, per als ciutadans el blat costarà 3 lliures i 4 sous, i "*als cavallers, i ciutadans rics homes, attes la ciutat te lo pallol per provisio dels pobres (...) y los blats li costan cars i pateix molt interes de avarias de comprar y tirar y ab interesos de censal, y no es just que ab los rics perda com ab los pobres, que per los cavallers y ciutadans honrats, sie posat a 3 lliures y 10 sous la quartera.*"³⁸

El preu del gra comença el seu descens a l'abril de 1608, i permet ja la seva venda fora de la ciutat, ja que es col·loca a 57 sous per quartera per als ciutadans i a 3 lliures per als forasters. La provisió de la ciutat és ara de 3.400 quarteres, i en compra 1.200 més durant aquest mes. Davant aquest augment de provisions que aconsegueix tenir la ciutat, el preu del blat continua baixant en els mesos següents a la vista de la bona collita i del bon temps i, s'arriba a abaixar fins a 53 sous la quartera per als ciutadans i 57 sous per als forasters.³⁹

Durant aquest any de 1608, la baixa dels preus és espectacular, ja que el mes de juny es ven el blat a 50 sous la quartera per als habitants de la ciutat i a 52 sous per als no residents. Al desembre,

³⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 12r., acta del 10-IV-1606; 16r., acta del 17-IV-1606.

³⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 17r., acta del 21-IV-1606; 53r., acta del 31-VIII-1606; 63r., acta del 10-XI-1606.

³⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 109r., acta del 21-III-1607.

³⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1608-1609, 13r., acta del 25-IV-1608; 10r., acta del 17-IV-1608.

ha baixat fins a 44 sous la quartera, i el mill, a 22 sous, sense fer-ne ja distincions en el preu segons les classes socials ni la residència, cosa que indica que la situació es ja de normalitat quant a l'abastament de blat a la ciutat, encara que fins a l'abril de 1609 els preus no retornen als valors anteriors a la crisi. El mes d'abril d'aquest any, el preu baixa fins a 35 sous la quartera, "*es lo temps haze acudit y las plassas y ports abundan y ha comoditat y la cullita se acosta y a la ciutat conve fer espedició de forments*"; els preus arriben a baixar fins i tot a 28 sous per quartera, i per al blat de menys qualitat el preu s'abaixa fins a 22 sous el mes de maig, per sota de la mitjana trobada en èpoques de normalitat, el que ens indica el bon any que va ser 1608, i sobretot 1609.⁴⁰

A la gràfica del moviment estacional dels òbits, concepcions i matrimonis, segons la mostra extreta dels registres parroquials, s'observa com al llarg de 1605 es va mantenint la normalitat de les variables, després de l'alta mortalitat de juliol a desembre de 1604. La primera pujada del preu del blat, al febrer de 1605, va acompanyada d'una petita alça de la mortalitat i un lleuger descens dels matrimonis, que es recuperen en els mesos següents; els concepcions no semblen afectades.

El 1606, coincidint amb una pujada dels preus del blat durant la primavera, torna a haver-hi una punta de mortalitat que destaca; novament els matrimonis davallen, mentre que les concepcions no són tampoc afectades; des de l'agost de 1606, en què el preu era de 54 i 58 sous per a pobres i rics respectivament, fins al mes de novembre, en què el preu s'alça fins a 56 i 60 sous per a pobres i rics, és quan podem situar l'inici d'una veritable carestia i penúria de blats, que coincideix amb una pujada de la mortalitat per sobre de les concepcions que baixen d'una manera efímera des d'octubre a desembre de 1606.

La situació continua empitjorant durant el 1607, iniciant l'any amb el preu de 60 i 64 sous la quartera i arribant al seu punt culminant al febrer, quan els anteriors preus puguen fins a 60 i 70 sous per a pobres i rics, coincidint, com en les anteriors ocasions, amb una mortalitat superior a la normal, que continua des de desembre de 1606 i arriba al cim al març, l'abril i el maig, justament en els mesos següents a la gran pujada.

Les concepcions, no es ressenten gaire, mentre que els matrimonis disminueixen durant aquests mesos. A partir de l'octubre de 1607, i durant tot l'any 1608, la situació de les tres variables demogràfiques esdevé del tot normal, amb una caiguda de la corba de defuncions de gener a maig. Normalitat que progressivament es va imposant i que coincideix amb el començament del descens del preu del blat a partir de juliol de 1607. El 1609, els preus ja són del tot normals i alhora hi trobem un gran augment de les concepcions, que havien decaïgut lleugerament des del gener de 1608 al gener de 1609, durant l'època immediatament posterior als alts preus del blat.

Aquests anys, malgrat la carestia de grans, no són decisius ni afecten negativament la població tarragonina, atesa la curta duració de la crisi de blats; així i tot, hem observat com sobretot la mortalitat i els matrimonis van ser els més afectats per aquests moments de penúria alimentària: la fam eliminava els més dèbils, que en la majoria de les ocasions coincidien amb els més pobres i

⁴⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1608-1609, 13r., acta del 9-VI-1608; 57v., acta del 13-XII-1608; i 1609-1610, 12r., acta del 30-IV-1609.

els de menys poder adquisitiu, que són els que veritablement patien en extrem les conjuntures difícils d'alts preus; d'aquí les mesures i la protecció que tenen les autoritats locals cap aquest sector de la població, posant el blat a la venda a un preu més baix, que fins i tot sembla en alguns moments que és per sota del preu de cost.

Quant als matrimonis, la seva realització s'ajornava per als mesos següents, en què haguessin passat els temps difícils, ja que la nupcialitat, atès el seu factor de voluntarietat, és la variable demogràfica que és més afectada per les conjuntures econòmiques desfavorables.

Les concepcions només són afectades per l'alça dels preus a partir del gener de 1608, tot just quan els preus comencen a baixar, cosa que s'ha d'entendre com una resposta retardada a l'estímul negatiu de l'augment dels preus; primer descenen els matrimonis i conseqüentment uns mesos després els concepcions també es veuen alterades i no tornen a pujar fins que la situació no es normalitza del tot i els matrimonis s'han refet.

Aquest fenomen de la baixada de la nupcialitat i l'augment de la mortalitat abans que els bateigs en resultin afectats pels alts preus dels grans, és un dels trets significatius de l'antic règim demogràfic.⁴¹

Tot i la crisi que hem exposat, durant el primer quart de segle no abunden els anys de secada, fins i tot alguns estudis indiquen una pluviositat considerable en els darrers anys i durant els estius.⁴²

De 1625 a 1652, es presenten unes crisis de subsistències que sens dubte seran les més negatives de tot el segle, ja que arriben els preus del blat a uns índexs extraordinàriament alts. Tot el país va patir una gran sequera el 1627, que s'unirà a la mala collita de 1631, en què tot el Principat pateix una gran penúria.⁴³

Tant les notícies dels coetanis com els estudis realitzats sobre les condicions climatològiques vénen a confirmar un seguit d'anys eixuts que s'alternaren amb altres de més pluges. Destaquen també els estius de 1636, 1641-43 i 1647-49, per la seva gran pluviositat, i també hi van haver algunes primaveres amb perilloses sequeres.⁴⁴

Malgrat que els preus del blat no arriben a ser desorbitats, sinó a partir de 1628-29 fins al 1632, els primers símptomes d'una situació de deteriorament són ja al principi de la segona dècada. Així, a la primavera de 1622, el mes de març a la ciutat de Tarragona ja es fan pregàries per a la manca de pluja i perquè els blats s'estan apujant; a l'abril encara no ha plogut i es treu el braç de Santa Tecla, per implorar aigua. La sequera d'aquest any seria extensa, ja que el mateix mes d'abril es té notícia del pas per la ciutat d'una processó de pelegrins originaris de València: "*que la ciutat de*

⁴¹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 30.

⁴² M. PEÑA DIAZ, *op. cit.*, p. 308-309.

⁴³ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, p. 328. Un estudi específic sobre aquesta crisi a A. SIMON I TARRÉS, "Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII", dins *Estudis d'Història Agrària*, n.º 9, 1992, dins pp. 157-180.

⁴⁴ M. PEÑA DIAZ, *op. cit.*, p. 308-309.

Valentia fa anar a Nostra Senyora de Montserrat per la gran sterilitat que vuy tenen en sa terra". A la primavera de l'any següent es torna a patir de manca de pluges.⁴⁵

Com a conseqüència d'aquestes primeres sequeres, el preu del blat comença a pujar a partir de 1623, i passa de 40 sous per quartera a 48, "*attes lo temps va del modo que va y de cada dia sen puja lo blat*"; a més d'aquestes condicions climàtiques desfavorables, l'origen de l'augment de preus el podem trobar també a les requisides de blats que es feien per al servei del rei, de les quals el municipi vol apropiari-se, ja que les considera desestabilitzadores del preu del gra, sobretot quan l'aprovisionament de blat és mínim; la ciutat està pràcticament desproveïda i únicament compta amb 700 o 800 quarteres.⁴⁶

D'altra banda, també és culpa dels comerciants que, a la vista de la bona anyada que hi ha hagut de grans i preveient la baixada de preus del blat, desvien els grans dels mercats, tot esperant una millor ocasió, és a dir, un augment del preu per tornar-los a posar a la venda;⁴⁷ amb aquestes tràfiques, el preu pujarà sens dubte.

Així ens trobem que a Tarragona, en els anys precedents a l'esclat de la crisi del subsistències de 1627-32, la ciutat està mal proveïda de grans, tant per les requisides fetes pel rei com per l'especulació dels traficants; aquest mal aprovisionament de la ciutat no tindrà conseqüències negatives immediatament, gràcies a l'abundància de bones collites, sobretot la de l'any 1626, any de plaga d'erugues sobre la vinya, però que no afecta la bona collita de blats, que fins i tot fa baixar-ne lleugerament el preu.

Es fa palès, però, que la ciutat no serà capaç de suportar un o dos anys de males collites sense provocar augments de preus i carestia general, al contrari del que va succeir al període de 1605-1608, quan la ciutat tenia un bon aprovisionament de grans per fer front a l'escassetat de blat, i que va dur a terme unes mesures restrictives de venda, junt amb una àmplia política de compres.

Ara les compres de grans de la bona collita de 1626 són mínimes i de poca entitat: a l'octubre de 1626, es compren 1000 quarteres; el mes següent, 500, i al febrer de 1627, 500 més a uns preus molt acceptables de 32 a 35 sous per quartera.⁴⁸

El mes de desembre de 1627, quan el mal any és ja evident, la ciutat ha d'apujar el preu a 47 sous per quartera i, l'any següent, el mes de novembre és quan s'estén el temor d'una crisi pel mal aprovisionament de la ciutat: "*com vehuen y tenen noticia de la sterilitat del temps y lo preu dels blats s'altera, vist lo temps, havem comprat per provisió de las flecas y també per tenir ab una ocasió que faltasen los blats, com no es raho en tal temps estar sens blat y per avuy no tenir 600 quarteres de blat, se han comprades ab diferents compres 1500 quarteres ab diferents preus que valen mes de 3000 lliures*".⁴⁹

⁴⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1622-1623, 5v., acta del 31-III-1622; 8v., acta del 8-IV-1622; 11r., acta del 15-IV-1622; 52r., acta del 6-III-1623; 53r., acta del 13-III-1623; 54r., acta del 23-III-1623.

⁴⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1622-23, 50r., acta del 23-II-1623; 54r., acta del 2-IV-1623; 1623-1624, 23r., acta del 13-IX-1623.

⁴⁷ AHT, Llibre del Consolat 1623-1624, 17v., acta del 14-VII-1623.

⁴⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1626-1627, 39v., acta del 29-X-1626; 42r., acta del 16-XI-1626, acta del 7-II-1627.

⁴⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1627-1628, 38v., acta del 22-XII-1627; 1628-1629, 24r., acta del 7-XI-1628.

L'origen d'aquesta crisi és el mateix per al Camp de Tarragona com per a la resta del Principat: anys precedents dolents i secades a partir de 1627, que continuen el 1628, 1629 i 1630, a més d'una absència de previsió per a l'aprovisionament de les ciutats durant els anys de bona collita.⁵⁰

El mes de gener de 1629, el preu del blat s'apuja fins a 56 sous la quartera, i el mes següent la ciutat es troba pràcticament sense provisions i molt exhausta econòmicament per fer més compres, per la qual cosa es determina donar als traguiners que portin blats a la ciutat un ral per quartera de blat venut.

Aquesta mesura d'estimular la venda de blat a càrrec dels particulars, no dona els resultats esperats, segurament per l'especulació dels comerciants que guarden els grans esperant que s'apugin encara més els preus; així, la ciutat es veu obligada a pujar el preu d'aquests fins a 58 sous la quartera al febrer de 1629 "que dexa manera arribaran blats en lo pallol".⁵¹

Durant els mesos següents, la ciutat aconsegueix fer-se amb certa quantitat de blats, i al març de 1630, tot esperant que hi hagi una bona collita, tornen a baixar els preus a 50 sous per quartera, que tornaran a pujar uns mesos després, a l'octubre, a 58 sous, ja que la collita no ha estat tan bona com s'esperava; a la vegada es prohibeix treure el blat de la ciutat i es fa una crida per Valls i Montblanc per oferir 1 sou per quartera als traguiners que portin blat a la ciutat.⁵²

Durant aquest període com sempre que hi havien males anyades, en el medi rural sorgien masses de pobres, rodavons i població marginada que arriben a les ciutats en veritables onades cercant l'empara de les institucions de caritat de les ciutats per poder sobreviure. Aquest augment de gent forastera provoca un problema d'avituallament dificultat per la carestia.⁵³

Al març de 1631, la situació a la ciutat de Tarragona era ja caòtica: "en lo pallol no hi ha blat per a la pobra gent ne pogues comprar y remediarse y las dones se anaven a comprar y se inquietaven de no trobarne (...), se posen 25 quarteres de blat al pallol a 3 lliures 12 sous la quartera per que lo pobra se remedia y no sen vena sino als habitants de la ciutat y la ciutat done a qualsevol aporte blat al pallol 4 sous per quartera de blat venut". L'abril del 1631, es fan pregàries "per lo temps y urgent necessitats de blats" i s'ordena fer una ressenya "per ciutat per a veure les cases com estan de blats y a les cases que sen trobara axi blats com farinas, ordis, mills i altres qualsevols grans que si tindran mes del que hauran menester fins a la collita la ciutat apendra y aportara al pallol de la ciutat fento assentar per los notaris de la ciutat."⁵⁴

⁵⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1627-1628, 20r., acta del 14-VIII-1627; 22v., acta del 16-VIII-1627; 1629-16300, 10r., acta del 8-V-1629; 1630-1631, 28r., acta del 15-X-1630. Per a la resta de Catalunya, vegeu A. SIMON I TARRÉS, "Els anys 1627-32 i la crisi...", p. 158-161. M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. I, tom XX, pp. 26-29, on inclou una relació de les rogatives per aigua de l'any 1628, a més de figurar contínues cites a l'escassetat d'aigües d'aquests anys.

⁵¹ A.H.T. Llibre del Consolat, 1628-1629, 25v., acta del 18-I-1629; 27v., acta del 13-II-1629; 28r., acta del 22-II-1629.

⁵² AHT, Llibre del Consolat, 1629-1630, 36v., acta del 14-III-1630; 1630-1631, 23r., acta del 1-X-1630; 29r., acta del 22-X-1630.

⁵³ A. SIMON TARRÉS, *op. cit.*, p. 165-166, constata una allau de gent forastera que anà cap a Barcelona el 1630-31 com a conseqüència de la crisi.

⁵⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1630-1631, 41r., acta del 5-III-1631; 7v., acta del 26-IV-1631.

La fam es va generalitzar per tot Catalunya des de principi de desembre de 1630 fins al juny de 1631; la gran carestia de grans va provocar en molts indrets aldarulls populars al crit de "*via fora fam*". Testimonis de l'època parlen de la gran escassetat i fam del Camp de Tarragona.⁵⁵

Per evitar la venda indiscriminada de blats s'ordena tancar el pallol i no vendre'n més, sinó solament pa ja fet. La situació és tan greu que se suspèn la fira de la ciutat, ja que no hi ha suficient aprovisionament per atendre les necessitats de l'arribada de tanta gent forastera.⁵⁶

La carestia s'agreuja per l'esclat de l'epidèmia al sud de França i la prohibició de comerciar amb vaixells arribats d'aquells indrets, que en altres ocasions van mitigar l'escassetat aportant gra; els únics blats de fora de Catalunya que arriben a Tarragona provenen de Mallorca i Vinaròs, i l'han de racionar: "*4 costals a cada llar a raho de 48 reals la quartera*".⁵⁷

Al setembre de 1631, els preus del blat baixen per primera vegada des de l'inici de la crisi i es col·loquen a 3 lliures i 6 sous per quartera; al març de 1632, 27 rals.⁵⁸

A partir de 1632 i fins al 1640, desapareix de les actes municipals tota informació referent a blats, encara que comparant l'evolució dels preus a Barcelona en aquests anys, observem com a partir de 1632 la situació comença a normalitzar-se, i el 1640, quan tornem a tenir-ne notícies, el preu mitjà del blat a Tarragona se situa entre 45 i 60 sous la quartera.⁵⁹

Comparant el moviment estacional de les tres variables demogràfiques amb la cronologia de la carestia de 1629-1631, observem que la corba de les defuncions comença a pujar a l'agost de 1628, mentre que els preus del blat comencen la seva pujada forta a partir del 1629. L'augment dels òbits arriba a doblar els valors d'un any normal, puja progressivament i assoleix el punt més alt al novembre de 1628, mentre que simultàniament les concepcions baixen i arriben al seu valor mínim a l'octubre de 1628. El preu del blat no seria, doncs, en aquesta ocasió l'únic desencadenant de la forta mortalitat encara que sí, un col·laborador. El factor causant d'aquesta alta mortalitat, creiem que podria ser, com va ocórrer a l'agost de 1602, un brot endèmic que es conjuminaria amb la primera pujada, encara que lleugera, dels blats i provocaria el gran nombre de defuncions recomptades, en facilitar la vulnerabilitat dels individus a les malalties.

Aquesta crisi, que en el seu conjunt afectà quasi per igual la població adulta que la infantil començà com la de 1602 amb una forta mortalitat infantil, el mes d'agost, que duraria fins al desembre; en aquests mesos d'una mostra de 49 defuncions: 38 corresponen a albat, representant un 77,5%, i onze, a adults, un 22,4%; i al contrari, de gener a octubre de 1629, són els adults els qui moren majoritàriament: de 59 defuncions segons la mostra, 38 corresponen a adults, un 64,4%, i 21, a albat, un 35,5%.

⁵⁵ M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. I, tom XX, pp. 74-76, a Capítol 28: "*Dase razon de la necesidad y hambre que se padeció en Cathaluña el año 1631*".

⁵⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1631-32, 8v., acta del 26-IV-1631.

⁵⁷ AHT, llibre del Consolat, 1631-1632, 12v., acta del 25-V-1631.

⁵⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1631-1632, 23v., acta del 18-IX-1631; 39v., acta del 22-III-1632.

⁵⁹ J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 536. AHT, Llibre del Consolat, 1640-1641, 10r., acta del 16-IV-1640.

El 1630, mentre els preus del blat continuen pujant, la situació es normalitza demogràficament amb la permanència d'una alta mortalitat, però sense sobrepassar les concepcions; de fet, amb la mortalitat de l'any anterior, els més dèbils haurien estat eliminats i ara ens trobem amb el típic reflex d'una població d'antic règim, que després d'una crisi respon amb un augment de les concepcions immediatament de cessada aquesta o, fins i tot als darrers moments, coincidint de vegades amb les darreres morts. Dels mesos de novembre de 1630 a l'abril de 1631, no comptem amb dades que ens permetin avaluar el nombre de difunts,⁶⁰ però de l'abril al setembre els òbits sobrepassen altra vegada les concepcions, que arriben al punt màxim a l'agost que coincideix totalment amb els preus màxims dels blats en aquests anys; els matrimonis baixen fins al novembre de 1631 i les naixements resten en uns valors molt baixos fins a ja entrat l'any 1632.

No comptem amb cap indici sobre l'epidèmia de 1629-31 a Tarragona, i per les dades exposades sembla molt improbable la seva afectació; però el que sí que hi ha és una situació general, afavorida per la fam provocada pels alts preus del blat, que faria sorgir i estendre malalties i brots locals. La primera mortalitat extraordinària que coincideix amb l'estiu segurament podia ser un contagi estiuenc afavorit per la fam, que en una època de normalitat s'hagués situat una mica per damunt els índexs de la mortalitat, però no hauria pogut assolir uns valors tan elevats. És un brot local estiuenc similar al de 1602-1603, amb una forta mortalitat infantil en els mesos d'estiu i una progressió dels òbits adults els mesos d'hivern i primavera.

No tornem a tenir notícies dels preus del blat fins al 1640. A l'abril d'aquest any, el blat costa 50 sous la quartera i s'apujarà extraordinàriament durant el període de la guerra i els primers de la postguerra. Aquest augment vindrà provocat per diversos factors amb el denominador comú de l'estat bèl·lic amb França, que ocasiona una estada a la ciutat d'un major nombre d'habitants a partir de 1635, amb els allotjaments i posteriorment amb la gran immigració de gent del camp cercant refugi, en un moment en què s'acaba de deixar darrera una crisi de subsistències i les provisions de la ciutat no poden fer front a la gran demanda; en segon lloc, les requisites de grans partides de blat per al servei de l'armada i, finalment, l'absència del blat francès, que havia ajudat sempre a pal·liar la carestia de grans; tot això combinat amb la interrupció del comerç i de les comunicacions i els devastaments dels camps per les batalles i pillatges faran que aquesta sigui la pitjor crisi de subsistències de tot el segle, i que els preus del blat pugin desorbitadament i arribin fins a 300 sous per quartera; fet que afavorirà l'extensió de l'epidèmia de 1650-53, que afectarà de manera important i intermitent la ciutat durant els tres anys.

Al gener de 1641, moment en què existeix una forta immigració a la ciutat de gent en busca de refugi, a més de les companyies de soldats establertes, els consellers demanen ajut al virrei, suplicant unes 2.000 quarteres de blat que l'exèrcit té recollit a Vinaròs; al juny del mateix any, malgrat les ínfimes provisions, la ciutat es veu obligada a donar la meitat del seu blat per a l'aprovisionament de les tropes.⁶¹

⁶⁰ Els fulls del Llibre del Tauler de novembre del 1631 a l'abril de 1632 són totalment deteriorats, sense cap possibilitat d'utilització.

⁶¹ AHT, Llibre del Consolat, 1640-41, 69r., acta del 4-I-1641; 1641-1642, 15r., acta del 29-VI-1641.

No tenim notícies sobre la situació climàtica a Tarragona, però a Barcelona a l'abril del 1641 es fan rogatives per demanar pluja; la collita d'aquest any no és bona i a més s'ha de sustentar la tropa.⁶²

A Tarragona sembla que la collita tampoc va ser gaire bona, atès que el blat, s'apuja ja fins a 3 lliures i 2 sous la quartera, i s'inicia una carestia que durarà tot l'estiu. A l'octubre, el preu és de 3 lliures i 10 sous la quartera.⁶³

A més de les dificultats per aconseguir grans, hem de tenir en compte la deplorable situació financera de la ciutat, que ha d'endeutar-se per poder dur a terme les compres.⁶⁴

Atès que les comunicacions durant la guerra són molt restringides, únic blat que arriba durant els anys de la guerra, tret del procedent del Camp de Tarragona, ve de la part de València i Mallorca, i d'Itàlia, sobretot de Nàpols i Sardenya.

Al febrer de 1642, el blat va a 3 lliures i 16 sous; a l'abril de 1644, es posen guardes als sembrats de blats de l'horta de Tarragona, i se'n prohibeix la venda a forasters; els blats existents a la ciutat es racionen mitjançant butlletes per evitar l'acaparament de l'aliment bàsic.⁶⁵ El mes següent, al maig de 1644, el preu ja s'ha apujat fins a 4 lliures la quartera, i continua l'alça durant els anys següents. La carestia és tal que la ciutat pren mesures extraordinàries, com és la del racionament, guardar els sembrats i posar càstigs de fins a 50 lliures per qui tregui blat de la ciutat per vendre'l fora, encara que sigui de collita pròpia.⁶⁶ L'any 1646 va ser extraordinàriament sec i estèril i, a més de la gran carestia de grans, es van succeir moltes malalties.⁶⁷

Malgrat totes les mesures coercitives per evitar la pujada dels preus del blat, aquest no deixa d'augmentar i a l'agost de 1649 una quartera de blat costa ja 5 lliures i 10 sous. Després d'una baixada lleugera i efímera al desembre del mateix any, es col·loca a 4 lliures i 6 sous, al gener de 1651 comença a reprendre l'alça fins arribar a 6 lliures la quartera. La venda de grans es fa amb racionament: "es posarà una persona que done lo blat als naturals (...) sels done segons la familia que tindran en ses cases".⁶⁸

A l'abril de 1651 es prohibeix totalment la venda de blat i solament es fa pa i racionat, igual que van fer els anys 1629-31. Malgrat aquestes mesures, no s'atura tampoc l'alça progressiva del

⁶² M. PARETS, "De los muchos sucesos...", vol. I, tom XX p. 77.

⁶³ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642, 15v., acta del 1-VII-1641; 24v., acta del 5-X-1641.

⁶⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642, 31v., acta del 25-XI-1641; 47v., acta del 17-II-1642; i 1646-1647, 11r., acta del 18-IV-1646.

⁶⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642, 43r. Acta del 30-II-1642; 1644-1645., 9r., acta del 1-IV-1644; 17r., acta del 29-IV-1644.

⁶⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1644-1645, 18v., acta del 11-V-1644; 1646-1647, 17v., acta del 29-IV-1644

⁶⁷ M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. V, tom XXIV, p. 260.

⁶⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 15r., acta del 27-VIII-1649; 26v., acta del 20-XII-1649; 1650-1651, 34r., acta del 12-I-1651. Vegeu també per als preus del blat en altres indrets de Catalunya, a J. NADAL, "La població catalana...", p. 59, i les referències de M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. V, tom XXIV, p. 361.

preu, i al maig de 1651 el preu ja és del tot exorbitat: una quartera val 15 lliures i, si bé baixa el mes següent a 10 lliures, el racionament és molt estricte.⁶⁹

El mes d'octubre de 1651 la ciutat encarrega a un patró genovès anar a buscar blats a Palerm, Sardenya o Sicília; aquest blat arriba al desembre i el posen a la venda a 10 lliures la quartera, pagat amb plata, i a l'abril de 1653 els preus continuen excessivament alts, a 12 lliures la quartera. És al maig quan tenim la primera notícia de l'inici d'una recessió dels preus, que situen els blats a 4 lliures la quartera.⁷⁰

Durant aquests anys, fam i pesta es combinen produint una gran minva de la població tarragonina; els efectes de la pesta de 1650-53 i les mesures que van dur terme el govern local per intentar combatir-la, els analitzarem separatament en l'apartat següent.

En el moviment estacional observem una pujada de la mortalitat a principi de 1640 que coincideix amb la primera pujada dels preus, mentre que després es manté durant tot l'any una situació de normalitat; l'alta mortalitat que havia començat a final de 1639 i principi de 1640, elimina els més dèbils.

La mortalitat comença a pujar novament a partir de 1641 i continua l'alça, que arriba a un nombre extraordinari fins a l'octubre; la causa principal va ser el setge que de maig a agost va patir la ciutat, afegit a la crisi de subsistències, que ja havia començat a colpir la població. L'alta mortalitat en aquests mesos arriba acompanyada d'un descens de les concepcions a partir de l'abril de 1640, que fins l'octubre del 1641 no inicien la seva recuperació. Baixa també que s'estén a partir del juliol de 1640 als matrimonis, els quals no començaran a pujar fins al novembre de 1641. Des dels darrers mesos de 1641 fins als mesos centrals de 1642 es dona una alça de concepcions i matrimonis, i un descens de les defuncions; és la resposta a una gran crisi anterior.

L'alta mortalitat retorna des del mes d'abril a l'agost de 1646, amb un descens simultani dels matrimonis i una posterior recessió de les concepcions. Després, a partir de l'agost de 1648 fins al 1652, la ciutat pateix una veritable crisi de subsistències, amb uns exorbitats preus del blat, cosa que provocarà una fam generalitzada que afavorirà l'esclat de l'epidèmia a la primavera de 1650.

El moviment estacional de les concepcions i dels matrimonis indica un descens a partir del mes de març de 1648, l'augment de la mortalitat del juliol de 1648 al gener de l'any següent, i una posterior pujada a partir del juliol de 1649, que arriba al seu punt màxim a l'abril de 1650.

A partir d'aquest moment i fins al gener de 1653, les dades dels registres de defuncions no les considerem vàlides i perdem així la possibilitat d'avaluar la pèrdua de població en un moment en què la fam i la pesta colpeixen durament la ciutat; mitjançant la corba de concepcions i matrimonis sabem la importància d'aquesta combinació de pesta i fam, ja que les dues variables presenten una depressió des de l'octubre de 1650 fins a pràcticament l'agost de 1652.

⁶⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, 40r., acta del 7-IV-1651; 1651-1654, 16r., acta del 18-V-1651 i 16v., acta del 10-VI-1651.

⁷⁰ AHT, Llibre de Consolat, 1651-1654, 39r., acta del 16-XII-1651; 35r., acta del 12-X-1651; 37v., acta del 4-XII-1651; 80v., acta del 10-IV-1653 i 93r., acta del 19-V-1653.

El període de 1653 a 1700, no presenta la mateixa riquesa de documentació referent al blat que durant la primera meitat del segle. El que sí que hi ha, per les dades trobades, és un cert augment general dels preus del blat, que fins al 1664 són superiors a la mitjana de 40-50 sous per quartera que trobàvem a la primera part de la centúria.

La carestia de blat, que havia presidit els anys de la guerra, s'acaba una vegada finalitzada aquesta, però es manté el preu del blat alt: al maig de 1654, el cost d'una quartera continua sent 24 rals, i durant tot aquest any hi hauria una certa escassetat de gra, ja que la política de la ciutat va encaminada a intentar que el blat no surti de la ciutat; al gener de 1655, el preu s'apuja a 4 lliures i 10 sous la quartera, i davant la poca venda de blat, atès el seu alt preu, baixa a 3 lliures i 4 sous a l'abril de 1656. Encara així, és un preu excessivament alt i la gent s'aboca a comprar substituïts, com l'arròs i el mill i que farà baixar novament el preu a 28 rals per quartera, l'abril de 1657.⁷¹

L'escassetat de blat, és la tònica general dels anys següents, ja que el 1659, al desembre: "*la gent de la ciutat fa queixas que en lo pallol lo blat se encareix 4o 6 reals cada semana y sen traou fora ciutat i la ciutat no té blats.*"⁷²

El gener de 1660 el blat ha tornat a pujar fins a 4 lliures i 2 sous la quartera, i al febrer de 1661 tornem a tenir notícies sobre l'escassetat de grans "*que de poch temps a esta part lo han pujat 4 0 5 reals per quartera*", per la penúria existent.⁷³

A Barcelona en aquest anys l'escassetat de blat provocà també un alça del preu, motivada per la mala collita; a partir de 1662 disminueix la carestia, donada la bona collita, i baixen els preus.⁷⁴

A Tarragona, aquest any 1662, el preu del blat és a 45 rals la quartera i no en tornem a tenir dades fins a 1677, encara que al juliol de 1669 torna a mancar blat a la ciutat, motivat per la mala anyada, i el 1674 "*en lo pallol de la present ciutat, no hi ha blat ni tampoch se ni aporta pera vendre perque no hi ve ningun traginer a aportar ni perque per part y ordre del Sr. Don Francisco de Montserrat y Vives, en nom del Rey, Nostre Senyor y com a provehedor general que es del exercit de sa Magestat los embargan a tots y a sas cavalgadas per a traginar per lo Rey y los empedeixen lo traginar blats a esta ciutat pera vendre y lo poble se queixa y inquieta.*" I, posteriorment, al febrer de 1677 "*nos troba blat y lo poble està clamant perque de cada dia se va alterant lo preu*". En aquest mes el preu del gra oscil·la entre 3 lliures i 16 sous la quartera i 4 lliures;⁷⁵ són els anys de començament d'una crisi agrària, que arribaria al seu punt culminant el 1684-85 i 1694-95,⁷⁶ tot i què per altres autors s'avançaria a l'any 1670 i cíclicament colpiria el camp català fins al 1690-92.⁷⁷ A Barcelona, igual que a Tarragona, la

⁷¹ AHT, Llibre del Consolat, 1654-1655, 15v., acta del 27-V-1654; 30r., acta del 22-XII-1654; 1655-1660, 26v., acta del 27-IV-1656; 48v., acta del 3-IV-1657.

⁷² AHT, Llibre del Consolat, 1655-1660, 115v., acta del 20-XII-1659.

⁷³ AHT, Llibre del Consolat, 1655-1660, 118r., acta del 18-I-1660; 1660-1663, 18v., acta del 3-II-1661.

⁷⁴ J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica...*, vol. I, p. 579 i ss.

⁷⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1669-1673, 13v., acta del 20-VII-1669; 1673-1676, 33r., acta del 18-V-1674

⁷⁶ J. NADAL, "La población española...", p. 47.

⁷⁷ H. KAMEN, *La España de Carlos I*, pp. 147-160.

documentació revela una manca de blat en aquests anys: el 1677 hi hauria una escassetat, que enllaçaria amb la invasió de llagostes el 1684, i que arruïna la collita en un moment en què la ciutat no tenia reserves i ni les importacions de blats francesos per compensar; el 1687, torna a haver-hi una nova invasió de llagostes en les regions cerealístiques: l'Urgell, el Segrià i la Segarra, que provoca una escassetat que dura fins al 1689;⁷⁸ en els darrers vint anys del segle hi ha un agreujament en la severitat del temps.⁷⁹

La crisi agrària a Tarragona es deixa notar i s'agreuja per les especulacions dels comerciants i la deficitària situació financera del municipi, que no pot mantenir una política de compres massives, i es veu obligat a endeutar-se cada vegada més, i a realitzar compres de substituïts del blat, com és el mill, i posar-los a la venda per als pobres.⁸⁰

El 1678, el mes de maig, els comerciants tornen a pujar el preu del gra amb el descontent dels consellers municipals: "*y com asso en un any tan esteril, que sens amenssa tantas desdichas, poden sucehirne gran dany*"; al novembre del mateix any, comença a abaratir-se el preu del blat, tendència que continua durant el primer trimestre de 1679.⁸¹

Entorn de 1680, la situació de manca de blats es normalitza, però els consellers posen en pràctica algunes mesures per evitar un consum indiscriminat del gra: "*ques done ordre al palloler no venda blat a persona alguna forastera ni als ciutadans y habitants de la ciutat, sens que aporten un paper de altre dels senyors consols ab lo nom de la persona y cantitat de blat, dient en dit paper com la tal persona que lo paper aportara a jurat en ma y poder de altre de dits consols lo compra per menjar en la casa.*"⁸²

Al llarg de l'any el preu continua baixant, i arriba el mes de maig i juny a 3 lliures i 10 sous la quartera, i al juliol, a 3 lliures, 8 sous; a l'agost, la ciutat torna a estar desproveïda de blats, cosa que provoca una immediata alça del preu, que es col·loca a 4 lliures i 4 sous la quartera i es manté en aquest preu durant tot l'any 1681.⁸³

El 1682 el preu ja ha baixat fins a 2 lliures i 11 sous la quartera,⁸⁴ i s'obre de nou un parèntesi quant a la informació fins al 1687, sense saber el preu del blat d'aquests anys.

Al gener de 1688, la quartera de blat va a 3 lliures i 12 sous i puja a 3 lliures i 16 sous. A la ciutat es mantenen les provisions de grans en baixes quantitats, en comparació als avituallaments que deien tenir a principi de segle; així, al maig la ciutat té únicament una provisió de "*487 quarteres, 4*

⁷⁸ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 44.

⁷⁹ M. PEÑA DIAZ, "Aproximació a la climatologia...", p. 309.

⁸⁰ AHT, Llibre del Consolat 1676-1679, 60r., acta del 2-XI-1677; 60v., acta del 5-I-1678.

⁸¹ AHT, Llibre del Consolat, 1676-1679, 76v., acta del 22-V-1678; 89r., 92v. i 94r.; actes del 6-XI-1678, 2-II-1679, 8-II-1679 i 17-I-1679.

⁸² AHT, Llibre del Consolat, 1679-1684, 33v., acta del 27-IV-1680.

⁸³ AHT, Llibre del Consolat, 1679-1684, 40v., 44v., i 46-47, i 70v., actes del 26-V-1680, 8-VI-1680, 18-VII-1680, 8-VIII-1680 i 30-V-1681.

⁸⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1679-1684, 110v., acta del 28-V-1682.

quartans de blat i 38 quarteres i 6 quartans de mill⁸⁵; quantitats mínimes si les comparem amb els primers anys del segle: el 1605, per exemple, la provisió de la ciutat era de 5.000 a 6.000 quarteres, i el 1623 es considerava que les provisions eren quasi exhaurides en comptar únicament amb 700 o 800 quarteres. Encara que suposem una menor població per proveir en aquests anys que a principi de segle, la diferència és massa gran com perquè en qualsevol any de mala collita o de moviments especulatiu dels mercaders els preus es disparin, s'esgotin tot seguit les provisions i s'hagi de recórrer al racionament. Aquesta situació provoca que els preus del blat en aquests anys no es mantinguin estables i presentin un moviment irregular d'alces-baixes. Al maig de 1690, el preu torna a baixar fins a 2 lliures i 14 sous la quartera, i es manté entorn d'aquesta quantitat durant tot l'any 1691, gràcies que la ciutat, per anul·lar l'alça del preu, va posar en venda totes les seves provisions.⁸⁶

L'esterilitat d'aquests anys, s'intenta mitigar mirant de trobar blats d'Andalusia i França, malgrat que en aquest darrer lloc va ser també un mal període, en tenir que suportar entorn de 1692 una crisi agrària.⁸⁷

La darrera notícia que tenim sobre el preu del blat a Tarragona en aquest segle data de 1699 i sembla que s'havia tornat a augmentar fins a 50 rals la quartera.⁸⁸ Malgrat aquests preus del blat, realment alts durant la segona meitat del segle,⁸⁹ la corba del moviment estacional de les tres variables demogràfiques no va ser afectada, com tampoc, el redreç demogràfic continuat fins a la fi del segle. Trobem certes pujades de la mortalitat de poca duració, dos o tres mesos, i de poca vigoria, que no van acompanyades per la davallada de les altres dues variables.

Els anys que el creixement s'apropa més al punt zero, és a dir, anys en què la diferència de morts i bateigs és menor, són els de 1678 i 1679, 1685 i 1695, però no deixen de ser anys positius, que no donen lloc a situacions desfavorables generalitzades.

El redreç demogràfic, que comença a partir de la dècada dels seixanta i que continua fins a la fi del segle, no és gens aturat ni afectat per aquests anys d'escassetat de blats, molt al contrari que a la primera part del segle, quan qualsevol alça de preus de l'aliment bàsic provocava veritables crisis de subsistències.

La dinàmica demogràfica de la ciutat de Tarragona durant aquesta segona meitat del segle està caracteritzada, doncs, per un afebliment de la dependència de l'aliment bàsic; de fet, un dels trets que caracteritzarà el nou règim demogràfic cap al qual s'avança serà el menor protagonisme de la fam en les *crisis de mortalitat*; les crisis de subsistències van perdent progressivament el caràcter

⁸⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1684-1690, 108r., acta del 5-V-1682.

⁸⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1690-1695, 12v., acta del 25-V-1690; 53r., acta del 1-IX-1691.

⁸⁷ J. NADAL i E. GIRALT, *La población catalane...*, p. 44.

⁸⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1695-1701, 137v., acta del 19-VII-1699.

⁸⁹ A Girona entre 1670 i 1700 l'evolució dels preus del blat i també l'evolució demogràfica és diferent que a Tarragona: els preus van ser sensiblement inferiors, però amb tres pujades que afectaren molt la corba dels naixements: 1678, 1684 i 1696. J. NADAL: *La población española...*, p. 27.

catastrofista que en ocasions van tenir, i únicament en comptades ocasions es traduïran en *crisis de mortalitat* d'abast general.⁹⁰

De fet, durant tota aquesta segona meitat de segle, les notícies sobre el blat són menys presents a les actes municipals; existeix un cert relaxament de les autoritats municipals envers aquest tema, al contrari dels primers anys del segle, on es feia palès l'afany previsor per mantenir les provisions de blat de la ciutat en òptimes condicions, i davant de les sobtades alces de preus no dubtaven a intervenir fins i tot amb mesures coercitives.

Així doncs, encara que a la ciutat de Tarragona la crisi agrària de 1678-84 també es va deixar notar quant a una certa escassetat de blat i puja dels preus d'aquest gra, el creixement de la població és continuat i no es pot parlar en cap moment d'una crisi de subsistències.

Aquesta pujada dels preus del blat a Tarragona durant aquesta segona meitat de segle respon a la conjuntura general d'arreu del Principat i en part de la resta de la Península: males collites i secades són les causes que provocaren la primera pujada de preus de 1664 a 1669, que s'allargaria fins a ja entrada la dècada dels setanta;⁹¹ posteriorment s'hi afegiria la plaga de llagostes i la posterior secada de 1692 a Catalunya, València i Múrcia.⁹²

A la segona meitat de segle, i un cop superada la inflació de la guerra, hom distingirà símptomes de creixement econòmic en els preus. Aquests experimentaren entre les dècades 1600-1609 i 1690-1699 o entre 1600-1629 i 1660-1699 un augment d'un 43,92% i un 41,58%, respectivament.⁹³

A València també s'han trobat els preus dels blats alts de 1656 a 1660 i de 1676 a 1680, però la relació salaris-preus no va ser gens desfavorable, ja que amb les reformes monetàries de 1680 i 1686 es va crear una situació molt favorable, que va fer augmentar el poder adquisitiu dels treballadors.⁹⁴

Alguns estudis afirmen que a Catalunya, en aquesta època, va haver-hi una estabilitat en els preus agrícoles, un augment de la producció rural i de la població, que van crear les sòlides bases per a un llarg període de prosperitat i creació, que avança el seu inici abans de la dècada dels setanta;⁹⁵ d'altres no són tan optimistes, quant a un redreç econòmic i demogràfic generalitzat per

⁹⁰ V. PÉREZ MOREDA, "Consum deficitari, fam i crisis...", p. 16.

⁹¹ H. KAMEN, *La España de Carlos II*, p. 148-149.

⁹² H. KAMEN, *op. cit.*, p. 115-161.

⁹³ E. SERRA I PUIG, "Per una cronologia i interpretació...", p. 224.

⁹⁴ E. J. HAMILTON, *War and Prices in Spain 1651-1800*, p. 208-215, i també del mateix autor, *El tesoro americano y la revolución de los precios en España 1501-1650*, que conté un valuós apèndix dels preus dels cereals de 1501 a 1650 a Andalusia, Castella, i València, pp. 408-410. Vegeu també que a G. ANES, *Las crisis agrarias en la España Moderna*, és molt interessant el capítol III, on fa referència a la depressió del segle XVII i l'apèndix documental, en què apareixen unes sèries molt completes dels preus dels cereals i altres produccions agrícoles castellanes. Vegeu també H. KAMEN, *La España de Carlos II*, p. 174 i del mateix autor, *La sociedad europea...*, pp. 63 i ss., sobre els ingressos i l'alça dels preus a Europa durant el segle XVI i XVII.

⁹⁵ H. KAMEN, *op. cit.*, p. 174.

a tot el país, i abunden en la necessitat de delimitar i analitzar les diferents zones i la seva pròpia evolució;⁹⁶ tampoc quant a la producció agrària sembla que es pugui donar una característica comuna per a tot el país, i almenys en algunes zones del Principat com el Baix Llobregat-Barcelonès i el Vallès Occidental durant la segona part del segle més que un augment extraordinari de la producció agrícola hi ha un manteniment en els nivells de producció dels anys de la pre-guerra, i només l'etapa de 1671-1674 a 1681 assoleix els nivells de principi de segle, però mai els de final del segle XVI.⁹⁷

La procedència dels blats

Quant als blats que es consumien a la ciutat durant aquest segle, es diu sovint que l'Urgell era el graner de Catalunya, i també Tarragona depèn d'aquest gra. Hom deia que una collita abundant al Pla d'Urgell, podia mantenir Catalunya tres anys.⁹⁸

Tarragona compra, segons les dades trobades a les actes municipals de 1600 a 1640, 12.600 quarteres de blat procedents dels pobles de la Fuliola, Barbens, Castellserà i Bellpuig; el Segrià contribueix a l'aprovisionament de la ciutat amb 2.500 quarteres durant el mateix període procedents bàsicament dels voltants de Lleida i de Montagut; la Conca de Barberà amb 2.500 quarteres se situa en tercer lloc, al costat del Camp de Tarragona, amb 2.360 quarteres. De la Conca de Barberà, destaquen com a nuclis proveïdors de blats per a Tarragona: Santa Coloma de Queralt, la Sala de Comalats, Vallfogona de Riucorb i l'Espluga de Francolí. Del Camp de Tarragona, la majoria del blat comprat per a la ciutat són de pobles del Tarragonès i de l'horta de Tarragona; i de l'Alt Camp, destaquen el Pont d'Armentera, Vila-rodonà i Valls.

Amb menys importància també tenim notícies de l'arribada de blats procedents de l'Espluga de Calba (les Garrigues), Vilafranca del Penedès i Tortosa.

D'altres regions productores que també van proveir altres zones de Catalunya, com són l'Empordà, la Segarra i el Rosselló,⁹⁹ a Tarragona no tenim cap informació que durant aquests primers quaranta anys del segle arribin blats d'aquestes zones. De llocs que regularment eren proveïdors de blats per a la Barcelona del segle XVI, com el Maresme, el Vallès, l'Anoia, la Segarra, l'Urgell, la Conca de Barberà, el Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, només n'arriben a Tarragona esporàdicament de l'Empordà, la Selva, el Pla de Girona o el Rosselló.¹⁰⁰

Sembla, doncs, que cada nucli de població cercava aquelles comarques productores de blat, amb les quals podia tenir millors mitjans de comunicació o eren més a prop, cosa que indubtablement no feia encarir tant el preu del gra transportat.

⁹⁶ J. DANTÍ, "Redreçament econòmic i moviment pagès al darrer terç del segle XVII", dins *L'Avenç*, n.º 184, 1994, pp. 16-19.

⁹⁷ E. SERRA I PUIG, "Per una cronologia i interpretació...", p. 226.

⁹⁸ J. H. ELLIOT, *La Revolta...*, p. 24.

⁹⁹ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p.31.

¹⁰⁰ E. GIRALT, *En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI...*, p. 881.

El problema del transport i del comerç de blats es tornava més greu en un any d'escassetat per males collites, ja hem vist com els consellers de la ciutat de Tarragona intentaven atreure els traginers perquè portessin blats, mitjançant primes per a cada quartera de blat venut a la ciutat.

Malgrat la importància de l'Urgell i d'altres comarques, com la Conca de Barberà i el Segrià, com a proveïdores de blat amb destinació a la ciutat, un any de mala collita de cereals suposava haver de cercar altres nuclis d'aprovisionament fora del Principat.

Durant la carestia de blats de 1605-1608, tenim notícia de l'arribada periòdica al port de Tarragona de vaixells francesos aportant blats; com a mínim durant aquests anys d'escassetat es van dur a terme més de dotze viatges, amb un total de 6.650 quarteres; a més, també cal tenir en compte les compres del gra realitzades per ciutadans enviats a Barcelona expressament amb aquesta finalitat, la majoria dels quals procedien també de França; per exemple, al març de 1606 la ciutat envia una persona perquè tenen notícia de l'arribada cada deu dies de vaixells francesos carregats de grans.¹⁰¹

Durant aquests anys de carestia, si la ciutat no tenia informació segura del lloc on hi havia suficient blat per proveir-se analitzava totes les possibilitats per aconseguir l'aliment bàsic; per exemple, al setembre de 1606 s'especula amb la possibilitat d'anar a Màlaga, ja que a Castella ha estat una bona anyada. Sovint eren comerciants particulars, que anaven amb les seves barques a França o altres parts de la costa a comprar blats, que després venien a la ciutat a uns preus molt més alts.¹⁰²

La situació per poder proveir-se sense problemes s'agreujava quan sortien brots endèmics, perquè feia molt difícil la comunicació i el transport de blats a les ciutats afectades o, a l'inrevés, comprar dels llocs afectats. Per exemple, en plena carestia de blats, al gener de 1607, es té notícia d'haver-hi pesta en certs llocs, com Piera, Pontons i Vilafranca del Penedès, cosa que significà el rebuig de la ciutat cap als blats que podien arribar d'aquelles parts o dels seus voltants, i també la prohibició de deixar entrar vaixells al port que procedeixin de Llevant.¹⁰³

A la crisi de 1628-32 la situació esdevé similar amb els vaixells arribats de França, després d'haver-se tingut informació que havia esclatat la pesta al sud d'aquell país; al juny de 1631, atesa la situació d'alts preus i de carestia de blats, es demana un permís especial al virrei per poder donar entrada a un vaixell francès, carregat de blats, que ha arribat al port de la ciutat. Durant aquests anys, al contrari que a l'altre període de carestia, de 1605-1608, la ciutat no podrà ser aprovisionada pel blat francès, però n'arribaran fortes quantitats d'Itàlia, sobretot procedent de Sardenya i Sicília, i del regne de València i Mallorca.¹⁰⁴

¹⁰¹ AHT, Llibre del Consolat, 1607,43v., acta del 11-VIII-1607; 1605-1606, 76r., acta del 6-III-1606.

¹⁰² AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607, 53r., acta del 1-IX-1606; 54r., acta del 11-IX-1606.

¹⁰³ AHT, Llibre del Consolat, 1606-1607,84v., 86v., 89r. i 9r., actes del 1-I-1607, 5-I-1607, 21-I-1607, 24-I-1607.

¹⁰⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1631-1632, 16v., acta del 31-VI-1631; 30v., acta del 8-XI-1630 i 1631-1632, 13v., i 18v., actes del 25-V-1631 i 28-VI-1631.

Durant els anys de la Guerra dels Segadors, canvia completament el mapa de les regions que aprovisionen Tarragona: França i les comarques del nord del Principat deixaran de ser un focus d'emissió de blats; la primera motivada per la guerra, i les segones, tant per l'assolament dels camps, com per la divisió del Principat entre els dos exèrcits. La política de compres de la ciutat es girarà ara cap a Itàlia, Mallorca i València i la comarca del Baix Ebre, "suposat que per ara no esta obert lo pas per mar ni per terra per poder fer la provisió d'altra part."¹⁰⁵ De Gènova arriben 2.000 quarteres a l'octubre de 1641 i al desembre s'envia una barca a Sardenya a comprar-ne 6.000 quarteres.¹⁰⁶

De 1653 a 1700 no tenim gaires notícies sobre compres de blat, però sembla que l'Urgell deixa de ser-ne el focus més important de compra i s'obren els mercats de la Ribera d'Ebre, el Tarragonès, el Penedès, la Segarra i l'Alt Camp, i adquireix molta importància la fira de Valls. Del Segrià continua arribant blat com la primera meitat de segle, i per primera vegada tenim notícia sobre compres a l'Empordà, però sense gaire valor quantitatiu.

2. Les epidèmies: una amenaça constant al llar del segle

Fins al segle XVIII les pestes van modificar de manera periòdica i quasi permanent el desenvolupament de la població. La seva intensitat varia segons les circumstàncies, sobretot les econòmiques, però van constituir una amenaça fins i tot per als països més pròspers, i es podria afirmar que cap generació escapava del seu impacte. Molt sovint es presentava acompanyada de la fam i de la guerra.¹⁰⁷

Les efectes negatius que representaven les epidèmies no queden, però, solament en un dramàtic descens de la població, sinó que arriben a condicionar en certa manera el desenvolupament econòmic d'una població: el descens del comerç en època de perill de pesta i l'absència pràcticament total d'aquest amb el nucli contagiats s'enllaça amb l'èxode de la població de les zones urbanes, les més freqüentment atacades, cap al camp, i té com a conseqüència una disminució, quan no una paralització d'alguns sectors econòmics, com podia ser el tèxtil i el sector del cuir, pel perill de contagi que representava el comerç de les seves matèries primes considerades com veritables transmissors de la malaltia.¹⁰⁸ Les ciutats es desvetllaven en posar en pràctica mesures de precaució, no vacil·lant en sacrificar el tràfic comercial a les conveniències generals de la població, de tal manera que el simple rumor que una ciutat estava contagiada tenia efectes desastrosos sobre l'economia local.¹⁰⁹ També cal tenir en compte que hi havia dues qüestions d'importància per a la salut dels ciutadans en les societats de l'antic règim, i que les autoritats locals es preniën a consciència: l'una era, com hem vist anteriorment, intentar que l'aprovisionament de blat fos l'ídoni

¹⁰⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642, 17r., acta del 24-VII-1641.

¹⁰⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642, 23v. i 34v., actes del 3-X-1641 i 20-XII-1641.

¹⁰⁷ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 25.

¹⁰⁸ J. NADAL i E. GIRALT, *op. cit.*, p. 29.

¹⁰⁹ J. CARRERA PUJAL, *op. cit.*, p. 362.

per prevenir els temps de carestia en cas de males collites, i el segon, la prevenció i defensa de la ciutat davant d'un possible contagi.

A Tarragona, ciutat oberta al mar i, en conseqüència, conscient del perill que representa el tràfic marítim com a mitjà de propagació de les epidèmies, començà el segle amb el record de la terrible pesta de 1589-92, que va assolir el camp i la ciutat; les mesures per al control dels vaixells arribats al port de llocs sospitosos de contagi fan que siguin moltes les traves per al desenvolupament del comerç al llarg del segle XVII, sobretot durant l'època en què arriben notícies de les dues epidèmies més importants que van afectar Catalunya: la de 1629-1631, de la qual la ciutat va quedar exempta, i la del 1650-54 que va colpir-la durament durant tres anys, de 1650 a 1653.

Fins i tot en períodes de normalitat continuen les mesures preventives instaurades per a vaixells arribats de parts sospitoses de contagi, sobretot per als que portaven mercaderies de cuiros i robes.

Una de les mesures més corrents era l'arribada d'avisos feta per part del virrei, en què s'informava les autoritats locals de quines localitats estaven contagiades i imposaven la suspensió del comerç amb aquell indret; els avisos van ser tan freqüents al llarg del segle que no es pot desdenyar el perjudici que aquestes mesures de prevenció van representar per al desenvolupament d'un comerç a la ciutat.

En els primers anys de segle, igual que en els darrers del segle XVI, les crides sobre pestes es succeeixen ininterrompudament:

L'any 1598 es té avís de la pesta existent a "*Fez i altres parts de la Barberia*", d'on al maig arriba un vaixell al port de Tarragona amb 800 cuiros. En aquesta ocasió "*per no esguinzar lo comers de la ciutat se li dona pratiga y commers ab la deguda salvetat y seguritat*"; a l'agost, n'arriba un altre de Fes, també amb una càrrega de cuiros, i se li fa fer la *purgatio* o quarantena, i al setembre es fa el mateix amb un altre arribat d'Alexandria; aquest comerç, que aquests anys era fluid amb les costes d'Àfrica sembla que progressivament, desapareix o almenys els únics exemples que en tenim són d'aquests anys de final de segle XVI; podria ser que una epidèmia en aquells indrets fes disminuir, i fins i tot desaparèixer, aquest tràfic comercial en no poder entrar amb facilitat les seves matèries primes, cuiros sobretot, al port de la ciutat.¹¹⁰

Els vaixells francesos també van ser molt controlats en aquesta època i se'ls feia fer quarantena de 4 o 5 dies, fins i tot en el cas que portessin *patent*, i si no la portaven la quarantena podia arribar a ser de 40 a 50 dies.

Al juliol de 1600 es té avís del contagi que pateixen les ciutats de Màlaga i Cadis, i fan fer la quarantena a un vaixell carregat de robes procedent d'aquella zona. A l'octubre de 1600, l'avis de pesta és aquesta vegada sobre el regne d'Aragó i s'estableix "*que ningú no vingui de aquelles parts sens bolleta que assi nols deixaran entrar*". Al juny de 1601 es fa fer la quarantena a un vaixell arribat de

¹¹⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1598-1599, 3r., acta del 16-V-1598; 22v., acta del 1-VIII-1598; 24v., acta del 10-IX-1598.

Llevant amb cuiros; i a l'octubre, a un altre procedent de Sevilla, també amb cuiros; són mesures que es continuaran aplicant durant tot l'any següent.¹¹¹

De 1602 a 1604 tots els vaixells arribats del sud de França han de passar obligatòriament per aquest control: "*Per lo perill de la mar, ques guarde aquesta ciutat dels perills de la mar ordenant i manant al guarda ordinari de la ciutat (...) que no done entrada a terra a ningun vaixell que vinga del port desta ciutat, que no porte patent bona*".¹¹²

Aquestes precaucions disminueixen quant a la seva intensitat els anys següents, però durant tot el segle arriben avisos que existeix pesta a diferents llocs, mitjançant els quals es podrà establir la cronologia i trajectòria dels diferents brots epidèmics al llarg d'aquest segle:

1598, maig	epidèmia a Fes, Alexandria i " <i>altres parts de la Barbaria</i> "
1600, juliol	a Màlaga i Cadis
1600, octubre	a Monbrió (Regne d'Aragó)
1601-1602	a Sevilla
1602, agost	a Robollet (Rosselló)
1604, octubre	a Collioure (França)
1607, gener	a Piera, Pontons i Vilafranca del Penedès
1608, juliol	a Tolosa
1609, setembre	a Londres
1614, juliol	a Alger, Ceuta, Oran i " <i>altres parts de la Barbaria</i> "; també a Tolosa
1614, agost	Vall d'Andorra
1615, maig	a Lleida i Aragó
1619, maig	a Llevant, Marsella i Toulon
1620, maig	" <i>a Vilafranca i Nissa (Ducat de Savoia)</i> "
1621, setembre	a la Provença
1621, desembre	a Montalvan, Tolosa i Montrech
1622, gener	al sud de França
1625, agost	a Anglaterra, Palerm i Alger
1626, setembre	a Riudoms (brot local)
1628, maig	a França

¹¹¹ AHT, Llibre del Consolat, 1600-1601, 22r., acta del 27-VII-1600; 30r., acta del 12-X-1600; 1601-1602, 51r. 73r., 84r., actes del 24-VI-1601, 12-X-1601 i 14-II-1602; 1602-1603, 11r., acta del 27-IV-1602.

¹¹² AHT, Llibre del Consolat, 1602-1603, 41r. i 54r., actes del 9-VIII-1602 i 27-IV-1602; 1604-1605, s.p., acta del 16-X-1604.

1629, agost	a Arles
1629, setembre	<i>"per França es va estenent"</i>
1629, desembre	a l'Empordà, Narbona, part del Pirineu
1630, abril	a Marsella i Foix
1630, setembre	a Tortosa (brot local)
1631, juny	a Tolosa
1631, agost	a Pollastres
1647, setembre	a València
1648, setembre	a Vinaros, Peníscola, Benicarló i altres llocs del regne de València
1649, gener	a Ulldecona
1649, juliol	a Andalusia i Benicarló
1649, juliol	a Barcelona (notícia no oficial)
1650, febrer	a Tortosa
1650, abril	a Tarragona
1651, abril	<i>"en viles circumvehines"</i>
1652, febrer	a Reus
1653, novembre	a Barcelona
1654, juliol	<i>"en algunes parts del Principat"</i>
1656, agost	a Nàpols i Gènova
1661, maig	a Valls
1664, octubre	a Toulon i Marsella
1668, octubre	a Flandes
1671, agost	a Villarroja de los Pinares, Fortalet i Aliaga (regne d'Aragó)
1676, juliol	a Cartagena i Alacant
1677, juny	a Cartagena, Múrcia, Elx i Oriola (Regne de València) i Écija (Andalusia)
1679, maig	a Màlaga
1681, agost	a l'illa de Sardenya, Màlaga i Puerto de Santa Maria (Cadis) i altres poblacions d'Andalusia
1682, juny	a Còrdova, Montilla i <i>"altres viles de Andalusia"</i> . Alacant i <i>"altres viles circumvehines"</i>
1682, octubre	al Rosselló
1683, octubre	a Toulon i Marsella

Les mesures preventives que es posen en pràctica al llarg del segle davant d'aquests avisos són pràcticament les mateixes en totes les ocasions: per als vaixells s'utilitza la quarantena o *purgatio* de la nau, sobretot si transporten mercaderies susceptibles de poder introduir el contagi, com la roba i els cuiros; de vegades, la quarantena podia arribar a ser de 40 o 50 dies i estaven obligats a fer-la també els tripulants i passatgers, si calia.

Les mercaderies solien ser deixades fora del vaixell, quasi sempre al costat del riu Francolí, fora dels límits del nucli urbà de la ciutat; les deixaven apartades amb vigilància durant un temps prudencial; passat aquest temps, si entre la tripulació no es veia res anormal, eren examinades les robes o cuiros i, si tampoc es trobava res estrany, les deixaven entrar a la ciutat; tripulants i passatgers si n'hi havia, eren obligats a rentar-se i mudar-se de roba, i abans d'entrar a la ciutat un guarda del port assegurava el compliment d'aquestes disposicions.

Una altra mesura que s'aplicava molt sovint era l'exigència de portar una *butlleta de salut*, que era obligat de mostrar als guardes dels portals de la ciutat, i sense la qual era totalment prohibit el pas a tota persona sospitosa de provenir de la zona afectada.

Cada ciutat era responsable de guardar la seva salut i d'imposar les mesures que considerés necessàries; aquestes van ser similars a tot arreu i no massa eficaces, encara que de vegades van poder evitar una extensió de la pesta, com per exemple el sever cordó sanitari que va imposar el virrei, duc de Cardona, que tallava tota mena de comunicacions amb les terres situades al nord dels Pirineus, el 1631, i que va resultar operatiu.¹¹³

Les mesures instaurades eren més dures si la part afectada era a prop o si s'hi mantenia una freqüent comunicació. Al juliol de 1614 es té notícia que la pesta afectava Tolosa, i la ciutat, atenent el corrent immigratori francès que existia en aquells moments, disposa unes precaucions extraordinàries, a més de les ja existents per als vaixells: 1. Es designen uns morbums, o persones que tenien al seu càrrec ocupar-se de tot el relacionat amb aquest problema, 2. "*Se tanquen les portes de la ciutat y se posen guardas per paret y se fassan bolletas y se avisen las vilas y llochs del Camp.*" 3. "*Se pose guardes de confiansa al port.*" i 4. "*Se avise a los monastirs y hostals de fora.*"¹¹⁴

El mes següent arriba l'avis de pesta a la Vall d'Andorra: "*y vista la propera fira de Valls on acudiran molts andorrans com acostumen acodir i també molts ciutadans desta ciutat i sen podria seguir molt de dany (...) Fonch determinat ques fassa crida prohibint que ninguna persona desta ciutat pugana anar a ninguna fira sens licentia obtinguda dels senyors consols en pena de 3 lliures i 60 diners.*"¹¹⁵

El mes de maig de 1619, després de rebre les notícies de l'extensió de la pesta a les ciutats de Marsella i Toulon "*es determina se tancan tres portals i sols restan oberts lo portal de mar, lo de Sant Antoni y lo de Predicadors, y a cada hu de ells se posan guarda continua (...) i que vexell que arriba al port, ans de acostarse ab ells, de lluny los diguen de hont venen y que aportan y si aportan patent (...) i també que los arts tinguen guarda perque ningú se pugana posar a pescar que la guarda no hara fet examen de las tals*

¹¹³ A. SIMON I TARRÉS, "Els anys 1627-32 i la crisi...", p. 173.

¹¹⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1614-1615, 27v., acta del 22-VII-1614.

¹¹⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1614-1615, 33r., acta del 17-VIII-1614.

persones, tambe avisen als monastirs i fassen plegar totas les tabernas del port ço es fer abuydar tota la roba y vi y tot lo que tindran en llur casa y quels fassan tancar ditas casas y que totom puix a la ciutat.¹¹⁶

El 1628, moment en què l'epidèmia es va estenent pel sud de França, es prohibeix fins i tot descarregar roba de vaixells francesos encara que aquests portin patent; prohibició que continua inalterable al maig de 1629 i el 1630, quan l'epidèmia ja és entrada al Principat per Girona: "*posin dos guardes en cada portal y no deixin entrar ningun sense bolletas y anasen los guardas tanquen les portes y sen aporten les claus; una altra guardia al port i se fan tancar los dos hostals del port y també lo de fora lo portal de Predicadors*".¹¹⁷

A l'octubre del mateix any, les autoritats locals consideren perillosos els francesos immigrants com a possibles portadors de contagi, per tant es determina "*ques fasin cridas que los gavaixs que haura quinze dies que son entrats quels fasan buydar y los que ha mig any son en ciutat quels fassan registrar y que possen guardas de portals y als del camp quel dexen entrar sens bolleta y altres fora del camp nols dexen entrar sens bolleta y als gavaixs ab bolleta ni sens bolleta nols deixen entrar*".¹¹⁸

Aquesta mesura, que és més que una prevenció un brot xenòfob contra el corrent immigratori francès, no sabem si va ser instaurada en altres ciutats catalanes, però a Tarragona devia significar l'acabament de la immigració francesa, sobretot els anys següents, quan l'epidèmia colpia el nord del Principat i aquestes mesures es van tornar encara més dures per a les persones forànies que arribaven a la ciutat.

De les dues epidèmies importants que van afectar Catalunya en aquest segle, la de 1629-31 no va fer-ho a la ciutat de Tarragona i, al contrari, la de 1650-53 va assolir la ciutat.¹¹⁹

Sigui com sigui, l'epidèmia de 1629-31, no es pot considerar com un fenomen d'àmbit local; el seu origen s'havia trobat al Midi francès; la carestia i l'alça del preu del blat provocà una crisi de subsistències arreu del Principat, que va ser un factor determinant per a la implantació del mal.¹²⁰

A Tarragona no comptem amb cap documentació que ens permeti dir que la ciutat va ser afectada; les crides procedents de Barcelona deixen d'aparèixer al Llibre del Consolat després de l'agost de 1631, quan l'epidèmia està estenent-se per l'Empordà, Narbona, els Pirineus, Marsella, Foix, Tolosa, Pollastres, i al desembre de 1629 Girona ja estava afectada; si Tarragona hagués pogut

¹¹⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1619-1620, 11r., acta del 17-V-1619.

¹¹⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1628-1629, 23v., acta del 12-X-1628; 1629-1630, 32v., acta del 30-I-1630.

¹¹⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1630-1631, 27v., acta del 15-X-1630.

¹¹⁹ Segons J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 41, les dues epidèmies es troben reflectides en tots els registres parroquials consultats i en documentacions d'altres llocs; a Tarragona, però, l'alta mortalitat dels anys 1628-32 creiem que va ser motivada per una crisi de subsistències, aliada potser amb malalties generalitzades de diversos tipus, però no tenim constància de l'arribada de la pesta a la ciutat. També A. SIMON TARRÉS, "Els anys 1627-32 i la crisi...", p. 173, opina que els efectes demogràfics de la pesta del Rosselló de 1631 són molt relatius per al conjunt del Principat.

¹²⁰ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 41 i ss.

ser afectada ho hauria estat amb posterioritat a aquest any, però a les actes de defuncions i a actes municipals no en tenim cap indici.¹²¹

El que sí sembla possible és l'esclat de malalties diverses coincidint i afavorides per la crisi de subsistències; un brot endèmic local, a més de la fam generalitzada, seria el responsable de la forta mortalitat de juliol de 1628 a l'agost de 1629, i posteriorment de l'abril a l'octubre de 1631, aquesta vegada coincidint amb el preu màxim del blat.

Per les informacions rebudes a la ciutat mitjançant les crides i avisos sobre pestes, sembla que la crisi de subsistències va afavorir l'esclat de diversos brots endèmics locals, i també és possible un deteriorament de la situació sanitària generalitzada. Tenim l'exemple de Riudoms al setembre de 1626, que coincideix amb una mortalitat alta a Tarragona: "*aserca de la mala salut que vuy es en la vila de Riudoms(...) que las malalties van perseverant y se tem que no cresca mes lo mal esser acomanadit per ço daran orden y determinaran en lo que se haura de fer per conservarnos de dites malalties tan apegadises*"; a més de les mesures preventives típiques, la ciutat prohibeix l'entrada "*de malalts de Riudoms o d'altra part*", i també duen a terme pregàries "*per les tantes malalties que vuy tenim y en particular per la vila de Riudoms*".¹²²

També a Tortosa, al setembre de 1630, es té notícia d'un altre brot contagiós i de molta virulència "*han feta relació de la sal feta en aigues enxarcades, brutes, pudentes y susias i que en la ciutat de Tortosa se hauria enmaladida molta gent y sen moren molts per haver tractat y treta dita sal dels xarcos de dita aigua*".¹²³

A l'abril de 1634 trobem una ordre agrupant en un sol carrer apartat els venedors de peix, per la mala situació higiènica que poden crear, i que és un exemple més de la cura que tenen les autoritats locals per intentar mantenir una situació higiènica a la ciutat: "*los revenedors que vendran arangadas, badeyo, tonnina y tota altra pesca salada sien recullits a un carrer un tant apartat per cesar la putrefacció que causan las ayguas pudentas y mala olor, contra la salut dels cossos humans y conforme estan en la ciutat de Barcelona y altres ciutats*".¹²⁴

Una de les raons, a més de les mesures preventives posades en marxa, per adduir la no-afectació de la ciutat per la pesta de 1629-31. És el fet de la seva situació al sud del país, mentre que la trajectòria de la pesta, amb origen en el Midi francès, faria que entrés amb molta virulència a la part nord del Principat.

Aquesta pesta ja afectava França des de 1625, amb dos períodes més virulents: 1626-27 i 1630-31. El nord d'Itàlia va ser afectat amb dos períodes molt forts a final de 1629 i la tardor de 1631. Aquestes notícies de l'extensió de la pesta eren seguides per les autoritats catalanes. A final de 1629 es té informació sobre pesta al Baix Empordà. A mitjan desembre, el virrei declarà oficialment

¹²¹ Cal dir també que els registres dels llibres del Tauler són totalment inutilitzats per mala conservació del novembre de 1630 a l'abril de 1631.

¹²² AHT, Llibre del Consolat, 1626-1627, 33r. i 34v., actes del 11-IX-1626 i 18-IX-1626.

¹²³ AHT, Llibre del Consolat, 1630-1631, 18V., acta del 4-IX-1630.

¹²⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1634-1635, 6v., acta del 24-IV-1634.

l'existència de l'epidèmia i ho comunicà a totes les universitats de Principat, però hi ha dubtes que la malaltia declarada fos realment pesta, i es pot pensar més en l'existència de terçanes i d'altres malalties. A l'estiu de 1631 és provada l'entrada de pesta al Rosselló.¹²⁵

2.1. La pesta de 1650-1653 i les seves conseqüències

La ciutat de Tarragona escapà de la pesta de 1629-31, però serà una de les primeres ciutats del Principat afectada per la de 1650-53. El primer avís que es té a la ciutat sobre aquesta epidèmia és el 5 de setembre de 1647: "*se te nova que en València hi ha morbo y contagi y que los ferits moren dins una hora*"; aquest brot devia ser molt virulent i provocà com era habitual en els primers moment de la malaltia un gran èxode de població, ja que a l'octubre del mateix any arriba al port de Tarragona un vaixell carregat de molta gent de la ciutat de València, al qual no es permet l'entrada.¹²⁶

L'any següent, al setembre de 1648, la pesta s'ha estès a Vinaròs, Peníscola, Benicarló "*i altres llocs del Regne de València*". Al gener de 1649 hi ha pesta a Ulldesona, per la qual cosa es determina fer provisions de medicines per a la defensa del morbo. Al juliol del mateix any, trobem un altre avís sobre la pesta: "*per la Andalusia estaria molt ensems lo mal contagios de pesta i que en Benicarló també hi hauria*".¹²⁷

Davant la imparable aproximació de la pesta en direcció a la ciutat, les autoritats locals reforcen les precaucions amb una sèrie de mesures extraordinàries i estableixen:

1. "*Que en lo altar de Santa Tecla se diguen dos mises cada dia*"
2. "*Es facin pregàries*"
3. "*Embaixada al Governador de que sie servit no donar lloch a que se entre ni se isque sino es per una porta així los naturals y habitants desta ciutat com forasters*" (...) *baixar ab que los patrons de arts y barques hagen de donar llista de la gent que vuy tenen y que no puguen acollir persona alguna.*"
4. "*Quarentena per la gent que ve de la part de Tortosa*"
5. "*Que nos done entrada a barca alguna de qualsevol part que vinga, que no aporte patent de sanitat y salut.*"
6. "*Que sa Ilustrissima se servesca donar orde als capitans y altres oficials de la guarda del portal de la Marina que ajuden a la guarda que la ciutat tindrà.*"

¹²⁵ A. SIMON I TARRÉS, "Els anys 1627-32 i la crisi...", p.169-171. J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 40-44 afirmen que els registres de defuncions reflecteixen l'afectació de la pesta a Vilafranca, Sitges, Creixell i fins i tot a Barcelona. Al contrari, Cassà tampoc reflecteix l'epidèmia.

¹²⁶ AHT, Llibre del consolat, 1647-1648, 21v., acta del 5-IX-1647; 13v., acta del 9-X-1647.

¹²⁷ AHT, Llibre del consolat, 1648-1649, s. p., acta del 30-IX-1648; acta del 1-I-1649; 1649-1650, 13v. i 27v., actes del 18-VII-1649 i 15-II-1650. Vegeu J. NADAL, "La població espanyola...", p. 42, on es troba l'itinerari de la pesta. M. CAMPS I SURROCA i M. CAMPS I CLEMENTE, *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*. Lleida, 1985, amb un extens apèndix gràfic pp. 369-412. M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. V, tom XXIV, pp. 350-353.

7. "Se servescan manar a las vilas del Camp que tingan guardias y que ninguna persona de ditas vilas y llochs se atrevesca anar la ciutat de Tortosa ni tractar ni contractar abs ells."
8. "Que qualsevol natural y habitant de la ciutat no puga eixir della per anar a altre vila o lloch sense bolleta de sanitat y al tornar haja y dega aportar bolleta de sanitat de la vila o lloch vindrà."
9. "Que tots los patrons, mariners y descarregadors no pugan pendre ninguna roba ni mercaderia de ninguna embarcacio publica o privadament o amagadament, ni tranversarde una barca en altre ni retenirla en poder sots pena de esser la roba, mercaderia y barca cremadas"
10. "Que se pose una guarda fixa al portal de la Marina pera que prenga las bolletas"¹²⁸

A Tarragona, com a la resta del Principat, l'assot de la pesta de 1650-53 arriba precedit d'una forta crisi de subsistències que fa que el blat arribi a assolir durant aquests anys uns preus desorbitants i únics en tot el segle. Testimonis coetanis diuen que "... la peste estaba con la guerra, la esterilidad del agua y falta de pan, siendo las tres plagas universales por Cataluña...".¹²⁹

La majoria de les grans epidèmies que van assolar les ciutats durant l'antic règim demogràfic, arriben afavorides per una mala situació alimentària. A Barcelona, al gener de 1651, amb els primers morts produïts per aquesta pesta ens arriba el comentari: "... y los pobres alimentados de yerbas y broceria con facilidad se les pegaba el contagio". Durant les crisis de subsistències, els aliments substitutius del pa feien mitigar la pura fam que les classes més desfavorides patien: "las muertes de peste (...) se atribuia como era gente pobre a los malos alimentos que havia tenido todo el invierno, pues pasavan los dias enteros sin comer bocado de pan por no alcanzarlo o por pobreza; llenavan la barriga de coles, zanahorias y hortalizas de que resultavan las malas disposiciones y enfermedades."¹³⁰

Malgrat totes les precaucions i mesures extraordinàries, a final del mes de febrer de 1650 comencen a aparèixer a la ciutat de Tarragona els primers malalts "que en la present ciutat corren algunas malas ganas y malaltias entre los naturales y habitantes (...) y entre ells ni ha que no tenen comoditat per donarse recapte ni tenen roba pera abrigarse y dormir", per la qual cosa es crea un hospital per aquests malalts; el mes següent, els malalts han augmentat tant que la casa on estava instal·lat el centre no es suficient per recollir-los a tots i és destinada per aquest menester una habitació del Convent de Sant Francesc i es demana al virrei que enviï metges a la ciutat.¹³¹

La manera que es va produir el contagi és confusa, però informacions de l'època ens diuen que "...era en la Quaresma de 1650, se posà la pesta a en Tarragona, a ont s'hi moria moltissima gent, que diuen hi vingué ab una barca que aportava robes del regne de València (...)."¹³²

¹²⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 29r., acta del 16-II-1650.

¹²⁹ M. PARETS, *De los muchos sucesos... vol. V, tomo XXIV del Memorial...*, p. 356.

¹³⁰ M. PARETS, *De los muchos sucesos... vol. V, tomo XXIV del Memorial...*, pp. 380 i 384.

¹³¹ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 33R., acta del 28-II-1650; 34v., acta del 4-III-1650

¹³² M. PARETS, *Dietari d'un any de pesta* Edició i estudi de James S. Amelang, i Xavier Torres. Barcelona, 1989, p. 39.

Ateses les mesures implantades de control de vaixells, suposem que el contagi es va produir d'una manera més amagada: el mes de febrer, uns dies abans d'acceptar oficialment que existien malalts, un fet reclama l'atenció de les autoritats locals, i pensem que és el causant de la introducció de la pesta a la ciutat, ja que es dóna un informe sobre dos homes que van arribar a la ciutat i que havien comprat un animal i certa mercaderia a dos francesos i un català fugits de Tortosa.¹³³

La ciutat, enmig d'una carestia de blat i a causa dels anys de guerra que l'han deixada exhausta, es veu en la necessitat d'endeutar-se encara més per poder mantenir obert l'hospital per recollir i tractar els malalts de pesta; el mes de març de 1650, únicament un mes després de declarar-se els primers malalts, "los senyors consols havien tinguda consulta ab los senyors doctors en medicina y cirugians de la present ciutat quins remeis eran los que hajan de fer y diligencias per a preservar esta ciutat del mal contagios, son stats de parés que lo primer y mes esensial era netejar las casas dels que caurian malalts, procurant evitar la comunicació de altres persones ab los que estaran malalts y com per al cuidado de que nos fassa ditas comunicacions uns ab altres sia necessari deputar y anomenar algunas personas que tingan aquest cuidado y també fer portar los malalts al hospital"; durant aquest mes, es té notícia que Reus ja dóna l'avís d'haver-hi pesta declarada a Tarragona, encara que la declaració oficial d'aquesta no es fa fins a l'abril.¹³⁴

El reconeixement oficial per part de les autoritats locals d'haver-hi pesta a la ciutat es feia habitualment quan la situació era difícil d'amagar, si es retardava conscientment era pel gran perjudici que ocasionava a l'economia local l'aïllament obligat, sobretot a les activitats comercials; aquests primers moments, que van des que es produeixen els primers morts afectats de pesta fins que l'existència d'aquesta és reconeguda oficialment, era quan es produïa l'èxode massiu de gent, que fugia del que a la ciutat tothom ja sabia, i podria ser una de les explicacions de perquè aquestes epidèmies s'estenien amb tanta rapidesa i virulència, malgrat totes les mesures preventives que es dictaven.

El 3 d'abril les notícies són de deteriorament de la situació; es determina la divisió de la ciutat en vuit parts, cadascuna d'elles a càrrec de dos ciutadans que vigilaran i controlaran tant els malalts com l'observació de les mesures higièniques d'obligat compliment. L'economia exhausta de la ciutat obliga en aquest brot de pesta a no poder garantir la cura de tots els malats a l'hospital del morbo, acordant que únicament s'hi traslladin els malalts amb una situació econòmica precària i sense familiars que els puguin atendre. Es determinen, doncs, les següents mesures:

1. "que los malalts van augmentant en lo hospital y lo mal creixent per la ciutat y com per lo consell ultim tingut y celebrat se haja determinat ques fassen quartells, dividint la ciutat per parts y que per cada quartell se fossen nomenats dos ciutadans pera que aquells cuidassen dels malalts que hi hauria en cada quartell per ço vejan quants quartells se faran y posaran en un memorial tots los malalts que trobaran en ell ab lo nom y cognoms del malalt y continuara en dit memorial los que per avant cauran malalts."

¹³³ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 32r., acta del 22-II-1650.

¹³⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 35r., acta del 5-III-1650; 36v., acta del 6-III-1650.

2. "Se informaran que metge y cirurgia los visita y cura y dells sabra la qualitat de sa malaltia y essent del mal corrent y sospitos de contagi, si lo malalt es pobre o no tindra que cuide de ell y lo servezca, procuraran quel aporten al hospital y si no es pobre, advertira molt encaridament als de casa que solament comuniquen ab dit malalt una persona de casa quel servezca y entre en la cambra del malalt y no los demes y que la roba de que se servira dit malalt nos mescle ab altra roba de casa y si en guardar aquest orde los de la casa seran negligents se ha de paradar, tancar la casa ab tota la gent de dins fins que apareixera hauranla purgat."
3. "Sempre que algun malalt de dit mal morirà avisarà als de la casa que tota la roba del malalt tingan arplegada pera entregarla a les persones destinades pera cremarla y avisaran en continent a un del ciutadans que tenen aquest carrech de fer cremar la roba."
4. " Si alguna casa ahont y haura hagut algun malalt de dit mal restara sens persona que puga guardarla la fara tancar y no permitira que entren altres persones que no sia la casa netejada y purgada."¹³⁵

DIVISIÓ DE LA CIUTAT EN VUIT QUARTERS. 3-ABRIL-1650

1. Carrer major de la Verge Maria de Misericòrdia fins als quatre cantons de la casa Lloreda
carrer de la Nau
carrer de Freixa
carrer de n^o Pastó
carrer de Nasaret
portas falsas de Bertomeu
2. Carrer major dels quatre cantons fins a la plaça de part de la caixa? de la ciutat
carrer de la Cuirateria
carrer de Castells
carrer de Sant Pere
carrer de Merceria
3. Plaça del Rey, carrer de Santa Anna, Carrer den Aymeric, Plaça den Fons, forat Mico y plaça den Rovellat
4. Carrer den Granada, carrer den Calavera, Carrer de Sant Antoni, carrer de Santes Creus, Plaça de la Pescateria, fins casa Armant.

¹³⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 39r., acta del 3-IV-1650. A Barcelona, l'any 1651, malgrat la gran quantitat de morts "aín no se atrevia a declarar la Ciudad que lo fuese (la pesta), por los daños que resultava", a M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. V, tom XXIV, p. 391.

5. *Carrer del Hospital, carrer nou, carrer de Sant Llorenç, carrer dels hermitans, carrer del scurxadó, carrer del portal del carro*

6. *Carrer major de la Verge Maria de Misericordia fins als quatre cantons part general*
carrer dels Cavallers
carrer de Grimau
carrer de Mediona
carrer de Colom
plaça dels Pallols
plaça de Sant Miquel
carrer de Sitges

7. *Carrer major desde els quatre cantons fins a la plaça de part del Sr. Nin*
plaça de les Cols
carrer de la mercaderia
carrerons que travessen del carrer de la Civaderia? al carrer de Sitges
carrer de les scrivanies
carrer del Studi Vell
plaça dels misatges
pla de Palatio y davalada de Palatio

8. *Plaça de sant fransech, carrer del Cos del Bou, Davallada de Misericordia, carrer de les Salines, Pujada de Predicadors.*

Segons avança el mes d'abril, la pesta ataca cada vegada amb més virulència; malgrat aquesta deteriorada situació que hi havia a la ciutat des del mes de febrer, fins al 10 d'abril es continuaven donant butlletes de sanitat i patents de salut a les barques; a partir d'aquesta data es prohibeixen, i també el contacte amb qualsevol persona o vaixell arribat. Fins ara les mesures eren preventives de cara a evitar el contagi de la ciutat, ara quedarà pràcticament incomunicada amb la resta del territori per tal d'impedir l'extensió del contagi a terres veïnes.¹³⁶ Aquesta mesura d'aïllament serà pràcticament inútil atès que es posa en pràctica no des del primer moment d'afectació de la ciutat, sinó quan la malaltia l'assola amb molta virulència, i quan una gran part de persones haurien fugit

¹³⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1649-1650, 40r., acta del 10-IV-1650.

RESTES DE L'AMFITEATRE ROMÀ DE TARRAGONA WEIS. GRAVAT MHT.

ja en els primers mesos. Encara així, quan aquestes s'establien sembla que eren força dures: "(a Tarragona) les guardes del morbo no deixaven entrar ningú del Camp de Tarragona (...) no deixaven eixir ningú que no el matassen i així no en gosava eixir ningú, que lo mal no s'escampà per lo Camp."¹³⁷

Malgrat aquestes mesures, ben aviat els pobles del Camp de Tarragona comencen a patir el contagi, sobretot els més propers a la ciutat, com Vila-seca, on ja existeixen notícies de pesta a l'abril de 1650,¹³⁸ "y encendióse de tal forma en la ciudad y villas del Campo como Villaseca y otras, que fué preciso en breve por los muchos que morian desamparar el poblado y abarracarse en campaña, formando sus hospitales y morberia y admitir los mantenimientos de los vecinos con gran precaucion y escasez..."¹³⁹ A Torredembarra es té notícia de pesta també durant l'any 1650, i a la resta de pobles es va estenent durant els mesos i anys següents.¹⁴⁰

Durant el mes d'abril, la documentació trobada al Llibre del Consolat dóna molta importància a tot allò relacionat amb aquest contagi; si la ciutat ja havia començat a endeutar-se per l'adquisició de blats, atesa la crisi de subsistències precedent i que encara existeix, ara aquest endeutament s'agreuja davant l'augment de malalts a la ciutat i la necessitat d'assistir econòmicament l'hospital i arriben a ser continuats els censals que s'han de fer, tant per aquesta despesa com per a l'adquisició de blats.¹⁴¹ Aquest endeutament continuarà augmentant en els anys posteriors.

Els darrers dies del mes d'abril, la pesta continua amb la seva virulència, de tal manera que moltes persones mortes no han pogut ser enterrades ni cremada la seva roba per falta de gent per assumir aquestes tasques, per la qual cosa es determina que ho faci la gent de la presó, i a més es fa un crèdit de 2.000 rals de plata per a la compra d'esclaus per fer aquests menesters i per a la compra de medicines.¹⁴²

Per aconseguir fer complir la disciplina dins dels vuit quaters en què han dividit la ciutat i dur a terme les tasques encomanades: "fer aportar al hospital los malalts, fer tancar las portas, cuydar quils ha de portar lo recapte, avisar si hi ha morts...etc", es nomenen vuit persones al capdavant de cadascun dels quaters, "las quals aportassen vara y que tinguessen jurisdicció prorrogada del senyor veguer".¹⁴³

En aquest mes es té notícia del gran èxode de gent que havia patit la ciutat, ja que al maig de 1650 es dóna poder com de consell a divuit membres per la dificultat de reunir-ne més.¹⁴⁴ De fet, les fugides de les epidèmies eren protagonitzades sobretot per l'elite social i per les autoritats

¹³⁷ M. PARETS, *Dietari d'un any de pesta...*, p. 39.

¹³⁸ M. CAMPS I SURROCA i M. CAMPS I CLEMENTE, *op. cit.*, p. 298.

¹³⁹ M. PARETS, *De los muchos sucesos...vol. V. tomo XXIV del Memorial...*, p. 351.

¹⁴⁰ M. CAMPS I SURROCA i M. CAMPS I CLEMENTE, *op. cit.*, pp. 261-309.

¹⁴¹ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, 7r., acta del 22-IV-1650.

¹⁴² AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, 8v., acta del 25-IV-1650. L'aspecte terapèutic de la malaltia, i també l'estudi dels medicaments utilitzats per a tractar-la, a M. CAMPS I SURROCA i M. CAMPS I CLEMENTE, *op. cit.*, pp. 15-53.

¹⁴³ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, s.p., acta del 29-IV-1650.

¹⁴⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, 13r., acta del 19-V-1650.

municipals, reials i eclesiàstiques; l'única restricció a la fugida era la pròpia capacitat física i econòmica dels qui marxaven.¹⁴⁵ Amb la por que existia en altres poblacions a un possible contagi, era molt difícil que aquestes masses de gent fugida dels llocs contagiats trobessin refugi, sobretot els qui pertanyien als sectors més desfavorits i s'originaven uns moviments de persones deambulants d'un lloc a l'altre en pèssimes condicions i molts d'ells ja contagiats o malalts per la penúria de les condicions, fins que es decidien a tornar a la seva població d'origen. A final del mes d'abril, comencen a retornar a Tarragona molts dels qui van protagonitzar l'èxode, malalts sense haver trobat lloc on els admetessin.¹⁴⁶

Segons les actes de defuncions, la mortalitat que ja era alta d'agost al setembre de 1648, coincidint amb la pujada dels preus del blat, comença a partir de juliol de 1649 un nou ascens, però és a l'abril i maig de 1650 quan aconseguen els valors més alts d'aquesta crisi, si bé cal remarcar que a partir d'aquests mesos les actes ja no són fiables, tant per la seva interrupció en alguns mesos com pel desordre que presenten: la majoria de les inscripcions són novenes i misses per a difunts, dels quals citen la data de la seva mort sense que aquesta consti al Llibre del Tauler; res és més significatiu que això per afirmar que la ciutat devia ser afectada amb molta intensitat.

També es determina que les víctimes de contagi s'enterrassin fora vila, per tal d'evitar el perill de fer-ho dins la ciutat; els morts a l'hospital del morbo no consten com a enterraments al Llibre del Tauler;¹⁴⁷ l'any 1668 trobem una acta municipal que ens reafirma la teoria que els enterraments d'aquest període eren fets fora vila i amb rapidesa, ja que els cadàvers eren dipositats en una gruta amb tota la seva roba, i difícilment serien inscrits al Llibre del Tauler: "*en una gruta que hi ha ahont portaven a enterrar los que morien del contagi en la present ciutat se es desfeta tota la boveda de dita gruta per lo qual se veuen molts draps i ossos dels morts.*"¹⁴⁸

D'altra banda, el recompte de misses i novenes no es pot considerar en cap moment vàlid per avaluar el nombre de morts, ja que si considerem la pobresa de la majoria d'habitants de la ciutat en aquells anys de guerra i enmig d'una crisi de subsistències molt forta, solament una minoria tindria les possibilitats econòmiques per fer aquestes celebracions litúrgiques.

Fins que desapareixen les actes d'enterrament, una anàlisi minuciosa d'aquestes ens revela l'acció de la pesta: està enregistrat l'enterrament de famílies senceres en un termini de dos a set dies, la constància de si van morir a l'hospital del morbo i que el seu enterrament es produeix en una fossa comuna.

A l'estiu de 1650, és quan l'epidèmia atacaria amb més força la població per la conjunció de dos factors més: els alts preus del blat, que continuen pujant extraordinàriament, i l'arribada de la calor, que a Tarragona venia sempre acompanyada d'un augment de la mortalitat, fins i tot en

¹⁴⁵ D. S. REHER, *Les ciutats i les crisis...*, p. 105.

¹⁴⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, s.p., acta del 29-IV-1650.

¹⁴⁷ La majoria de les actes són de misses i novenes, sense constar l'enterrament, per exemple: "*ferem cos present novena i absolucions per la anima de Magda Sarrana, la cual morí als 20 en lo hospital del contagi*".

¹⁴⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1666-1669, 85r., acta del 19-IX-1668.

època de normalitat. De fet, en moltes poblacions de l'antic règim es constata com la pesta afecta majoritàriament durant els mesos d'estiu i com els primers freds aconsegueixen fer desaparèixer, encara que momentàniament, els seus efectes; novament el brot torna a reaparèixer el següent estiu.¹⁴⁹

Mentrestant, les autoritats que queden a la ciutat continuen lluitant contra el contagi amb mesures de tipus social, com l'ordre donada al juliol de 1650 de treure de la ciutat totes aquelles persones que malviuen a les quals es culpabilitza de l'extensió del mal, i mesures higièniques de neteja de carrers i cases, en un intent d'aturar l'extensió del mal.¹⁵⁰

El mes d'agost sembla que els malalts disminueixen i el mes de setembre diuen que ja han desaparegut;¹⁵¹ al contrari del que indiquen les actes municipals, les actes de defuncions no es normalitzen i hi manquen en la seva totalitat les inscripcions dels mesos de novembre i desembre; mentre que en les escasses actes trobades enmig de novenes i misses dels mesos d'agost i setembre hi consta que són morts de contagi i enterrats en la fossa comuna.

És al desembre de 1650 quan oficialment es dona la notícia de la desaparició del contagi, però la pesta torna a ressorgir amb l'arribada del bon temps en tot el Camp de Tarragona i al juny, juliol i agost de 1651 es tornen a trobar casos de contagi a la ciutat,¹⁵² mentre que a les actes de defuncions i continua el desordre, i la majoria de les actes són novenes i absolucions per morts en anteriors mesos sense especificar-ne si són o no morts de contagi.

Recasens i Comes dona com a dada de la no existència de pesta declarada a la ciutat durant el mes de juliol el fet de l'arribada de Don Joan de Àustria i el virrei, el marquès de Mortara, del 15 al 17 d'aquest mes;¹⁵³ i si és cert que no hi ha una declaració de pesta en aquell moment, dies després, el 27 de juliol, es prohibeix l'allotjament de dos terços de soldats i es torna a deixar de fer butlletes de salut.¹⁵⁴

El mes d'agost ja s'aïlla una casa per apartar els malalts de contagi i es paguen salaris de 300 lliures al doctor i cirurgià que han de tancar-se amb ells, a la vegada que es busca gent encarregada de portar els malalts a l'hospital, i al setembre i octubre continuen arribant-hi malalts.¹⁵⁵

Els primers freds, com ja va passar l'any anterior, farien apagar els efectes de l'epidèmia, i al novembre de 1651 consta en les actes la desaparició, una vegada més, del mal contagiós "*que Deus Noster Senyor nos ha deslliurat del mal de contagi (...) que purifique la roba del hospital i es guardi*".¹⁵⁶

¹⁴⁹ P. GOUBERT, *Cent mille provinciaux...*, p.95

¹⁵⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, 17r., acta del 1-VII-1650.

¹⁵¹ AHT, Llibre del Consolat, 1650-1651, 23v., actes del 28-VIII-1650 i 25-IX-1650.

¹⁵² AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 9v., acta del 17-IV-1651; 17v., 22v., 23v., 24r., 26v., actes del -VI al 2-VII-1651.

¹⁵³ J. M. RECASENS I COMES, "La població de la ciutat...", p. 110.

¹⁵⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 26r., acta del 27-VII-1651.

¹⁵⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, actes del 2, 7, i 23 d'Agost de 1651; i 30r., acta del 5-IX-1651.

¹⁵⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 37r., acta del 29-XI-1651.

L'arribada de la primavera i del bon temps, el 1652, faria ressorgir novament un brot de pesta, que havia estat soterrada durant tot l'hivern; els primers malalts comencen el mes de març: "*los pares de Santa Ana estan tots malalts*", i durant el mes d'abril torna a haver-hi ingressats a l'hospital del morbo; com la majoria d'ells són forasters, es dona l'ordre que "*ningú pogui recullir gent en sa casa*".¹⁵⁷

La pesta continuaria afectant encara la ciutat, però cada cop amb menys intensitat des d'abril a l'agost, i torna a desaparèixer, com els brots anteriors, amb l'arribada del mes de setembre.¹⁵⁸

Aquest tercer brot de pesta ja no va ser tan virulent, encara que el desordre i interrupció a les actes de defunció en certs mesos continua; les poques actes d'enterrament trobades són la majoria morts de contagi, sobretot durant els mesos de juny, juliol i agost; al setembre no es troba cap acta d'enterrament i tots els casos ressenyats són de novenes i misses per als morts dels mesos anteriors.

Novament, a la primavera de 1653, el mes de març, es tornen a trobar alguns malalts de contagi.¹⁵⁹ Encara que són casos aïllats, ja que no es preveuen cap tipus de mesures especials, malalts i morts empestats es continuarien produint fins que arriben els primers freds, ja que l'1 de novembre de 1653, quan els registres de defuncions es normalitzen completament, se cita la mort d'un home, "*al qual enterraren de nit en lo fossar del hospital del contagi per temor no fos mort de contagi*",¹⁶⁰ la qual cosa indica que l'hospital encara estava obert. També en aquest mes arriba la notícia que a Barcelona "*lo contagi hauria reviscut y tornat a mouerse en augment*".¹⁶¹

L'any següent, a l'estiu, la ciutat estava ja definitivament lliure del contagi, i es rep notícia que la pesta continua afectant algunes parts del Principat, ja que a l'agost de 1656 arriba un avís de Barcelona d'haver-hi epidèmia a Llevant, Nàpols i Gènova.¹⁶²

L'efecte negatiu d'aquesta epidèmia sobre la població del Principat es fa evident en la majoria de la documentació parroquial i d'altres tipus, i també en els testimonis dels coetanis. Va representar l'enfonsament demogràfic més espectacular després de les famoses epidèmies de la segona meitat del segle XIV i va endarrerir per espai de mig segle l'evolució demogràfica de Catalunya.¹⁶³

A Tarragona l'assot d'aquesta pesta arriba conjuntament amb una forta crisi de subsistències, i als darrers anys d'una guerra que l'havia colpit durament, sobretot l'any 1641; no és d'estranyar,

¹⁵⁷ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 43r., 44r., 57r., actes del 5-II-1652, 3-III-1652, 17-III-1652 i 10-IV-1652.

¹⁵⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 62r., 63r., 64r., actes del 28-VI-1652, 28-VII-1652.

¹⁵⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 79r., acta del 17-III-1653.

¹⁶⁰ Arxiu Catedral. Llibre del Tauler, 1653, acta de defunció 1-XI-1653.

¹⁶¹ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 113v. Acta del 17-XI-1653. A Barcelona també van haver-hi diversos brots de pesta. Encara que es dona la notícia oficial d'haver desaparegut a l'abril de 1652, sembla que va rebrotar de nou, i fins a l'abril de 1654 no va desaparèixer del tot, M. PARETS, "De los muchos sucesos...", vol. V, tom XXIV, p. 461 i vol. VI, tomo XXV del *Memorial*, p. 201.

¹⁶² AHT, Llibre del Consolat, 1654-1655, 22r. Acta del 23-VII-1654 i 1655-1660, 34v. Acta del 9-VIII-1656. Un estudi sobre aquesta pesta en tota Catalunya, a M. CAMPS I SURROCA i M. CAMPS I CLEMENTE: *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*.

¹⁶³ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p.43 i J. NADAL, "La población española...", p.46.

doncs, que la conjunció dels tres factors més negatius per a una població facin del període comprès entre 1641 i 1653 una veritable frontera que separa dues meitats de segle amb dos comportaments demogràfics ben diferenciats, canvis que queden reflectits en les variables de la natalitat, la mortalitat i la nupcialitat.

L'efecte negatiu de l'epidèmia que va assotar la ciutat intermitentment de 1650 a 1653 s'ha de valorar en el conjunt de la crisi de subsistències provocada per la pujada dels preus del blat, que arriben a ser extremadament alts tot just quan la pesta ataca la ciutat, i d'aquí la seva gran virulència en una població empobrida i mal alimentada i molt vulnerable a tot tipus de malaltia; assot que restà en el record de la ciutat durant molt temps, ja que l'any 1663, deu anys després de finalitzada la pesta i davant una petició de contribució per restaurar les fortificacions del Principat, la pesta de 1650-1653 encara serveix d'excusa per expressar la pobresa de la ciutat: "*la ciutat està molt exhausta per los grans gastos de las guerras y de tres anys continuos de pesta hi ha hagut en la ciutat*"¹⁶⁴ i l'any següent, el 1664, és quan es fa una crida per al repoblament de la ciutat, comparant els efectes d'aquesta pesta amb els del contagi de 1589-92.

A partir de l'acabament d'aquest darrer flagell, la població tarragonina comença una recuperació demogràfica ininterrompuda fins a la fi del segle; ni els alts preus del blat ni la crisi agrària que s'inicia el 1677, no aturen aquesta evolució favorable; no comptem amb cap indici d'una altra pesta o brot endèmic que afectés la ciutat durant la segona meitat de segle, malgrat que a partir de 1676 i fins al 1688 són continus els avisos de pesta a Alacant, Cartagena, Múrcia, Elx i Écija. També va haver-hi pesta a Màlaga, l'illa de Sardenya, el port de Cadis i altres poblacions d'Andalusia, estenen-se per Còrdova i Montilla.¹⁶⁵

A l'octubre de 1682 arriben notícies de pesta al Rosselló, Toulon i Marsella,¹⁶⁶ que deixa entreveure una situació sanitària adversa, conjuntada potser amb una crisi de subsistències, que provocaria una fam generalitzada en alguns indrets de Catalunya, i arriba el punt culminant d'alta mortalitat el 1684-85 i el 1694-95. A Tarragona els anys més dolents per al creixement demogràfic foren els de 1678, 1679, 1685 i 1695; fins a 1701 no trobem cap any negatiu.

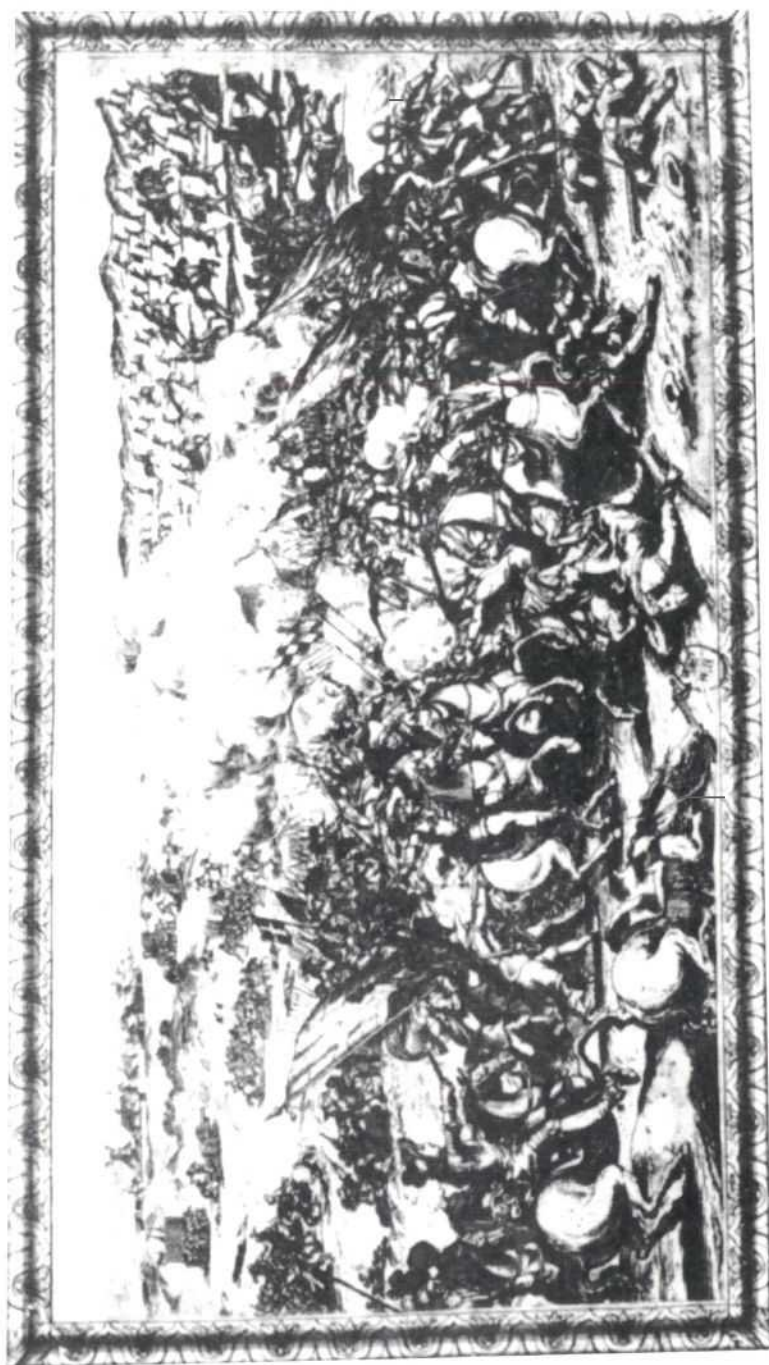
Alguns estudis assenyalen la presència de pesta a Tarragona el 1689,¹⁶⁷ de la qual no n'hem trobat cap indici; la ciutat, durant la segona meitat de segle es troba amb una evolució totalment positiva, sense cap factor negatiu capaç d'aturar el creixement continuat de població; els anys finals del segle es produeix un lleuger avanç de la mortalitat, però sense sobrepassar el nombre de les concepcions, que també augmenten ininterropudament, per la qual cosa no existeix cap crisi de mortalitat.

¹⁶⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1663-1666, 24r., acta 12-IX-1663.

¹⁶⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1676-1679, 13r., 49r., actes del 7-VII-1676 i 15-VI-1677; 1679-1684, 11V., acta del 9-V-1679 i 77r., 83r., 116v., actes del 18-VIII-1681, 6-IX-1681, 13-VI-1682. Sobre la importància i característiques d'aquests brots de pesta: H. KAMEN, *op. cit.*, pp. 78-97.

¹⁶⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1679-1684, 129r., 153r., actes del 22-X-1682 i 21-X-1683.

¹⁶⁷ J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...*, p. 44-45.

BATALLA DE TARRAGONA DE 1641. GRAVAT BIBLIOTECA NACIONAL DE PARIS.

L'augment de les defuncions conforme avança el segle és del tot normal si considerem l'augment continuat de població durant aquests anys. H. Kamen afirma que la cronologia de l'erupció de les pestes de 1676 a 1685 és enganyosa i que va arribar en un període d'indubtable recuperació demogràfica, quan s'invertien els signes fatals de la decadència i la població començava a augmentar. Catalunya escapa d'aquestes pestes de 1676 a 1685, segons l'itinerari establert per aquest autor,¹⁶⁸ el que sí podem assegurar és que la ciutat de Tarragona no va ser afectada pels flagells d'aquests anys difícils o, si més no, la seva influència negativa no seria gaire important.

3. La guerra (1640-1652): la gran davallada de la població

Mentre a Barcelona i altres indrets del Principat la revolta de juny de 1640 fou important, a Tarragona la calma presidí en tot moment la vida ciutadana i les autoritats s'esforçaren per evitar qualsevol tipus d'aldarulls, encara que es pot considerar la hipòtesi d'un silenci generalitzat de les autoritats que a modus de censura no deixessin que aquests incidents quedessin reflectits en la documentació de l'època.¹⁶⁹

El 10 de juny d'aquest any trobem una acta municipal sobre la situació a la ciutat: "*attes que la ciutat fins vuy ha gosat del sosiego i quietud que tots saben en temps que en las ciutats de Barcelona, Girona i altres viles i llocs y ha tantas inquietuts, molestias y desastres en raho dels soldats, y pera que nos perde en la present ciutat la quietud ques gosa ab les noves y alteracions que corren, votaran lo que deu fer esta ciutat pera que nos veie en algun conflicte. Fonch determinat posar guardas en los portals, que el senyor veguer se servesca rondar molt apretadament (...) y no consente no haie gent armada ni forasera per la ciutat.*"¹⁷⁰

Troblem a faltar un estudi profund per a Tarragona de la estructura social urbana en aquest segle, que segurament ens explicaria el comportament de la ciutat o, millor dit, de les seves autoritats, que a partir de l'entrada de les tropes espanyoles, al desembre de 1640, va romandre sempre al costat del rei.¹⁷¹

També ens ajudaria a comprendre si aquesta permanència al costat de les tropes reials espanyoles va ser una actitud conscientment adoptada o simplement deixar-se emportar per les circumstàncies.¹⁷²

¹⁶⁸ H. KAMEN, *op. cit.*, p. 68 i 77.

¹⁶⁹ Aquesta és la hipòtesi utilitzada per M. GÜELL JUNKERT, "Avalots d'un dia o revoltes avortades? Notes sobre la resistència violenta al Camp de Tarragona contra el militarisme del segle XVII", dins *Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i del fons documental de l'Arxiu Històric Comarcal*, Valls, n.º 1, 1994, p. 71.

¹⁷⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1640-1641, 23v, acta del 10-VI-1640

¹⁷¹ Sobre dels fets esdevinguts en la guerra, vegeu l'important testimoni del coetani M. PARETS: "De los muchos sucesos...", vol. I, II i III, toms XX, XXI i XXII del *Memorial Histórico Español*. També, l'estudi compilatori editat pel Departament de Cultura de la Generalitat, *El Corpus de Sang. Història i llegenda*. Barcelona, 1990. Per als esdeveniments des del començament de les primeres lleves fins al final del conflicte vegeu: E. MORERA LLAURADÓ, *Tarragona Cristiana*. Tarragona, 1955. vol. IV, pp. 316-420.

¹⁷² Si que comptem, en canvi, amb un estudi molt interessant que ens dóna a conèixer les reaccions i comportaments que sobre determinats esdeveniments d'aquest segle van mantenir dues de les institucions eclesiàstiques més importants: la Mitra i el Capítol tarragonins, a A. JORDÀ I FERNÁNDEZ, *Església i poder a la Catalunya del segle XVII: La Seu de Tarragona*, Barcelona, 1993.

Sabem que l'augment de la contribució econòmica de l'Església tarragonina a la Corona, motivada per les necessitats financeres provocades per unes guerres al nord i centre d'Europa contra els protestants, va provocar un dels enfrontaments institucionals més importants entre la Corona i les autoritats eclesiàstiques, que es negaven a acceptar aquest augment.¹⁷³

Quan el 1635 s'obrí un nou front bèl·lic, aquesta vegada amb França, augmentaren també les peticions d'ajuda, no únicament les dirigides a l'Església, la qual mantenia davant d'aquestes noves imposicions una actitud passiva,¹⁷⁴ sinó que també intensificà la pressió sobre les autoritats locals de la ciutat per contribuir a la solució del conflicte bèl·lic amb el reclutament de soldats i amb peticions d'allotjament de les tropes. A partir de 1635, comencen a arribar soldats sense haver-hi diners per a la seva manutenció; els veïns de les poblacions estaven obligats a allotjar-los, arribant fins i tot a haver d'abandonar les seves habitacions per poder donar cabuda a la gran quantitat de soldats assignats per casa, la qual cosa va provocar multitud d'incidents i queixes del poble.¹⁷⁵

Tenim notícies de l'arribada i allotjament de soldats a Tarragona a partir de 1635, però els habitants de la ciutat no es deixen emportar pel corrent revolucionari que pren com objectiu l'element aliè (la soldadesca), que va entrar de sobte a la vida quotidiana del país.¹⁷⁶ Segons Elliot, aquest sentiment popular en contra de l'exèrcit era la tapadora d'una veritable revolució social provocada per l'esclat de les tensions durant l'estiu i tardor de 1640, que durant quaranta anys havien castigat l'estructura de la societat catalana: l'odi de la petita pagesia i els desheretats de la terra pels pagesos benestants i els nobles, l'amargor dels sense feina rurals, el desig de revenja dels elements de banditatge contra els qui havien reprimat, les antigues enemistats de la ciutat contra les oligarquies municipals...¹⁷⁷

Abans de l'entrada de l'exèrcit espanyol a la ciutat, aquesta envia successives lleves de soldats per aturar-ne l'avanç que començà per les ciutats de Tortosa i sud de la comarca; s'envien tropes a Tivissa i Ginestar, però l'ànim de la població no era el d'allistar-se. El 28 de setembre "*se feu crida que tots los homens de 14 anys en amunt y 60 en avall que volguessen assentar plassa de soldat en la companyia desta ciutat...*", però no s'hi apunta ningú, per la qual cosa la ciutat ofereix un salari de sis sous diaris i "*tots los que assentaran plassa siguin francs del tall que se ha de fer per gastos de la leva (...) i si dins quaranta vuit hores no han aparegut cent homes se fassa extracció de cent homes de la present ciutat per sort, guardant tota igualtat, rectitut y justicia sens excepcions de persones ni estaments.*"¹⁷⁸

¹⁷³ A. JORDÀ I FERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 10.

¹⁷⁴ A. JORDÀ I FERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 28.

¹⁷⁵ E. MORERA LLAURADÓ, *op. cit.*, vol. IV, p. 318-319.

¹⁷⁶ Altres estudis indiquen que durant el 1640 es podien haver produït avalots del poble, que van ser apaivagats per les autoritats i altres personatges filomonàrquic; actuacions, que després de finalitzada la guerra van ser utilitzades per demanar favors i beneficis reals, a M. GÜELL, "Avalots d'un dia o revoltes avortades?...", p. 77.

¹⁷⁷ J. H. ELLIOT, *op. cit.*, p. 443.

¹⁷⁸ AHT, Llibre del Consolat, 1640-1641, 39v, actes del 19-IX-1640 i 28-IX-1640. Vegeu també M. GÜELL JUNKERT, "Avalots d'un dia...", pp. 72-76.

Aquesta apatia general de la població es trenca momentàniament al novembre de 1640, quan a les actes municipals trobem la referència d'un intent d'amotinar-se d'un nombre indeterminat de persones armades, per anar a la Casa de la ciutat; els consellers van controlar la situació i es dona un perdó general suplicat per les confraries i el poble de la ciutat.¹⁷⁹

Segons Recasens i Comes, la població tarragonina va estar molt dividida en aquesta guerra; a partir de l'entrada de les tropes espanyoles, al desembre de 1640, els partidaris de la Diputació, i els seus aliats francesos van treballar activament ja des de dins de la ciutat, com els tornats després del segon setge. Aquest partit de desafectes estaria compost per variades classes socials, sent els més destacats els eclesiàstics regulars i seculars; hi hauria també gent benestant, si pensem que el valor dels seus béns, requisats pel rei, ascendien a 15.000 lliures.¹⁸⁰ Sanabre també recull la notícia d'un aldarull promogut aquesta vegada pel capítol de la Catedral, el 10 de desembre, sense gaires conseqüències.¹⁸¹

En principi el capítol va tenir una fidelitat al rei, però aquesta mostra de lleialtat va ser capgirada ràpidament per un petit, però compacte, grup de canonges. Aquest esdeveniment de la Guerra dels Segadors va exterioritzar una profunda divisió entre els capitulars, de tal manera que es van formar dos sectors o bàndols.¹⁸²

Però l'esperit dels habitants no solament de la ciutat, sinó fins i tot del Camp de Tarragona, era de temor i desorganització davant l'avanç de l'exèrcit contrari.¹⁸³

La ciutat de Tarragona tampoc no tenia una infraestructura capaç d'enfrontar-se a un exèrcit, ja que molts dels seus homes havien sortit en lleves cap altres parts.¹⁸⁴ El 4 de desembre de 1640 la ciutat fa tornar una companyia de 100 homes que tenia al Coll de Balaguer, "*perque esta ciutat està tant falta de gent*".¹⁸⁵

L'exèrcit espanyol continuava el seu avanç des que el 23 de novembre havia entrat a Tortosa i el 27, a Xerta; el 8 de desembre comença des de Tortosa el seu avanç cap al nord per la costa, el 15 entren a Cambrils, on després de la rendició foren assassinades 600 persones i executats els cabdills de la seva defensa.¹⁸⁶ El 22 de desembre es rendeix Tarragona.¹⁸⁷

¹⁷⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1640-1641, 61r., acta del 28-XI-1640.

¹⁸⁰ J. M. RECASENS I COMES, "El colapso sufrido...", p. 57-58.

¹⁸¹ J. SANABRE, *La acció francesa en Catalunya*, p. 117.

¹⁸² A. JORDÀ i FERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 107-108.

¹⁸³ J. SANABRE, *op. cit.*, p. 116-118.

¹⁸⁴ Sobre les nombroses peticions de lleves arribades a la ciutat des de 1635, vegeu E. MORERA LLAURADÓ, *op. cit.*, vol. IV., pp. 319-339.

¹⁸⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1640-1641, 64v. Acta del 4-XII-1640.

¹⁸⁶ E. SERRA I PUIG, "Resistència de Catalunya i decadència castellana: La Guerra de Separació", dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978, vol. IV, pp. 96.

¹⁸⁷ J. SANABRE, *op. cit.*, p. 113-116 i p. 120, on s'inclou també el text de la carta dels còsols de Tarragona demanant perdó al rei d'Espanya pels errors passats.

Aquesta ocupació incruenta de la ciutat, no va tenir cap repercussió en la corba de la mortalitat, però sí en la de les concepcions, que durant aquest any ha anat descendint des de l'abril i molt ràpidament des del setembre, arribant al seu punt mínim al desembre de 1640; de la mateixa manera els matrimonis baixen a partir de l'agost i arriben també al seu punt mínim al desembre. Dos fets són els causants d'aquestes dues davallades: en primer lloc les lleves de soldats, sobretot aquelles que disposen la sortida dels homes lluny de la ciutat, els quals generalment, es troben en edat fèrtil, i que impliquen un trencament del matrimoni, que encara que en el millor dels casos sigui passatger ja -afectarà negativament les concepcions; la simultaneïtat del descens vertical d'aquestes a partir de setembre amb el començament, de diverses lleves no deixa dubtes, el descens dels matrimonis és causat per la lleva, aquesta vegada d'homes joves, i per un ajornament del moment de casar-se típic en períodes no favorables-; i, en segon lloc, l'incipient crisi de subsistències que es comença a demostrar en aquest any, encara que els preus de blat no són els exorbitats d'uns anys després.

Si l'entrada de l'exèrcit espanyol al desembre del 1640 no va ocasionar una mortalitat extraordinària, a partir de l'establiment d'aquestes tropes a la ciutat comença a pujar de manera espectacular la corba de les defuncions, bàsicament per dues raons: la primera és l'alta mortalitat d'una època amb una situació general molt deteriorada, amb uns alts preus del blat; i la segona, i que cal tenir en compte, és el extraordinari augment de població que temporalment acull la ciutat des que es converteix en una plaça militar. Segons la mostra recollida del Llibre del Tauler, que manté una relació d'1 a 4, el moviment mensual de les defuncions, comparat amb la mortalitat de mesos de normalitat demogràfica, ens mostra que del febrer a l'agost la mortalitat és de quatre a cinc vegades superior, i els mesos de gener i setembre, més del doble.

De febrer a l'abril de 1641, els aprovisionaments de blat de la ciutat baixen considerablement,¹⁸⁸ i la fam comença a propagar-se entre les tropes i els habitants; comença la desbandada de l'exèrcit, format bàsicament per portuguesos, irlandesos i italians; els roboratoris i la destrucció motivats per la fam i la manca de la seva paga oficial;¹⁸⁹ els camps desolats i erms, i els sembrats, que serveixen per a la pastura de la cavalleria; les feines agrícoles resten abandonades i les malalties comencen a estendre's;¹⁹⁰ el mes de març és el més nefast de tot l'any.

Si Tarragona no hagués suportat accions bèl·liques ni pressions posteriors, potser la població s'hauria pogut refer, però la seva situació estratègica i l'entestament de l'exèrcit francès per recuperar la ciutat d'un incalculable valor militar va provocar els dos setges: el primer, del 13 de maig al 23 d'agost de 1641, que arriba en un moment que la ciutat, com demostren les tres variables demogràfiques, era ja durament colpida per la crisi de subsistències i per una carestia general de

¹⁸⁸ Vegeu l'apartat on analitzem els preus del blat d'aquesta època i la seva alça desorbitada durant els anys de la guerra, que provoca una forta crisi de subsistències.

¹⁸⁹ J. SANABRE, *La acció francesa ...*, p. 154.

¹⁹⁰ J. SANABRE, *op. cit.*, p. 615.

queviures, i el segon setge, del 8 d'agost al 13 de setembre de 1644, va tenir uns efectes menys desastrosos que el primer.

El setge del 13 de maig al 23 d'agost de 1641 comença amb un bloqueig de la ciutat per terra i mar; la situació es va deteriorant progressivament dins de la ciutat i la fam presideix aquests mesos, en què els 13.500 homes de l'exèrcit més la població civil van alimentar-se amb els 2.000 cavalls d'un batalló i es van propagar rumors d'antropofàgia.¹⁹¹ Fam i malalties atacaven conjuntament la població, la qual en la primera ocasió fugia del setge.¹⁹²

L'èxode dels habitants, junt amb la fam i les malalties declarades, va deixar sense govern la ciutat, on el 24 de juliol, enmig del setge, s'acorda que "*cada mes es tingues consell o prohomenia en cas que nos pogues ajuntar numero suficient de consellers per a dit consell, la qual tingues les mateixes forces que lo consell general(...) avuy no se ha pogut ajuntar consell com es per haverni molts malalts i morts.*"¹⁹³

Durant aquest mes de juliol de 1641, la situació s'havia deteriorat tant que les tropes es veïen obligades a sortir de la ciutat per proveir-se d'aigua i menjar, malgrat el perill per la proximitat de l'exèrcit francès; les tropes sitiades van disminuir molt per les fugues, combats i malalties.

Quan semblava que la ciutat arribava al seu límit de resistència, l'arribada de reforços espanyols van fer desistir l'exèrcit francès.¹⁹⁴

Dos dies després de cessat el setge o bloqueig, els cònsols de la ciutat escrivien una carta al rei, i li explicaven els patiments de la ciutat, fent una referència explícita a la necessitat d'una repoblació, d'una reconstrucció de cases i d'un reinici de les feines agrícoles: "*... y reste gustosissima de quan ha patit y ab confiansa que las merces que ha de ferli seran tantes y tals que la cobdissia de gossarles convide a la gent de las ciutats y terras vehinas a que vingan a poblarla ab que creu cobrara ab augment lo numero de tan gran part de ciutadans com ha perdut. Y que sas ruhinas se redificaran mes lustrosament y que sas ortas y campanyas tornaran a plantarse de manera que a de restar conegudament mes apassible y ab evidencia mes fructificant...*"¹⁹⁵

De les 1143 defuncions enregistrades durant tot l'any,¹⁹⁶ en tenim una mostra de 290, que hem classificat per trimestres, i separadament els albats dels adults.

¹⁹¹ J. M. RECASENS I COMES, "El colapso sufrido...", p. 55. Contràriament, per a Morera Llauredó no va ser pròpiament un setge sinó un bloqueig a certa distància per fer rendir a la ciutat de fam, la qual cosa no es va aconseguir per estar aquesta ben aprovisionada.

¹⁹² J. M. RECASENS I COMES, "La població de la ciudad...", p. 111.

¹⁹³ AHT, Llibre del Consolat, 1640-1641, 16v., acta del 24-VII-1641.

¹⁹⁴ J. SANABRE, *op. cit.*, p. 161.

¹⁹⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642. Sobre les calamitats i la fam que va patir la ciutat durant el setge, vegeu M. PARETS, "De los muchos sucesos..." vol. IV, tom XXIII, p. 162.

¹⁹⁶ El nombre absolut està tret de J. M. RECASENS I COMES, *La població de la ciudad...*, p. 104.

MORTALITAT DE L'ANY 1641

	total mostra	% del total de l'any
gener-març	107	36,8
abril-juny	99	34,1
juliol-setembre	75	25,8
octubre-desembre	9	3,1

MORTALITAT D'ABALTS 1641

	núm. abs. mostra	% del total defuncions trimestre
gener-març	15	14
abril-juny	17	17,1
juliol-setembre	16	21,3
octubre-desembre	2	22,2

MORTALITAT D'ADULTS 1641

	homes		dones		total defuncions trimestre	
	núm.	%	núm.	%	núm.	%
gener-març	54	50,4	38	35,5	92	86
abril-juny	49	49,4	33	33,3	82	82,7
juliol-setembre	25	33,3	34	45,3	59	78,6
octubre-desembre	3	33,3	4	44,4	7	77,7

En aquests quadres, observem la gran importància de la mortalitat adulta en relació a la infantil durant tot l'any. Aquesta relació albat- adults és atípica si la comparem amb les altres crisis o, fins i tot, amb els anys d'una mortalitat ordinària. La raó més directa d'aquest excés de defuncions d'adults va ser l'augment d'aquest segment de la població, compost per una gran majoria de població civil immigrada del Camp de Tarragona, sobretot, i d'altra banda, per la l'arribada de les tropes de soldats; també cal tenir en compte que no hi hauria tanta població infantil, sobretot menor d'un any, atesa la disminució a partir de l'abril de 1640 del nombre de concepcions.

Entre la població adulta, els homes van morir en un percentatge superior de gener a juny, justament quan encara el setge no havia arribat al seu punt culminant, ja que comença al maig; en aquests mesos, sobretot a la primavera, les batalles entre els dos exèrcits eren freqüents en sortir les tropes de Tarragona a cercar farratges i comestibles per al seu manteniment.¹⁹⁷ Juliol i agost van ser els mesos en què la fam i les malalties colpiren més durament la població civil; i s'observa un augment de dones mortes, que en una immensa majoria són viudes que havien perdut l'home i

¹⁹⁷ J. SANABRE, *La acció francesa...*, p. 615.

amb ell la possibilitat de supervivència en una època d'extrema dificultat, i que s'emportarien amb elles a la tomba els fills més petits, d'aquí l'augment dels albats.

El descens de la mortalitat extraordinària comença una vegada finalitzat el setge, encara que al setembre es continuen enregistrant les darreres víctimes: de l'octubre al desembre observem una època de normalitat, i fins i tot, de mínima mortalitat.

Des de l'acabament del primer setge fins a l'abril de 1646, la corba de defuncions resta en uns valors molt baixos, mentre les concepcions es recuperen progressivament amb una gran pujada d'octubre a desembre de 1641, mantenint-se sempre per damunt dels òbits. Els matrimonis que durant l'any 1641 havien baixat també, tenen una pujada d'octubre de 1641 a gener de 1642, com una rèplica dels ajornats.

La situació de la població es va normalitzant, però la ciutat ha de suportar un segon setge del 8 d'agost al 13 de setembre de 1644, amb la tònica general de combats violents entre els dos exèrcits els mesos d'agost i primers dies de setembre.¹⁹⁸

El 28 d'agost de 1644, una acta municipal ens revela una situació de violència que pateix la ciutat: "*que per quant lo enemich te al present apretada esta ciutat com tots saben tan per mar com per terra y haver guanyat lo port y estar junt las fortificacions combatent aquellas, com així, mateix lo dia de Sant Barthomeu propassat per aguanyar lo port y demes trinxeras estaven en ell avansan tota la armada de mar y tira mil o dos mil bombes dins esta ciutat y lo enemich de terra va tirant de dia en dia dins dita ciutat molta bomba*", i posteriorment al setembre: "*sera be se vote la festa de Santa Creu lo dia de Santa Elisabet de setembre en alegria y memoria de haver alsat lo siti lo enemich (...) y també si se fara un aniversari general per als difunts naturals de la patria que son morts en la guerra.*"¹⁹⁹

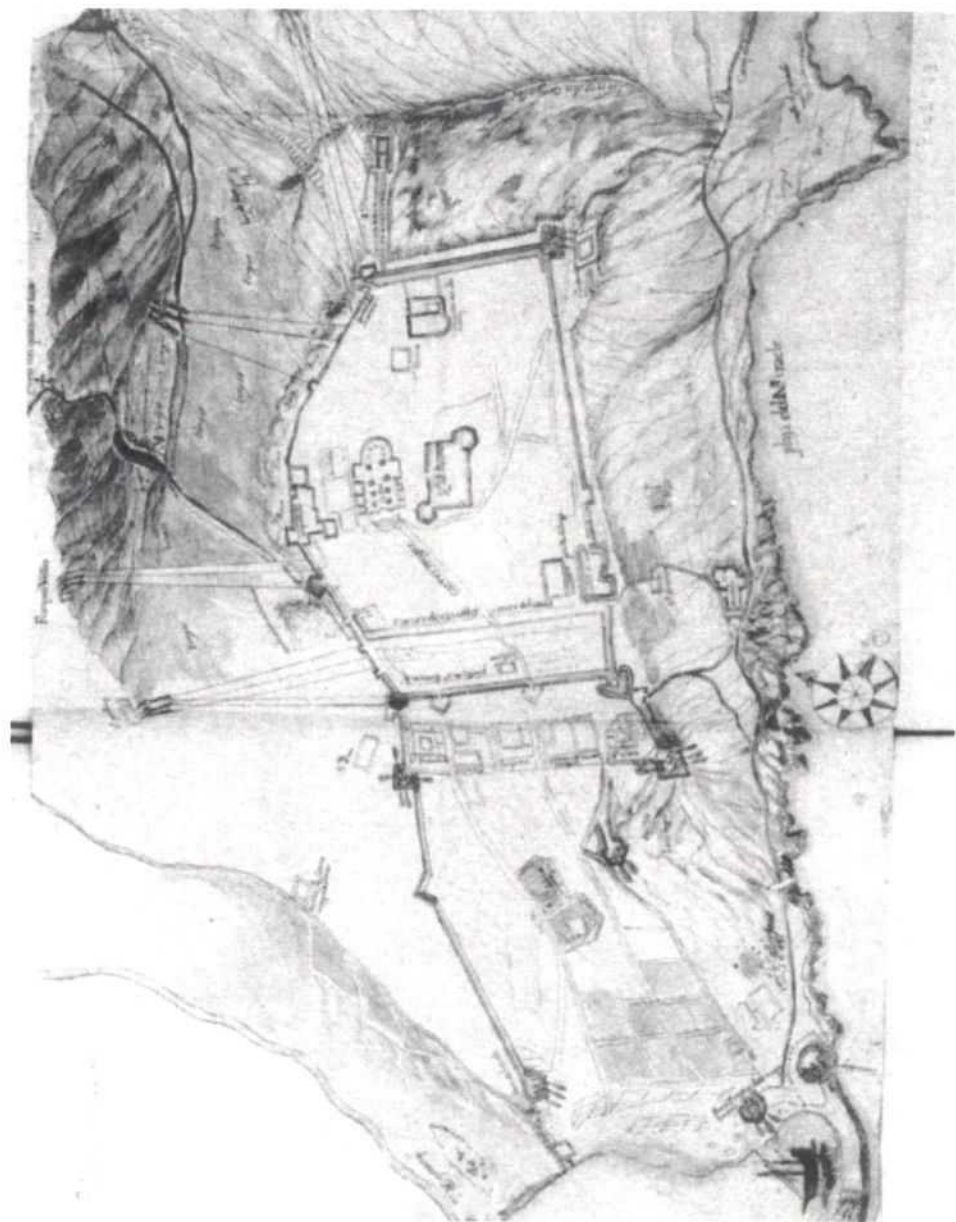
El moviment estacional de la mortalitat no reflecteix un excés en aquests dos mesos, cosa que sorprèn si pensem que segons les cròniques la violència va ser molt forta i en canvi a les actes de defuncions a penes apareixen soldats; les concepcions davallen verticalment a partir del maig de 1644, justament quan el preu del blat va augmentant i se situa en aquest mes a 4 lliures la quartera, i la venda és mitjançant el racionament.

A més de l'augment de la mortalitat motivat per la crisi de subsistències, conseqüència directa de la situació bèl·lica i de la crisi de 1641, un tercer factor negatiu que presenta la guerra són les successives lleves de soldats, que al llarg dels anys de contesa deixen molt minvada la població adulta masculina. A mesura que s'avança en el temps, les queixes de la ciutat seran més fortes per la poca gent existent per poder fer lleves i es redueixen aquestes tot el possible, i també les feines al servei de l'exèrcit.

El mes de febrer de 1642, mesos després de finalitzada la gran mortalitat de 1641, el governador de la plaça, demana homes a la ciutat per acabar unes fortificacions al Portal del Rei, petició que és

¹⁹⁸ J. SANABRE, *op. cit.*, p. 261-262.

¹⁹⁹ AHT, Llibre del Consolat, 1644-1645, 31v., actes del 28-VIII-1644; 14-IX-1644.

PLÀNOL PARCIAL DE TARRAGONA DE 1643. GRAVAT BIBLIOTECA NACIONAL DE PARIS.

denegada adduint els consellers que "la major part dels homes (...) estan ocupats en lo servey de les fabriques de sa Majestat y en la companyia";²⁰⁰ al març de 1645, torna a demanar a la ciutat cent homes per fer la guàrdia, i la ciutat li deixa una de les sis companyies que tenia: "i se li representi la necessitat gran de la gent natural per a guanyarse la vida y que aquells dies sels done pa de municio com als demes soldats".²⁰¹

L'estat de la ciutat després de 1652, i sobretot a partir del 1653, després de patir tres anys de pesta intermitentment, seria pràcticament de despoblament, ja que totes les demandes per fer lleves, atès que la guerra continua amb França fins al 1659, són contestades amb nombroses queixes i súplices dels consellers per la poca gent existent: al març de 1653, havien demanat cent homes per fer sometent, més cinquanta més de reserva. Es determina que no es poden donar "i fonch determinat que se escrigues a sa Magestat y a sa Altesa representantli la poca gent que en esta ciutat hi havia y que los pochos que hi havia estavan servint a sa Magestat ab lo tercio".²⁰²

Al setembre del mateix any tornen a demanar soldats a la ciutat per al setge de Girona, i les autoritats locals accedeixen a donar "trenta soldats amb 6 lliures de entrada i tres reals cada dia"; no se n'allista cap i es determina "enviar un sindic a sa Altesa pera representarli las diligencias que se son fetas y se fan pera cumplir lo demanat (...) y la quant poca gent hi ha en esta ciutat per causa de haversen mort molts i així mateix absents".²⁰³ S'acorda finalment extreure a la sort els homes que hi hauran d'anar i, feta aquesta relació, dies després es comenta: "ne han exits molts de pobres que ab lo socorro quels dona la ciutat no podran sustentarse ni deixar alguna cosa a sas mullers y familia".²⁰⁴

Les queixes de les autoritats locals sobre la poca gent disponible per fer lleves continuen el 1655, quan es demanen soldats per anar a lluitar contra la invasió de l'Empordà pels francesos²⁰⁵ i, l'any següent, quan davant d'una altra petició d'homes, s'ofereix només vuit soldats pagats entre totes les confraries; en no trobar-se gent, es puja fins a 25 lliures el pagament.²⁰⁶

Les successives lleves de soldats²⁰⁷ que es fan durant tota la guerra i l'alta mortalitat d'homes que produeix un enfrontament bèl·lic suposarà per a Tarragona un desequilibri demogràfic entre els dos sexes: a la ciutat haurà una gran majoria de dones, moltes d'elles viudes, i una població masculina molt disminuïda; aquest desequilibri s'anul·la parcialment gràcies a un corrent immigratori, compost sobretot per gent jove, i a les segones núpcies.

²⁰⁰ AHT, Llibre del Consolat, 1641-1642, 45v., acta del 9-II-1642.

²⁰¹ AHT, Llibre del Consolat, 1644-1645, 47v., acta del 4-III-1645.

²⁰² AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 78v., acta del 2-III-1653.

²⁰³ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 108r., acta del 5-IX-1653.

²⁰⁴ AHT, Llibre del Consolat, 1651-1654, 108v., acta del 5-IX-1653.

²⁰⁵ AHT, Llibre del Consolat, 1655-1650, s.p., acta del 13-IX-1655.

²⁰⁶ AHT, Llibre del Consolat, 1655-1660, s.p., acta del 4-X-1656.

²⁰⁷ Sobre els allotjaments i les lleves com a font de conflictes durant aquest segle, vegeu N. SALES, *op. cit.*, p. 325, i també M. GÜELL JUNKERT, *Avalots d'un dia o revoltes avortades...*, pp. 72-81.

Les conseqüències de la guerra per a Catalunya van significar la ruïna econòmica del país: la destrucció de collites, la desfeta de la petita marina mercant catalana, la destrucció de la producció industrial amb la invasió de manufactures franceses, l'esfondrament de les hisendes de la Generalitat i dels municipis, l'empobriment dels pagesos obligats a sostenir els allotjaments, les talles i el pitllatge dels soldats i la fam durant els darrers anys de la guerra pel fet que les comarques blaveres havien estat zones d'ocupació o de lluita, com el Camp de Tarragona, l'Urgell, l'Empordà i el Rosselló.²⁰⁸

La disminució de la població de Tarragona en finalitzar la guerra, la destrucció de cases i camps va ser comuna en tot el Camp. La devastació del port va significar la canalització del comerç comarcal cap al port de Salou, ja que la deplorable situació financera de la ciutat no va permetre abordar la seva reconstrucció durant la segona meitat de segle.²⁰⁹ Ja el 1642, solament un any després de començar l'enfrontament, el Dr. Duran, bisbe d'Urgell, fa una desoladora descripció de l'estat en què ha quedat el Camp: *"los daños que aca han tenido las rentas del Arzobispado son enormes, porque vuelto el ejército a Tarragona, se aloja en esa y todo su campo (...) los campos sembrados lo comió todo en hierba nuestra caballería y mucha mas la francesa antes del sitio y durante el sitio; y en el presente año esta todo el Campo hecho un yermo; y se entiende que en el no se han sembrado (...) y las viñas la mayor parte no se han podado y en los términos de la ciudad y de Constantí, han sido totalmente arrancadas por los soldados para hacer fuego (...) En cuanto a la falta de los habitantes por haberse muerto cada dia se descubre el daño, por manera que entiendo que en el Campo han muerto de las tres partes, las dos de la gente que habia cuando entró el ejército (...) y en Tarragona que tenia siete mil almas, no hay al presente dos mil de los naturales (...) la quema de olivos en todo el campo es notoria (...), bueyes y bestias de labor han quedado tan pocas como se deja considerar de tanta ruina, de tanto saco y de tantas correrías (...) ganado menudo de lana y de cerda de ninguna manera ha quedado en todo el Campo; ni se come carne por no haberla. Los pocos habitantes que han quedado están la mayor parte sin alhajas y constituidos en tanta miseria y pobreza que es compasion verlo (...). Estos años, y en particular la falta de gente, viñas i olivares no pueden rehacerse en muchos años(...)"*²¹⁰.

A aquest panorama tan desolador, s'hi hauria d'afegir la crisi de subsistències, agreujada els darrers anys de la guerra, i que deixà el camí obert a l'epidèmia de 1650-1653, que juntament amb els continus èxodes de població i els efectes de les lleves, farà que les variables demogràfiques protagonitzin un espectacular descens, reflex de la despoblació de la ciutat: hi ha menys gent i per tant s'hi exposen, neixen i moren menys persones.

D'altra banda, a més de la població empobrida, també el govern de la ciutat tenia problemes econòmics ocasionats per l'endeutament, que la ciutat havia estat obligada a fer per poder comprar els aprovisionaments de gra davant la crisi de subsistències i posteriorment per acomplir amb el

²⁰⁸ E. SERRA I PUIG, "Resistència de Catalunya...", p. 101-102.

²⁰⁹ J. M. RECASENS I COMES, "Notícies sobre el Port de Tarragona: 1650 a 1776", dins *Revista Tècnica de la Propiedad Urbana*, Tarragona, 1977, n.º 27, pp. 105-113.

²¹⁰ Aquest memorial va ser enviat a Madrid des de Tarragona. J. M. SANABRE, *La acció francesa...*, p. 615.

seu paper institucional de manteniment de l'hospital del morbo i pagament de metges, medecines etc., en el temps de la pesta. A aquestes dues despeses ja de per si mateixes força importants, s'havia d'afegir l'ocasionada per crear companyies de soldats.

Aquest endeutament va ser tan gran que va continuar durant tota la dècada següent. El 1661 els deutes de la ciutat eren "*entre censals y carrechs ordinaris acerca de 9000 lliures y deu de pensions atrasades cerca de 25.000 lliures, y de compte de taula 26.973 lliures, 13 sous, sens les pensions de cada any resten atrasades 52.000 lliures,*" per tant es determina "*ques contenten els acreedors de rebre mitja pensió només y que les pensions atrasades resten suspesas fins que la ciutat las pugue pagar*"²¹¹

Tal era l'endeutament i la necessitat de reduir les despeses anuals que el gener de 1662 es pren la determinació de reduir els salaris dels cònsols, i se'ls paguen 150 lliures; si tenim en compte que el 1603 els seus salaris eren ja de 220 lliures i de 300 el 1654, s'observa el gran esforç realitzat, sobretot perquè durant aquesta segona meitat de segle els preus mantenen una tendència alcista.²¹² Aquesta mesura s'estén a tots els oficis en què els seus salaris surten de les arques municipals, "*i així mateix se releva la meitat de tots los salaris excepte los del veguer, trompeta y relotger*", i continuant en la línia d'estalvi iniciada "*per reduir les despeses, la ciutat no dóna ciris quan hi haja talem, ni candeles a ningú professó, sols lo die de Corpus i Santa Tecla (...)*"²¹³

²¹¹ AHT, Llibre del Consolat, 1660-1663, 16r., acta del 2-I-1661.

²¹² AHT, Llibre del Consolat, 1602-1603, 82r., acta del 3-III-1603.

²¹³ AHT, Llibre del Consolat, 1660-1663, 40 i 42 v., acta del 2-I-1662. Els salaris que es rebaixen són els següents: cònsols, 150 lliures; credensers, 40 ll.; "Al obrer no se li doni salari"; al clavari de comuns, 40 ll., al síndic "per a plets", 5 ll.; als advocats de la present ciutat, tot el salari; als advocats de la present ciutat en Barcelona, 10 ll.; al procurador de Barcelona, 5 ll.; al secretari, 50 ll.; al r elotger, la meitat del salari; al trompeta, el mateix salari; als veguers se'ls lleva 1 ll. i 13s; al predicador de Quaresma se li excusa de donar salari; a l'administrador de carnisseries, 32 ll.; i 2 s.; al pesador de la carn, "no se li toqui"; a l'escombrador de la plaça de les Cols, la meitat del salari; al pare Vianants, la meitat del salari; a l'arxiver "que no se li toqui"; als oficials de la Taula, la meitat, excepte al caixer, que "se li doni" 40 ll.

VII. CONCLUSIONS

La trajectòria de les tres variables demogràfiques (natalitat, mortalitat i nupcialitat) ens evidencia que, en iniciar-se el segle XVII, la gran expansió demogràfica que segons altres estudis va existir a la Catalunya del segle XVI, a la ciutat de Tarragona ja s'havia aturat, potser com a conseqüència dels efectes de la pesta de 1589-92. Tanmateix, el primer quart de segle obté globalment un balanç positiu, gràcies a dos factors: d'una banda, a l'alta fecunditat, sobretot durant els primers quinze anys del segle, típica d'un moment posterior a una crisi, en aquest cas a la de 1589-92 i d'altra banda, perquè la mortalitat es manté en general per sota de la natalitat, la qual cosa no ens estranya si pensem en la gran quantitat de gent minvada amb l'epidèmia de 1589-92, que fa que ara en quedin els més resistents; aquest distànciament de la mortalitat respecte de la natalitat origina un excedent continuat de població.

Durant aquest primer quart de segle tenim notícia de l'existència d'anys molt bons, intercalats amb anys desastrosos, i si és cert que globalment és un període netament positiu, hem de recordar que la natalitat obté els valors més alts de tot el segle durant els primers anys, i després inicia una davallada; així, la situació demogràfica trobada no és ni de bon tros comparable a cap període de la segona meitat de segle, caracteritzat per un creixement continuat de la població.

Aquest balanç positiu del primer quart de segle es veurà truncat a partir del començament del segon quart de la centúria; el període, comprès entre 1625-28 i 1653, és en conjunt el més tràgic de tot el segle, centralitzades les seves pèrdues en tres moments que presenten un balanç molt negatiu: el de 1628-32, 1636-1641, i destaca la gran mortalitat de 1641 i 1650-53.

Les pèrdues quantitatives d'aquests períodes, sobretot les dels anys 1640-1653, són difícils d'avaluar, tant per la manca de censos de població com pel gran traspass de gent que migraria d'un lloc a l'altre fugint dels tres elements més negatius que es combinen durant aquests anys: fam, guerra i pesta. El 1642, únicament un any després d'iniciar-se la guerra i sense haver patit encara els efectes de l'epidèmia, a la ciutat hi ha únicament una tercera part dels habitants que la poblaven abans.

L'any 1669 són censats 613 focs i encara que considerem que pot ser una xifra deficitària per tractar-se d'una font fiscal, la diferència amb les dades que compten per al segle XVI no pot ser sinó un clar símptoma de la gran pèrdua de població; la política afavoridora per a la repoblació de la ciutat que du a terme el Consell Municipal a partir de 1664 confirma que el despoblament de Tarragona existeix encara en la dècada dels anys seixanta.

D'altra banda, la guerra de 1640-1652, que s'allarga fins al 1659, afectarà sobretot el contingent masculí i originarà una situació de desequilibri entre els dos sexes, que la gran immigració existent no serà capaç d'anul·lar totalment; durant els anys de guerra i de la postguerra, a la ciutat hi ha un gran nombre de viudes, moltes de les quals són molt joves, que es tornaran a casar sobretot amb immigrants. Les segones núpcies són durant aquests anys de postguerra molt importants per a la recuperació demogràfica, situació que continuarà, encara que perdent progressivament importància, durant uns 20 o 25 anys fins que les noves generacions nascudes després dels anys més tràgics, i per tant molt poc minvades per l'absència de factors negatius, facin el reemplaçament generacional.

Aquesta absència de factors exògens negatius que caracteritza pràcticament tota la segona meitat del segle provoca el distànciament continuat de la mortalitat en relació a la natalitat, la qual cosa dona una situació molt favorable i possibilita un superàvit de gent, en no topar-se amb cap mortalitat extraordinària.

Així, a partir de 1653, coincidint quasi instantàniament amb l'acabament de l'epidèmia, es produeix una recuperació demogràfica continuada fins a la fi del segle. Una primera recuperació seria la dels anys immediatament posteriors a la davallada demogràfica, fins a l'inici de la dècada dels anys seixanta, quan la ciutat resta en un estat de prostració; malgrat el despoblament existent, aquesta primera recuperació és protagonitzada per les segones núpcies i per una alta fecunditat, característiques típiques d'una reacció a una gran crisi precedent. També la immigració d'aquests anys ajudarà a aquesta revifalla de la població.

Progressivament, durant els anys següents pugen els matrimonis en primeres núpcies i la fecunditat se situa en els valors considerats normals per a tot el segle. La recuperació ha perdut l'embranchida inicial, típica dels moments posteriors a una gran davallada, i de mica en mica retorna la normalitat demogràfica que, perduda en els anys centrals del segle, retorna a partir de la dècada dels vuitanta, i s'adverteix un lleuger estancament en els darrers anys del segle. Malgrat aquest petit descens, els guanys d'aquests darrers vint anys i en general de tota la segona meitat, són molt superiors als trobats en qualsevol moment dels primers cinquanta anys, cosa que demostra la importància i la intensitat d'aquesta recuperació començada immediatament després de superats els anys tràgics de mitjan de segle. Aquesta època iniciada a partir de la dècada dels vuitanta, arriba presidida per una alça de la natalitat, ja no com conseqüència d'un *despertar de la fecunditat*, com a típica resposta d'una població d'antic règim a una crisi precedent, sinó per l'arribada al matrimoni de molta més gent. Atès, però, que el punt de partida de la corba de natalitat és molt baix, aquesta recuperació durant la segona meitat no assolirà els índexs de principi de segle i haurem d'esperar l'entrada del segle XVIII per veure aquests valors superats.

Quant a la distribució socio-professional de la població tarragonina al segle XVII, és evident que els anys centrals de la centúria, i sobretot la Guerra dels Segadors (1640-1652), canvien el ventall professional trobat durant tota la primera meitat per la irrupció de l'estament dels militars, que de manera més o menys important es fan presents fins a la fi del segle. La ciutat esdevé cada

cop més rural, i el protagonisme de la pagesia es fa palès sobretot a partir dels anys seixanta i s'intensifica en el darrer quart de segle. Les autoritats municipals són conscients de la necessitat de fomentar l'establiment d'alguns oficis artesanals considerats bàsics per a l'economia ciutadana, i atorguen privilegis i franquícies que xoquen amb l'estructura gremial.

Els continus avisos de pesta que arriben continuadament al llarg del segle i les mesures restrictives que la ciutat imposa al comerç marítim i a l'entrada de mercaderies de robes i cuirs, procedents de llocs contagiats per evitar la introducció de l'epidèmia a la ciutat, no faran sinó ofegar certs oficis com els relacionats amb el tèxtil i el cuir; amb el record dels estralls de la pesta de 1589-92, les autoritats locals veuen el mar com un perill, més que com una font de riquesa, i durant tot el segle predomina més la necessitat de fer complir les mesures restrictives imposades al comerç marítim per evitar el contagi que el seu foment, la qual cosa no impedeix l'afectació de la ciutat per la pesta de 1650-53, que intermitentment durant aquests tres anys assota la població; amb la destrucció del port durant la guerra, el comerç acabaria per desplaçar-se cap al port de Salou.

Així, Tarragona durant la segona meitat del segle XVII, i molt més intensament els darrers 25 anys, presenta un ventall professional atípic del que caldria esperar d'una ciutat costanera i en un període en què el redreç industrial i comercial començava a imposar-se en moltes de les ciutats catalanes; Tarragona, continuarà sent bàsicament rural fins a la fi de segle, i l'agricultura serà l'activitat principal dels seus habitants, seguida per la pesca.

Hem analitzat també el corrent immigratori com un factor positiu per al desenvolupament de la ciutat; aquesta immigració presenta al llarg del segle moments de flux i reflux: de 1600 a 1640, la incidència immigratòria és menor; amb l'esclat del conflicte bèl·lic, s'obre una època caracteritzada per una gran afluència de gent que arriba a Tarragona i que tindrà una gran importància sobretot durant els anys de postguerra com element substitutiu dels nadius morts. La immigració de l'època de la guerra correspon a dos tipus: l'un, originat per la gent vinguda a la ciutat que cerca refugi, procedent sobretot dels pobles del Camp, i que marxarà un altre cop, molta de la qual fugint de la pesta, i l'altre són soldats. Una vegada finalitzada la contesa, els immigrants que arriben i que es casen a la ciutat procedeixen majoritàriament de les comarques properes i mantenen una clara preferència per una activitat professional del sector primari, bàsicament l'agricultura; un segon tipus d'immigració s'iniciaria a partir de 1664, amb les mesures afavoridores atorgades pel Consell Municipal per repoblar la ciutat i atreure gent d'oficis artesanals dels quals manca la ciutat. A partir dels anys setanta i vuitanta existeix una contracció del corrent immigratori que coincideix amb l'arribada de l'impuls demogràfic de les noves generacions.

Quant a la procedència dels immigrants, es fa palesa la poca importància de la immigració peninsular, a excepció dels anys de la guerra, per ser militars. Quant a la immigració estrangera, els francesos, que es dedicaven majoritàriament a l'agricultura, van destacar sobretot durant els primers vint anys del segle; després de la davallada iniciada amb l'esclat de la guerra, i que durà fins als anys seixanta, tornen a aparèixer fins a la fi del segle, però en disminueix molt el seu nombre.

El gran focus d'emissió d'emigrants cap a Tarragona, el constitueixen els pobles de les comarques dels voltants; les seves ocupacions laborals variaran al llarg del segle, però sobretot al darrer terç s'aniran decantant també cap a l'agricultura.

D'altra banda, al llarg del segle observem la influència negativa de les crisis de subsistències provocades per l'augment dels preus del blat, de l'epidèmia que durant tres anys, de 1650 a 1653, va afectar intermitentment la població tarragonina, i de la guerra que de 1640 a 1652 va ser l'element determinant de la gran davallada que va patir la ciutat en els anys centrals del segle, tant per la mortalitat directa i pels efectes despobladors de les lleves, com per ser l'agent que va propiciar la crisi de subsistències, que va dominar durant aquests anys i que va afavorir l'extensió del contagi i va multiplicar els seus efectes sobre una població mal alimentada i debilitada.

Quant a les crisis de subsistències que va patir la ciutat al llarg del segle, s'observa com durant els primers 25 anys existeix una política de les autoritats municipals encaminada a prevenir pujades del preu del blat, mitjançant compres que permetin un bon aprovisionament de la ciutat per fer front a períodes de carestia; el bon abastament de la ciutat, junt amb les mesures restrictives de venda del gra i el control del seu preu, fan que la població no surti gaire afectada per la crisi blavera de 1605-1608.

Contràriament, durant el segon quart, es presenten unes crisis de subsistències que sens dubte seran les més negatives de tot el segle, arribant els preus del blat a assolir uns índexs extraordinàriament alts durant la crisi de 1628-32, i sobretot durant la guerra i els primers anys de la postguerra. Aquests augments de preus que provocaren fams generalitzades van venir originats per diversos factors: en el primer cas, per una crisi de base agrària propiciada per una climatologia adversa, i pel deficient aprovisionament de la ciutat junt amb l'especulació per part dels comerciants; en el segon, l'esclat del conflicte bèl·lic amb França ocasiona una estada a la ciutat d'un major nombre de persones a partir de 1635, primer amb els allotjaments de soldats i, posteriorment, a partir de 1641, amb la gran immigració de gent del Camp que cerca refugi, en un moment en què la ciutat no pot fer front a la gran demanda de blat amb les seves exhaustes provisions, i agreugen la situació les requises de grans partides de gra per al servei de l'armada i l'absència del blat francès que havia ajudat sempre a pal·liar les caresties de grans; tot això, combinat amb la interrupció del comerç i de les comunicacions i les desvastacions dels camps, farà que aquesta sigui la crisi de subsistències pitjor de tot el segle, que afavorirà l'extensió de l'epidèmia.

Durant la segona meitat de segle, els preus del blat es mantenen en general molt alts, amb períodes d'escassetat com l'iniciat a partir de 1669, i destaquen els anys de 1674, fins al 1678, i també els anys dolents de 1684-87 fins al 1689; malgrat aquests anys de carestia, l'evolució de la població no té una dependència tan estreta de les oscil·lacions del preu de l'aliment bàsic.

Hem vist també com l'amenaça de contagi de la ciutat pels successius brots de pesta que sorgeixen durant el segle en diversos indrets modifiquen la vida quotidiana dels seus habitants, i com arriben a condicionar en certa manera el desenvolupament econòmic d'una població. Tarragona, ciutat oberta al mar i conscient del perill que representa el tràfic marítim com a mitjà

propagador d'epidèmies, comença el segle amb el record de la terrible pesta de 1589-92 que va assolir el Camp i la ciutat; les autoritats locals s'esforcen a instaurar i fer complir mesures per a la prevenció i defensa de la ciutat davant d'un possible contagi que consisteixen, entre d'altres, en un control tenaç dels vaixells arribats de llocs infectats, sobretot per aquells que portaven mercaderies de cuiros i robes; aquestes mesures, per la seva freqüència al llarg del segle, haurien tingut uns efectes negatius per al comerç i sobretot per al desenvolupament d'alguns sectors econòmics com el del tèxtil i el cuir, ja que aquestes matèries primeres eren considerades transmissores de la malaltia.

La ciutat escapà de l'epidèmia de 1629-31, però serà una de les primeres ciutats catalanes a patir els estralls de la pesta que intermitentment, des de 1650 fins al 1653, va afectar la ciutat. Per avaluar els seus efectes demolidors sobre la població, s'ha de valorar conjuntament amb la greu crisi de subsistències provocada per la pujada dels preus del blat; d'aquí la seva virulència sobre una població mal alimentada i empobrida, molt vulnerable a tot tipus de malalties.

D'altra banda, els efectes negatius de la Guerra dels Segadors, 1640-52, en una segona fase de conflicte amb França, que durà fins al 1659, no s'han de veure únicament en la gran mortalitat directa produïda pel bloqueig a què va estar sotmesa la ciutat el 1641, que va ser tan elevada per la gran quantitat de gent forana resident a Tarragona. Altres seqüeles del conflicte bèl·lic sobre la població van ser: el despoblament, sobretot d'homes joves com a conseqüència de les llesves i de la mort directa d'aquests; la destrucció de cases, camps i del port de la ciutat; l'empobriment de les persones i un gran endeutament de la ciutat, a més de ser l'element que va afavorir la pujada extraordinària dels preus del blat, que a la vegada va propiciar la gran virulència de la pesta.

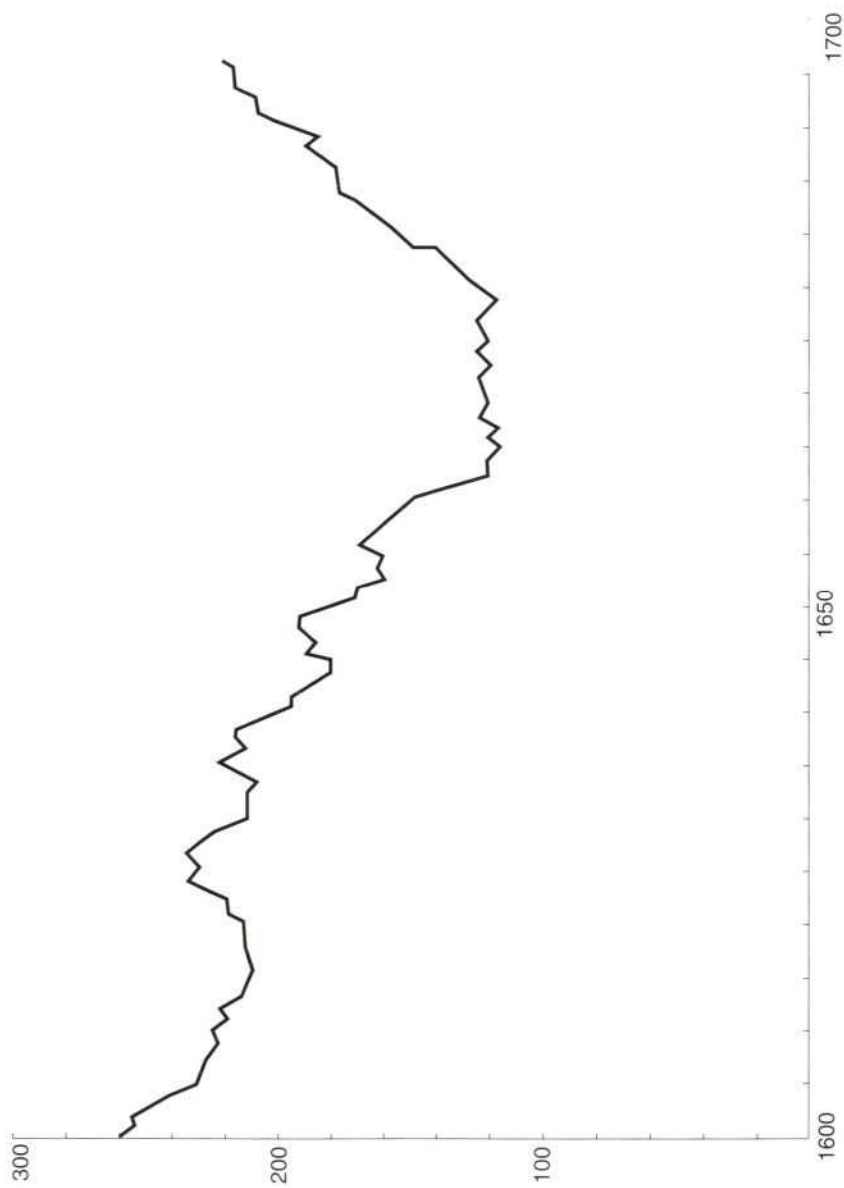
Així, l'assot de l'epidèmia de 1650-53 arriba afavorit per una carestia general, i en els darrers anys d'una guerra que ja havia colpit durament la població; no és d'estranyar, doncs, que la conjunció dels tres factors més negatius per a una població facin del període comprès entre 1641 i 1653 una veritable frontera que separa les dues meitats de segle amb dues trajectòries ben diferenciades: una primera meitat, caracteritzada per un equilibri durant els primers 25 anys, que es va deteriorar progressivament tot just iniciar-se el segon quart de segle amb la crisi agrícola, que provoca la fam generalitzada dels anys de 1628-32, i que inicia un període d'empitjorament de la situació fins arribar als anys 1641-1653, de gran davallada de la població, els efectes negatius de la qual no es podran anul·lar durant la resta del segle, malgrat la intensa i continuada recuperació a partir de 1653 i el posterior redreç a partir de 1675-80. La centúria tancarà amb un balanç negatiu per a la població tarragonina, i s'haurà d'esperar l'entrada del segle XVIII perquè la ciutat recobri el nombre d'habitants amb què comptava a les darreries del XVI.

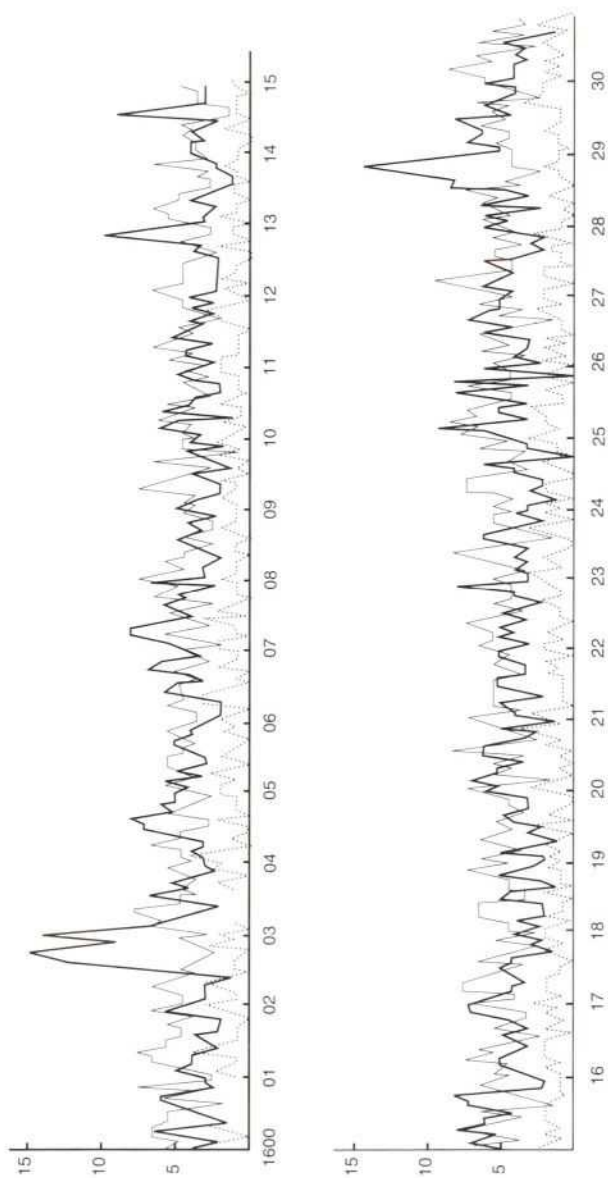
VIII GRÀFICS

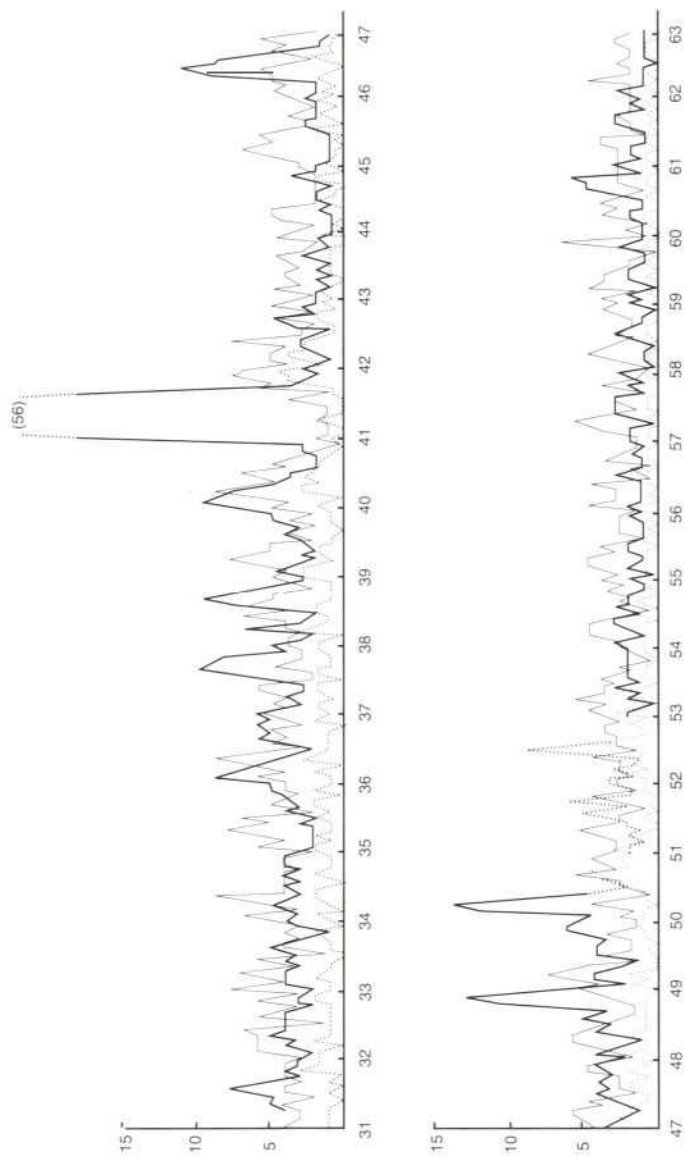

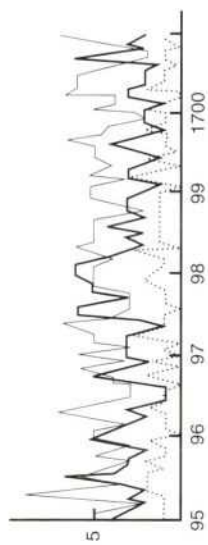
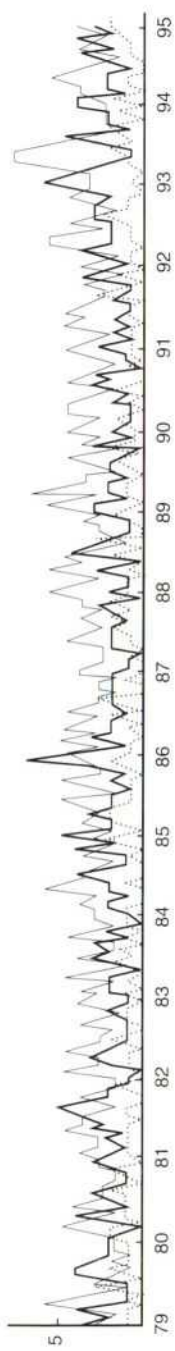
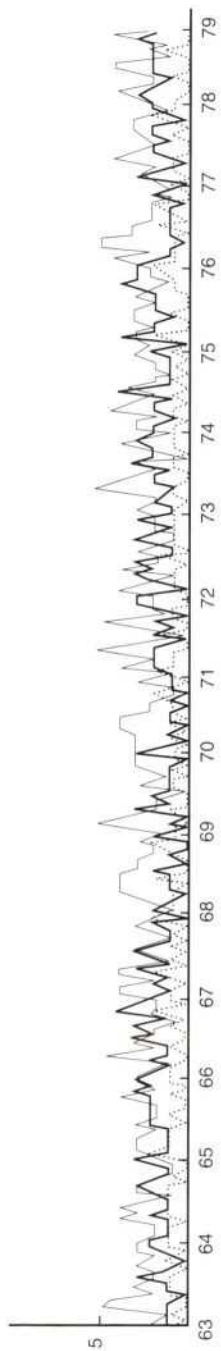

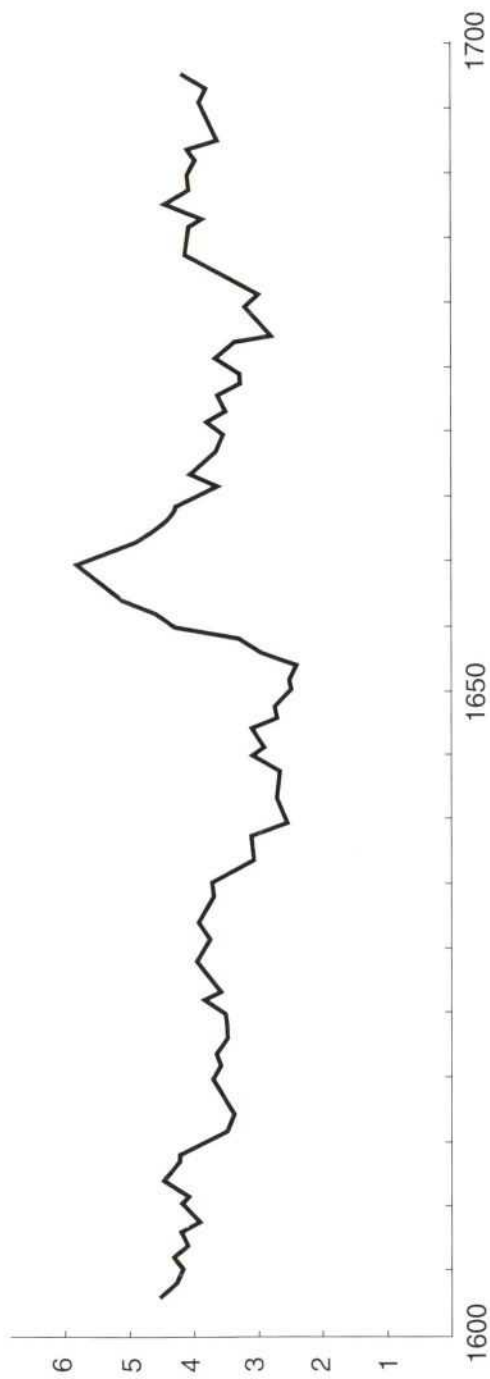
Gràfica n.º 1:
Bateigs. (mitjanes mòbils -m.m.- de 5 anys)

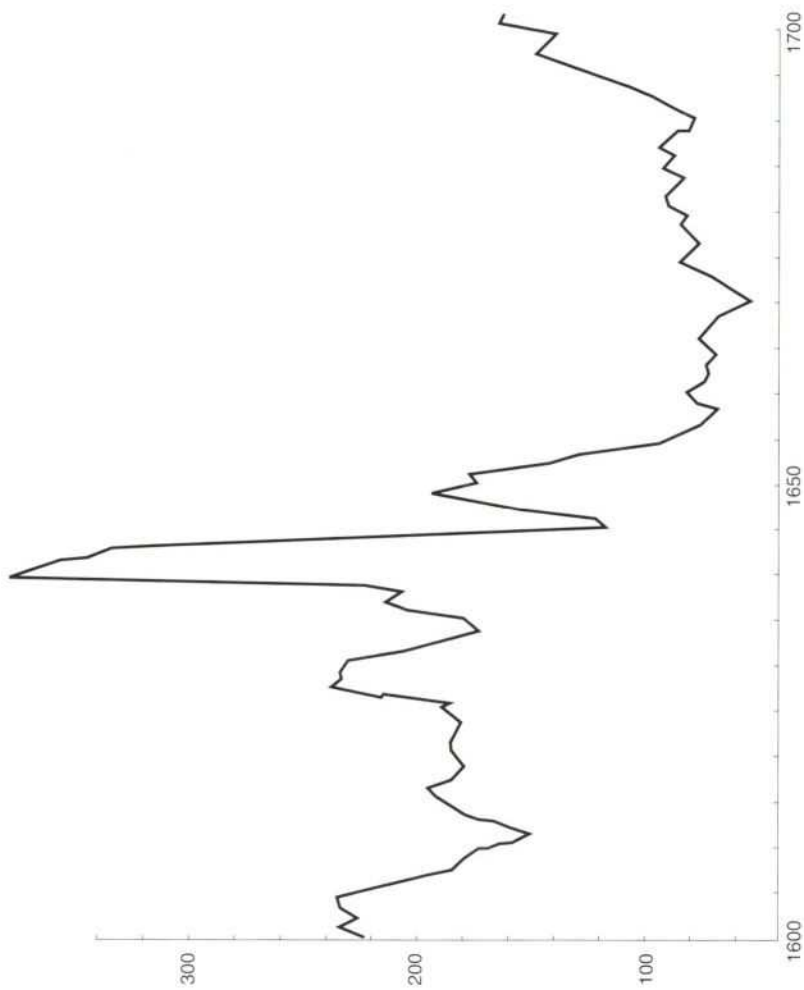
Gràfica n.º 2:
Moviment estacional (n.º absolut segons la mostra).
 — Deluncions — Concepcions ..... Matrimonis

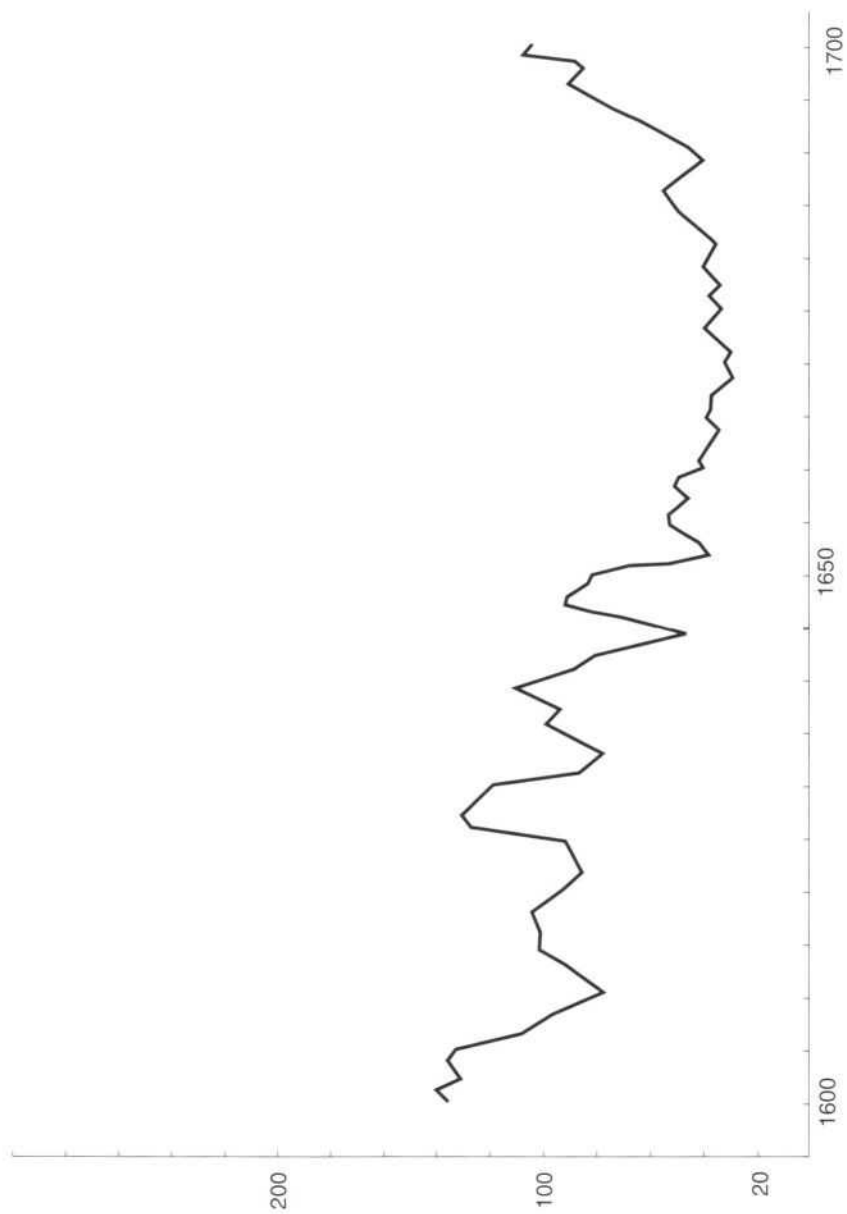

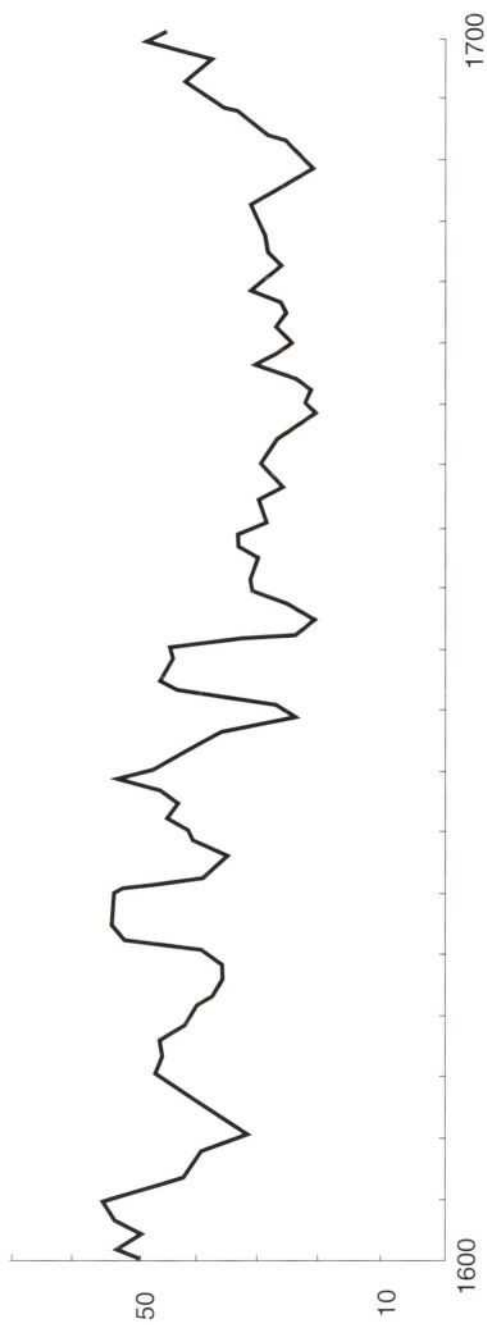
Gràfica n.º3:
Relació de m.m. de bateigs respecte de m.m. de matrimonis: n.º de fills per matrimoni.

Gràfica nº 4:
Defuncions.(m.m. de 5 anys)

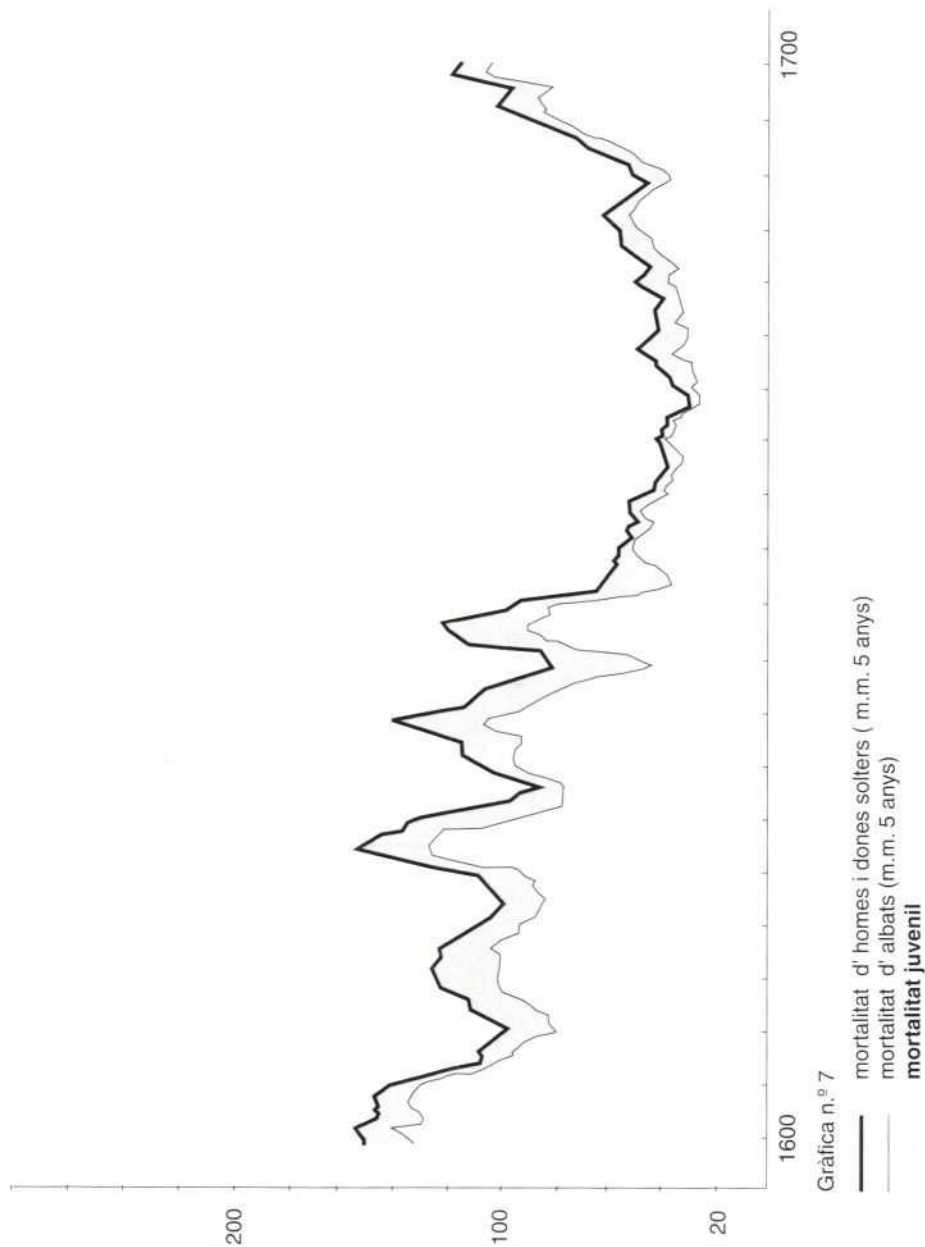

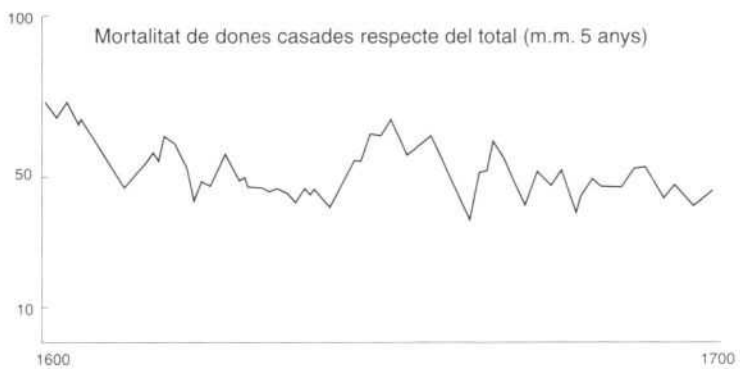
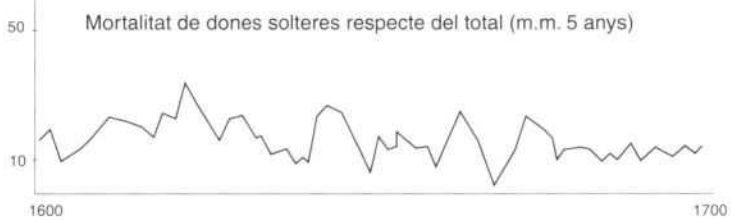
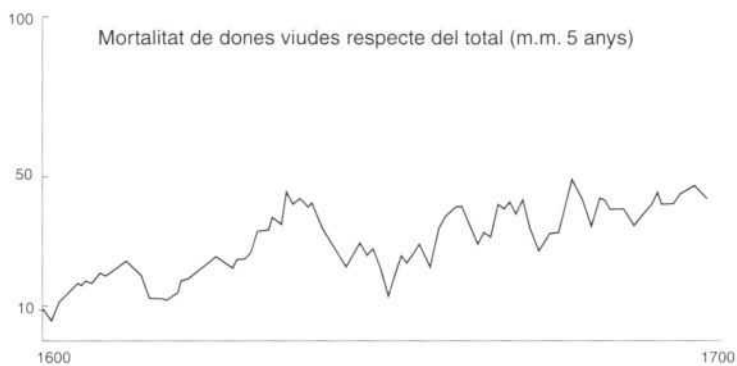
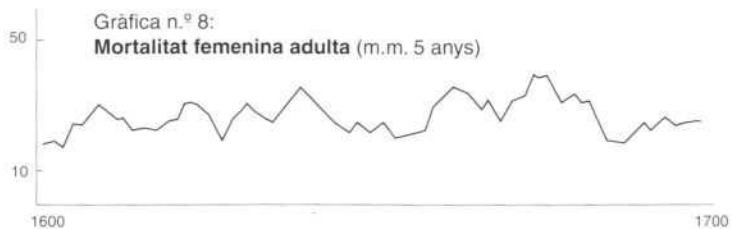
Gràfica n.º 5:
Mortalitat d' albats. (m.m. de 5 anys)

Gràfica n.º 6:
% de m.m. d'albats respecte m.m. de bateig
supervivència infantil.

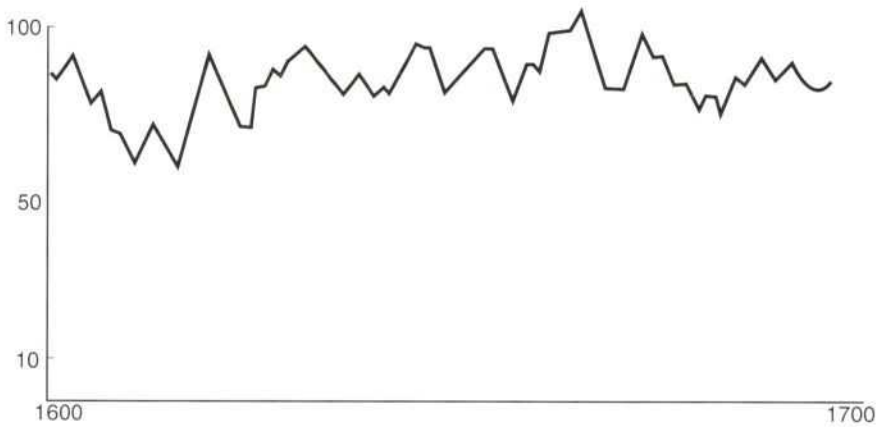

Gràfica n.º 9:

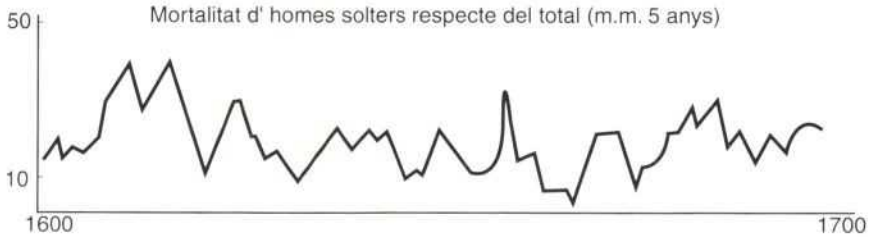
Mortalitat masculina adulta (m.m. 5 anys)

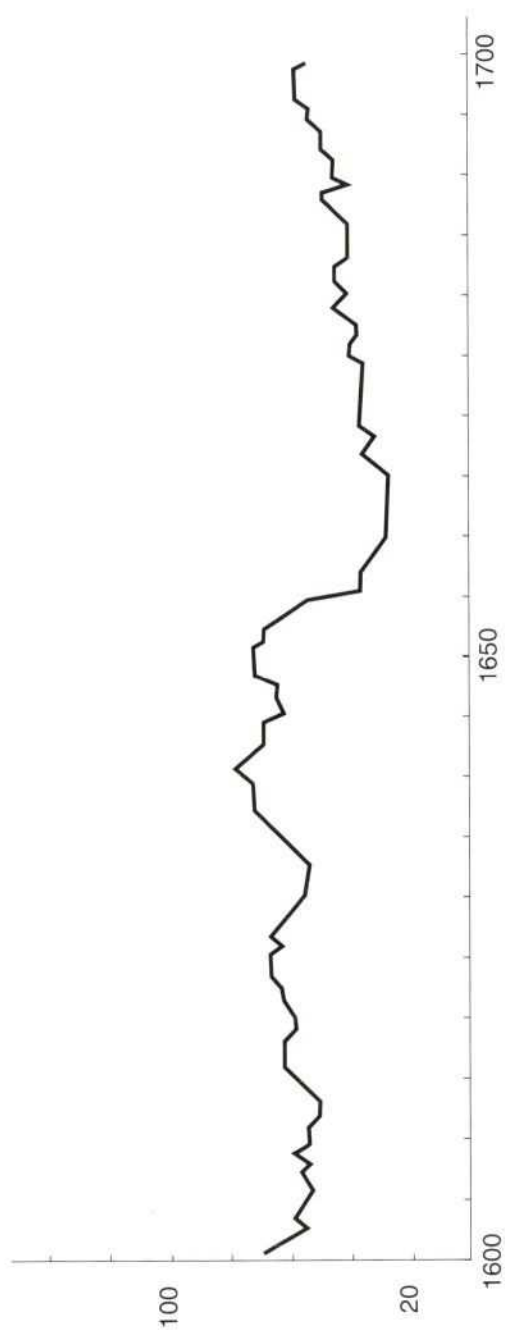

Mortalitat d' homes casats o viudos respecte del total (m.m. 5 anys)

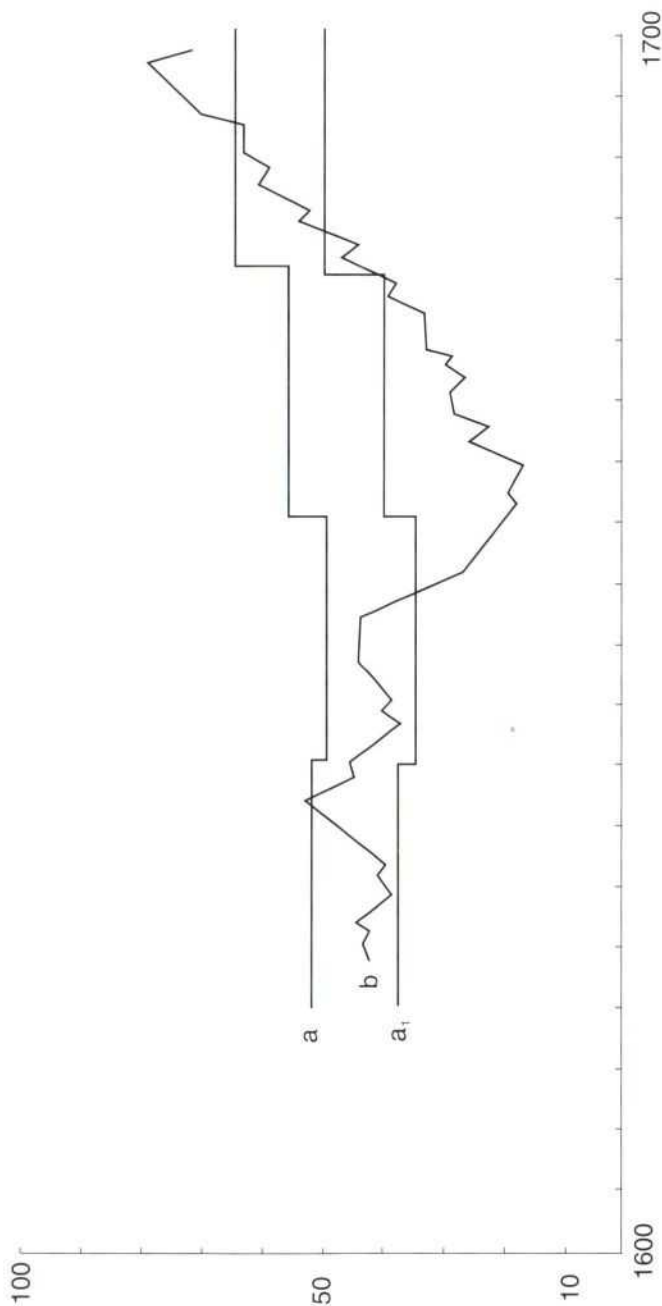

Mortalitat d' homes solters respecte del total (m.m. 5 anys)

Gràfica n.º 10:
Nupcialitat.(m.m. de 5 anys)

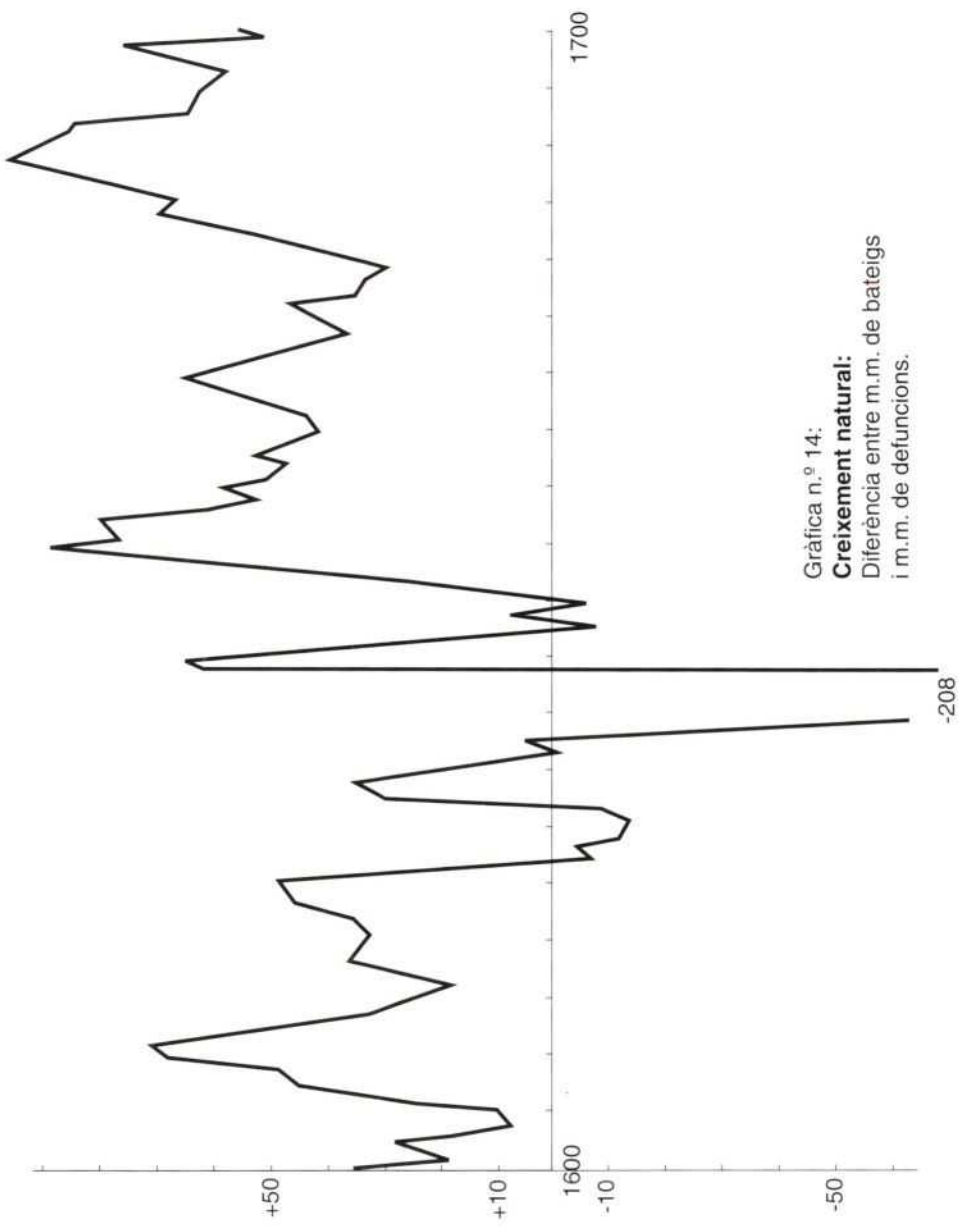
Gràfica n.º 11:

Reemplaçament generacional:

- a) supervivents als 23 anys.
- a₁) " de 23 anys que s'haurien d'haver casat menys el 15% de celibataris.
- b) percentatge de m.m. d'homes i dones que es casen en primeres núpcies, respecte m.m. de bateigs de 23 anys abans.

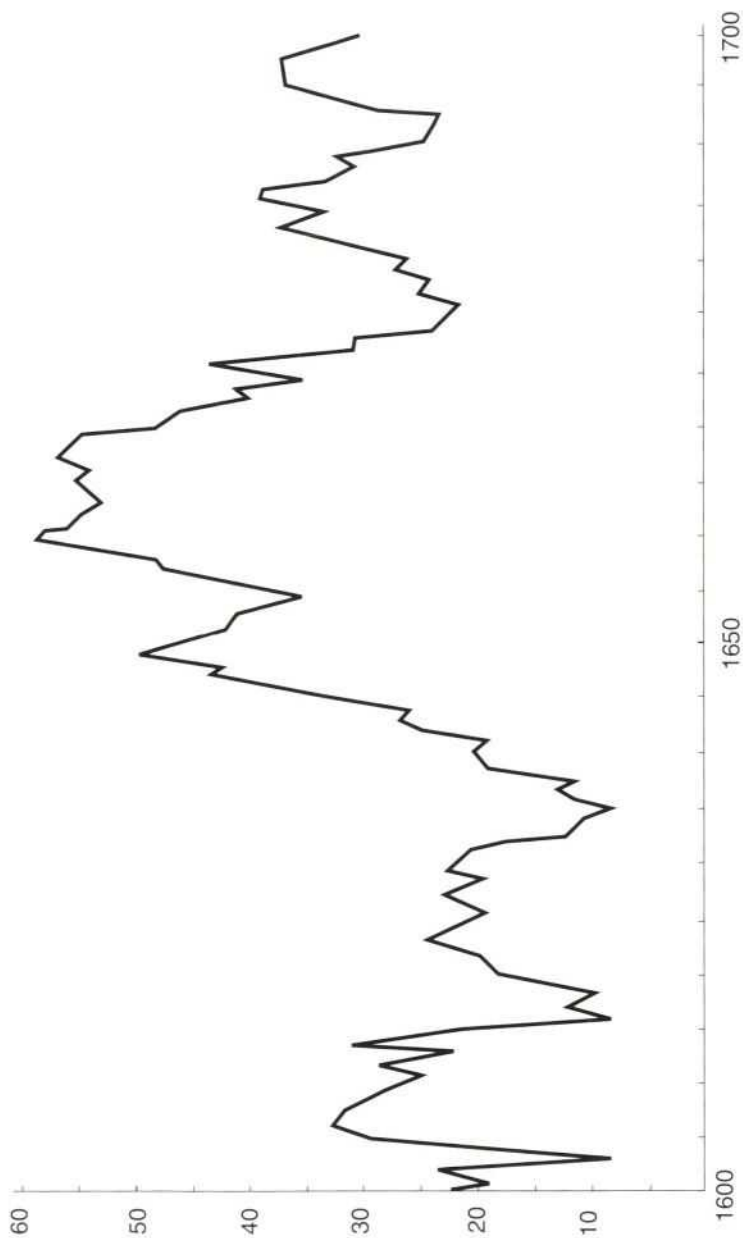

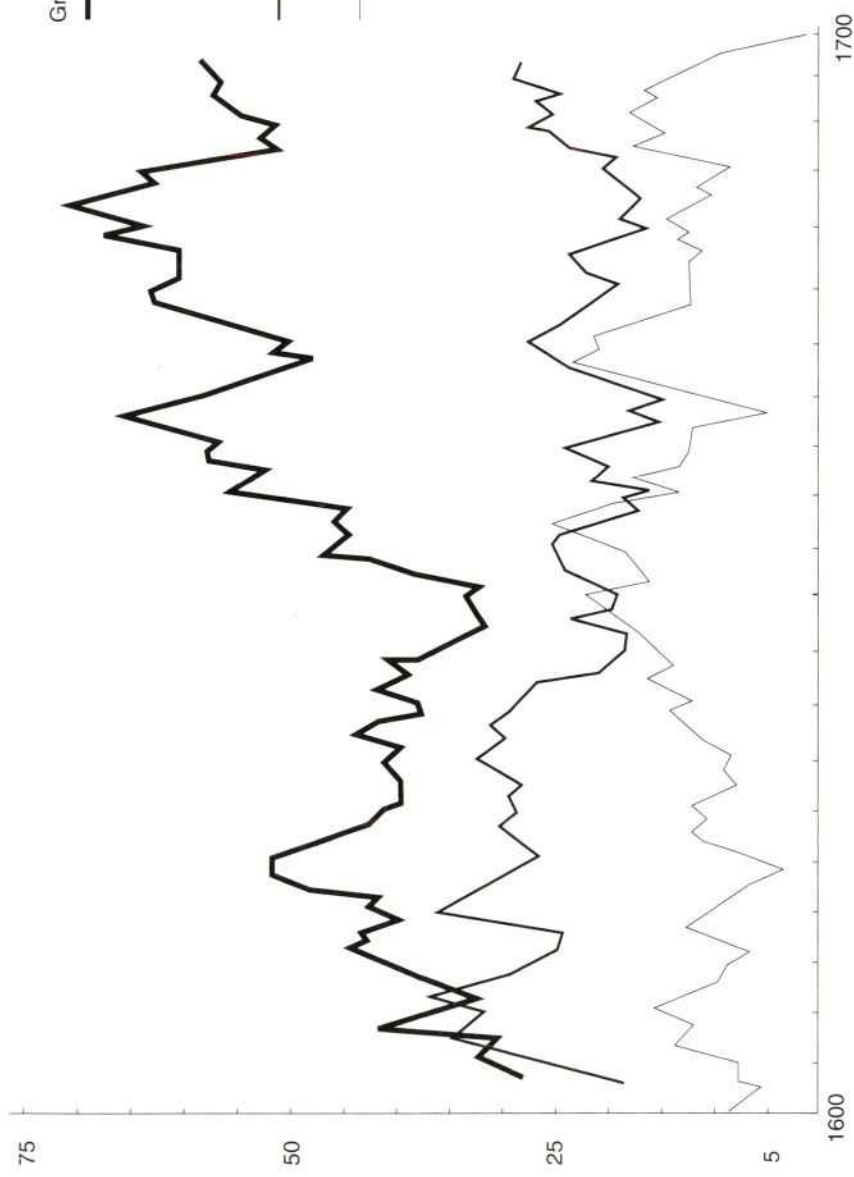

Gràfica n.º 14:
Creixement natural:
 Diferència entre m.m. de bateigs
 i m.m. de defuncions.

Gràfica n.º 15:
% dels contraents immigrants respecte de les persones que es casen (m.m. 5 anys)

Gràfica n.º 16:

- % dels homes que es casen amb activitats del sector primari, respecte del total de casats. (m.m. 5 anys)
- el mateix per al sector secundari.
- el mateix per al sector terciari.

IX QUADRES

QUADRE N.º 1: HOMES IMMIGRATS A TARRAGONA. 1600-1700

	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%
immigració peninsular	4	1,3	5	1,6	54	19,7	7	4,1	8	3,5
immigració estrangera	27	9	11	3,5	32	11,7	12	7,1	8	3,5
immigració Principat	50	16,7	41	13,1	46	16,9	45	26,9	68	30,2
total matrimonis mostra	299		312		272		167		225	

QUADRE N.º 2: DONES IMMIGRADES A TARRAGONA. 1600-1700

	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%
immigració peninsular	2	0,6	1	0,3	15	5,5	3	1,8	4	1,7
immigració estrangera	8	2,6	3	0,9	4	1,4	1	0,5	1	0,4
immigració Principat	54	18	77	24,6	88	32,3	60	35,9	58	25,7
total matrimonis mostra	299		312		272		167		225	

QUADRE N.º 3: IMMIGRACIÓ PENINSULAR MASCULINA

lloc d'origen	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%
Mallorca	3	1	1	0,3	1	0,3	1	0,6	1	0,4
Aragó	1	0,3	-	-	2	0,7	1	0,6	-	-
València	-	-	3	1	3	1,1	2	1,1	3	1,3
Castella	-	-	1	0,3	48	17,6	3	1,7	4	1,7
total matrimonis mostra	299		312		272		167		225	
total % immigrants		1,3		1,6		19,8		4,1		3,5

QUADRE N.º 4: IMMIGRACIÓ PENINSULAR FEMENINA

lloc d'origen	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%
Mallorca	-	-	1	0,3	-	-	-	-	1	0,4
Aragó	1	0,3	-	-	2	0,7	1	0,6	-	-
València	-	-	-	-	1	0,3	1	0,6	1	0,4
Castella	1	0,3	-	-	12	4,4	1	0,6	2	0,8
total matrimonis mostra	299		312		272		167		225	
total % immigrants		0,6		0,3		5,5		1,8		1,7

QUADRE N.º 5: IMMIGRACIÓ ESTRANGERA MASCULINA

lloc d'origen	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%
França	24	8	8	2,5	2	0,7	4	2,4	5	2,2
Itàlia	1	0,3	2	0,6	20	7,3	7	4,1	1	0,4
Portugal	-	-	-	-	6	2,2	-	-	-	-
Alemanya	-	-	-	-	2	0,7	-	-	1	0,4
Altres	2	0,6	1	0,3	2	0,7	1	0,6	1	0,4
total matrimonis mostra	299		312		272		167		225	
total % immigrants		8,9		3,5		11,7		7,1		3,5

QUADRE N.º 6: IMMIGRACIÓ ESTRANGERA FEMENINA

lloc d'origen	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%	n.º	%
França	7	2,3	1	0,3	2	0,7	-	-	-	-
Itàlia	-	-	-	-	2	0,7	-	-	-	-
Portugal	1	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Flandes	-	-	1	0,3	-	-	-	-	-	-
Alemanya	-	-	1	0,3	-	-	1	0,5	1	0,4
total matrimonis mostra	299		312		272		167		225	
total % immigrants		2,6		0,9		1,4		0,5		0,4

**QUADRE N.º 8: PROCEDÈNCIA DELS IMMIGRATS DEL PRINCIPAT.
1600-1700**

REGIÓ I	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Barcelonès	3	1	3	1	3	3	4	3	11	5
Baix Llobregat	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Vallès Oriental	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vallès Occidental	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Maresme	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
total	4	2	3	1	4	4	4	3	12	7

REGIÓ II	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Gironès	1	-	3	1	1	-	1	-	-	-
Baix Empordà	-	1	1	1	1	-	-	-	-	2
Alt Empordà	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Garrotxa	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-
total	1	1	5	4	3	-	2	-	-	2

REGIÓ III	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Tarragonès	8	6	7	13	6	21	7	17	11	14
Alt Camp	9	8	4	14	7	9	9	1	13	9
Baix Penedès	1	-	-	1	-	1	-	-	1	-
Alt Penedès	1	-	1	1	-	1	1	-	1	-
total	19	14	12	29	13	32	17	18	26	23

REGIÓ IV	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Baix Camp	10	20	8	15	17	35	5	16	9	8
Conca de Barberà	4	6	1	6	-	6	6	4	7	9
Priorat	2	1	-	2	1	3	1	3	-	1
Ribera d'Ebre	-	2	1	-	-	1	-	-	-	-
total	16	29	10	23	18	45	12	23	16	18

REGIÓ V	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Baix Ebre	2	1	-	-	1	1	-	1	2	3
Terra Alta	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-
total	2	1	-	-	1	1	-	2	3	3

REGIÓ VI	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Osona	-	2	3	1	-	1	1	2	1	2
Ripollès	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cerdanya	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-
total	1	2	3	1	3	1	1	2	1	2

REGIÓ VII	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Solsonès	-	2	1	-	1	-	2	1	-	-
Anoia	-	-	-	1	1	1	-	3	1	-
Bages	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Bergueda	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
total	-	2	3	1	2	1	2	4	1	-

REGIÓ VIII	1600-1620		1621-1640		1641-1660		1661-1680		1681-1700	
	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Noguera	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
Segrià	3	-	1	1	-	1	1	1	1	-
Garrigues	-	-	-	2	-	1	-	1	1	-
Urgell	2	3	4	3	-	1	4	2	5	1
Segarra	1	-	-	1	-	-	2	-	-	-
total	6	3	5	7	-	4	7	5	7	1

Regió IX	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones	homes	dones
Pallars Sobirà	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pallars Jussà	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
total	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-

QUADRE N.º 9: OFICIS DELS IMMIGRATS DEL PRINCIPAT. 1600-1700

1600-1625

COMARCA	Pàgès	PRIMARI		SECUNDARI			TERCIARI			Prof.
		Pescador	Construcció	Textil	Canen/ Espart	Metall	Cuir	Comerç		
Baix Camp	1	1	1	3	1	1	-	-	3	
Alt Camp	3	-	-	2	-	-	-	3	-	
Tarragonès	9	-	-	-	-	-	-	-	1	
Conca de Barberà	-	-	-	-	1	2	-	1	-	
Urgell	1	-	-	-	-	-	-	1	1	
Barcelonès	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
total	14	1	1	6	2	3	-	5	5	

1626-1652

Baix Camp	1	1	1	3	-	-	1	-	3
Alt Camp	2	-	-	2	1	-	1	1	-
Tarragonès	6	-	-	-	-	-	-	-	1
Conca de Barberà	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Urgell	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Barcelonès	1	-	-	1	-	-	-	1	-
total	11	2	1	6	1	-	2	2	4

1653-1680

Baix Camp	5	-	-	2	1	-	1	1	3
Alt Camp	8	1	1	1	-	1	-	1	-
Tarragonès	7	1	-	1	-	-	-	-	-
Conca de Barberà	3	1	-	2	-	-	-	-	-
Urgell	4	1	-	-	-	-	-	1	-
Barcelonès	2	-	-	-	1	-	1	-	2
total	29	4	1	6	2	1	2	3	5

1681-1700

Baix Camp	5	-	-	2	-	-	-	1	1
Alt Camp	10	2	-	-	-	1	-	-	-
Tarragonès	7	1	-	1	-	-	-	-	2
Conca de Barberà	3	-	-	1	-	-	-	-	3
Urgell	4	-	-	-	-	-	-	-	1
Barcelonès	1	2	-	-	2	1	-	-	2
total	30	5	-	4	2	2	-	1	9

X BIBLIOGRAFIA

VIII. BIBLIOGRAFIA.

- AGUADÉ I SORDÉ, J.: "La població de Vilabella als segles XVI i XVII, 1566-1640, la immigració francesa", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. 35a. 1989, Valls-Vilatorrada. Valls, 1989 vol. II, pp. 11-28.
- ANDREU SUGRANYES, J.: "Canvi econòmic i conflictes interveïnals: (segles XVII i XVIII)", dins *Lligalls, Revista d'Història*, n.º 1, 1990, pp. 16-20.
"Creixement demogràfic i transformacions econòmiques al Priorat: segles XVI-XIX", dins *Penell: Revista d'Història*, n.º 3, Reus, 1989, pp. 67-86.
Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'antic règim (1700-1850). Reus, 1986.
- ANES, G.: *Las crisis agrarias en la España Moderna*. Madrid, 1974.
- ANGUERA, P.; MELICH, J.: "Immigració i matrimonis a Reus entre 1700 i 1711. Notes per a una revisió de la història demogràfica", dins *ler. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 85-88.
- AZORIN, F.;
SÁNCHEZ CRESPO, J. L.: *Métodos y aplicaciones del muestreo*. Madrid, 1986.
- BUSQUETS DALMAU, J.: *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni del Real*. Barcelona, 1994. 2 vols.
- CAMPS I SURROCA, M.;
CAMPS I CLEMENTE, M.: *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya*. Lleida, 1985.
- CANYAMERES RAMÓNEDA, E.: "La immigració francesa dels segles XVI i XVII: el rerafons historiogràfic", dins *Missiva. Fulls d'Informació històrica i opinió cultural*, n.º 4, 1993, pp. 4-7.
- CARALT I SALVÓ, S.: "Evolució de la demografia del Vendrell: segles XVII-XVIII", dins *Miscel·lània penedesenca*. vol. XIII, 1989, pp. 291-313.
- CARDOSO, Ciro F.S.,
PÉREZ BRIGNOLI, H.: *Los métodos de la Historia*. Barcelona, 1977.
- CARRERA PUJAL, J.: *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Barcelona, 1947. 4 vols.
- CATALÀ I ROCA, P.: *La plaga de la llagosta a Catalunya. 1686-1688*. Barcelona, 1987.
- CAVALLÉ I BUSQUETS, J.: *Quan les cases volien ser palaus: la població d'Alcover, 1553-1625*. Alcover, 1989.
- CORTIELLA I ODENA, F.: *Història de Constantí*. Constantí, 1981.

- DANTÍ, J.: "Redreçament econòmic i moviment pagès al darrer terç del segle XVII", dins *L'Avenç*, n.º 184, 1994, pp. 16-19.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.: *La sociedad española en el siglo XVII*. Madrid, 1964-70. 2 vols.
- ELLIOT, J. H.: *La Revolta Catalana. 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. Barcelona, 1966.
- FLOUD, R.: *Métodos cuantitativos para historiadores*. Madrid, 1979.
- FORT I COGUL, E.: "La pesta del segle XVII a la Selva del Camp", dins *Butlletí Arqueològic*. n.º 44, Tarragona, 1933, pp. 244-250.
"Una plaga de llangosta a la Selva: 1688", dins *Butlletí Arqueològic*. n.º 4, Tarragona, 1935, pp.114-117.
- GARCÍA CÁRCCEL, R.: *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*. Barcelona, 1985, 2 vol.
"La familia en España. S. XVI-XVIII", dins *Historia 16*, n.º 57, 1981.
- GIRALT, E.: "En torno al precio del trigo en Barcelona, durante el siglo XVI", dins *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón. (Cerdeña, 1957)*. Madrid, 1959.
- GOUBERT, P.: *Cent mille provinciaux au XVIIème siècle. Beauvais et le Beauvaisis de 1600 a 1730*. Paris, 1968.
- GUAL I VILÀ, V.: "A propòsit de *La immigració francesa dels segles XVI i XVII. El rerafons historigràfic: Algunes remarques*", dins *Missiva. Fulls d'informació històrica i opinió cultural*, n.º 5, 1994.
"El poblament a Vilanova de Prades a l'Edat Moderna", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya. 35a.1989, Valls-Vila-rodonà*. Valls, 1989, vol. II, pp. 81-97.
Gavatxos, gascons, francesos: la immigració occitana a la Catalunya moderna: el cas de la Conca de Barberà. Barcelona, 1991.
"La Conca de Barberà des de finals del segle XVI a finals del segle XVII: Periodificació, abast geogràfic i assaig interpretatiu dels anys negatius", dins *Congrés d'Història de la Medicina Catalana, 7è*. Tarragona, 1992, pp. 163-187.
"La família moderna a l'Alt Gàidà: Nupcialitat i fecunditat", dins *Recull*, Santa Coloma de Queralt, 1993, pp. 83-108.
La família moderna a la Conca de Barberà. Tarragona, 1993.
Vida i mort a la Conca de Barberà a l'Edat moderna. Tarragona, 1988.
"Les «crisis de mortalitat» adulta a la Conca de Barberà. Cronologia, intensitat i abast geogràfic", dins *Quaderns de Vilaniu*, n.º 23. Valls, 1993, pp. 54-64.
- GÜELL JUNKERT, M.: "Avalots d'un dia o revoltes avortades? Notes sobre la resistència violenta al Camp de Tarragona contra el militarisme del segle XVII", dins *Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i del fons documental de l'Arxiu Històric Comarcal de Valls*, n.º 1, 1994, pp. 67-92.
"Les confraries pageses de Tarragona durant la Guerra dels Segadors. Esbós per a un estudi. (1639-1650)", dins *Setmana Santa, 1994. Tarragona, Gremi de pagesos de Sant Isidre*, 1994, pp. 14-19.

- HAMILTON, E. J.: *War and Prices in Spain 1651-1800*. Cambridge, 1947.
El tesoro americano y la revolución de los precios en España, 1501-1650. Barcelona, 1975.
- HENRY, L.: *Demografía*. Barcelona, 1976.
Manual de demografía histórica. Barcelona, 1983.
- IGLÉSIES I FORT, J.: "El poblament a les Muntanyes de Prades", dins *Aplec de Treballs*, n.º 4, Montblanc, 1982, pp. 111-140.
- IGLÉSIES, J.: *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona, 1979-81, 2 vols.
- IGLÉSIES, J.: *Estadístiques de la població de Catalunya al primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona, 1974, 2 vols.
- JORDÀ FERNÁNDEZ, A.: *Barenys i Emprius de Salou (segles XII-XVIII). Aspectes econòmics i socials*. Vila-Seca i Salou, 1981.
Església i poder a la Catalunya del segle XVII: La Seu de Tarragona. Barcelona, 1993.
"L'època moderna. Segles XVI, XVII i XVIII", dins *Història del Camp de Tarragona*, dirigida per Enric Olivé. Tarragona, 1989, vol. I, pp. 63-103.
- KAMEN, H.: *La España de Carlos II*. Barcelona, 1981.
La sociedad europea, 1500-1700. Madrid, 1984.
Una sociedad conflictiva: España 1469-1714. Madrid, 1984.
- LOZANO DIAZ, R.: "Tarragona al segle XVII. Aspectes demogràfics d'una població d'antic règim", dins *Pedralbes*, n.º 3, Barcelona, 1983, pp. 307-314.
"Un municipi català: Tarragona al segle XVII", dins *Siglo XVII. Seminario de Aplicaciones Didácticas*. Departament d'Història Moderna. Facultat de Filosofia i Lletres, Tarragona, 1984, pp. 237-249.
- LYNCH, J.: *España bajo los Austrias*. Barcelona, 1975, 2 vol.
- MADOZ, P.: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*. Madrid, 1846, 15 vols.
- MARISTANY TIÓ, C.: "Les botigues de blat de la llavor del Priorat d'Escaladei als segles XVII-XVIII", dins *Penell: Revista d'Història*, n.º 2. Reus, 1985, pp. 19-25.
"Notes sobre el comerç del blat al Camp de Tarragona al tombant dels segles XVI-XVII: la botiga de Riudoms (1591-1628)", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*. 35a.1989, Valls-Vila-rodona. Valls, 1989, vol. II, pp. 127-141.
- MARTÍ, C.: "La pesta de 1650 de les Terres de l'Ebre", dins *Pusa: Publicació sanitària de les Terres de l'Ebre*. n.º 3, Tortosa, 1993, pp. 15-16.
- MASSANELL I ESCLASSANS, A.: "Els fills de pares incògnits: 1544-1870", dins *Miscel·lània penedesenca*, vol. IX, 1986, pp. 81-128.
- MOLAS I RIBALTA, P.: *Los gremios barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la Revolución Industrial*. Madrid, 1970.
Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII. Barcelona, 1977.

- MORELL I TORRADEMÈ, J.: *Demografia de Reus i la seva àrea de mercat a l'època moderna*. Tarragona, 1994.
- MORENO, A.; NAVARRO, L.: "Las crisis demográficas del siglo XVII en el Baix Camp. (1591-1692)", dins *1er. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 49-57.
- La recuperació demogràfica en la primera mitad del segle XVIII", dins *1er. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 65-71.
- MORERA LLAURADÓ, E.: *Tarragona Cristiana*. Tarragona, 1955, 5 vols.
- MOREU REY, E.: *Els immigrants francesos a Barcelona. Segles XVI-XIX*. Barcelona, 1959.
- MUÑOZ PRADAS, F.,
SOLER SERRATOSA, J.: "La demografia històrica catalana de los siglos XVI a XVIII: un balance bibliogràfic del decenio 1974-1984", dins *Demografia històrica en España*. Madrid, 1988, pp. 269-290.
- NADAL, J., GIRALT, E.: *Barcelona en 1717-1718. Un modelo de sociedad pre-industrial. Separata de Homenaje a Don Ramón Carande*. Madrid, 1963.
- "Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717", dins *Estudios de Historia Moderna*, III, 1953, pp. 250-254.
- La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París, 1960.
- NADAL, J.: "El redreç demogràfic de Catalunya en el segle XVI", dins *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Cerdeña, 1957*. Madrid, 1959, pp. 875-880.
- "La població catalana al segle XVIII", dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978, vol. IV, pp. 257-272.
- "La població catalana als segles XVI i XVII", dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978, vol. IV, pp. 48-63.
- "La población española durante los siglos XVI, XVII y XVIII. Un balance a escala regional", dins *Demografía Histórica en España*. Madrid, 1988, pp. 39-54.
- La población española (s. XVI-XX)*. Barcelona, 1973.
- OLIVÉ I OLLÉ, F.: "Rogatives públiques a començaments del segle XVIII (sic): La decada de 1605 a Valls", dins *Assemblea Intercomarcal d'Estudis de Catalunya*. 35 a. 1989, Valls-Vilarodona. Valls, 1989, vol. II, pp. 167-174.
- Valls i la seva importància en la demografia històrica del Camp. L'Edat moderna (1597-1819)*. Valls, Estudis Vallencs, 1988, pp. 75-88.
- PARETS, M. (1610-1661): *Dietari d'un any de pesta*. Edició i estudi de James S. Amelang i Xavier Torres. Barcelona, 1989.
- "De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña", dins *Memorial Histórico Español: Colección de documentos, opúsculos y antigüedades que publica la Real Academia de la Historia*. Madrid, 1851-1948, vol. XX-XXV (1888-1893).

- PASSOLA, I.; SOBREQÜÉS, J.;
- NADAL, J.: "La lenta recuperació: els grups socials i els problemes econòmics", dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978, vol. IV, pp. 64-74.
- PEÑA DIAZ, M. "Aproximació a la climatologia de Catalunya al segle XVII", dins *Primeres Jornades de joves historiadors catalans*. Barcelona, 1986. vol. II, pp. 303-311.
- PÉREZ MOREDA, V.: "Consum deficitari, fam i crisis demogràfiques a l'Espanya dels segles XVI-XIX", dins *Estudis d'Història Agrària*. Barcelona, 1985, vol. 5, pp. 7-24.
- PLANAS I ROIG, M.: *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX*. Madrid, 1980.
- PLANAS I ROIG, M.: "Variacions estacionals en la demografia de l'antic règim: Castelló d'Empúries del segle XVI al XIX", dins *Primeres Jornades de joves historiadors catalans*. Barcelona, 1986, vol. II, pp. 237-242.
- RECASENS I COMES, J. M.: "Aportación al estudio de la sociedad tarraconense del primer tercio del siglo XV, según datos extraídos del *Llibre de la Passada del Mur*", dins *Revista Técnica de la Propiedad Urbana*, n.º 15, 1967, pp. 59-69.
- "Datos para el estudio de la inmigración en Tarragona entre 1575 y 1639", dins *Revista Técnica de la Propiedad Urbana*, n.º 19, 1969 pp. 47-56.
- "Datos para un estudio de la ciudad de Tarragona en el siglo XIV", dins *Revista Técnica de la Propiedad Urbana*, n.º 13, 1966, pp. 61-67.
- "El colapso sufrido por la ciudad de Tarragona en la Guerra dels Segadors (1640-1652)", dins *Revista Técnica de la Propiedad Urbana*, n.º 8, 1963, pp. 51-60.
- El corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII*. Tarragona, 1963.
- La ciudad de Tarragona*. Barcelona, 1966-1975, 2 vols.
- "La població de la ciutat de Tarragona (segles XVI-XVIII). Estudi de les fonts", dins *Ier. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 15-22.
- "La població de la ciutat de Tarragona entre 1621 i 1670", dins *Boletín Arqueológico*, n.º 61-64. Tarragona, 1958, pp. 97-114.
- "La sociedad de Tarragona a mediados del siglo XVII", dins *Boletín Arqueológico*, 1962-1963, pp. 97-114.
- "Notícies sobre el port de Tarragona: 1650-1776", dins *Revista Técnica de la Propiedad Urbana*, n.º 27, 1977, pp. 105-113.
- REGLÀ, J.: *Els Virreis de Catalunya. Els segles XVI i XVII*. Barcelona, 1956.
- REHER, D. S.: "Les ciutats i les crisis a l'Espanya moderna", dins *Estudis d'Història agrària*, n.º 5, 1985, pp. 91-114.
- ROCA I ARMENGOL, J.: "La Pesta al Baix Gaià l'any 1651", dins *Assemblea Intercomarcal d'estudiosos de Catalunya*. 35a. 1989, Valls-Vila-rodona. Valls, 1989, vol. III, pp. 333-338.

- ROWLAND, R.: "Sistemas matrimoniales en la Península Ibérica (siglos XVI-XIX). Una perspectiva regional", dins *Demografía Histórica en España*. Madrid, 1988, pp. 72-137.
- SALES, N.: "Els segles de la Decadència. segles XVI-XVIII", dins *Història de Catalunya, dirigida per Pierre Vilar*. Barcelona, 1988, vol. IV.
- SALVAT I BOVÉ, J.: *Tarragona antiga y moderna a través de la nomenclatura urbana. (siglos XIII al XIX)*. Tarragona, 1961.
- SANABRE, J.: *La acción francesa en Cataluña*. Barcelona, 1956.
- SANS I TRAVÉ, J. M.: "Notes sobre la plaga de la llagosta de 1686-1688 a Solivella: Conca de Barberà", dins *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà*, n.º 5, Montblanc, 1983, pp. 231-255.
- SEGARRA I BLASCO, A.: "Cambriels 1674-1717: Una aproximació a la seva demografia i economia", dins *Penell, Revista d'Història*, n.º 3, 2/1989, pp. 37-63.
- SERRA I PUIG, E.: "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", dins *Terra, treball i propietat*. Barcelona, 1986, pp. 214-246.
- "Resistència de Catalunya i decadència castellana: La Guerra de Separació", dins *Història de Catalunya*. Barcelona, 1978, vol. IV, pp. 75-109.
- SIMON I TARRÉS, A.: "Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII", dins *Estudis d'Història agrària*, n.º 9, 1992, pp. 157-180.
- "La família catalana en el Antiguo Régimen", dins *La familia en la España Mediterránea siglos XV-XIX* por J. Casey, (et. al.). Barcelona, 1987.
- TORRAS I RIBÉ, J. M.: "Aproximació metodològica a les categories socials urbanes. Els majors contribuents de Tarragona durant el segle XVIII", dins *1er. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, pp. 95-120.
- VILA, M. A.: *La vida i l'economia de Catalunya. Segles XIII a XVII*. Barcelona, 1983.
- VILAR, P.: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona, 1964-1968, 4 vols.
- WRIGLEY, E. A.: *Historia y población*. Madrid, 1969.
- VV.AA.: *El Corpus de Sang: Història i llegenda*. Barcelona, 1990.
- VV.AA.: *Demografía histórica en España*. Madrid, 1988.
- "La família catalana (XVI-XVIII). Dossier", dins *L'Avenç*, n.º 66, 1983, pp. 48-72.
- VV.AA.: *La monarquía hispánica en crisis: 1640*. Barcelona, 1991.
- VV.AA.: *Primeres jornades de joves historiadors catalans*. Barcelona, 1986, 2 vols.

L'autora porta a terme una anàlisi ben acurada dels diferents elements del sistema demogràfic: nupcialitat, fecunditat, natalitat, mortalitat. Estudia tant els moviments de llarga durada com els factors diferencials. El resultat del seu treball palesa que Tarragona, com en general les ciutats de l'època preindustrial, eren grans centres de mortalitat, i que el seu limitat creixement demogràfic es basava en la immigració. Els corrents migratoris constituïren un factor positiu en l'evolució demogràfica de Tarragona al llarg del segle XVII. Les diferents procedències dels emigrants són precisades amb cura: gent provinent de l'interior de Catalunya, persones d'altres territoris de la península Ibèrica, i els procedents de les terres del regne de França.

Cercle d'Estudis Històrics i Socials
Guillem Oliver del Camp de Tarragona